Strateški gradski projekti kao alat u strategijskom planiranju

Veselić Bruvo, Jadranka

Doctoral thesis / Doktorski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:217:833876

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-16**

Repository / Repozitorij:

Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb

Sveučilište u Zagrebu

Prirodoslovno-matematički fakultet

Geografski odsjek

Jadranka Veselić Bruvo

STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI KAO ALAT U STRATEGIJSKOM PLANIRANJU: PRIMJER GRADA ZAGREBA

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Jadranka Veselić Bruvo

STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI KAO ALAT U STRATEGIJSKOM PLANIRANJU: PRIMJER GRADA ZAGREBA

DOKTORSKI RAD

Mentorica:
prof.dr.sc. Martina Jakovčić

Zagreb, 2023

University of Zagreb

Faculty of Science
Department of Geography

Jadranka Veselić Bruvo

STRATEGIC CITY PROJECTS AS A TOOL IN STRATEGIC PLANNING: EXAMPLE OF THE CITY OF ZAGREB

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor:
Martina Jakovčić, PhD, Full Professor

Zagreb, 2023

Prof. dr. sc. Martina Jakovčić, životopis mentorice

Mentorica ove doktorske disertacije, prof. dr. sc. Martina Jakovčić, rođena je u Zagrebu 1977. godine. Diplomirala je 2002. godine na studiju Povijesti i geografije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu stekavši zvanje profesorice povijesti i geografije. Iste godine upisuje poslijediplomski studij „Geografske osnove prostornog planiranja i uređenja“ na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na kojem je doktorirala 2008. godine i stekla akademski stupanj doktora prirodnih znanosti, polje geoznanosti, grana geografija. Znanstveni interes Martine Jakovčić vezan je uz ekonomsku geografiju, prometnu geografiju i urbanu geografiju s posebnim naglaskom na suvremene promjene u prostornoj strukturi grada.
Od 2004. godine zaposlena je na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, prvo kao asistent, zatim kao viši asistent. Godine 2009. izabrana je u znanstveno–nastavno zvanje docent, 2016. godine u znanstveno–nastavno zvanje izvanredni profesor, a 2022. postaje redovni profesor. Od akademske godine 2009./2010. do kraja akademske godine 2012,/2013. obavlja dužnost pomoćnice pročelnika za nastavu. Od akademske godine 2013./2014. do kraja akademske godine 2014./2015. obavlja dužnost pomoćnice pročelnice za znanost i međunarodnu suradnju. Od akademske godine 2017./2018. do kraja akademske godine 2019./2020. obavlja funkciju pročelnice Geografskog odsjeka, a od akademske godine 2020./2021. funkciju prodekanice za međunarodnu suradnju Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu.

Od 2014. do 2015. bila je voditelj Hrvatsko-austrijskog bilateralnog projekta „Prostorni utjecaj postindustrijske i postsocijalističke prenamjene brownfield zemljišta na urbani razvoj, Komparativna analiza Beča i Zagreba”, u suradnji s Austrijskom akademijom znanosti, Institutom za urbanu i regionalnu geografiju. Kao suradnica, sudjelovala je u međunarodnim znanstvenim projektima CUPA – Cooperative Urban Planning Approaches (Interreg IIIC), PRESTO (fond Inteligentna energija EU), SINERGIE – Social Integration Through Urban Growth Strategies (fond Europe for Citizens) i CH4LLENGE (fond Inteligentna energija EU). Trenutno je aktivna na dva stručna projekta i dva projekta financirana od strane Europskog socijalnog fonda (UP.03.1.1.03.0056 Kompetencijski standardi nastavnika, pedagoga i mentora i UP.03.1.1.04.0049 Provedba i unapređenje stručne prakse na PMF-u – ProSPer PMF). Autorica je 30 znanstvenih i 15 stručnih radova te četiri poglavlja u znanstvenim knjigama.

Zahvale

Nakon završenog doktorskog rada u kojeg je ugrađeno, tijekom trideset godina akumulirano, iskustvo interdisciplinarne stručne suradnje s velikim brojem vrsnih hrvatskih i svjetskih stručnjaka i znanstvenika, zahvaljujem se svima koji su tijekom svih ovih godina svojim diskusijama, razmišljanjima, prijedlozima i stručnim radovima dali doprinos akumuliranju kritične mase znanja i iskustva koja je bila nužni preduvjet za izradu ove disertacije.

Prije svega želim izraziti zahvalu svojoj dragoj mentorici prof. dr. sc. Martini Jakovčić koja me svojom angažiranošću, organiziranošću, pozitivnim stavom, znanjem, savjetima i konstruktivnim komentarima vodila kroz čitav proces izrade disertacije. Također, zahvaljujem članovima povjerenstva za ocjenu i obranu doktorskog rada, doc. dr. sc. Dubravki Spevec, izv. prof. dr. sc. Vedranu Prelogoviću i prof. dr. sc. Dejanu Reberniku na temeljitom iščitavanju rada i konstruktivnim prijedlozima za poboljšanje njegove kvalitete i jasnoće. Posebnu zahvalnost dugujem svim članovima Delfi panela – 24 znanstvenika i stručnjaka bez čijeg nesebičnog ulaganja vremena i truda kvalitativni dio istraživanja ne bi mogao biti uspješno proveden.

Zahvalna sam svojoj obitelji za ljubav i vrijednosti koje sam usvojila: da profesionalni i osobni razvoj smatram vrijednošću za sebe i zajednicu. Zahvaljujem svim pametnim i strpljivim učiteljima i kolegama koji su me podržavali i naučili da poziv može biti strast, a profesionalna radoznalost motiv i radost. Zahvaljujem i dragim prijateljima koji su razumjeli moju posvećenost i pomogli mi slijediti svoj put. Voljela bih da su neki od njih još uvijek s nama...

Zahvaljujem svojoj dragoj prijateljici prof. dr. sc. Đurđani Ozretić Došen na razumijevanju, strpljenu i ljubavi s kojima me je uvijek bila spremna saslušati i dati savjet. Također zahvaljujem svojoj dragoj kolegici mr. sc. Valeriji Kelemen Pepeonik koja me je svojim geografskim znanjima inspirirala za promišljanje o temi ove doktorske disertacije.

Zahvaljujem svojem kolegi i suprugu Saši Bruvo na svakoj mogućoj podršci, ljubavi, neizmjernoj vjeri u moj uspjeh, stručnim diskusijama i logističkim vještinama koje mi je bezrezervno stavio na raspolaganje u materijalizaciji mojih zamisli. Najveću moguću zahvalnost dugujem mami i tati na podršci tijekom cijelog mog života te pruženoj mogućnosti da svoje snove pretvorim u stvarnost.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Doktorski rad

Strateški gradski projekti kao alat u strategijskom planiranju: primjer Grada Zagreba

Jadranka Veselić Bruvo

Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij *Geografija*

Izvadak: Gospodarske i socijalne promjene na makro i mikrorazini imaju svoj prostorni odraz u promjenama prostorne i funkcionalne strukture grada. Zatvaranjem i nestankom nekadašnjih funkcija otvaraju se brojni *slobodni prostori* koji predstavljaju izazov za budući razvoj gradova. Kao odgovor na ove razvojne izazove, nužna je promjena odmakom od reguliranog birokratskog pristupa prema strategijskom pristupu, poticanom implementacijom i razvojem, a kao jedan od alata optimalnog planiranja razvoja grada je programiranje, planiranje i realizacija strateških gradskih projekata. Početkom 2000-ih i Grad Zagreb definira strateške gradske projekte kao projekte uređenja prostora koji doprinose razvoju Grada i stvaraju novu gradsku kvalitetu. Zbog prevelike reguliranosti i složenosti procedura, ovaj se alat u praksi pokazao nedovoljno učinkovitim te ga je potrebno redefinirati. Istraživanje na temelju utvrđenih kriterija i međunarodne prakse analizira od strane Grada Zagreba proglašene strateške gradske projekte te su za odabrani primjer izrađeni scenariji razvoja i utjecaja na stanovništvo i kvalitetu života, pojedine gradske funkcije i prostornu strukturu Grada.

322 stranice (s prilozima), 72 grafička priloga, 7 tablica, 253 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: strateški gradski projekt, strategijsko planiranje, integrirano planiranje, razvojni scenariji, Grad Zagreb

Mentorica: prof.dr.sc. Martina Jakovčić
Povjerenstvo: doc.dr.sc. Dubravka Spevec
izv.prof.dr.sc. Vedran Prelogović
prof.dr.sc. Dejan Rebernik

Tema prihvaćena: 27. veljače 2018.
Rad prihvaćen: 15. lipnja 2023.
Datum i vrijeme obrane: 20. srpnja 2023. u 11 sati

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Hrvatska te na Sveučilištu u Zagrebu, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Doctoral Thesis

Strategic City Projects as a Tool in Strategic Planning:
Example of the City of Zagreb

Jadranka Veselić Bruvo

Doctoral University Study of Geography

Abstract: Economic and social changes at the macro and micro level have their spatial reflection in changes in the spatial and functional structure of the city. As former functions close and disappear, numerous open spaces are created that pose a challenge to the future development of cities. In response to these development challenges, a change from a regulated bureaucratic approach to a strategic approach promoted by implementation and development is necessary, and as one of the tools of optimal urban development planning is the programming, planning and implementation of strategic city projects. In the early 2000s, the City of Zagreb also defined strategic city projects as spatial planning projects that contribute to the development of the city and create a new urban quality. Due to the excessive regularity and complexity of the procedures, this instrument proved to be insufficiently effective in practice and needs to be redefined. Based on established criteria and international practice, the strategic city projects declared by the City of Zagreb are analysed and scenarios of development and impact on the population and quality of life, individual city functions and spatial structure of the city are created for the selected example.

322 pages (with appendices); 72 figures; 7 tables; 253 references; original in Croatian

Keywords: strategic city project, strategic planning, integrated planning, development scenarios, City of Zagreb

Supervisor: Martina Jakovčić, PhD, Full Professor
Reviewers: Dubravka Spevec, PhD, Associate Professor
Vedran Prelogović, PhD, Associate Professor
Dejan Rebernik, PhD, Full Professor

Thesis submitted: February 27, 2018
Thesis accepted: June 15, 2023.
Thesis defense: July 20, 2023. at 11:00 am

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia, in National and University Library in Zagreb, Croatia and at the University of Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. UVOD: KONTEKST RAZVOJA GRADA ZAGREBA 1

1.1. PREDMET ISTRAŽIVANJA 6

1.2. HIPOTEZE 9

1.3. CILJEVI ISTRAŽIVANJA 11

1.4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA 12

1.4.1. Delfi metoda 15

1.4.2. Postupak primjene metode Delfi u istraživanju strateških gradskih projekata kao alata u strategijskom planiranju 17

1.4.3. Metoda scenarija 18

1.4.3.1. Definicija scenarija 20

1.4.3.2. Obilježja scenarija 23

1.4.3.3. Svrha izrade scenarija 24

1.4.3.4. Povijest scenarijskog planiranja 26

1.4.3.5. Tipovi scenarija 30

1.4.4. Primjena scenarija u prostornom i strateškom planiranju 38

1.4.5. Oblikovanje scenarija 40

1.4.6. Procjena scenarija i poželjni model – zajednička vizija 40

1.4.7. Temeljni razvojni scenariji kao planski modeli varijantnih programskih rješenja 41

1.4.8. Primjeri primjene scenarija u području prostornog i strateškog planiranja 42

1.5. PROSTORNI OBUHVAT ISTRAŽIVANJA 47

1.6. STRUKTURA DISERTACIJE 52

2. POSTOJEĆI TRENDOVI U URBANOM RAZVOJU GRADOVA 55

2.1. GLOBALIZACIJSKI PROCESI I UNIFIKACIJA PROSTORA 56

2.2. PRO-AKTIVNO I RE-AKTIVNO PLANIRANJE (INTER-AKTIVNO ?) 57

2.3. MEĐUNARODNE PREPORUKE ZA PROSTORNI I URBANI RAZVOJ 58

2.4. IZAZOVI URBANOG RAZVOJA – NOVI OBLICI URBANOG UPRAVLJANJA: STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI KAO POKRETAČI URBANIH PROMJENA U GRADOVIMA I REGIJAMA 65

3. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA 67

4. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI 70
4.1. EVOLUCIJA POJMA I DEFINICIJA 70
4.2. EVOLUCIJA MODELA STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA 71
4.3. KARAKTERISTIKE STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA 77
5. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI U STRATEGIJAMA EUROPSKIH GRADOVA 78
5.1. RAZVOJNE STRATEGIJE ODABRANIH EUROPSKIH GRADOVA 78
5.1.1. Amsterdam 79
5.1.2. Barcelona 81
5.1.3. Beč 82
5.1.4. Helsinki 84
5.1.5. Kopenhagen 85
5.1.6. Lisabon 86
5.1.7. London 87
5.1.8. Oslo 89
5.1.9. Paris 90
5.1.10. Rotterdam 93
5.1.11. Zaključci analize strateških gradskih projekata u gradovima Europe 95
5.2. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI – VELIČINA, BROJ, NAMJENA, PROGRAM I KONTEKST 101
5.2.1. Sinergija strateškog i prostornog planiranja 101
5.2.2. Veličina - obuhvat kao mjerilo transformacije 105
5.2.3. Broj strateških gradskih projekata kao održivi sustav/ alat upravljanja razvojem 107
5.2.4. Planirana namjena - sadržaji i kontekst 109
5.2.5. Vrijeme realizacije - dugoročnost 121
5.2.6. Programi – obuhvat planirane gradnje 123
5.2.7. Kriteriji za odabir strateških gradskih projekata 130
5.2.8. Sustavnost procesa razvoja 131
5.2.9. Načela programiranja strateških gradskih projekata u funkciji razvoja održivoga grada 133
5.2.10. Strateški gradski projekti i budućnost gradova - prijedlozi za unaprjeđenje 133

6. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI U PLANIRANJU I IZGRADNJI GRADA ZAGREBA 137
6.1. ZAKLADNI BLOK 138
6.2. ZAGREBAČKI VELESAJAM 141
6.3. JUŽNI ZAGREB 145
6.4. SREDIŠNJA GRADSKA (KULTURNA) OS 152
6.5. UNIVERZIJADA '87. 155
7. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI U STRATEŠKOJ I PROSTORNO-PLANSKOJ DOKUMENTACIJI OSTALIH MAKROREGIONALNIH CENTARA U REPUBLICI HRVATSKOJ 159
8. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI U STRATEŠKOJ I PROSTORNO-PLANSKOJ DOKUMENTACIJI GRADA ZAGREBA 162
8.1. GENERALNI URBANISTIČKI PLAN GRADA ZAGREBA I ANALIZA STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA 162
8.2. RAZVOJNE STRATEGIJE GRADA ZAGREBA I URBANA AGLOMERACIJA GRADA ZAGREBA 174
9. REZULTATI ISTRAŽIVANJA 175
9.1. REZULTATI PRIMJENE METODE DELFI 176
9.1.1. Pojam strategijskog planiranja (pitanje 1) 178
9.1.2. Definicija (strateškog) gradskog projekta i njegova uloga u razvoju Grada Zagreba (pitanje 2) 180
9.1.3. Osnovna obilježja strateškog gradskog projekta i njihovo rangiranje (pitanje 3) 183
9.1.4. Moguće teme strateškog gradskog projekta i njihov značaj (pitanje 4) 186
9.1.5. Kriteriji za odabir strateških gradskih projekata i njihov značaj (pitanje 5) 189
9.1.6. Potreba redefiniranja broja strateških gradskih projekata i njihov optimalan broj (pitanje 6) 191
9.1.7. Konkretni strateški gradski projekti i/ili tematski okviri (pitanje 7) 193
9.1.8. Dodatni komentari i/ili primjedbe o strateškim gradskim projektima (pitanje 8) 194
9.2. REZULTATI PRIMJENE METODE SCENARIJA – PRIMJER GREDELJ 197
9.2.1. Strateški gradski projekt Gredelj (bivša tvornica željezničkih vozila 199

„Janko Gredelj“)
9.2.1.1. Opis lokacije 199
9.2.1.2. Scenariji razvoja 205
10. RASPRAVA 214
10.1. DELFI ISTRAŽIVANJE O STRATEŠKIM GRADSKIM PROJEKTIMA: POJMU I DEFINICIJI, MOGUĆOJ TEMI, KRITERIJIMA ZA UTVRĐIVANJE I POŽELJNOM BROJU 214
10.2. KRITERIJI VREDNOVANJA SCENARIJA 223
11. ZAKLJUČCI I PREPORUKE 228
11.1. EVALUACIJA HIPOTEZA 228
11.2. NOVA URBANISTIČKA PARADIGMA 229
11.3. SUSTAVNOST PROCESA RAZVOJA 230
11.4. NAČELA PROGRAMIRANJA STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA U FUNKCIJI RAZVOJA ODRŽIVOGA GRADA 230
11.5. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI U STRATEGIJAMA EUROPSKIH GRADOVA 231
11.6. POZITIVNI I NEGATIVNI ASPEKTI STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA 232
11.7. EVOLUCIJA POJMA I DEFINICIJE STRATEŠKOG GRADSKOG PROJEKTA 233
11.8. MODELI REALIZACIJE STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA 233
11.9. ODRŽIVI PRISTUP URBANOJ OBNOVI / PREOBRAZBI / RAZVOJU REALIZACIJOM STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA 234
11.10. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI ZA GRAD ZAGREB 235
11.11. DELFI ISTRAŽIVANJE O STRATEŠKOM GRADSKOM PROJEKTU 235
11.12. PRIMJENA METODE SCENARIJA ZA ODABRANI STRATEŠKI GRADSKI PROJEKT 241

LITERATURA 242
IZVORI 255
POPIS SLIKA 258
POPIS TABLICA 260
POPIS PRILOGA 261

PRILOZI 262
EXTENDED SUMMARY 309
ŽIVOTOPIS 318
POPIS OBJAVLJENIH RADOVA 320

1. UVOD: KONTEKST RAZVOJA GRADA ZAGREBA

Prva značajna prostorna ekspanzija Grada Zagreba odvijala se od sredine 19. stoljeća, kada je Zagreb postao regionalna prijestolnica u okviru Austro-Ugarske monarhije („Landeshauptstadt“) sa značajnim institucijama. Druga značajna prostorna ekspanzija započela je nakon Drugog svjetskog rata naseljavanjem i industrijalizacijom stanovništva iz ruralnih područja. Do sredine 50-ih godina, šireći se prema zapadu i istoku, Zagreb se nalazio samo na sjevernoj obali Save, kada je prelaženje grada preko rijekej Save i izgradnja značajnih stambenih kapaciteta omogućila je smještaj novog stanovništva. Posljednje značajne transformacije započele su s 1990-om godinom, kada je Zagreb postao glavni grad samostalne Republike Hrvatske.

Iz strukture grada Zagreba može se iščitati njegov povijesni razvojni tijek, smjerovi širenja i (ne)dovršenosti, integriranosti i prepreka, uspješni i neuspješni potezi: srednjovjekovna dvojna gradska jezgra Gradeca i Kaptola, Donji grad blokovske strukture ukrašen nizom reprezentativnih zdanja paviljonski raspoređenih po parkovima Lenucijeve Zelene potkove, reprezentativne ali nedovršene modernističke aleje i funkcionalistički grad s južne strane rijeke Save (Maroević, 1999). Obnovom grada i razvojem industrije nakon Drugog svjetskog rata, uz pojačan proces deagrarizacije i migracije u potrazi za novim radnim mjestima, grad Zagreb je u kratkom vremenu morao riješiti pitanje stanovanja velikog broja ljudi: o veličini migracije i hitnosti izgradnje stanova svjedoči podatak da je Zagreb 1946. imao 270.000 stanovnika, a 1969. već 570.000.

Sl. 1. Naseljeni dio grada Zagreba 1946.
Izvor: arhiva Zavoda za prostorno uređenje Grada Zagreba

Sl. 2. Naseljeni dio grada Zagreba 1969.
Izvor: arhiva Zavoda za prostorno uređenje Grada Zagreba

Zbog velikog nedostatka stanova, sredinom 1950-ih pojavljuje se nekontrolirana „divlja izgradnja“ na rubovima grada, koju je trebalo zaustaviti „brzom i radikalnom urbanističkom intervencijom“ (Maretić, 1970).

Iako cjeloviti urbanistički plan izgradnje područja južno od Save 1950-ih još ne postoji (Direktivna regulaciona osnova Vlade Antolića iz 1953. nije usvojena zbog nedostatnog naglaska na širenje preko Save), strateško pozicioniranje značajnih objekata (Brodarski institut i Hipodrom 1952.), premještanje Zagrebačkog velesajma (otvorenje 1956.) te početak izgradnje komunalne i prometne infrastrukture (Most slobode – najvažnija poveznica s gradom – 1959.) ukazuju na viziju razvoja budućega grada (Franković, 1985). Vizionarsku ulogu u projektu prelaska Zagreba južno od Save imao je zagrebački gradonačelnik 1952. - 1963. Većeslav Holjevac.

Koncept stambenog naselja ili „mikrorajona“ na kojem se temelji idejni plan Južnog Zagreba proizlazi iz osnovnog funkcionalističkog koncepta utvrđenog na Međunarodnim kongresima moderne arhitekture – Congrés Internationaux d'Architecture Moderne (CIAM), održavanim od 1928. do 1959., na kojima su vodeći svjetski arhitekti i urbanisti raspravljali o aktualnim problemima gradova izazvanim industrijalizacijom i migracijom, te o mogućim pristupima obnove. Zaključci definirani *Atenskom poveljom* iz 1933. prepoznatljivi su u većini većih europskih i svjetskih gradova nakon Drugog svjetskog rata, bez obzira pod kojim se nazivom njihove urbanističke jedinice skrivale (mikrorajoni, stambene zajednice, neighbourhood unit, neue Staadtsiedlungen…) ili u kojem političkom sustavu bile građene.
Novi Zagreb interpretacija je razvoja arhitektonske i urbanističke misli pod utjecajem poslijeratnih događanja u Europi, a njegova prostorna artikulacija razvijena je pod utjecajem

suvremenih arhitektonskih i urbanističkih koncepata, dok je društvena artikulacija utemeljena na socijalističkim načelima. Promjena političkog sustava zapravo je, zbog kompatibilnosti koncepta modernoga grada i socijalističkog sistema, samo pogodovala realizaciji smjernica iz *Atenske povelje* da gradska uprava treba doći u posjed zemljišta koja okružuju grad kako bi se osigurao uravnotežen razvoj grada.

Atenska povelja sastavljena je na temelju rezultata analize 33 američka i europska grada, uključujući i Zagreb i definira razvoj grada u odnosu na četiri glavne funkcije, odnosno četiri različite ljudske djelatnosti koje zahtijevaju različitu organizaciju prostora. To su: stanovanje, rekreacija / upotreba slobodnog vremena, rad i kretanje / promet iz kojih proizlazi podjela gradskog prostora na zone. Osnova svakog planiranja je stanovanje, na koje se zatim nadovezuju ostale tri funkcije.

Funkcionalistički pristup izgradnje stambenih naselja zahtijevao je velike slobodne površine. Budući da na starim, nedovršenim dijelovima grada poput Trnja i Trešnjevke nije bilo dovoljno slobodnog prostora, niti dovoljno financijskih sredstava za veće rekonstrukcije, gradska uprava procijenila je da je planska izgradnja južno od Save najbolje rješenje, unatoč neizgrađenoj prometnoj i komunalnoj infrastrukturi. Nacionalizacijom i konfiskacijom prekosavski prostorni resurs (livade, polja, savski meandri i seoska gospodarstva) postali su društveno vlasništvo, što je otvorilo mogućnost za velike građevinske aktivnosti.

Gradska područja suočavaju se s propadanjem tradicionalnih industrija, društvenom isključenosti, nezaposlenosti, širenjem rubnih urbanih zona, propadanjem središta gradova, kriminalom, velikom zagađenosti i uništavanjem okoliša (Bouche-Florin, 2014). Ovo kretanje u gradovima dodatno pogoršavaju globalizacija i sve veća kulturna homogenizacija. To dovodi do novih razvojnih pritisaka i gubitka lokalnog identiteta. Gradovi se suočavaju s teškim izazovima koji zahtijevaju bolju integraciju djelovanja vlasti, zajednice i poslovnih interesa.

Prostorno planiranje osigurava sponu kulturne, društvene, ekološke i gospodarske kohezije. Prostorna integracija (pristup prostornoj sintezi) zahtijeva integrativan, proaktivan i participativan pristup programiranju, projektiranju, komunikaciji, praćenju i vrednovanju. Da bi se postigao integrativan, otvoren, participativan i interaktivan proces usmjeren prema teritorijalnoj koheziji, ključno je planiranje za koherentna društveno-ekonomska područja ili okoliš. Da bi se postigao održivi gospodarski razvoj i razvilo pošteno i pravedno društvo, nužno

je učinkovito planiranje. Posebna je snaga prostornog planiranja u njegovoj sposobnosti stvaranja mogućnosti i suprotstavljanja prijetnjama koje proizlaze iz novih razvojnih aktivnosti.

Planeri imaju ključnu ulogu u očuvanju i unaprjeđenju dobrobiti i privlačnosti gradova pridonoseći tako poboljšanju kvalitete života na načine: oživljavanjem urbanog planiranja u cilju zaštite i unaprjeđenja javnih površina (ulica, trgova, pješačkih staza i zelenih površina); sanacijom uništenih ili loše projektiranih mjesta i zgrada; utvrđivanjem mjera za okupljanje i mogućnosti za život u zajednici, osiguranjem jednake dostupnosti kulturnih, zabavnih i rekreacijskih sadržaja; implementacijom mjera za osiguravanje individualnog i kolektivnog osjećaja sigurnosti; stvaranjem „sjajnih“ (poželjnih) mjesta inspiriranih duhom mjesta (lat. *genius loci*) potičući time raznovrsnost i karakter; očuvanjem i upravljanjem svim važnim elementima kulturnog i prirodnog nasljeđa.

Ključni čimbenici koji utječu na platformu za planiranje su: globalna gospodarska kriza, klimatske promjene i promoviranje veće lokalne otpornosti i samoodrživosti kao načina borbe protiv sve veće ekološke ranjivosti gradova (potreban je odmak od oslanjanja isključivo na kontroliranje namjene površina, uz istovremeno oslanjanje na važne i integrirane politike planiranja zasnovane na „upravljanju potražnjom“ – tj. promjena neodrživih obrazaca ponašanja), ekosustavi (uz kruženje vode u prirodi i sustave tla, važna nova paradigma za planiranje su vodni resursi i proizvodnja hrane – upravljanje uslugama ekosustava), pritisak na javnu potrošnju za socijalnu zaštitu i usluge od općeg interesa (što ugrožava realizaciju prostornih planova). Ostvare li se navedeni rizici, nastat će ozbiljne prepreke gospodarskom oporavku, socijalnom blagostanju i očuvanju okoliša.

Prostorno planiranje multidisciplinarna je aktivnost koja uključuje različite stručnjake i dionike u složenim procesima. Uloga je prostornog planera odgovarati na događanja u društvu te na zakone i politike u području planiranja. Ta se uloga razlikuje ovisno o lokalnim političkim i društvenim okvirima te uključuje vizionare (predvodnici promjena), znanstvenike (istraživači, savjetnici i mentori), projektante (dizajneri), političare – predstavničko tijelo (savjetnici i posrednici) i administraciju – izvršno tijelo.

Gubitkom nekadašnjih funkcija, u gradovima se otvaraju brojni „slobodni prostori“ kao izazov za budući razvoj (Franz i dr., 2015; Jakovčić i dr. 2013). Gospodarske i socijalne promjene na makro i mikro razini, poput procesa deindustrijalizacije s paralelnim procesom tercijarizacije

društva, te mahom neuspješne pretvorbe i privatizacije u zemljama tranzicije, imaju svoj prostorni odraz u promjeni prostorne i funkcionalne strukture grada. Ovakav utjecaj imali su i svjetska recesija i globalizacijski procesi koji su doveli do degenerativnih promjena u gotovo svim postindustrijskim gradovima zapadne civilizacije. Demografske, socijalne, tehnološke, ekonomske, kulturne, političke i okolišne promjene globalne su "okidačke sile" odnosno faktori („global trigger factors“, Pacione, 2009) procesa promjene prostorne i funkcionalne strukture grada. Intenzitet i način na koji globalne "okidačke sile" na lokalnoj razini ulaze u interakciju s lokalnim uvjetima i odražavaju se na grad, specifični su za svaku pojedinu lokalnu situaciju i uvjetovani karakterom lokalnih pandana istih ovih globalnih "okidačkih sila".

Suočeno s razvojnim problemima gradova, tradicionalno sektorsko prostorno planiranje usmjereno na lokaciju, intenzitet, oblik i uravnoteženi razvoj, svoj regulirani birokratski pristup prepušta strategijskom pristupu poticanom implementacijom i razvojem, koji nudi koordiniraniju i koherentniju prostornu logiku te integraciju ekonomskih, društvenih i okolišnih dimenzija urbanističkog planiranja, programiranja i izgradnje (Salet i Faludi, 2000; Albrechts, 2006; 2010). Jedno od predlaganih rješenja su strateški gradski projekti (Smyth, 2005) koji kontroliraju stanje u prostoru, podižu kvalitetu i image dijelova grada, generatori su razvoja te katalizatori investicija i gospodarskog rasta usmjereni ka stvaranju postindustrijskog, potrošačkog i gentrificiranog prostora (Grodach, 2008; Carrière i Demazière, 2002; Doucet i dr., 2011).

Kao pozitivni rezultati realizacije strateških gradskih projekata navode se pozitivna demografska i gospodarska kretanja, unapređenje urbanog okoliša i kvalitete života, jačanje imagea i konkurentnosti grada, stvaranje grada otpornog na vanjske utjecaje i turbulencije suvremenog ekonomskog razvoja (Sanchez-Moral i dr., 2015). Diskutirane loše strane realizacije strateških gradskih projekata su financiranje privatnih investicija javnim novcem, demonstracija urbanističke moći elite, manje demokratski procesi participacije javnosti, socijalna isključenost i polarizacija, rastuća privatizacija javnih površina i gentrifikacija (Van den Broeck, 2011). Navedeni negativni aspekti posebice dolaze do izražaja u tranzicijskim društvima u kojima je nakon 1990-ih godina došlo do promjene političkog i ekonomskog sustava te u kojima se procesi demokratizacije i privatizacije odvijaju paralelno s ranije navedenim promjenama u planiranju razvoja gradova.

1.1. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Gospodarske i socijalne promjene na makro i mikro razini, poput propadanja tradicionalne industrije i procesa deindustrijalizacije s kojima se paralelno odvija i proces tercijarizacije društva koji se odražava u porastu broja radnih mjesta vezanih uz promet, financije i usluge te neuspješne pretvorbe i privatizacije kao jednog od temeljnih procesa u zemljama tranzicije, imaju svoj prostorni odraz u promjenama prostorne i funkcionalne strukture grada. Tome svakako treba pridodati i svjetsku recesiju te globalizacijske procese koji su po karakterističnom obrascu doveli do degenerativnih promjena u gotovo svim postindustrijskim gradovima zapadne civilizacije.

Zatvaranjem i gubitkom nekadašnjih funkcija otvaraju se brojni „slobodni prostori“ u pojedinim dijelovima grada koji predstavljaju izazov za budući razvoj. Pri tome se u Gradu Zagrebu osobito ističu prostori (građevine i zemljište u vlasništvu Grada) kao što su blok Badel, kompleksi Zagrepčanka, Gredelj, Paromlin, Sveučilišna bolnica itd. Funkcionalna i strukturna prenamjena tih zona utjecat će i na funkcionalno-prostornu strukturu velikih dijelova grada.

Problemi suvremenih razvoja gradova koji između ostaloga rezultraju pojavom „slobodnih“ ali često i devastiranih prostora nameću potrebu revitalizacije i regeneracije gradskih prostora. Regeneracija (lat. *regeneratio*) u izvornom značenju znači potpuno funkcionalno obnavljanje nekog oštećenog tkiva. **Urbana regeneracija** (eng. *urban regeneration*; njem. *Stadtregeneration*) je sinergijska strukturna, funkcionalna, društvena i gospodarska obnova degradiranog i/ili zapuštenog izgrađenog i neizgrađenog urbanog tkiva (Jukić et.al, 2020). Često je povezana s procesima gospodarske tranzicije koja utječe i na društvenu tranziciju i obrnuto. Osim rekonstrukcije, izgradnje novoga ali i obnove staroga konstrukcijskim zahvatima, uključeni su i procesi političkih intervencija u degradirane odnose fizičke i socijalne strukture dijela grada / grada. Regeneracija mora biti posebno obazriva prema postojećoj strukturi koju poštuje i uzima kao polazišnu točku za definiranje različitih djelatnosti regeneriranja dijela grada (Čaldarović, 2010).

Osnovni preduvjeti za urbanu regeneraciju su: promjena općeg stava iz negativnog u pozitivni prema urbanom okolišu i životu u gradu, reinvestiranje u urbani okoliš te u ekonomsku, socijalnu i fizičku urbanu infrastrukturu te pozitivan i integrirajući pristup upravljanju gradom (Rogić et.al, 2008). Cilj urbane regeneracije je transformacija zastarjele socijalno-gospodarske

osnove određenih urbanih područja u održiviju socijalno-gospodarsku osnovu privlačenjem novih aktivnosti i tvrtki, modernizacijom urbanog tkanja, poboljšanjem urbanog okoliša i diversifikacijom socijalne strukture (CEMAT, 2006)

Urbana revitalizacija *(*lat. *re – vitalis)* je ponovno oživljavanje napuštenih dijelova grada i podizanje kvalitete života devastiranih područja usvajanjem novih zahtjeva i posebnosti područja grada kroz implementaciju gospodarskih i političkih mjera kroz dimenziju socijalnih intervencija u postojeću strukturu, pritom zadržavajući izvorni građevinski fond i povijesni karakter (Čaldarović, 2010). Pojam urbane revitalizacije kompleksno sagledava razloge degradacije fizičkog i socijalnog tkiva grada te u tom smislu razvija i posebne programe ponovnog „unošenja života“ – revitaliziranja. U tom procesu mogući su različiti postupci promjene fizičke strukture grada (rekonstrukcija), ali i karaktera grada stimuliranjem dolaska novog profila stanovništva (tzv.„održivije populacije“ / carrying capacity). Moguće mjere za ponovnu uspostavu ekonomske i socijalne vitalnosti urbanih područja su progušćavanje, unaprjeđenje regulative, porezne olakšice, razvoj komercijalnih sadržaja itd. unutar postojećih urbanih područja kako bi se iskoristile prednosti prethodnih ulaganja u infrastrukturu i smanjili negativni utjecaji širenjem urbanih područja (Pegan, 2012).

Kao odgovor na promjene suvremenog urbanog razvoja i planiranja od urbanog poduzetništva, preko neoliberalnog do glokalizacijskog urbanizma te razvojne probleme gradova i planiranje, nužna je promjena iz reguliranog birokratskog pristupa prema strategijskom pristupu poticanom implementacijom i razvojem, a kao jedan od načina optimalnog planiranja razvoja grada je programiranje, planiranje i realizacija strateških gradskih projekata, koji procesi se javljaju najprije u SAD, zatim u Velikoj Britaniji, pa sjevernoj i zapadnoj Europi i Sredozemlju.

Prema svojoj definiciji strateški gradski projekti su projekti uređenja prostora koji doprinose razvoju grada. Strateški gradski projekti mogu kontrolirati stanje u prostoru i podizati kvalitetu i image pojedinih lokacija ili dijelova grada (čitavog grada), generatori su razvoja te katalizatori investicija i gospodarskog rasta, usmjereni k stvaranju postindustrijskog, potrošačkog i gentrificiranog prostora. Kao rezultati realizacije ističu se osobito pozitivna demografska i gospodarska kretanja, unaprjeđenje urbanog okoliša i kvalitete života, otpornosti grada na vanjske utjecaje i turbulencije, te jačanje imagea i konkurentnosti grada.

Početkom 2000-ih i Grad Zagreb definira strateške gradske projekte kao projekte uređenja prostora koji doprinose razvoju Grada. Grad je partner u realizaciji, ili kao vlasnik zemljišta ili kao ulagač, kako bi stvorio novu gradsku kvalitetu. Alat se, međutim, zbog prevelike reguliranosti i složenosti procedura u praksi pokazao nedovoljno učinkovitim i potrebno ga je redefinirati.

Cilj ove doktorske disertacije je definirati što je to strateški gradski projekt, modelirati kriterije za odabir / vrednovanje strateških gradskih projekata, evidentirati – kartirati – analizirati strateške gradske projekte u prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba, analizirati provedivosti modela na odabranim primjerima za koje će se izraditi scenarije razvoja i utjecaja na prostornu i funkcionalnu strukturu grada (javni program stanovanja – zelena infrastruktura – transformacija napuštenih/ nedovoljno iskorištenih postojećih namjena) s mogućim scenarijima razvoja, analizirati / procijeniti očekivane utjecaje na stanovništvo i kvalitetu života, pojedine gradske funkcije i prostornu strukturu grada i konačno – izraditi modele programskih smjernica i programa sadržaja uz modeliranje procedure provedbe.

Očekivani rezultat istraživanja su povećanje učinkovitost razvoja Grada Zagreba koristeći (redefinirani) strateški gradski projekt kao alat u planiranju razvoja grada predlaganjem definicije, modela programa sadržaja, procedure provedbe i sudjelovanja javnosti, kriterija odabira te metodologije procjene uloge u prostornom i funkcionalnom razvoju Grada. Na temelju utvrđenih kriterija i međunarodne prakse analizirat će se strateški gradski projekti proglašeni od strane Grada Zagreba te će se za odabrani primjer izraditi scenariji razvoja i utjecaja na prostornu i funkcionalnu strukturu grada.

U hrvatskoj znanstvenoj literaturi do sada ne postoje jednoznačna definicija strateškog gradskog projekta, kriteriji za odabir niti procedure provedbe. Nadalje, ne postoji sustavna analiza utjecaja tih projekata na razvoj prostorne i funkcionalne strukture grada. Disertacija će objasniti važnost uloge strateškog gradskog projekta u implementacijskom i razvojnom pristupu strateškom planiranju, jačanju socijalne integracije i promoviranju integriranog urbanog razvoja. Na primjerima i iskustvima svjetskih, europskih i hrvatskih strateških gradskih projekata analizirat će
se i utvrditi sve bitne prostorne, društvene i ekonomske odrednice koje uvjetuju (ne)uspješnost realizacije i života gradskog projekta.

Komparativnom analizom ovih odrednica za izrađene scenarije odabranih zagrebačkih primjera različitih tipova strateških gradskih projekata utvrdit će se čimbenici ili kombinacije čimbenika koje utječu na promjene prostorne i funkcionalne strukture grada, odnosno moguće smjerove razvoja grada ili dijelova grada i kao potpora donošenju odluka, sve u sklopu integriranog pristupa prostornom razvoju, ali u skladu s lokalnim specifičnostima. Razvijeni model bi trebao biti primjenjiv u Gradu Zagrebu, ali i drugdje, uz varijable odstupanja. U konačnici predložit će se i participacijska platforma i komunikacijska strategija, utvrditi kratkoročne i dugoročne aktivnosti te sustav praćenja realizacije, izvještavanja i vrednovanja.

1.2. HIPOTEZE

Polazne hipoteze istraživanja su:

(1) Strateški gradski projekt je učinkovit alat u planiranju i razvoju grada.

Pojašnjenje hipoteze: Tradicionalnom / sektorskom prostornom planiranju usmjerenom na lokaciju, intenzitet, oblik i uravnotežen razvoj nedostaje aspekt aktivnog poticanja i sinergije s drugim politikama. Kao logično rješenje nameće se strateško prostorno planiranje kao proces velikog broja dionika koji kroz dugoročnu viziju, aktivnosti i sredstva za provedbu utemeljuje oblik i okvir transformacije strateški ključnih područja i usredotočuje se na odluke, aktivnosti, praćenje i vrednovanje rezultata.

Strateški gradski projekti pri tome predstavljaju logičan alat koji nudi mogućnost integracije ekonomskih, društvenih i okolišnih dimenzija urbanističkog planiranja i izgradnje te koji sveobuhvatnim usmjerenim aktivnostima obnove ili novom gradnjom nastoje utjecati na prostornu, funkcionalnu, socijalnu i morfološku strukturu grada. Strateški gradski projekt optimalan su alat upravljanja gradovima koji omogućuje relativno brz odgovor na suvremene izazove urbanog razvoja uz istovremeno sudjelovanje svih aktera.

(2) Pojam strateškog gradskog projekta nije jasno i jednoznačno percipiran u znanstvenoj i stručnoj javnosti te u gradskoj upravi.

Pojašnjenje hipoteze: Ne postoji jedinstvena definicija pojma strateškog gradskog projekta i pristupa njihovoj realizaciji - različiti autori, prostorne strategije i urbanistički planovi različito koncipiraju i definiraju pojam strateškog gradskog projekta uz određene funkcionalne sličnosti

i razlike u postojećim pojmovima. U prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba također se koriste različite definicije strateškog gradskog projekta.

(3) Grad Zagreb nema jasno definirane kriterije utvrđivanja strateških gradskih projekata usklađenih s međunarodnom praksom.

Pojašnjenje hipoteze: Od same ideje uvođenja alata strateških gradskih projekata kojim se predlaže reprodukcija Grada serijom elaboracija za složene aktivnosti u uređenju prostora što su od osobitog interesa za Grad u partnerstvu temeljnih aktera gospodarenja prostorom: Grada – javnog sektora, privatnih vlasnika zemljišta i zainteresiranih investitora uz participaciju urbane javnosti u Prijedlogu generalnoga urbanističkoga plana grada Zagreba iz 2000. do posljednjih izmjena i dopuna Generalnoga urbanističkog plana iz 2016, bez kriterija za utvrđivanje, broj planiranih strategijskih prioriteta Zagreba – gradskih projekata ubrzano raste, a popisi strateških gradskih projekata proglašavanjem „strateškog interesa“ podložni su stalnim promjenama, što zbog promjena gospodarskih okolnosti, što zbog drugačije „investicijske klime“.

Status „nedefiniranih urbanih pravila“ dodjeljuje se sve većem i većem broju složenih projekata, bez obzira na programski sadržaj investicije ili stvaran značaj unutar deklariranih strateških i prostorno-planerskih smjernica razvoja Grada. Ovakvom brojnošću i raznovrsnošću kriterija strateški gradski projekti gube svoju ekskluzivnu poziciju u generalnom urbanističkom planu - temeljnom instrumentu i osnovnom moderatoru upravljanja prostornim razvojem Grada i izazovima prostornog raspolaganja gradskim područjem.

(4) Strateški gradski projekti u Gradu Zagrebu uvjetovali su promjene prostorne i funkcionalne strukture grada te pridonijeli kvaliteti života lokalnog stanovništva.

Pojašnjenje hipoteze: Strateški gradski projekti sukladno svojoj definiciji imaju za cilj razvoj gradskog prostora, a usmjerenim aktivnostima obnove ili novom gradnjom nastoje utjecati na prostornu, funkcionalnu, socijalnu i morfološku strukturu Grada obnovom napuštenih, nedovoljno korištenih i devastiranih područja ili razvojem poteza novih centraliteta ili urbaniteta generirati razvoj te stvaranje nove vrijednosti i povećanje kvalitete života lokalnog stanovništva kao i standarda javnog prostora.

Istraživačko pitanje koje se nameće je događa li se to u slučaju strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu.

1.3. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Uzimajući u obzir važeće propise, raspoloživu dokumentaciju, strateške ciljeve razvoja te osobito velik broj strateških gradskih projekata, međusobno vrlo različitih po značenju i utjecaju na razvoj Grada i pojedinih njegovih prostora i funkcija, ciljevi istraživanja su utvrditi / definirati ulogu strateškog gradskog projekta – kao alata u planiranju i upravljanju razvojem Grada Zagreba. Istražit će se percepcija pojma, definicija strateškog gradskog projekta, osnovna obilježja, kriteriji (re)definiranja strateškog gradskog projekta i optimalan broj istih.

Na temelju utvrđenih kriterija te komparacijom s uspješnim modelima gradskih projekata u europskim gradovima te pozitivno valoriziranim urbanističkim praksama / iskustvima svjetskih, europskih i hrvatskih strateških gradskih projekata, vodeći računa o lokalnim specifičnostima, analizirat će se i utvrditi sve bitne prostorne, društvene i ekonomske odrednice koje uvjetuju (ne)uspješnost realizacije i *života* gradskog projekta kao i analizirati strateški gradski projekti proglašeni od strane Grada Zagreba.

Na odabranim primjerima analizirat će se provedivost modela te će se izraditi i vrednovati scenariji razvoja, njihov utjecaj na prostornu i funkcionalnu strukturu grada te kvalitetu života lokalnog stanovništva. Komparativnom analizom odrednica za izrađene scenarije odabranih zagrebačkih primjera različitih tipova strateških gradskih projekata utvrdit će se kriteriji ili kombinacije kriterija koji utječu na promjene prostorne i funkcionalne strukture grada, odnosno moguće smjerove razvoja grada ili dijelova grada i kao potpora donošenju odluka, sve u sklopu integriranog pristupa prostornom razvoju, ali u skladu s lokalnim specifičnostima.

Konačni cilj je modeliranje procedure provedbe strateškog gradskog projekta i načina sudjelovanja javnosti (s definiranjem dionika i participacijskom platformom, predloženom komunikacijskom strategijom, utvrđenim kratkoročnim i dugoročnim aktivnostima te postavljanje sustava praćenja realizacije, izvještavanja i vrednovanja) te objasniti važnost uloge strateškog gradskog projekta u implementacijskom i razvojnom pristupu strateškom planiranju, jačanju socijalne integracije i promoviranju integriranog urbanog razvoja.

1.4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U procesu izgradnje geografskog metodološkog okvira za istraživanje i razumijevanje složenih prostorno-socijalnih odnosa koji prethode realizaciji strateškog gradskog projekta (u fazi planiranja i programiranja) ili u tijeku realizacije, odnosno koji slijede po završetku realizacije, tijekom eksploatacije strateških gradskih projekata, istraživanje u sklopu doktorske disertacije podijeljeno je u nekoliko faza koje imaju kronološki slijed.

U prvoj fazi provedeno je prikupljanje, obrada te utvrđivanje metode analize, izvršena je sinteza relevantne dostupne stručne i znanstvene literature, arhivskih podloga, statističkih podataka, članaka u medijima i slično. Nadalje, provodena su višekratna terenska istraživanja te izvršena snimanja stanja koja obuhvaćaju kartiranje strateških gradskih projekata proglašenih od strane Grada Zagreba. Također u okviru ove faze, korištenjem suvremenih geoinformacijskih GIS alata rasteriziranim i vektoriziranim analitičkim tematskim kartama naselja, stanovništva, gospodarskim i planerskim kartama, geodetskim, katastarskim i zemljišno-knjižnim kartama, provedene su kartografske analize vremenske geneze užeg i šireg područja strateških gradskih projekata. Analizom kartografske građe te statističkih izvora utvrđeni su ključni demografski, ekonomski, društveni, institucionalni, kulturni, okolišni i drugi faktori koji će se kasnije koristiti u metodi scenarija.

U drugoj fazi istraživanja u primjeni metode anketiranja i intervjuiranja relevantnih dionika pripremljeni su anketni upitnici te pitanja za provođenje strukturiranih intervjua s relevantnim dionicima. Anketnim upitnikom prikupljeni su podaci, informacije, stavovi i mišljenja aktivnih dionika o pojmu i kriterijima definiranja strateških gradskih projekata te o strateškim gradskim projektima izdvojenih od strane Grada Zagreba. Na temelju anketnih upitnika primijenjena je Delfi metoda u istraživanju percepcije pojma strateškog gradskog projekta i u vrednovanju scenarija razvoja strateških gradskih projekata i njihova utjecaja na prostornu i funkcionalnu strukturu grada.

Delfi metoda odabrana je zbog svoje raširene primjene u donošenju strateških odluka razvoja i jer se temelji na interdisciplinarnosti što je ključni pristup izučavanju strateških projekata obzirom na njihovu kompleksnost. Nadalje, generiran je sveobuhvatni obrazac / model prema kojem se odvijaju aktivnosti utvrđivanja kriterija za odabir / vrednovanje strateških gradskih projekata (temeljem komparacije s uspješnim modelima strateških gradskih projekata europskih

i drugih gradova te pozitivno valoriziranim praksama, vodeći računa o lokalnim specifičnostima). Izučavanjem modela kroz iterativne simulacije i predikcije izvršene su analiza, obrada i sinteza prostornih informacija objedinjenih u modelu i u konačnici, spoznaje s modela prenešene su na odabrane primjere te je analizirana provedivost modela.

Ispitanike pri istraživanju činili su aktivni sudionici u procesu planiranja grada. Relevantni dionici bili su istaknuti predstavnici četiriju glavnih društvenih aktera („quadruple helix"), a koje čine predstavnici uprave (regionalne / područne, lokalne i mjesne samouprave te drugih javnih tijela čije je sudjelovanje značajno za razvoj grada), znanosti (visokoškolskih ustanova, te znanstvenih i istraživačkih centara), gospodarstva (uključujući istaknute organizacije gospodarskih i socijalnih partnera te predstavnika gospodarskih i obrtničkih komora ili poslovnih udruženja), te kao četvrti element, organizacije civilnog društva - građani, posebno iz područja zaštite okoliša, promicanja socijalne uključenosti, jednakosti među spolovima i nediskriminacije, zaštite prava nacionalnih manjina uzimajući u obzir geografsku i tematsku pokrivenost, sposobnost upravljanja, stručnost i inovativne pristupe.
Prilikom izbora dionika iz redova znanstvene zajednice istraživanje je uključilo predstavnike različitih područja i polja znanosti poput geografije, arhitekture i urbanizma, prometa, demografije, sociologije, ekonomije i sl. koji svojim sinergijskim efektom osiguravaju uravnoteženu platformu za multidisciplinarni inovativan pristup integriranom razvoju.
Detaljnije o Delfi metodi objašnjeno je u nastavku poglavlja.

U trećoj fazi istraživanja korištena je metoda modeliranja kriterija za odabir / vrednovanje strateških gradskih projekata temeljem komparacije s uspješnim modelima strateških gradskih projekata europskih i drugih gradova te pozitivno valoriziranim praksama, vodeći računa o lokalnim specifičnostima, zatim modeliranje programskih smjernica i programa sadržaja strateških gradskih projekata kao i modeliranje procedure provedbe strateškog gradskog projekta, što obuhvaća i potrebna tematska kartiranja i kartografske analize, strukturne dijagrame i vizualizacije. Spoznaje s modela prenešene su na odabrane primjere, nakon je čega je izvršena analiza provedivosti modela, primijenjena je metoda scenarija te proveden drugi dio metoda anketiranja, intervjuiranja i Delfi metode.

Posljednja korištena metoda je metoda scenarija koja je provedena na odabranim primjerima različitih tipova strateških gradskih projekata i odabrana je jer se koristi u vrednovanju mogućih smjerova razvoja (dijelova) grada i kao potpora donošenju odluka s ekonomskog, društvenog i

okolišnog gledišta. Metoda scenarija korištena je u kontekstu implementacije odabranih primjera strateških gradskih projekata u sklopu integriranog pristupa prostornom razvoju, ali u skladu s lokalnim specifičnostima. Scenariji odabranih primjera strateških gradskih projekata temelje se na analizi postojećeg stanja i trendova te ispitivanju mogućih smjerova razvoja u budućnosti, ali kreću i od poželjnog ciljanog budućeg razvoja i traže se načini njihova postizanja. Na primjerima i iskustvima svjetskih, europskih i hrvatskih strateških gradskih projekata analizirane su i utvrđene sve bitne prostorne, društvene i ekonomske odrednice koje uvjetuju (ne)uspješnost realizacije i života gradskog projekta.

Komparativnom analizom ovih odrednica za izrađene scenarije odabranih zagrebačkih primjera različitih tipova strateških gradskih projekata utvrđeni su čimbenici ili kombinacije čimbenika koje utječu na promjene prostorne i funkcionalne strukture grada, odnosno moguće smjerove razvoja grada ili dijelova grada i kao potpora donošenju odluka, sve u sklopu integriranog pristupa prostornom razvoju, ali u skladu s lokalnim specifičnostima.

Ovdje je potrebno posebno naglasiti još jedan moment pri izboru lokacija za scenarije. Značajan faktor i poticaj revitalizaciji gradova realizacijom gradskih projekata predstavljaju javno-privatna partnerstva (eng. *public-private partnership*). Iako postoji nekoliko argumenata za usvajanje javno-privatnih partnerstva kao sredstva za razvoj velikih projekata (osim činjenice da nositelju vlasti omogućuju pristup privatnim izvorima financiranja, tvrdi se da učinkovitije raspoređuju rizike između javnog i privatnog sektora, tako da rizike preuzimaju partneri koji su najbolje pripremljeni za njih, čime se osigurava da će projekti vjerojatnije biti provedeni na vrijeme i u okviru planiranog proračuna), s druge strane javna tijela su u boljem položaju za upravljanje regulatornim rizicima, poput onih povezanih s građevinskim dozvolama ili korištenjem zemljišta te se za njih vjeruje da će doprinijeti povećanju učinkovitosti (jer je privatnom sektoru prepušteno projektiranje i izgradnja u skladu sa željenim rezultatima, a ne prema unaprijed određenim ulaznim podacima).

Pri izradi ovih scenarija financiranje javno-privatnim partnerstvom namjerno nije uzeto u obzir jer se željela „izbjeći zamka“ privatnog ulaganja. Polazište je bila pretpostavka da strateški gradski projekti moraju biti definirani kao oni ključni projekti koji doprinose razvoju grada te je za njih potrebno iznaći adekvatna financijska proračunska sredstva od strane javne vlasti (uključujući i EU sredstva), bez utjecaja privatnog kapitala koji posljedično može utjecati na

izbor lokacija i buduće funkcije. Svjesni smo da time dio projekata „ispada“ iz analize međutim takvo načelo je u skladu s hipotezama ovog rada i ovog istraživanja.

1.4.1. Delfi metoda

Naziv Delfi metode preuzet je iz grčke mitologije po proročici Pitiji iz Delfa koja je (opijena parama iz utrobe Zemlje) smišljala dvosmislena proročanstva. Metoda se često koristi kao alat eksperata za predviđanje budućeg razvoja i formuliranje dugoročnih razvojnih strategija koje zahtijevaju visoki stupanj kreativnosti. Delfi metoda omogućava anonimnu korelaciju informacija o predmetnom području, raspravu, procjenu i očitovanje bez socijalnog pritiska.
Delfi metoda je metodološki organizirano znanje eksperata kojom se nastoji stimulirati razmatranje kompleksnih tema i različitih gledišta među sudionicima istraživanja, sve u cilju predviđanja budućih trendova odnosno fenomena.

Cilj metode Delfi razvijane 1950-ih i 60-ih godina prošlog stoljeća bio je postizanje konačnog konsenzusa eksperata, no u daljnjim razvojnim fazama metode, osobito pri oblikovanjima scenarija, dolaze do izražaja različitosti u razmišljanjima eksperata pomoću kojih se oblikuju moguća rješenja određenog problema (Eriksson & Weber, 2008; Rikkanen & Tapio, 2009; Sutherland, 2002). U istraživanjima je vrlo česta interakcija i sinergija metode Delfi s drugim kvantitativnim metodama - npr. statističke analize i kvalitativnim metodama - npr. intervjui (Rowe & Wright, 2011; Tapio i dr, 2011). Korištenju metode Delfi može prethoditi prikupljanje, analiza i sinteza relevantne stručne i znanstvene literature, arhivskih podloga, statističkih podataka i članaka u medijima, terenska istraživanja i snimanja stanja te kartiranje (Frewer i dr, 2011).

Nakon prvotnog korištenja metode Delfi za proučavanje stanja i predviđanje budućih međunarodnih situacija i potencijalnih ratnih stanja, brzom i vrlo širokom disperzijom metode Delfi kao metode za prognoziranje u različitim znanstvenim disciplinama i među ekspertima koji se bave prostornim, gospodarskim i društvenim razvojem, razvijaju se daljnje modifikacije originalne metode kao i razvoj više varijanti metode. Od osobite je važnosti korištenje Delfi metode u razumijevanju postojećeg stanja i kreiranju mogućih budućih razvojnih scenarija (Pacione, 1999). Delfi metoda proučava i daje prognoze o neizvjesnim ili mogućim budućim

situacijama za koje nije moguće izvesti objektivne statističke zakonitosti, odnosno kreirati model ili primijeniti neku formalnu metodu. To su fenomeni koje je teško kvantificirati, jer su uglavnom, kvalitativni, odnosno, za koje ne postoji dovoljno statističkih podataka na osnovu kojih bi se izvršilo istraživanje.

Metoda Delfi se koristi u organiziranom i sustavnom prikupljanju predviđanja i istraživanju (analizi, vrednovanju, sistematizaciji) znanstvenih i stručnih mišljenja jedne ili više skupina stručnjaka o složenim temama u postupku donošenja važnih odluka o budućnosti različitih pojava i fenomena kroz nekoliko krugova s upitnicima (Linstone & Turoff, 2010), a proces donošenja odluka temelji se na interdisciplinarnoj i multidisciplinarnoj komunikacijskoj platformi (Zelenika, 2000). Između krugova rezultati se skupno obrađuju i daju povratno na uvid ekspertima (uz zajamčenu anonimnost eksperata koji sudjeluju u istraživanjima) kako bi ih imali priliku u sljedećim krugovima modificirati svoje odgovore.

Delfi metodu razvili su ranih šezdesetih godina u američkoj korporaciji RAND - Santa Monica, Californija (Helmer, 1967) znanstvenici angažirani na projektu američkih oružanih snaga O. Helmer, N. Dalkey i T. Gordon, kao tehniku sustavnog prikupljanja, analize i korištenja mišljenja eksperata primjenom upitnika (Linstone i Turoff, 2011), predviđajući buduće međunarodne situacije, potencijalna ratna stanja i prognozirajući globalni znanstveno-tehnološki razvoj i vojne potencijale kao moguće rezultate budućih tehnologija. Nakon sistematskog i organiziranog prikupljanja pojedinačnih predviđanja grupe / grupa eksperata u cilju dobivanja traženih prognoza i pronalaženja načina artikuliranja pojedinačnih stavova i konačnog mišljenja, završna faza projekta bila je izrada studije o općim polazištima i pretpostavkama, rizicima te razvojnim i mogućim posljedicama eventualnog interkontinentalnog rata.

Delfi metodom kao tehnikom sustavnog korištenja mišljenja stručnjaka primjenom upitnika, uz očuvanje anonimnosti stručnjaka i ponavljanje krugova s (modificiranim) upitnicima izbjegava se direktna diskusija i javno sučeljavanje različitih mišljenja koja čine neobjektivnim klasični način dobivanja zajedničkog mišljenja / predviđanja grupe (ili pojedinca), zbog njihovog društvenog statusa, elokventnosti ili sposobnosti argumentacije i obrane svog mišljenja. Znanstvenici RAND-a su direktnu diskusiju i javno sučeljavanje zamijenili stvarnim ekspertnim konsenzusom – organiziranim i sistematskim usaglašavanjem pojedinačnih mišljenja / prognoza (Dalkey, 1967).

1.4.2. Postupak primjene metode Delfi u istraživanju strateških gradskih projekata kao alata u strategijskom planiranju

Po prikupljenim, obrađenim, analiziranim i izrađenim analizama relevantne stručne i znanstvene literature, arhivskih podloga, statističkih podataka i članaka u medijima (za Grad Zagreb, Republiku Hrvatsku i Europu), obavljenim višekratnim terenskim istraživanjima i snimanjima stanja što su obuhvatila kartiranje strateških gradskih projekata proglašenih od strane Grada Zagreba, izrađenim kartografskim analizama korištenjem suvremenih geoinformacijskih GIS alata, primijenjena je Delfi metoda kako bi se sustavno prikupila mišljenja relevantnih sudionika u procesu planiranja Grada. Metoda Delfi odabrana je zbog svoje raširene primjene u donošenju strateških odluka razvoja i jer se temelji na interdisciplinarnosti što je ključni pristup izučavanju strateških gradskih projekata obzirom na njihovu kompleksnost.

U istraživanju su relevantni sudionici bili istaknuti predstavnici četiriju glavnih društvenih aktera („quadruple helix“) koji svojim sinergijskim efektom osiguravaju uravnoteženu platformu za multidisciplinarni inovativni pristup integriranom planiranju i razvoju (znanost – gospodarstvo – uprava – civilno društvo). Čine ga predstavnici različitih područja i polja znanosti – visokoškolskih ustanova te znanstvenih i istraživačkih centara, predstavnici gospodarstva, predstavnici uprave i predstavnici organizacija civilnog društva – građana, uzimajući u obzir geografsku i tematsku pokrivenost, sposobnost upravljanja, stručnost i inovativne pristupe.

Cilj istraživanja bio je definirati strateške gradske projekte kao alat u planiranju razvoja grada te jednoznačno utvrditi kriterije za njihov odabir. Na temelju utvrđenih kriterija i međunarodne prakse analizirani su strateški gradski projekti proglašeni od strane Grada Zagreba. U ovom istraživanju metoda Delfi je primijenjena u prikupljanju mišljenja stručnjaka upitnicima kroz dva kruga o percepciji strateškog gradskog projekau – pojmu i definiciji, mogućoj temi, kriterijima za definiranje kao i o poželjnom broju. Ključna pitanja Delfi metode bila su: Pojam i definicija? Osnovna obilježja? Moguće teme? Kriteriji za utvrđivanje? Poželjni broj? Odabrani SGP u Zagrebu?

Kroz dva kruga upitnicima su se prikupljala mišljenja stručnjaka, a nakon prvoga kruga rezultati su se skupno obradili te priložili upitniku koji je stručnjacima bio poslan u drugom (ujedno i završnom) krugu istraživanja. Završni upitnik istraživanja temeljio se na rezultatima prvoga kruga primjene metode Delfi pri čemu su analizirani i skupno obrađeni odgovori ukupno 24 znanstvenika i stručnjaka i posvećen je, uz mogućnost referiranja na prethodne rezultate, detaljnijem određenju pojma i kriterija definiranja SGP te njegove moguće uloge u razvoju Grada Zagreba. Od eksperata se očekivalo opredjeljivanje o stavovima drugih te su ih oni iskoristili kao "okidače" za svoje nove prijedloge, a posebno se tražilo da oni eksperti čiji stavovi bitno odstupaju od prosjeka daju dodatna obrazloženja. Proces se nastavljao sve dok se nisu dobila željena (konačna) predviđanja odnosno dovoljan broj originalnih, inovativnih i primjenjivih rješenja. Točne prognoze su omogućile formuliranje djelotvornih scenarija budućih aktivnosti.

Na temelju utvrđenih kriterija i komparacije s međunarodnom praksom, analizirani su strateški gradski projekti proglašeni od strane Grada Zagreba (56 točkastih, 3 linijska, sve površine veće od 1 ha i sve građevine više od 9 etaža), a koji bi po mišljenju relevantnih sudionika najviše mogli doprinijeti razvoju i osigurati koheziju kulturnog, društvenog, ekološkog i gospodarskog urbanističkog razvoja (pa je na taj način odabrano 10 strateških gradskih projekata).

1.4.3. Metoda scenarija

Planiranje pomoću scenarija ekspertima i javnosti omogućuje dinamičnu, osjetljivu, otpornu i učinkovitu reakciju na realizaciju nepoznate moguće budućnosti (Blyth, 2005). Scenarijsko planiranje je proces potpore u donošenju odluka i prostornim planerima pomaže u kreiranju kratkoročnih i dugoročnih planova za neizvjesnu budućnost. Proces scenarijskog planiranja započinje skeniranjem trenutne stvarnosti (snimanjem postojećeg stanja), projiciranjem prognoza te otkrivanjem unutarnjih i vanjskih faktora koji utječu i/ili bi mogli utjecati na razvoj skupa potencijalnih budućnosti – scenarija. Sljedeći korak je razvoj niza projekata i politika, tj. „taktika" koje bi mogle podržati željeni scenarij, više scenarija ili sve scenarije. Korisno je uspostavljanje pokazatelja koji planere upozoravaju na veću vjerojatnost da će neki od scenarija postati stvarnost, te ih potaknuti na poduzimanje mjera s odgovarajućim taktikama (kao što je alokacija financiranja ili početak implementacije).

U ovom poglavlju dat je pregled scenarija: njihova definicija i karakteristike, za što se koriste, koncepti, vrste i prakse scenarija (osobito u području prostornog i strateškog planiranja), koraci oblikovanja scenarija i tehnike scenarijskog planiranja te istražene prednosti i nedostaci scenarija.
U procesu scenarijskog planiranja i vrednovanja velika su dodana vrijednost sudjelovanje dionika i participativni proces. Sve razvojne odluke (strateške smjernice i preporuke, projektne investicije) se, u pravilu, donose za nepoznatu budućnost, ali tek po proučavanju, analizi i vrednovanju scenarija.

Van der Heijden (2000) sugerira da za budućnost postoje barem neki predvidljivi elementi pa stoga donositeljima odluka pri razumijevanju i pravoj spoznaji budućnosti scenariji pomažu u razlučivanju onog neizvjesnog od donekle predvidljivog. Kao alat u prostornom planiranju scenariji se koriste jer prikazuju jasne i uvjerljive prikaze planiranog i mogućeg razvoja prostora. Scenariji se često koriste za prikaze mogućih promjena u prostoru koje bi mogle nastati kao rezultat i/ili posljedica planerskih odluka, spontanih procesa ili njihove kombinacije. Korisni su jer je pomoću njih lakše vizualizirati promjene u prostoru, a osigurava se i transparentnost te vidljivost za široki krug korisnika prostora i na takav način osnažuju sudjelovanje javnosti te razmjenu i interakciju informacija o prostoru i procesima.

Proučeni primjeri korištenja scenarija u aplikativnom i istraživačkom radu, ocrtavaju različit metodološki pristup oblikovanju i korištenju scenarija. U procesu oblikovanja scenarija korisno je uključiti dionike koji svojim stavovima, podacima i znanjima o prostoru doprinose sadržaju i nadopunjuju znanje eksperata (Wollenberg et.al, 2000; Kasemir et.al, 2003). Rasprava je usmjerena prema korištenju odgovarajućih tipova scenarija za različite projektne zadatke i skreće pozornost na uočene nedostatke i procjepe korištenja scenarija.

1.4.3.1. Definicija scenarija

Prema Oxfordskom riječniku, scenarij je „*pisani nacrt filma, romana ili scenskog djela koji daje prikaz detalja radnje i pojedinačnih scena*“ ili „*zadani slijed ili razvoj događaja*“ ili „*postavka, posebno za djelo umjetnosti ili književnosti*“ (Oxford English Dictionary, 2010). U svom spekulativnom razvojnom okviru oblikovanom 1967. Kahn i Wiener, za sljedeće 33 godine postavljaju jednu od prvih i najpoznatijih definicija scenarija u kontekstu planiranja: „*scenariji su hipotetički sljedovi događaja osmišljeni sa svrhom usmjeravanja pažnje na uzročne procese i točke donošenja odluka*“, dajući svoj teoretski i metodološki doprinos disciplini scenarijskog planiranja.

Brojne su definicije scenarija i znanstvenici kreiraju različite vlastite definicije (Lindgren & Bandhold, 2003). Tako su scenariji:

- „interne koherentne slike moguće budućnosti“ (*Porter, 1985*),
- „alati pomoću kojih se stvara percepcija o alternativnim budućim situacijama u svrhu donošenja ispravnih odluka“ (*Schwartz, 1991*),
- „opis buduće situacije i tijeka događaja koji omogućuju kretanje naprijed iz izvorne situacije u budućnost” (Godet & Roubelat, 1996),
- “narativni opis mogućeg stanja stvari kroz vrijeme” (Warfield, 1996),
- „dio strategijskog planiranja što se odnosi na alate i tehnologije za upravljanje nesigurnom budućnošću“ (*Ringland, 1998*),
- „sistemska metoda za skiciranje moguće budućnosti u svrhu donošenja ispravnih odluka“ (*Shoemaker, 1993*) ili
- „skup uvjerljivih, ali strukturno različitih budućnosti“ (Van der Heijden, 2005).

Scenariji su priče o budućnosti koje se temelje na razumijevanju sadašnjosti i odabiru faktora koji utječu na oblikovanje sadašnjih uvjeta i slijeda događanja na putu iz sadašnjosti prema budućnosti. Svaka priča sadrži nekoliko zapleta koji međusobno povezuju elemente priče - scenarije, koji se temelje na ključnim varijablama - komponentama / matrici. Scenariji dramatiziraju trendove i alternative, istražuju utjecaj i implikacije odluka, izbora i strategija te pružaju uvid u uzročno-posljedične sekvence (Slaughter, 1987).

Scenariji kao alat u planiranju budućnosti distanciraju nas od sadašnjosti i otvaraju budućnost, ali dopuštaju i stvaranje alternativnih budućnosti i pojašnjavaju ih. Scenariji komuniciraju špekulativne okvire o budućem razvoju koji izazivaju rasprave, povratne informacije te potiču maštu. Scenariji se uglavnom temelje na kvantitativnim stručnim podatcima, ali mogu uključivati i kvalitativne podatke (Warfield, 1996). Schwartz (1991) u svojoj „Umjetnosti dalekosežnosti / dalekog pogleda“ (The Art of the Longview) smatra „da se u dobrim scenarijima linije zapleta isprepliću kao što dobar film uključuje nekoliko pod-zapleta“. Pri tom je ključno razmotriti i analizirati konvergencijske sile zapleta i njihovo moguće ispreplitanje iz kojih nastaju koherentne slike i alternativne budućnosti koje daju odgovor na pitanje: „što će se dogoditi ako…?“ – to su scenariji (Blyth, 2005).

U teoriji, scenariji su sinteza različitih putova - događaja i aktera koji vode do moguće budućnosti, dok u praksi, scenariji često samo opisuju određene skupove događaja ili varijabli, a osnovna ideja je planiranje budućnosti koje će minimizirati iznenađenja i proširiti raspon mogućih razmišljanja o različitim mogućnostima (Roubelat, 2000). Scenariji pokušavaju razumijeti oblikovanje budućnosti propitivanjem više mogućih razvojnih putova i izgrađuju se prilagođavanjem ograničenog broja varijabli unutar određenog uzročno-posljedičnog slijeda događaja (Dammers & Evers, 2008). Scenarijsko planiranje generira znanje o pokretačkim snagama, ali i o mogućnosti promjene budućnosti. Prema Programu Ujedinjenih naroda za okoliš (UN Environment Programme - UNEP), scenariji su „opisi mogućih budućnosti“ (Vogelij, 2015).
Užu definiciju scenarija postavljaju autori Veeneklass i Van den Berg (1995): „Scenarij je opis (ili slika) trenutne situacije, mogućeg ili poželjnog budućeg stanja, kao i niza događaja koji bi iz trenutnog stanja mogli dovesti do budućeg stanja.“

Scenariji su alati za stvaranje percepcije o alternativnim budućnostima u kojima će se provoditi odluke koje se donose u sadašnjosti. Scenarij sadrži uvjerljivu predodžbu ili pogled u budućnost na vremenskoj liniji, povezanu s postojećim uvjetima putem konzistentnog slijeda događaja. Scenarij je konzistentna / uvjerljiva procjena razvoja (ili promjene razvoja) tijekom vremena.
Scenarijskim planiranjem kao alatom / elementom strateškog planiranja unaprjeđuje se sustav donošenja odluka o razvoju ovisno o mogućim utjecajnim faktorima u budućnosti.

Uprave tvrtki, državne i županijske uprave i jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave koje pomoću scenarija kao dijela strategijskog planiranja procjenjuju svoj

dugoročni razvoj (dugoročna očekivanja) u pravilu oblikuju (planiraju / izgrade) nekoliko scenarija kako bi se predočili mogući različiti utjecajni elementi, ali i njihova moguća interakcija. Pri tom su scenariji kao alati za interaktivne integrirane procese donošenja strateških odluka budućeg razvoja korisni ako su relevantni, vjerodostojni i legitimni (Van Vliet, 2011) za različite skupine sudionika dok podižu svijest, otvoreno i kreativno traže opcije i dok konvergiraju u sporazum.

Scenariji obrađuju (Veeneklaas & Van den Berg, 1995): polazišne izazove, trendove i aktivnosti; sigurne i predvidive elemente i varijable; manje predvidive i nepredvidive elemente (nepredvidive prekidatelje trendova, ali s razumljivom dinamikom; točke preokreta ili diskontinuiteta koje je moguće identificirati; prethodno nedoživljeni događaji kao što su nove tehnologije ili prirodne katastrofe). Zbog brzih mijena složenih društvenih, prirodnih i fizičkih interaktivnih sustava te sve složenijeg i neizvjesnijeg budućeg razvoja kojeg je gotovo nemoguće predvidjeti, u pravilu se, opisuje i analizira više mogućih budućnosti, a ne samo jedan ishod (Peterson et.al, 2003, Biggs et al, 2007).

U integriranom pristupu promatranja složenih izazova – u određenim lokacijskim uvjetima te mogućim društveno ekonomskim i okolišnim utjecajima, scenariji su odličan alat (Schoemaker, 1993). Osim za rješavanje trenutnih izazova, scenariji se koriste za proučavanje budućnosti (Mutombo & Bauler, 2009), ali i za poticanje na promišljanje više alternativa u većem rasponu za mogući budući razvoj, kao izazovi u kreiranju mentalnih modela/mapa, u poticanju kreativnosti, za proučavanje i razumijevanje drugih poimanja razvoja, te za poticanje rasprava i testiranje razvojnih strategija na otpornost (Schoemaker, 1993; van der Heijden, 2000; Xiang & Clarke, 2003). Scenariji se također koriste i iz psiholoških razloga (Xiang & Clarke, 2003), jer pomažu u "chunking" procesu, integrirajući male dijelove informacija u veći okvir kako bi tako postale smislene. Naracije mogu uključiti složene elemente i oblikovati ih u koherentnu i seobuhvatnu priču koja se relativno lako pamti (Schoemaker, 1993; Mietzner & Reger, 2005), te pomažu u balansu složenosti i pojednostavljenja (Mutombo & Bauler, 2009).
Posljednje, ali ne i manje važno, scenariji imaju funkciju premošćavanja jer se mogu koristiti za komunikaciju i sinergiju različitih dionika (Xiang & Clarke, 2003).
Znanstvenici različitih skupina znanstvenih područja na različit način poimaju i koriste scenarije: tako znanstvenici iz društvenih područja znanosti vide scenarije kao alate za „poticanje kreativnog promišljanja izvan konvencionalnih okvira i načina razumijevanja problema" i za njih scenariji prvenstveno trebaju biti vjerodostojni, izazovni za relevantne

dionike i krajnje korisnike (Soliva et al, 2008), dok se znanstvenici prirodnih znanosti više usredotočuju na potrebu da se scenariji temelje na „koherentnom i interno dosljednom skupu pretpostavki o ključnim pokretačkim snagama i njihovim interakcijama" (Milenijska procjena ekosustava, UNEP, 2005).

Scenariji su različiti od vizija (Van der Heijden, 2005). Pitanja postavljena pri izradi vizija („Što biste voljeli vidjeti da se događa?" ili: „Kako biste željeli da vaš grad / kvart izgleda?") često izazivaju lažna očekivanja i prikrivaju uključene kompromise proizvodeći sirove ciljeve i aktivnosti koji mogu sakriti konfliktna pitanja. U izradi scenarija, ključno je pitanje „Što mislite da bi se moglo dogoditi?" koje zahtijeva otkrivanje sila koje pokreću promjene u svom okruženju.

1.4.3.2. Obilježja scenarija

Analizom pojma i definicije prema različitim autorima, istraživanjima vrsta i prakse scenarija, osobito u području prostornog i strateškog planiranja, izdvojena su glavna osnovna obilježja scenarija:

- stvaraju holističke integrirane slike o tome kako bi se budućnost mogla razvijati, koje postaju kontekst za planiranje i poligon za testiranje ideja i/ili poticaj za novi razvoj (Ratcliffe, 2003);
- alati su za prezentaciju i vizualizaciju mogućih promjena u prostoru (alternativnih slika) kao rezultata planerskih odluka (Gantar, 2012);
- privlače i uključuju dionike koji svojim pogledima i informacijama o prostoru doprinose sadržaju i nadopunjuju stručno znanje (Wollenberg et.al, 2000; Kasemir et.al, 2003);
- informiraju donositelje odluka i tako utječu na proces odlučivanja (Ratcliffe, 2003);
- kao potpora u odlučivanju od donositelja odluka zahtijevaju preispitivanje njihovih osnovnih pretpostavaka (Harries, 2003; Shearer, 2005; Eisenack et.al, 2006);
- omogućuju dinamičnu reakciju na nepoznate moguće budućnosti, te su osjetljivi, otporni i učinkoviti u trenutku ostvarivanja te budućnosti (Schoemaker, 1993; van der Heijden, 2000; Xiang & Clarke, 2003);
- pomažu razumjeti neizvjesnosti koje su pred nama i što bi one mogle značiti (Wilkinson, 2009);

- pomoću oblikovanja „budućih memorija“ pomažu pri razlikovanju uzroka onoga što se mora dogoditi („predodređeno“) od onog što bi se moglo promijeniti („neizvjesnost“) (Schwartz, 1991);
- alat su za organizacijsko učenje, vladanje zajedničkim vokabularom i učinkovita osnova za komuniciranje složenih uvjeta i opcija (Schwartz, 1991; van der Heijden, 2005);
- oblikuju se s pomoću pet pokretačkih sila – DEPOT: D-društvo, E-ekonoomija, P-politika, O-okoliš i T-tehnologija - STEPE: S-society; T-technology; E-environment; P-politics; and E-economics (Schwartz, 1991; van der Heijden, 1996; Ringland, 1998).

1.4.3.3. Svrha izrade scenarija

Pojednostavljeno, svrha izrade scenarija je otkrivanje, pronalaženje ili izumi (eng. invent), ispitivanje ili evaluacija, te predlaganje i promicanje mogućih, vjerojatnih i poželjnih budućnosti (Slaughter, 1995). Analizirajući poimanje scenarija u kontekstu kompleksnosti procesa oblikovanja strateških odluka /strategija, Fahey & Randell (1998) kao svrhe izrade scenarija izdvajaju:

- pomažu razumjeti kako bi mogla izgledati moguća budućnost, kakva bi mogla biti njezina pojavnost i zašto bi se to moglo dogoditi;
- spoznaja novih razmatranja kao pomoć pri donošenje novih odluka;
- preoblikovanje postojećih odluka temeljem novog konteksta;
- identificiranje nepredviđenih odluka kroz istraživanje što bi se moglo dogoditi uslijed sigurnih novonastalih okolnosti.

Scenariji, kao misaone metode prodora u bližu (kratkoročni okvir) ili daljnju budućnost (dugoročni okvir) potiču strateško promišljanje i učenje pomicanjem prepreka za kreativno razmišljanje na način (Neilson & Wagner, 2000):

- predviđanja budućih prijetnji i prilika;
- razvijanjem višestrukih budućnosti temeljenih na optimističnim i pesimističnim projekcijama događaja iz prošlosti;
- poticanjem strateškog promišljanja i učenja;
- facilitacijom umijeća strateške komunikacije;
- predviđanjem budućeg stanja;
- osporavanjem ili odbacivanjem pretpostavki o „službenoj budućnosti";
- kreiranja točke okupljanja (konsolidacije);
- osiguravanja vodstva (predvoditelja) novih inicijativa ili smjernica;
- stvaranje opcija (više mogućnosti) za donošenje odluka;
- stvaranje okvira za zajedničku viziju budućnosti kako bi utjecali na organizacijske i individualno ponašanje;
- stvaranje unutrašnjih ili vanjskih komunikacijskih kanala koji nadilaze okvire organizacije / plana / projekta, vrijeme i prostor.

Uspoređujući ciljeve oblikovanja scenarija s ciljevima prostornog i regionalnog planiranja, jasno je da su ciljevi zajednički i da se mogu sažeti kao (Ratcliffe, 2003):

- pokretanje pitanja od zajedničkog interesa koja se mogu previdjeti u konvencionalnom kratkoročnom planu;
- isticanje opasnosti, alternative i izbora koje je potrebno razmotriti prije nego što postanu hitni;
- objavljivanje nove slike budućeg srednjoročnog razvoja kako bi se javnost pravovremeno uključila u proces donošenja odluka;
- identificiranje dinamike i političkih implikacija tranzicije k održivom razvoju i njihovo uključivanje u političku agendu (kao politički cilj);
- poticanje razvoja društvenih inovacija;
- pomaganje građanima kako bi postali istinski osnaženi za sudjelovanje u stvaranju / kreiranju budućnosti;
- pomaganju organizacijama da se razvijaju kao odgovor na promjenjive globalne i lokalne perspektive (eng.*outlook*).

Zaključno, scenariji nam omogućavaju lakše razumijevanje trendova, pokretačkih snaga, kritičnih faktora uspjeha, lakše identificiranja ključnih nositelja promjena što dovodi do bolje pripremljenosti i otpornije reakcije na nepredviđene događaje i iznenadne krize. Analiza scenarija potiče donositelje odluka na promjenu poslovnog svjetonazora te na razmišljanje "izvan okvira", što je korisno u procesu donošenja odluka.

1.4.3.4. Povijest scenarijskog planiranja

Scenarij i scenarijski pogled u budućnost isčitavaju se već u antičkim filozofskim raspravama, a zatim i u suvremenijim raspravama i esejima o mogućoj, utopijskoj ili distopijskoj budućnosti društva. Na koncept scenarija kao alata za otkrivanje budućnosti nailazimo (prema riječima neurologa Davida Ingvara „Homo Sapiens je biće koje piše scenarije" – Lindgren & Bandhold, 2003) u najranijoj pisanoj povijesti. Osobito se izdvaja Platon sa svojim prikazom idealnog Grada/Države u dijelu „Država", te suvremenici Thomas More i njegova „Utopija", Anatole France i „Otok pingvina" te George Orwell i distopijski roman „1984" (Godet & Roubelat, 1996). Scenarij su, kao alat strateškog istraživanja i planiranja gdje su uglavnom bili povezani s pitanjima sigurnosti i strateškom analizom (Berkhout & Hertin, 2002), osobito koristili vojni stratezi koji su simulirali tijek i ishode ratova, a kreiranje modernog strateškog planiranja u 19. st. pripisuje se dvojici pruskih vojnih stratega, von Clausewitzu i von Moltkeu koji su prvi formulirali principe strateškog planiranja (Bradfield et.al. 2005).

Za vrijeme Drugog svjetskog rata 1940-ih scenarijsko planiranje nastavlja koristiti i američko vojno zrakoplovstvo (US Air Force) za predviđanje protivničkih poteza i kao instrument za pronalaženje alternativnih načina pobjede (Schoemaker, 1993). Kao jedan od vojnih planera osobito se istaknuo Herman Kahn koji se prvi počeo baviti tematikom scenarija i koji je scenarijsko planiranje u vojsci preuzeo i prilagodio scenarijskom planiranju u poslovnom okruženju (Mahmoud et.al, 2009). Postoje različite varijacije (gradacije ili faze) onoga što se može dogoditi između opcija "rat" i "bez rata" pod različitim okolnostima i uvjetima, a Kahn daje karakteristike tih gradacija /stepenica (Mietzner & Reger, 2005). U okviru vojnih strateških istraživanja, formalni korijeni suvremenih scenarijskih tehnika sežu do upotrebe računalnih simulacija u projektu „Manhattan" tijekom Drugog svjetskog rata kada su nuklearni fizičari Oppenheimer, Teller i Bethe razvijali scenarije za analizu mogućih učinaka hidrogenske bombe (Schoemaker, 1993; Xiang & Clarke, 2003).

Razvoj računala koji omogućuju simulaciju rješenja za složene (inače nerješive) izazove (npr. koristeći „Monte Carlo“ metodu), teorija igara ili strateške igre (eng. „*game theory*“) koja je bogatom teorijskom platformom omogućila proučavanje društvenih interakcija i konflikata u svrhu razumijevanja sukoba te ratnih igara s interakcijama ljudi i strojeva koje su proizašle iz poslijeratnih obrambenih potreba SAD-a (Schoemaker, 1993), omogućuju procvat scenarija i simulacija u istraživanju razvojnih društvenih izazova. Istraživanje budućnosti ima heterogene intelektualne korijene i poveznice, uključujući operativno istraživanje, planiranje scenarija, prospektivno i strateško upravljanje. Konceptualna povijest scenarija je složena i na nju su utjecale brojne tvrtke, instituti i škole, npr. RAND Corporation, Stanford Research Institute, Shell, SEMA Metra Consulting Group i mnogi drugi (Godet, 1987; Ringland, 1998; van der Heijden, 1996).

Jedan od prvih kreiranih znanstvenih scenarija bila je studija „The Limits to Growth“ (Granice rasta: izvješće Rimskom klubu) iz 1972. (Meadows et.al, 1972). Nakon ove studije odabranih scenarija za moguće svjetske potrošnje resursa, scenariji postaju sve korišteniji alat u strateškom planiranju. Još jedan suvremeni poznati primjer uspješne primjene scenarija su „Mont Fleur – scenariji“ koji su doprinijeli okončanju aparthejda – politike rasne segregacije u JAR-u (Kahane, 1998). Korijeni korištenja scenarija primarno su u umjetnosti kroz koju se korištenje scenarija provlači i danas, a mnogi znanstvenici to i ističu: Schwartz svojoj knjizi daje naziv „Umjetnost dalekog / dugog pogleda“ – eng. *The Art of Long View* (1996), a Van der Heijden „Scenariji: umjetnost strateške konverzacije“ – eng. Scenarios: the Art of Strategic Conversation (1996).

Izgradnja i planiranje scenarija razvija se i za potrebe upravljanja - Peter Schwartz i Global Business Network (Inayatullah, 2002) ili u području razvojnog planiranja tvrtki (npr. Van der Heijden, 1996; Ringland, 1998; Slaughter, 1996). Suvremeno scenarijsko planiranje osobito se razvija i profilira 60-ih godina prošlog stoljeća te se paralelno razvija na dvije geografske loakcije – u SAD-u i Francuskoj.

SAD

S obzirom na tada rastuću kompleksnost političkog okruženja, američko ministarstvo obrane moralo je odlučiti koje će razvojne projekte novog oružja financirati. Herman Kahn osniva i razvija think-tank (radionica ideja) RAND Corporation (akronim za eng. „research and development“) koji razvija Delphi-metodu i uvodi scenarij kao odgovor na potrebe američke

vojske. Kahn je kroz „razmišljanje o nezamislivom“ prikazao da se korištenjem scenarija mogu pronaći nezamislive alternative apslolutnom uništenju ili predaji te demonstrirao da se vojno planiranje temelji na željenom mišljenju, umjesto na objektivnim, realnim i razumnim očekivanjima. Kahn 1961. napušta RAND Corporation te osniva Hudson Institute gdje primjenjuje scenarij metodu u prognoziranju društva i javnih politika, te ga se kao začetnika discipline scenarijskog planiranja i najplodnijeg autora u polju scenarijskog planiranja naziva „ocem modernog scenarijskog planiranja“ (Bradfield et.al, 2005).

Zahvaljujući radu Kahna i Wienera „The Year 2000: A Framework for Speculation on the Next Thirty-Three Years“ (1967), kojim su scenarij definirani kao „hipotetički slijedovi događaja konstruirani u svrhu usmjeravanja pozornosti na uzročne procese i točke odlučivanja“ (Xiang & Clarke, 2003), scenarijsko se planiranje sve više popularizira. Razvijajući ideju „misliti nezamislivo“ Kahn postaje začetnik discipline scenarijskog planiranja gdje tehnike scenarija donositeljima odluka omogućavaju uklanjanje nekih od nedostataka konvencionalnih metoda predviđanja, a koje se baziraju na analizi prošlih podataka. RAND Corporation napuštaju i dvojica kolega Hermana Kahna – Olaf Helmer i Theodore Gordon, 1968. osnivaju Institut budućnosti (eng. Institute of the Future) te zajedno s nekolicinom pojedinaca sa Stanford Rresearch Institute think-tanka počinju koristiti scenarij kao metodu za planiranje te tako postaju pioniri na području SAD-a (Bradfield et.al, 2005). Inicijalno korišten samo kao alat za planiranje javnih politika, scenarij je ubrzo prihvaćen i u poslovnim zajednicama, te ga tijekom 1970-ih u korporativno planiranje predlaganja strateških odluka uvodi Royal Dutch / Shell Company, a slijede je i tvrtke Corning, IBM, General Motors i drugi. Metoda se pokazala najprikladnijom za strateško planiranje u organizacijama i industrijama izuzetno osjetljivim na vanjske utjecaje koje ne mogu kontrolirati i za relativno duge vremenske okvire.

U poslovnom svijetu, scenariji 1970-ih dosežu novu dimenziju radom Pierrea Wacka, planera u novoformiranom odjelu „Timsko planiranje” londonskog ureda Royal Dutch / Shell i postaju sve češće korišten alat za strateško planiranje razvoja kompanija (tvrtki). Naftna industrija scenarije počinje koristiti za rješavanje izazova nepredvidljivosti arapskog naftnog embarga i učinka naftne krize koji utječu na međunarodni gospodarski sustav (Schoemaker & Heijden, 1992). Poznati primjer je korištenje scenarija tvrtke Royal Dutch / Shell koja je tako bila spremnija od ostalih naftnih kompanija i u kratkom vremenu postala tržišni lider.

Pierre Wack i strateški planeri Shell-a kao rizik poslovanja uočili su moguće povećanje cijene nafte kako bi se naštetilo Zapadu. Razvili su dva moguća scenarija: prvi sa stabilnim cijenama nafte i drugi s visokim kriznim cijenama nafte koje bi izazvao OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries – Organizacija zemalja izvoznica nafte) zbog neslaganja s potporom Zapada Izraelu tijekom šestodnevnog arapsko-izraelskog rata 1967. Scenariju očekivanih stabilnih cijena suprotstavljen je scenarij visokih / kriznih cijena opisujući pokretačke sile i moguće utjecaje tih sila te moguće druge budućnosti kompanije kao i aktivnosti koje bi trebalo poduzeti ako dođe do naftne krize (Metzner & Reger, 2005). Primjer Shell-a pojašnjava opravdanost i svrhu korištenja scenarija u planiranju razvoja - pomoć menadžerima kako bi promijenili svoj subjektivni pogled u stvarnost i kako bi ga uskladili sa stvarnošću kakva jest i mogućoj budućnosti. Krajnji rezultat nije prognoza, već bolja odluka o mogućoj budućnosti - "predvidljivost" (Daum, 2001).

Francuska

U vrijeme u kojem se u SAD scenarij koristio isključivo za planiranje javnih politika i/ili za korporativno planiranje predlaganja strateških odluka, scenarij se u Francuskoj scenarij koristio za istraživanje znanstvenih i političkih temelja budućnosti. Sredinom 1950-ih filozof Gaston Berger razvija scenarijski pristup u svrhu dugoročnog planiranja koje je nazvao prospektivnim razmišljanjem (lat. la prospective), temeljen na promišljanju procesa donošenja odluka kroz razmatranje budućnosti (Durance & Godet, 2010) i osniva Centre d'Etudes prospectives te ga naziva „La Prospective" (Bradfield et.al, 2005).

„La Prospective" - pristup je formuliranje prihvatljive metodologije bazirane na metodi scenarija za izradu normativnih scenarija budućnosti prikladnih za oblikovanje političkih odluka i odluka na nacionalnoj razini. Uskoro se primjenjuje u budućim izazovima u područjima obrazovanja, okoliša, urbanizma, prostornog i regionalnog planiranja, a pristup je prvi puta složenije korišten i prezentiran u Studiji o regionalnom razvoju L'AMÉNAGEMENT DU TERRITOIRE AVANT DATAR - Délégation à l'aménagement du territoire et à l'action régionale (eng. „The Office for Regional Planning and Development"). Bergerov pristup - rad nastavljaju Pierre Masse i Bertrand de Jouvenel: Masse uvodi korištenje normativnih scenarija za razvoj Četvrtog francuskog nacionalnog plana, a de Jouvenel osniva Futuribles Group (fra. Association Internationale de Futuribles) koja se 1966. pripaja Bergerovom istraživačkom institutu te dalje razvija „La prospective" pristup. Osnovni cilj prospective je rasvjetljavanje mogućnosti izbora u sadašnjosti u svjetlu mogućih budućnosti. 70-ih godina radu francuskih

pionira se pridružuje Michel Godet te postaje najznačajniji predstavnik francuske škole (Bradfield et.al, 2005).

Nešto spekulativniji pristup koji uključuje moguće budućnosti (Godet i Durance, 2011) kasnije razvija Bertrand de Jouvenel i naziva ga futuribles (moguće budućnosti – od franc. futur i possible). Takva metodologija temeljena na scenarijima primjenjivana je na područjima obrazovanja, okoliša, te u urbanističkom, prostornom i regionalnom planiranju – primjeri Baskije, Lorraine i dr. (Godet, 2000).

1.4.3.5. Tipovi scenarija

Obzirom na brojnost i raznolikost definicija scenarija koje kreiraju znanstvenici i različitih svrha korištenja scenarija, velik je broj različitih tipoloških podjela scenarija i načina njihove klasifikacije.

Temeljem analize tipologije scenarija izdvojeni su osnovni tipovi scenarija relevantni u istraživanju i planiranju prostora:

- prema karakteristikama /varijablama (širina tema, razina agregacije, vremenski slijed, detaljnost istraživanja, fokus djelovanja),
- metodološkim pristupima,
- temeljem pitanja koja se mogu postaviti u budućnosti,
- sveobuhvatnim temama (cilj projekta, dizajn procesa, sadržaj scenarija) te karakteristikama,
- ulozi koju imaju u procesu planiranja,
- pristupu odluke i djelovanja,
- različitim vizijama budućnosti (koje želimo ili kojih se bojimo),
- različitim percepcijama budućnosti,
- prema različitim tehnikama oblikovanja (proizvodnje) scenarija koje su najprikladnije za rješavanje pojedinačnih problema i prilagođene iskustvu i znanju planera i/ili dionika,
- prema istaknutim predstavnicima ili organizacijama na području proučavanja budućnosti: Shearer-tipologija dopunjena ekstrapolacijama, Tipologija Francuske škole, Shell-SRI tipologija,
- Kahn - Future Social studies – prema različitim sadržajima scenarija.

Temeljem analize njihovih karakteristika, tipovi scenarija su sljedeći:

- globalni scenariji, industrijski scenariji, scenariji konkurencije i tehnološki scenariji (Fahey & Randell, 1997);
- scenariji intuitivne logike, scenariji analize utjecaja trenda, scenariji analize unakrsnih utjecaja (Huss & Honton, 1987; Martelli, 2001);
- prediktivni (odgovaraju na pitanje „što će se dogoditi?“), istraživački – vanjski i strateški (odgovaraju na pitanje „što se može dogoditi?“) i normativni scenariji (odgovaraju na pitanje „što bi se trebalo dogoditi u budućnosti?“), a mogu biti i scenariji zaštite ili scenariji transformacije (Börjeson et.al, 2006);
- istraživanje ili potpora odlučivanju, intuitivni ili formalni, složeni ili jednostavni (Van Notten et.al, 2003);
- scenariji učenja (learning scenarios), scenariji odlučivanja (Kaiser et.al. 1995);
- scenariji misije, scenariji problema (izazova) i scenariji akcije (Maleska, 1995) - scenariji unaprijed i scenariji unatrag, (Steinmuller, 1997);
- istraživački (vođeni trendovima ili suprotstavljeni) i normativni (ili anticipatorni) scenariji, (Godet i Roubelat, 1996; Berkhoul & Hertin, 2002);
- unutarnji i vanjski scenariji (Van der Heijden, 1996);
- normativni ili proaktivni scenariji, opisni - prospektivni i perspektivni (Ackoff, 1981);
- projekcijski (engl. projective) i prospektivni (eng. *prospective*) – „backcasting“ (Schooneboom, 1995);
- vizije, projekcije, scenariji puta i alternative (Wollenberg et.al, 2000);
- ekstrapolacijski i normativni (Masini & Vasquez, 2000);
- vjerojatni (eng. *probable*) i poželjni scenariji (eng. *desirable*) - (Masini & Vasquez, 2000);
- scenariji prve generacije i scenariji druge generacije (Masini & Vasquez, 2000);
- trendni scenariji (eng. *trend*), optimistični (eng. *optimistic*), pesimistični (eng. *pesimistic*), normativni (eng. *normative*) i konfliktni (eng. *contrasting*) scenariji (Masini & Vasquez, 2000).

Pritom su u stvarnosti scenariji često kombinacije više „idealnih“ tipova.

Dammers (2000) razvija različite vrste scenarije **prema karakteristikama** (prema pet varijabli):

- širina teme scenarija (sektorski i integrirani pristup);
- razinu agregacije/ pridruživanja (mikro, mezzo ili makro);
- vremenski slijed (od sadašnjosti prema budućnosti, ili povratak iz budućnosti / kreiranje prema unatrag od buduće vizije – projektivni nasuprot prospektivnih scenarija);
- detaljnost / razina istraživanja (od prevladavajuće / dominantne perspective, ograničene istraživačke do izrazito istraživačke);
- fokus djelovanja (ekološki scenariji nasuprot političkih scenarija).

Drugi način razlikovanja između vrsta scenarija razvili su Fahey i Randell (1997), te razlikuju: globalne scenarije, industrijske scenarije, scenarije konkurencije i tehnološke scenarije. U smislu metodoloških pristupa, identificirana su tri oblika scenarijskog planiranja (Huss & Honton, 1987; Martelli, 2001): intuitivna logika, analiza utjecaja trenda, analiza unakrsnih utjecaja.

Börjeson sa suradnicima (2006) u svojoj klasifikaciji razlikuje scenarije temeljem pitanja koja se mogu postaviti o budućnosti: „što će se dogoditi?", „što se može dogoditi?" ili „što bi se trebalo dogoditi u budućnosti?", pa tako razlikuju tri osnovne vrste scenarija: prediktivni, istraživački i normativni scenariji:

- prediktivni scenariji pokušavaju otkriti što će se dogoditi u budućnosti; Dvije su vrste prediktivnih scenarija: „što ako" scenariji koji predviđaju što će se dogoditi u slučaju određenog događaja i prognoze koje predviđaju kako će izgledati budućnost pod najvjerojatnijim razvojem događaja;
- istraživački scenariji istražuju što bi se moglo dogoditi ako se dogodi određeni događaj. Vanjski scenariji odgovaraju na vanjske događaje, dok se strateški scenariji fokusiraju na posljedice unutarnjeg razvoja;
- normativni scenariji se fokusiraju (usredotočuju) na opsivanje načina što treba i kako treba nešto raditi da bi se postigao utvrđeni budući cilj (ili krajnja točka). Normativni scenariji mogu biti scenariji zaštite (preserving) ili scenariji transformacije (transforming).

U scenarijima zaštite / očuvanja cilj se postiže prilagodbama trenutnoj situaciji. U scenarijima transformacije potrebne su (strukturne) promjene kako bi se prevladale postojeće strukture koje blokiraju uspješno ispunjenje cilja.

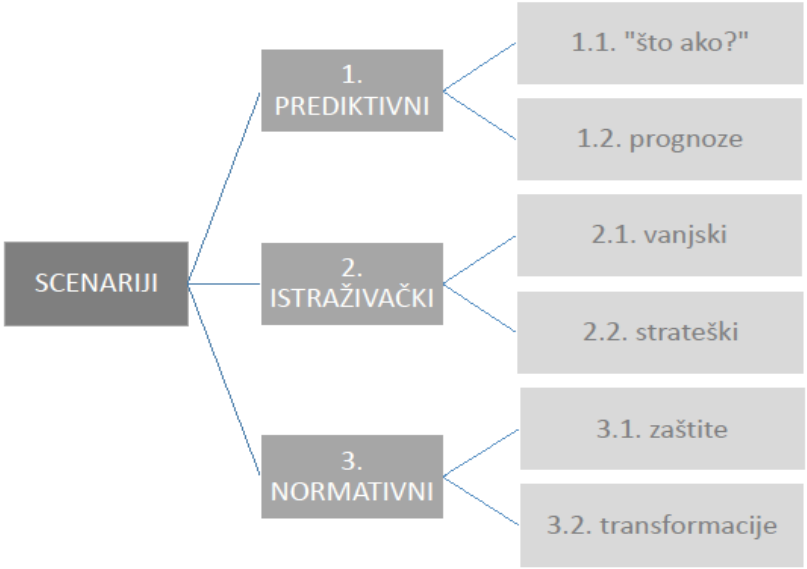

Sl. 3. Tipologija scenarija prema Börjeson et.al 2006.
Izvor: Börjeson et.al, 2006.

Van Notten i suradnici (2003) razvijaju tipologiju scenarija temeljenu prema trima sveobuhvatnim temama: cilju projekta (istraživanje ili potpora odlučivanju), dizajnu procesa (intuitivni ili formalni) i sadržaju scenarija (složeni ili jednostavan) te karakteristikama.

Prema ulozi koju imaju u procesu planiranja, scenariji se dijele u dvije opće kategorije (Kaiser et al, 1995):

- scenariji učenja / poučavanja („learning scenarios") su alati usmjereni na ciljeve (postavljaju ciljeve, usmjeravaju);
- scenariji odlučivanja („decision scenarios") su alati usmjereni na sredstva (za formiranje u evaluaciju planova).

U kontekstu kreativnih i komunikacijskih aspekata različiti autori upućuju na pristup odluke i djelovanja (akcije). Maleska (1995) razlikuje scenarije misije, scenarije problema i scenarije akcije, a za aspekt djelovanja postoje scenariji unaprijed i scenariji unatrag (Steinmuller, 1997). Scenariji mogu predstavljati rezultate prognoza na dosljedan i uvjerljiv način (Godet i Roubelat, 1996). Godet i Roubelat (1996) razlikuju istraživačke od normativnih scenarija:

- „istraživački" scenariji polaze od prošlih i sadašnjih trendova i dovode do ostvarive budućnosti;
- „anticipatorni" ili „normativni" scenariji oblikuju se na temelju različitih vizija budućnosti (onih koje želimo ili kojih se bojimo).

Ovisno o tome uključuju li najvjerojatnije ili malo vjerojatne promjene, istraživački scenariji mogu biti vođeni trendovima ili mogu biti suprotstavljeni, a temelje se na pretpostavakama (Berkhoul & Hertin, 2002):

- budućnost nije samo nastavak prošlih međuodnosa i dinamike, već može biti oblikovana i ljudskim djelovanjem i izborom;
- budućnost se ne može predvidjeti, međutim istraživanje budućnosti može poučiti donositelje odluka u sadašnjosti;
- ne postoji samo jedna moguća budućnost, neizvjesnost zahtijeva različite budućnosti - mapiranje „prostora mogućnosti";
- razvoj scenarija uključuje i racionalnu analizu i subjektivne zaključke, stoga zahtijeva interaktivne i participativne metode.

Alternativno, van der Heijden razlikuje „unutarnje" i „vanjske" scenarije: „unutarnji" scenariji govore o budućnosti na individualnoj razini gdje je opcija akcije povezana s osobnim ciljem („…ako to učinim, dogodit će se to što će dovesti do toga i tako dalje dok ne postignem svoj cilj …"- van der Heijden, 1996); „vanjski" scenariji su mentalni modeli vanjskog svijeta unutar kojih raspona se projicira budući razvoj.

Najčešća je ipak podjela scenarija na dvije tipologije koje su definirali istaknuti predstavnici ili organizacije na području proučavanja budućnosti: prva u odnosu na položaj prema budućnosti, i druga u odnosu na sudjelovanje javnosti. Najopćenitija podjela scenarija je na normativne ili proaktivne scenarije i opisne (prospektivne ili perspektivne). Podjela se temelji na različitim percepcijama budućnosti kako ih je definirao Ackoff (1981).

Osnova za normativne scenarije je proaktivno stajalište: budućnost ovisi o aktivnostima u kojima želimo aktivno sudjelovati. Opisni scenariji temelje se na stavu da pojedinci i organizacije ne mogu aktivno sudjelovati u promjenama budućnosti, jer to ovisi o raznim vanjskim faktorima na koje nemaju značajan utjecaj, a odnos prema budućnosti je prvi korak prema razumijevanju scenarija. Obje vrste scenarija (i normativni i opisni) koriste se kao alati u donošenju odluka, ali svaki na drukčiji način. Normativni scenariji fokusirani su na pronalaženje željene budućnosti, dok su opisni usredotočeni na određivanje vjerojatnih budućnosti bez obzira na preferencije. Normativni scenariji jasno su usmjereni na cilj i definirani različitim vrijednostima – koriste se kao indikativni planovi za budućnost, a odluka se donosi na temelju nekoliko opcija temeljenih na različitim pretpostavkama. Čak je i opisne scenarije moguće provjeriti s verzijama vjerojatnog razvoja prema uočenim trendovima i namjera

im je predstaviti različite razvojne mogućnosti kao i upozorenja na moguće opasnosti. Opisni scenariji trebali bi biti neutralni, iako uključuju različite poglede autora (Shearer, 2005). Opisni scenariji smatraju se više znanstvenim nego normativni, koji su izrazito primjenjivi (aplikativni).

Sličnu podjelu navodi Schooneboom (1995) koji scenarije svrstava u projekcijske (engl. *projective*) i prospektivne (engl. *prospective*). Oba tipa uključuju alternativne pravce razvoja, ali se linije razmišljanja razlikuju: u projekciji tok misli teče iz prošlosti preko sadašnjosti u budućnost, a promišlja se kako bi se budućnost mogla promijeniti obzirom na sadašnju dinamiku. U prospektivnim scenarijima iz zamišljene ili željene budućnosti se vraćamo u trenutnu situaciju (pri čemu prvo zamišljamo kakva će biti budućnost, a zatim koje bi mjere u sadašnjosti dovele do željene budućnosti). Ova metoda se još naziva „backcasting" – „proračun unatrag" i suprotna je od predviđanja.

Podjela scenarija na vizije, projekcije, scenarije staza i alternative - Wollenberg et.al (2000) uspostavlja četiri grupe scenarija (četiri pristupa njihovom kreiranju/ izgradnji/ izradi). Svaka grupa (tipologija) uključuje različite tehnike oblikovanja (izrade) koje su najprikladnije za rješavanje pojedinačnog problema i prilagođene iskustvu i znanju planera i/ili dionika. Tipologija je razumljiva i za manje iskusne planere koji biraju najprikladniji tip scenarija u smislu teme i izazova. Nastavno na podjelu po Shearer-u (2005), projekcije su opisni (deskriptivni) scenariji, vizije su posredne (srednje / između), a scenariji puta su normativni scenariji.

Vizije (eng. *vision*) su najjednostavniji tip scenarija, njihova suština je željena budućnost. Metoda uklučuje stvaranje samo jednog scenarija, koji prezentira određeni trenutak u budućnosti. Vizije su najvjerojatnije kada sudionici kreativno promišljaju izražavajući svoje želje, nesputani postojećim znanjem i očekivanjima drugih dionika uključenih u proces oblikovanja scenarija (skriptiranje). Projekcije (eng. *projection*) su vrlo slične vizijama, ali umjesto želja izražavaju se očekivanja o budućnosti. Svrha projekcija je pomoći dionicima lakše zamisliti kakva će biti budućnost ako se postojeći trendovi nastave. Osim nastavka postojećih trendova, projekcije se također formiraju temeljem drugih trendova. Projekcije su korisne kako bi nam skrenule pozornost na nedostatak znanja i informacija o određenim izazovima i razvojnim trendovima i koriste se za planiranje izvanrednih mjera, a ukoliko su projekcije previše nesigurne i nedefinirane, prikladnije je osmisliti više alternativa. Scenariji staze / puta (eng. *pathway scenarios*) se koriste za pronalaženje strategije za postizanje željene

buduće situacije, odnosno koji će pokazati kako iz trenutne prijeći u buduću situaciju. Scenariji puta nas usmjeravaju prema rješavanju određenog izazova i postizanje željenog budućeg cilja, dok se drugi scenariji više koriste za proučavanje željene ili vjerojatne buduće situacije. Scenariji alternative (alternativni scenariji) imaju svrhu proširiti okvir za razmišljanje o budućnosti s različitim vjerojatnim budućim stanjima koja se razvijaju iz sadašnjeg stanja. Alternative uključuju elemente vizije, projekcija i putova, a razlikuju se od njih po tome što saznanja o alternativnim budućnostima nisu potpuno jednoznačno definirana. Na taj način izbjegavamo osjećaj nesigurnosti koji donosi samo jedan mogući scenarij za budućnost koji bi se zaista trebao dogoditi, a prikazujući različite alternativne koje ističu rizike i balansiraju odgovornost u donošenju trenutnih odluka jer to ovisi o budućnosti. Oblikovanje (izrada) alternativnih scenarija oduzima više vremena, a rad s njima zahtijeva više znanja te umijeće poticanja i usmjeravanja (facilitiranja) dionika.

Kao dio proučavanja budućnosti, autori Masini & Vasquez (2000) navode primjere različitih tipologija scenarija koje su razvili i koristili istaknuti znanstvenici i stručnjaci, a prikladne su za istraživanje i oblikovanje različitih scenarija:

- podjele slične podjeli na normativne i deskriptivne (Shearer, 2005) tipove scenarija: ekstrapolacijski i normativni scenariji (E. Jantsch): ekstrapolacijski scenariji (eng. *extrapolative*) koriste podatke koji se odnose na prošlost i sadašnjost i ekstrapoliraju ih u budućnost, uzimajući u obzir okvire mogućeg odnosno vjerojatnog; normativni scenariji (eng. *normative*) su projekcije željenog stanja iz budućnosti u sadašnjost, a zatim natrag u budućnost (dopunjeno sadržajem koji opisuje promjene iz trenutnog u buduće željeno stanje);
- podjela na vjerojatne i poželjne scenarije (French school / francuska škola): vjerojatni scenariji (eng. *probable*) pokazuju što će se dogoditi u budućnosti ovisno o znanju dionika ili aktera (eng. *actors*); poželjni scenariji (eng, *desirable*) označavaju cilj na koji moramo usmjeriti svoje djelovanje ako želimo promjenu; tijekom procesa pretražujemo rješenje izazova koji nastaju na putu od trenutne do željene buduće situacije.

Scenariji prve i druge generacije (eng. *first and second generation scenarios*) – Shell-SRI (Stanford Research Institute) school / podjela posvećena istraživanju i pomoći pri donošenju odluka:

- scenariji prve generacije obično su istraživački i doprinose boljem razumijevanju stvarnosti i boljem definiranju istraživačkih pitanja (a ne samo operacije) i nisu izravna pomoć pri donošenju odluka (decision-making);
- scenariji druge generacije temelje se na analizi stvarnosti ili sadašnjosti te mijenjanju pretpostavke ovisno o funkcioniranju sustava; prisiljavaju korisnike (dionike, donositelje odluka) da reorganiziraju svoje misaone modele (unutarnji mehanizmi i uvjerenja) o stvarnosti te se stoga često koristi kao pomoć pri učenju (unaprjeđenju znanja).

Trend scenariji (trendni), optimistični, pesimistični, normativni i sukobljeni scenariji (eng. *trend, optimistic, pesimistic, normative, contrasting scenarios*) – Kahn - Social Futures Studies / podjela koja se temelji na različitim sadržajima scenarija:

- trend scenariji se nazivaju i inertni scenariji prema tendencijama, opisuju budućnost kao proširenje sadašnjosti i ne predviđaju nikakvu promjenu, sve ostaje konstantno, potpuno isto. Obično su vrlo detaljni, znanstveno točni, ali mogu izazvati etičke i psihološke krize jer ne pokazuju promjenu, već stagnaciju. Unatoč tome, on su platforma (podloga) za predlaganje odluka i vrlo su važni za donositelje oduka, oni su tzv. "tvrda jezgra" (eng. "*hard-core*") scenarija jer pokazuju što će se dogoditi u budućnosti ako se ništa ne promijeni;
- optimistični scenariji pokazuju najbolju moguću verziju budućnosti, "idealan svijet" i iako obično nisu izvedivi, važni su jer pokazuju ono što nije ostvarivo i stvarnost očekivanja;
- pesimistični ili katastrofalni scenariji pokazuje najgori mogući slučaj, a pogoršavaju ga mogući trendovi;
- normativni scenariji opisuju željenu i ostvarivu situaciju i mogu se unaprijediti trendovima. Normativni scenariji imaju strukturirane ciljeve za budućnost koji su ostvarivi, razumni, te određene faze koje vode do željene situacije;
- konfliktni scenariji opisuju različite situacije koje se razvijaju ako promijenimo pojedinačne ključne pretpostavke; a za razliku od trend scenarija predstavljaju određene ekstremne situacije. Izrađuju se na temelju pretpostavki tzv. "wild card" događaja (malo vjerojatnih događaja s velikim posljedicama), ali koje se temelje na racionalnoj analizi i povezivanju na prvi pogled nespojivih činjenica.

1.4.4. Primjena scenarija u prostornom i strateškom planiranju

U kontekstu suvremenog prostornog razvoja te manje predvidljivih i nepredvidljivih i čestih promjena, u fokusu je pronalazak metoda i alata kojima će se prodrijeti u budućnost, predvidjeti alternative razvoja i okruženja te omogućiti upravljanje, oblikovanje i harmonizacija tih alternativnih budućnosti. U ovakvom planerskom pristupu metoda scenarija etablirana je kao jedna od najboljih metoda, pri čemu generiranje koncepata koji inspiriraju i podržavaju stvaranje poželjne budućnosti zahtijeva kreativnost i dizajnerski pristup.
Scenariji su koncepti s naglašenim evolucijskim procesnim aspektom budućeg razvoja i koncentriraju se na dinamiku razvoja (Dammers i Evers, 2008). Scenariji prostornog razvoja su planski modeli varijantnih programskih rješenja načina korištenja, uvjeta korištenja, područja primjene posebnih mjera uređenja i zaštite prostora (Pegan, 2011).

Globalizacijski procesi – gospodarske, socijalne, političke, administrativne, klimatske i druge promjene na makro i mikro razini mijenjaju platformu vremenskog i prostornog konteksta i oblikuju scenarije prostornog razvoja. Globalizacija djeluje nejednako, zaobilazeći određene institucije, narode i mjesta. Na globalnoj razini to je vidljivo u nesrazmjeru između regija s naglim razvojem i regija koje propadaju, a na urbanoj razini u društvenoj polarizaciji unutar gradova. U pozadini globalizacije leži određeni broj „okidačkih sila“ (demografske, društvene, tehnološke, kulturne, političke, okolišne), pri čemu se dominantnom silom smatra gospodarstvo, sve unutar specifične lokalne i povijesne platforme.

Svrha izrade scenarija prostornog razvoja kreiranih temeljem rezultata interdisciplinarnih istraživanja je unaprjeđenje uvjeta i mogućnost odabira optimalnih obilježja prostornog razvoja i funkcionalne, prostorne, socijalne, morfološke, fizičke i organizacijske strukture grada. Ovakvi scenariji namijenjeni su boljem upravljanju složenosti i neizvjesnosti povezanih sa strateškom politikom i smanjenju neoptimalnih ishoda i neuspjelih politika.

Važni ulazni podaci za kreiranje i izgradnju „scenarija mjesta” su lokalne vrijednosti, razvojni izazovi i potrebe, te sam kontekst lokalnog ili regionalnog društva kako bi se osjećala i događala uključenost. Polazišta za izradu scenarija su:

- iznalaženje integriranih prostornih rješenja usmjerenih visokom standardu energetske učinkovitosti i klimatske neutralnosti, kružnog gospodarenja građevinama i prostorom, uz očuvanje ambijentalne vrijednosti i identiteta, održivo upravljanje kulturnim

dobrima, okolišem i krajolikom, zadržavanje stanovnika i očuvanje sociodemografske vitalnosti;

- iznalaženje održivog financijsko-ekonomskog i organizacijskog okvira uz rane participativne procese aktivnijeg uključivanja javnosti u odlučivanje o prostoru, savjetovanja sa strukom, znanstvenicima, državnom i lokalnom samoupravom, gospodarstvom i civilnim društvom.

Za predlagane oblikovane (kreirane) scenarije prostornog razvoja korištenjem SWOT analize - kratica za prednosti (eng. *Strengths*), slabosti (eng. *Weaknesses*), prilike (eng. *Opportunities*) i prijetnje (eng. *Threats*) kao alatom strateškog planiranja – kvalitativnom analitičkom metodom i stupnjevanjem elemenata u okviru četiri polja analize – mogućnosti, ograničenja, prednosti, nedostaci, analiziraju se konkurentne pozicije oblikovanih scenarija te se procjenjuju jake i slabe strane, pogodnosti i izazovi (problemi) razmatranog scenarija.

U području prostornog planiranja scenariji su važan alat za predstavljanje promjena u prostoru koje bi mogle biti rezultat planerskih odluka, spontanih procesa ili njihove kombinacije. Korisni su prvenstveno zato što je pomoću njih širem krugu korisnika prostora jednostavnije zamisliti promjene koje će se dogoditi u prostoru, pa se na takav način osigurava transparentnost i razumljivost procesa planiranja. Pri oblikovanju scenarija u okviru procesa planiranja stoga je korisno uključiti različite dionike koji svojim znanjima o izazovima u prostoru doprinose sadržaju i nadopunjuju znanje struke.

Upravo zbog toga scenariji se koriste kao sredstvo uključivanja javnosti u procese prostornog planiranja i zaštite okoliša, a većina analiziranih i objavljenih studija slučaja (case study) govori o velikom interesu kojima javnost prihvaća scenarije te njihovoj primjenjivosti i korisnosti u samom procesu, a vrlo rijetko se spominju nedostaci i problemi koje donosi primjena scenarija (Wollenberg et.al, 2000; Kasemir et.al, 2003).

Zbog iznimne korisnosti scenarija za različite izazove u budućnosti, njihova upotreba se proširila na gotovo sva područja planiranja razvoja, koja također pokrivaju planiranje prostora te prilagodbi i većoj otpornosti na posljedice planiranih i neplaniranih događaja, uključujući i šire područje prostornog i urbanističkog planiranja. U prostornom i urbanističkom planiranju, kada se pretpostavlja razvoj koji je posljedica događanja u prostoru, obično se koriste scenariji koji prikazuju moguće promjene u načinu korištenja prostora.

U znanstvenoj i stručnoj literaturi u području prostornog planiranja, najčešće korišteni izraz je „razvojni scenarij“ i tako nazvani scenariji su, u pravilu, dio osnovnih analiza tijekom procesa izrade prostornih planova. Koncepti scenarija urbanističkog razvoja i scenariji razvoja povijesnih urbanih cjelina u pravilu su sadržajniji i precizniji.

1.4.5. Oblikovanje scenarija

Oblikovanjem više scenarija urbanisti prikazuju moguće posljedice (rezultate) koje će nastati u prostoru ovisno o utvrđenim razvojnim ciljevima putem kartografskih prikaza, kartograma shema, vizualizacija i drugih grafičkih prikaza. Mapiranjem zajedničke integrirane vizije razvoja i rasčlanjivanjem iste u različite tematske slojeve omogućava se bolje razumijevanje razvojne ideje i veća podrška istoj. Svaki od scenarija zorno prezentira buduće projekcije krajnjih rezultata za prostor koji se reflektiraju ovisno o postavljenim ciljevima.

Scenariji se međusobno razlikuju ovisno o prioritizaciji ciljeva, koji su definirani na participativnim raspravama tijekom provođenja (što transparentnijih) SWOT i/ili drugih analiza ili tijekom političkih debata. Oblikovanjem više stupnjevanih mogućih scenarija (trend-scenarij, scenarij rizika, scenarij kompeticije, scenarij kohezije, scenarij zaštite) u procesu otvorenih rasprava usmjerenih različitim mogućnostima ispreplitanja i integracije interesa korisnika prostora korisno bi bilo dogovorom finalizirati da sastavnice skupa scenarija predstavljaju moguće različite budućnosti, ali i da se u sljedećim fazama mogu pojaviti i novi scenariji.

1.4.6. Procjena scenarija i poželjni model – zajednička vizija

Zadaća planera i urbanista je implementiranje i integriranje glavnih ciljeva prostornog / urbanističkog razvoja u kvalitativne (većinom) i/ili kvantitativne kriterije za procjenu integriranih scenarija. Po objektvnoj procjeni scenarija temeljem odabranih kvalitativnih kriterija i izdvajanjem prednosti i mana, prijedlog procjene bi trebali raspraviti svi sudionici te temeljem korekcija zajednički utvrditi model s najviše pozitivnih i najmanje negativnih aspekata. Izazov za učinkovito strateško planiranje je vrednovanje kriterija vezanih uz karakter scenarija o tome „što jest” ili „što će vjerojatno postati” (prediktivni scenariji) pa i „što može” (moguća budućnost) i na kraju „što treba” razviti (željena budućnost).

Put do poželjnog scenarija - zajedničke vizije je pregovaranje različitih dionika – korisnika prostora koji imaju različite interese (u pravilu, preko novih, manje oprečnih kombinacija scenarija), a nužno je provesti i široku javnu raspravu. Samo scenarij kreiran uz široki proces javne rasprave, pregovaranja i dogovaranja različitih sudionika može predstavljati zajedničku dogovorenu viziju urbanističkog / prostornog razvoja. Pri tom je iznimno važan komunikacijski aspekt što implicira da sudionici u predloženim scenarijima moraju prepoznati svoje interese i vrijednosti koje su predmet političkih rasprava vezanih uz lokaciju (mjesto) ili općenito što argumentira primjenu scenarija temeljenih na vrijednosti, a protiv primjene složenih kvantitativnih scenarija (Vogelij, 2015).

1.4.7. Temeljni razvojni scenariji kao planski modeli varijantnih programskih rješenja

U dosadašnjem istraživanju (Lennert & Robert, 2010; European Spatial Observation Network (ESPON) - 2006 Programme – The Scenario Project (ESPON 3.2.); Davoudi & Dammers, 2010;...) izdvojeni su / kreirani temeljni razvojni scenariji kao planski modeli varijantnih programskih rješenja načina korištenja, uvjeta korištenja, područja primjene posebnih mjera uređenja i zaštite prostora kojima je cilj identificiranje mogućih obrazaca urbanog razvoja te poticanje na razmišljanje o poželjnim/ optimalnim uvjetima i aktivnostima za njegovo postizanje, s osnovnim usmjerenjima razvojnih scenarija:

- TREND scenarij (održavanje zatečenog stanja);
- scenarij RIZIKA (negradivo zemljište i zemljište s posebnim ograničenjima u korištenju se prenamjenjuje u zemljište za gradnju svih namjena i potiče intenzivnije korištenje – u pravilu „green field“ projekti uz mjere unaprjeđenja energetske učinkovitosti, mjere zaštite pitke vode i mjere zaštite okoliša);
- scenarij KOMPETICIJE (negradivo zemljište i zemljište s posebnim ograničenjima u korištenju se prenamjenjuje u zemljište za gradnju isključivo gospodarske i turističke namjene, a potiče se prenamjena za stanovanje i prateće sadržaje – u pravilu „green field“ projekti za gospodarstvo i turizam, „brown field“ projekti za ostalo);
- scenarij KOHEZIJE (primarno gradnja na izgrađenom građevinskom zemljištu prenamjenom i strukturnom preobrazbom – u pravilu, „brown field“ projekti za sve namjene i preobrazba izgrađene strukture; gospodarski razvoj temelji se na visokim tehnologijama proizvodnje i na korištenju obnovljivih resursa energije; ograničavaju se korištenja prostora koja potiču klimatske promjene);

- scenarij ZAŠTITE (redukcija površina za gradnju i planiranje građenja preobrazbom, sanacijom i obnovom uz poticanje rekultivacije krajolika - „grey field“ projekti; gospodarski projekti visokih tehnologija omogućuju najviši stupanj zaštite prirode i okoliša; korištenje i zaštita prostora smanjuju utjecaj na klimatske promjene).

1.4.8. Primjeri primjene scenarija u području prostornog i strateškog planiranja

Od 60-ih godina prošlog stoljeća prostorni i urbanistički planeri uvode i sve češće koriste scenarije kao alate pri izradi prostornih i urbanističkih planova (planova korištenja i namjene prostora, uvjeta korištenja, uređenja i zaštite prostora te područja primjene posebnih mjera) kao i strategija prostornog razvoja. U prostornom planiranju scenariji se koriste na strateškoj razini kada se radi o načelnom usmjeravanju budućeg razvoja područja ili odlučivanju o određenom ključnom projektu – razvoju autoceste ili željezničke mreže, lociranju nove urbane ili gospodarske zone ili sl.. Usporedba alternativa ili varijanti u prostornom planiranju ima za cilj opravdati najprikladniju alternativu sa sigurnosnog, funkcionalnog, ekonomskog, socijalnog ili održivog stajališta, utjecaja na prostor i prihvatljivosti zahvata za lokalno prostorno okruženje (lokacijski uvjeti). Alternative se također koriste kako bi odlučivanje o razvojnim projektima bilo što transparentnije i dodatno optimizirano.

Istraženi su u literaturi opisani primjeri korištenja scenarija unutar različitih sektorskih područja – sastavnica prostornog planiranja i urbanizma (okoliša, krajobraza i tla, korištenja i namjene površina, energetske učinkovitosti i dr.), a koji se razlikuju prema svrsi korištenja scenarija i njihovom sadržaju, procesu stvaranja scenarija i uključivanja sudionika: Milenijska procjena ekosustava - eng. Millennium Ecosystem Assessment, (UNEP, 2002); Kreiranje politike zaštite okoliša – eng. Environmental Policy Making, (Svenfelt et.al, 2010); Europski planinski krajolici - eng. European Mountain Landscapes (Soliva et.al, 2008); Degradacija zemljišta i dezertifikacija na Mediteranu - eng. Land Degradation and Desertification in the Mediterranean, (Kok et.al, 2006); EURALIS projekt – transformacija EU ruralnih područja (Verburg et.al, 2006); ACCELERATES projekt - utjecaj na okoliš promjena u korištenju zemljišta – (Rounsevell et.al, 2006); smanjenje potrošnje energije (Svenfelt et.al, 2011; Kasemir et.al, 2003); klimatske promjene (Anastasi & Zimmerman, 2003; Kasemir et.al, 2003) i dr.

Analizirani su i znanstveni i stručni članci o studijama i planovima prostornog uređenja regionalne, područne i lokalne razine što su kreirani pomoću scenarija kao slika mogućih prikaza namjene zemljišta i proizlaze iz različitih planova namjene površina, politika razvoja i mogućih zakonodavnih okvira implementiranih u određenom trenutku (Xiang & Clarke, 2003): Regionalni razvoj Green Spring i Worthington Valleys u Baltimoru, Maryland (McHarg, 1992); Urbanistički razvoj Detroita (Doxiadis, 1966); Studija potrošnje energije, korištenja zemljišta i politike rasta Washingtona DC (Roberts, 1975); Studija utjecaja urbanog širenja grada Burlington, Massachusetts (Fabos & Caswell, 1977); Procjena politike urbanog razvoja grada Vasteras, Švedska (Khakee, 1991); Studija alternativne urbane budućnosti za regiju San Francisco Bay, California (Landis et.al, 1993); Regionalni plan Grada New Yorka (Yaro & Hiss, 1996); Vodič za održivi razvoj Američkog udruženja urbanista (APA, 1996); Srednjoeuropska studija promjene namjene zamljišta (Prieler et al, 1998); Studija budućeg razvoja za grad Cambridge, Velika Britanija (Cambridge City Council, Green Belt Study, 2002).

Za oblikovanje scenarija odabranih strateških gradskih projekata Grada Zagreba osobito su instruktivne teoretske platforme referentnih istraživanja temeljenih na scenarijima kao planskim modelima varijantnih programskih rješenja načina korištenja, uvjeta korištenja, područja primjene posebnih mjera uređenja i zaštite prostora unutar europskog projekta 2006 Programme - The Scenario Project, European Spatial Observation Network - ESPON 3.2, o prostornim scenarijima i orijentacijama (Davoudi – Dammers, 2010). Cilj projekta je bio identificiranje mogućih obrazaca urbanog razvoja te poticanje na razmišljanje o poželjnim/ optimalnim uvjetima i aktivnostima za njegovo postizanje s osnovnim usmjerenjima razvojnih scenarija. Istraživači su se bavili utjecajima različitih europskih politika i odluka o razvoju europskog prostora do 2030. i utvrđeni su različiti scenariji koji se temelje na poznavanju postojećih trendova i utjecajnih faktora (npr. povećanje globalizacije i starenje stanovništva). Dvadesetak tematskih scenarija je podijeljeno u devet tematskih grupa na temelju kojih je razvijen integrirani osnovni scenarij koji pokazuje vjerojatan razvoj događaja bez značajnih političkih promjena ili promjena vanjskih utjecaja.

Primjer korištenja scenarija u prostornom planiranju koji se generira iz teoretske platforme provedenog ESPON 3.2. projekta („Prostorni scenariji“) su razvojni scenariji Općine Ljubljana (Divjak, 2008) koji su bili i podloga za odabrani Prostorni plan budućeg razvoja Ljubljane. Scenariji su oblikovani temeljem znanja eksperata, poznavanja lokalnih osnova i analize postojećih razvojnih dokumenata, a dionici nisu bili izravno uključeni u proces izrade. Scenariji

su opisni, svaki scenarij se bavi sljedećim sadržajnim područjima: urbani razvoj, demografija, ekonomija, energija, promet i poljoprivreda, sastoji se od tekstualnog dijela i kartograma osnovne namjene i načina korištenja prostora, a oblikovane su tri verzije konačnog budućeg razvoja: razvoj koji nastavlja postojeće trendove, razvoj koji predviđa aktivniju politiku i angažman u svim područjima te održiviji i koordiniraniji program koji balansira ekonomske, socijalne i ekološke aspekte razvoja.

Referentni primjer su i prostorni scenariji budućeg razvoja Urbanog područja Ljubljane do 2030., koji su prvenstveno bili sredstvo mobilizacije (animiranja) / usmjeravanja i korišteni su kao osnova za izradu koncepata prostornog planiranja. Rad se odvijao na stručnim radionicama i uglavnom unutar projektnog tima, a uključene su teme: demografija, društvena infrastruktura, stanovanje, promet, energetika, komunalna infrastruktura i vodno gospodarstvo te krajolik i okoliš. Predstavljaju vjerojatnu buduću situaciju s projiciranim ekstrapolacijama pozitivnih i/ili negativnih trendova razvoja – razvijena su tri integrirana scenarija: osnovni scenarij, scenarij visoke kvalitete života, scenarij otpornosti na globalne promjene.

Inspirativno je bilo i često citirano istraživanje korištenja scenarija i participativnog procesa za identificiranje različitih interesa korisnika u planiranju i korištenju namjena površina u Danskoj (Sheppard, 2005; Soliva et.al, 2008). Istraživanje je uključivalo korištenje scenarija, izradu vizualizacija na temelju fotomontaža (prezentacija scenarija pomoću slika ili vizualizacija prvenstveno se koristi u postupcima u kojima su osim stručnjaka uključeni i drugi dionici i javnost) i sudjelovanje dionika koji su popunjavali upitnike i komentirali pojedinačne scenarije, a nakon toga je uslijedila otvorena javna rasprava o prezentiranim scenarijima i željama, strahovima i idejama o budućem razvoju. U istraživanju su korišteni opisni scenariji mogućeg razvoja prostora i vizualizacije pod pretpostavkom davanja prednosti jednoj pretežitoj namjeni prostora ili aktivnosti, zaštiti okoliša, proširenju zona gradnje, unaprjeđenju poljoprivrede ili razvoju turizma. Pri tom autori (Tress & Tress, 2003) nisu izradili scenarij koji bi bio nastavak postojećih uobičajenih trendova (eng. „*business as usual*“), jer su pretpostavili da bi upravo taj scenarij sudionicima bilo najatraktivniji.

Primjer korištenja scenarija u mogućem budućem razvoju njemačkih malih gradova i sela, kao ključnog doprinosa pokretanja rasprava o budućem razvoju prostora u koje su izravno uključeni građani već u fazi izrade osnovnih analiza, a zatim i u sam proces planiranja predstavili su Bruns et.al (2000) i pokazali da građani tako imaju odlučujući utjecaj na promjene jer proširuju

svoja znanja. Istraživanje u kojem je korištena metoda scenarija za moguće buduće transformacije europskog planinskog krajolika (Soliva et.al, 2008), uključivao je testne regije u Škotskoj, Francuskoj, Norveškoj, Švicarskoj, Slovačkoj i Grčkoj gdje su sudionicima predstavljena četiri različita scenarija koji predstavljaju promjene kulturnog krajolika do 2030. Cilj je bio potaknuti sudjelovanje dionika, a dodatni doprinos bio je prepoznavanje mogućih razlika u odgovorima dionika u različitim državama iz čega su se mogle zaključiti regionalne specifičnosti u pogledu željenog ili očekivanog razvoja područja. Rezultati su bili suprotni od očekivanja istraživača, dionici u svim državama dali su slične odgovore – najviše su se protivili scenarijima liberalizacije poljoprivrede, a najviše su podržavali produktivan, ali višenamjenski i ekološki prihvatljiv razvoj poljoprivrede.

Scenariji budućeg razvoja Slovenije do 2035. žele transformirati trend-razvoj Slovenije i temelji se na traženju odgovora na klimatske promjene i zaštiti okoliša. Scenariji su se oblikovali putem razgovora s ključnim pojedincima i na radionicama sa stručnjacima iz različitih područja, a osnovna zadaća je bila pružanje šireg okvira za raspravu, te spoznaja da je metodologija oblikovanja scenarija također alat politike i mehanizam oblikovanja kritičke mase o zajedničkim temama (Noack & Campioni, 2008). Proizvedena su tri scenarija: scenarij koji poriče utjecaj politike na okoliš i klimatske promjene, scenarij koji pretpostavlja globalnu suradnju i spremnost stanovnika i gospodarstva na promjene što dovodi do smanjenja i sprječavanja klimatskih promjena te scenarij koji poduzima pojedinačne mjere ali je djelovanje premalo za postizanje krajnjeg cilja.

Za sve scenarije planova korištenja i namjene površina zajedničke su sastavnice (Xiang & Clarke, 2003):

- alternative, raspon mogućih planova namjene površina, politika i propisa;
- posljedice, trenutni i kumulativni učinci – fizički, ekološki, ekonomski i društveni (za svaku alternativu planirane namjene površina);
- uzročno-posljedične veze između alternativa i posljedica svakog rješenja;
- vremenski okvir za implementacije alternativa i realizaciju (djelomične i/ili konačne) i vidljivosti posljedica (rezultata),
- geografski otisak, prostorna (mjesna) komponenta prikaza alternative i ocjena utjecaja alternativnih rješenja na prostor.

Upravo ova posljednja sastavnica izdvaja kreiranje scenarija u području prostornog planiranja i plana korištenja i namjene prostora od scenarijskog planiranja u strategijama drugih područja (Fabos & Caswell, 1977).

1.5. PROSTORNI OBUHVAT ISTRAŽIVANJA

Širi prostorni obuhvat istraživanja je prostorna i funkcionalna cjelina Grada Zagreba, Urbana aglomeracija Grad Zagreb, ustrojena propisanom metodologijom 2016., u cilju učinkovitijeg dijaloga kao temelja za zajedničko planiranje održivoga i integriranoga razvoja.

Iako „zagrebački prostor“ tijekom povijesti ima utvrđene različite prostorne obuhvate i administrativno-teritorijalne granice, Urbana aglomeracija Zagreb, prostor koji međusobno najintenzivnije komunicira, obuhvaća Grad Zagreb kao sjedište aglomeracije te dijelove Zagrebačke i Krapinsko-zagorske županije, sveukupno 30 jedinica lokalne samouprave – 11 gradova i 19 općina. Površina Aglomeracije je 2.911,3 km^2 i u njoj živi 1.086.528 stanovnika (popis iz 2011.), odnosno 1.054.843 (popis iz 2021.) te je najveće i najvažnije urbano područje u Republici Hrvatskoj.

Za područje Aglomeracije izrađena je Strategija razvoja Urbane aglomeracije Zagreb, planski dokument politike regionalnog razvoja kojim su utvrđeni ciljevi i prioriteti razvoja za urbano područje Zagreb u svrhu jačanja njegovih razvojnih potencijala. Jačanjem urbano-ruralnih veza smanjit će se prostorni pritisak na Grad Zagreb, učinkovitije se rasporediti i održivije koristiti resursima te će se lakše aktivirati potencijali područja obuhvaćenih Aglomeracijom.

Detaljnije se istražuje područje Grada Zagreba, jedinice lokalne samouprave - grada sa statusom jedinice područne (regionalne) samouprave – županije, za koji prostor je izrađen Prostorni plan Grada Zagreba, plan područne (županijske) razine, u isto vrijeme i prostorni plan uređenja velikoga grada, ali i temeljni dokument prostornog uređenja što se donosi za područje Grada Zagreba te s njim svi ostali planovi moraju biti usklađeni.

Uvažavanjem društveno-gospodarskih, prirodnih, kulturno-povijesnih i krajobraznih vrijednosti, Prostorni plan Grada Zagreba razrađuje načela prostornog uređenja i utvrđuje ciljeve prostornog razvoja te organizaciju, zaštitu, korištenje i namjenu prostora. Prostorni plan Grada Zagreba sadrži prostornu i gospodarsku strukturu Grada Zagreba, sustav središnjih naselja regionalnog značenja, sustav razvojne regionalne infrastrukture, osnove za uređenje i zaštitu prostora, prostornih mjerila i smjernice za gospodarski razvoj, za očuvanje i unaprjeđenje prirodnih, kulturno-povijesnih i krajobraznih vrijednosti, mjera za unaprjeđenje i zaštitu okoliša te druge elemente od važnosti za Grad Zagreb kao Grada i Županije, glavnoga

grada Republike Hrvatske i u hrvatskom prostoru, regionalnog središta i grada u sustavu europskih metropola i velikih gradova.

Ukupna površina Grada Zagreba je približno 640 km^2 (641,24 km^2), a osim urbanih područja naselja Zagreba i Sesveta obuhvaća još 66 naselja sub-urbanog i ruralnog tipa sesvetskog i brezovičkog područja, mjesna samouprava je organizirana kroz 17 gradskih četvrti i 218 mjesnih odbora. U Gradu Zagrebu je, sredinom 2021. živjelo preko 768.000 stanovnika, odnosno petina ukupnog stanovništva Hrvatske. Gustoća stanovništva u Gradu Zagrebu je prosječno 1.196 stanovnika po km^2, od 94,6 st./km^2 u gradskoj četvrti Brezovica do 10.346,4 st./km^2 u gradskoj četvrti Donji grad (popis 2021.)

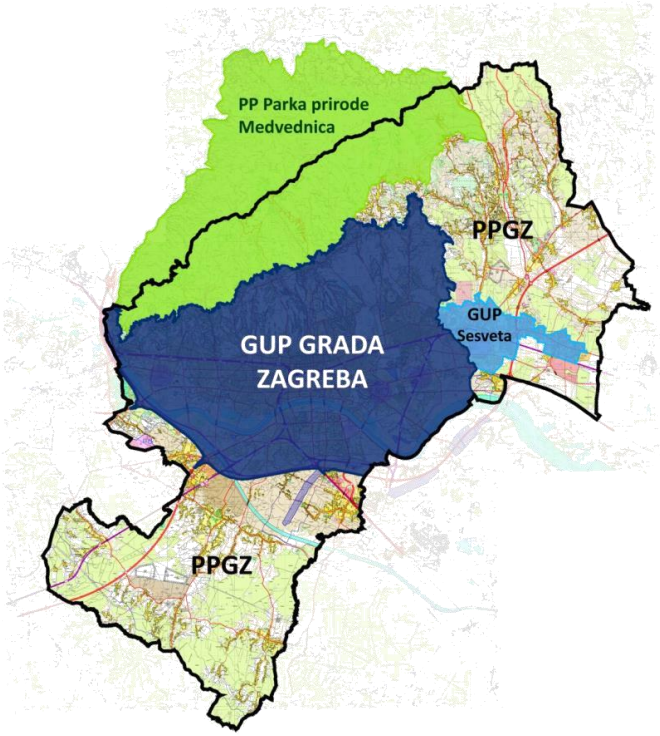

Sl. 4. Shematski prikaz obuhvata prostorno-planske dokumentacije za Grad Zagreb
Izvor: Arhiva Zavoda za prostorno uređenje Grada Zagreba

Uži prostorni obuhvat za koje je provedeno detaljno istraživanja je urbanistička, povijesna, gospodarska, socijalna i kulturna cjelina urbanog dijela grada (naselje Zagreb), prostora za koji je izrađen Generalni urbanistički plan grada Zagreba, čiji razvoj se oslanja na najnovija europska iskustva, ali i na hrvatsku i zagrebačku tradiciju, u tri temeljna modernizacijska dijela: gospodarskoj modernizaciji, modernizaciji i konsolidaciji urbane strukture grada te institucionalnoj modernizaciji, organiziranoj i usmjerenoj održivom razvitku Zagreba s njegovim nacionalnim obvezama u pogledu ravnomjernijeg razvitka Hrvatske.

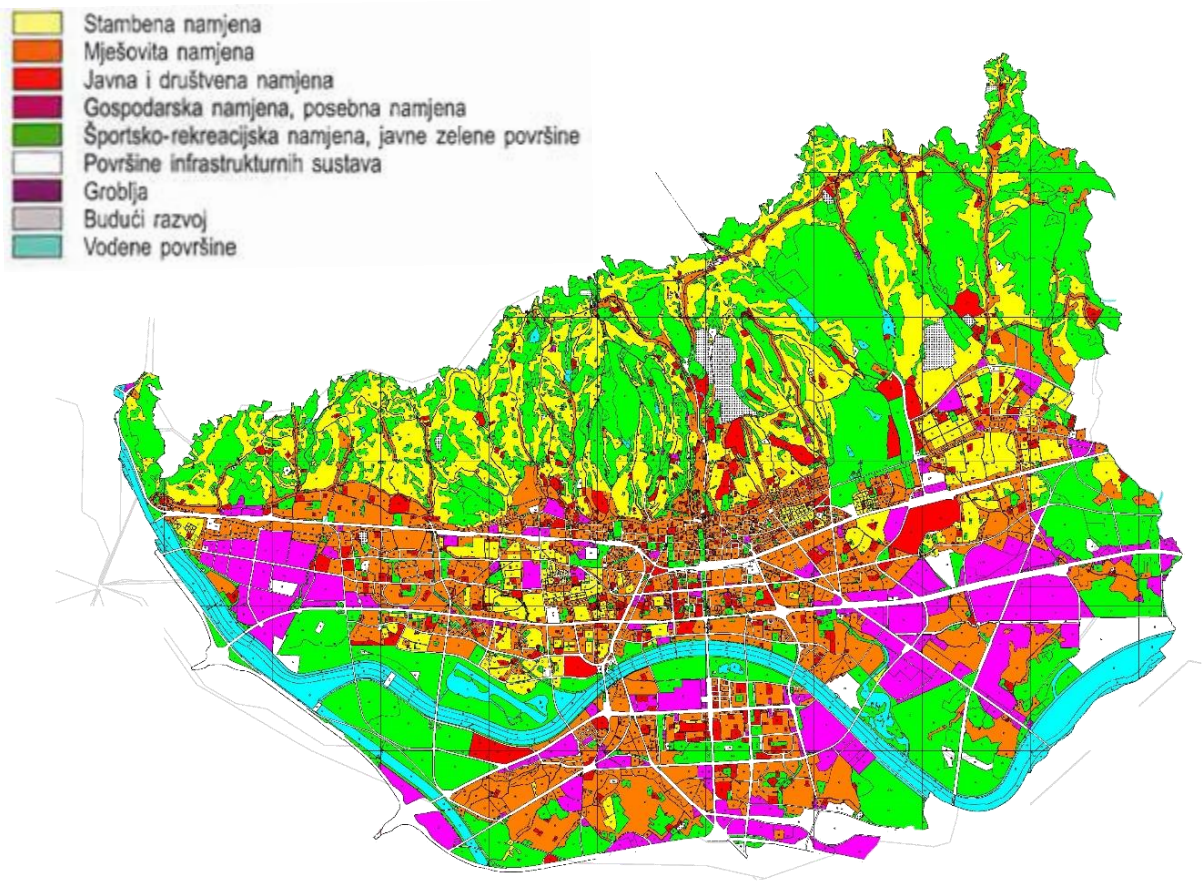

Sl. 5. Shematski prikaz obuhvata Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba
Izvor: Arhiva Zavoda za prostorno uređenje Grada Zagreba

Generalni urbanistički plan grada Zagreba je dokument prostornog uređenja kojim se utvrđuju temeljna organizacija prostora, zaštita prirodnih, kulturnih i povijesnih vrijednosti, korištenje i namjena gradskih površina, urbana pravila za prostorno uređenje pojedinih gradskih cjelina, te procedure i sustav urbanog uređenja grada. Plan sadrži ciljeve prostornog razvoja i uređenja, te plan prostornog uređenja s organizacijom gradskih prostora, namjenom, uređenjem i zaštitom površina, prikazom gospodarskih i društvenih djelatnosti, prometne, telekomunikacijske i mreže komunalne infrastrukture, mjere zaštite okoliša, način i uvjete gradnje i prostornog uređenja grada. Plan operacionalizira strateške odluke definirane na razini Prostornoga plana Grada Zagreba i drugih strategijskih dokumenata Zagreba. Kao operativni dokument, Generalni urbanistički plan grada Zagreba ima i oblik suvremene „regulacijske osnove“. Područje Zagreba obuhvaćeno GUP-om grada Zagreba veliko je približno 220 km^2 (217,7 km^2), a nalazi se između medvedničke šume (prirodna granica) i južne gradske obilaznice (artificijelne granice). Na tom području živi približno 770.000 (769.944) stanovnika - popis 2021. (popis 2011 - približno 790.000 stanovnika).

Vrednovanje prometno-geografskog položaja, kao razvojnog resursa grada Zagreba, ključno je kako bi se mogli vrednovati pojedini projekti te njihov utjecaj na održivi gospodarski, društveni i okolišni razvoj. Zagreb je još uvijek u razdoblju utvrđivanja funkcija koje ga određuju u mreži europskih metropola, s temom metropolizacije kao izazovom, obzirom na to da se on u toj mreži kao nacionalna metropola javlja tek od 1990. Većina mogućih sastavnica, što postepeno formiraju taj identitet i ulogu, nalazi se u okviru njegovih prostorno razvojnih i resursnih značajki i u načinu njihove interpretacije u tim integracijama u sklopu nekih temeljnih principa strategije urbanog razvitka, prostornog uređenja i zaštite kulturne baštine i okoliša koji su afirmirani u Europi i svijetu. Koncepcija Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba je predlaganje sustava reprodukcije grada, urbane strategije Zagreba koja će uskladiti tradicije grada i nove tehnološke i civilizacijske izazove kao i nove europske politike i Zagrebu osigurati mjesto u sustavu europskih gradova i nacionalnih središta.

Zagreb sa svim obilježjima srednjoeuropskih gradova koji su se ubrzano razvijali na kraju devetnaestoga stoljeća potaknuti razvojem europske željezničke mreže (Zagreb se razvijao na križanju dva ključna željeznička pravca: nekadašnjoj liniji Orient Express London - Atena/ Istanbul i Budimpešta – Rijeka, na potezima između Baltika i Jadrana te Zapadne Europe i Bliskog Istoka), uz novoizgrađenu gradsku autocestu koja tangira grad, danas ima veliki infrastrukturni potencijal, ali i podiskorištenost ovih koridora s puno urbanih praznina, međuprostora i napuštenih i/ili nedovoljno korištenih industrija u kojima i Zagreb (u okviru nove uloge i značaja kao glavnoga grada u europskom i svjetskom kontekstu) vidi prostorni potencijal i priliku za novi poticaj razvoju grada na početku 21. stoljeća s novododijeljenim ulogama.

Dosadašnja izgradnja grada prati uglavnom postojeće fizionomijski definirane prostore grada i postojeće formirane javne prostore. Saturiraju se već „određeni“ prostori grada, a periferija se dalje degradira (posebno javni prostori). Gradu nedostaju novi prostori urbanih atrakcija koji će generirati novu vrijednost u urbanim prazninama, međuprostorima i napuštenim i/ili nedovoljno korištenim industrijama – osobito na spoju dva urbana entiteta razdvojena željezničkom infrastrukturom - ruba planiranog grada južno od pruge (modernog grada 20. stoljeća) i ruba povijesnog grada (industrijskog grada 19. st.), za koja su potrebna velika ulaganja, gdje se očekuje partnerstvo Grada i privatnog sektora i novi kompleksniji alati za daljnju reprodukciju i usmjeravanje urbanog uređenja – programiranje, planiranje i realizacija strateških gradskih projekata.

Novi, kompleksniji alati za daljnju reprodukciju i usmjeravanje urbanog uređenja moraju biti usklađeni s promijenjenim globalnim ciljevima održivog razvoja kao i politikama Europske unije koje u težište stavljaju zeleni razvoj, postizanje ciljeva klimatske neutralnosti i otpornosti na klimatske promjene te kulturnu dimenziju izgrađenog okoliša. Na lokalnoj razini upravljanja gradom pri korištenju takvih kompleksnih alata naglasak treba biti na zaštiti javnog interesa i sastavnica lokalnog prostornog identiteta kao i jačoj participaciji građana u programiranju i planiranju prostora.

1.6. STRUKTURA DISERTACIJE

Doktorska disertacija strukturirana je u **jedanaest poglavlja**. U njezinom **prvom dijelu** – **Uvodu**, kroz kontekst nastanka / razvoja Grada Zagreba utvrđuje se predmet istraživanja, postavljaju hipoteze i utvrđuju ciljevi istraživanja. Detaljno je obrazložen proces izgradnje geografskog metodološkog okvira te ključne znanstvene metode korištene u istraživanju – metoda Delfi i metoda scenarija kao i njihova primjena u prostornom i strateškom planiranju i istraživanju strateških gradskih projekata. Nadalje se utvrđuje širi i uži prostorni obuhvat istraživanja, a uvodni dio završava obrazloženjem strukture doktorske disertacije.

Drugi dio disertacije – **Postojeći trendovi u urbanom razvoju gradova**, analizira promjene suvremenog urbanog razvoja i planiranja gradova i sve prisutnije globalizacijske procese i unifikaciju prostora. Nadalje, daje se pregled i analiza međunarodnih preporuka za prostorni i urbani razvoj čime se formira platforma za institucionalne, zakonodavne i operativne aktivnosti novih oblika pro-aktivnog urbanog upravljanja – strateških gradskih projekata kao pokretača urbanih promjena u gradovima i regijama.

U **trećem dijelu** disertacije – **Pregled dosadašnjih istraživanja**, analiziraju se brojni znanstveni i stručni radovi koji istražuju strateške gradske projekte i sistematiziraju se prema tematskim, kronološkim i geografskim kriterijima te je dat prikaz sadržajne analize i usporedba pojmova i definicija strateških gradskih projekata prema odabranim relevantnim autorima.

Četvrti dio disertacije – **Strateški gradski projekti** – analizira obilježja, teorijske pristupe, koncepte i karakteristike strateških gradskih projekata kroz evoluciju pojma i definicija strateških gradskih projekata. Nadalje, unutar prostorno-planerskog okvira upravljanja gradovima sistematizira modele kao modele urbane obnove ili regeneracije (Baltimorski model, Bilbao efekt, Barcelonski model) te modele nove gradnje ili regulacije (zone novih centraliteta, potezi novih urbaniteta).

Peto poglavlje disertacije pod naslovom – **Strateški gradski projekti u strategijama europskih gradova** – daje prikaz koncipiranja i usporedne analize studija slučaja – strateških gradskih projekata kao velikih projekata urbanog razvoja kroz različite razvojne vizije, prostorne strategije i urbanističke planove deset europskih gradova koji su odabrali strateške

gradske projekte kao pokretače urbanih promjena: Amsterdam, Barcelona, Beč, Helsinki, Kopenhagen, Lisabon, London, Oslo, Paris i Roterdam.

Šesto poglavlje – Strateški gradski projekti u planiranju i izgradnji Grada Zagreba - analizira urbanistički razvoj Grada Zagreba u posljednjih stotinjak godina (od 1930-ih godina prošlog stoljeća do danas) i izdvaja i analizira modele strateških gradskih projekata koji su u kontekstu strateške vizije razvoja Grada, iako potpuno različitih karakteristika (različito razdoblje i trajanje realizacije, različiti ciljevi, procedure i površine obuhvata) bili složeni, integralno urbanistički i arhitektonski promišljeni, uvjetovali su promjene strukture Grada, bili generatori urbanog razvoja grada te pridonijeli kvaliteti života: Zakladni blok, Zagrebački velesajam, Južni Zagreb, Središnja os Zagreba, Univerzijada 1987.

Sedmo poglavlje – Strateški gradski projekti u strateškoj i prostorno-planskoj dokumentaciji ostalih makroregionalnih centara u Republici Hrvatskoj – daje prikaz i analizira načine na koji su veliki gradovi u Hrvatskoj u strateškoj i prostorno-planskoj definirali strateški gradski projekt: u Gradu Zagrebu je osnovna ideja gradskog projekta da je „gard partner u realizaciji“, u Rijeci je to „urbana preobrazba ukupnog makroprostora“, a u Splitu „obnova i modernizacija“.

Osmo poglavlje – Strateški gradski projekti u strateškoj i prostorno-planskoj dokumentaciji Grada Zagreba - analizira koncepciju i definiranje strateških gradskih projekata u temeljnom dokumentu planiranja i upravljanja prostorom grada Zagreba, Generalnom urbanističkom planu (dokumentu koji se prvenstveno bavi prostornom komponentom) te u razvojnim strategijama Grada Zagreba i Aglomeracije Grada Zagreba (dokumentima kojima nedostaje prostorna komponenta i primarno uključuju gospodarske, klimatske, ekološke i društvene aspekte razvoja). U posebnom potpoglavlju analizira se strateški gradski projekt od samog početaka rasprave o njemu kao čimbeniku razvoja devedesetih godina prošlog stoljeća do sve veće saturacije po brojnosti i temama, bez kriterija za utvrđivanje istih, s prereguliranim i nejednoznačnim procedurama za provođenje (a time su i neprovedive), što rezultira gubljenjem ekskluzivne pozicije i značaja strateških gradskih projekata argumentiranih kao novi impuls razvoja Grada i potencijal koji generira urbane preobrazbe na širem području utjecaja.

U **devetom dijelu** disertacije – **Rezultati istraživanja** – iznose se i analiziraju rezultati istraživanja primjene **metode Delfi** radi sustavnog prikupljanja mišljenja relevantnih sudionika u procesu planiranja Grada, istaknutih predstavnika četiriju glavnih društvenih aktera („quadruple helix“) koji svojim sinergijskim efektom osiguravaju uravnoteženu platformu za korištenje strateškog gradskog projekta kao alata u multidisciplinarnom inovativnom pristupu integriranom razvoju Grada Zagreba. Nadalje, iznose se rezultati primjene **metode scenarija** gdje je sukladno izdvojenim temeljnim razvojnim scenarijima za odabrani strateški gradski projekt Grada Zagreba (Gredelj) oblikovano i analizirano pet razvojnih scenarija ovisno o obliku intervencije u gradskom prostoru i pristupu urbanoj obnovi.

Deseti dio – **Rasprava** – u kojem se na temelju utvrđenih kriterija i komparacije s međunarodnom praksom analiziraju strateški gradski projekti proglašeni od strane Grada Zagreba, koji bi svojom realizacijom po mišljenju relevantnih dionika najviše mogli doprinijeti razvoju i osigurati koheziju kulturnog, društvenog, ekološkog i gospodarskog urbanističkog razvoja. Nadalje se, pri izradi prostorne sinteze koja zahtijeva integrativan, pro-aktivan i participativan pristup planiranju, vrednuje primjenjivost svakog od scenarija te njegov mogući utjecaj na prostornu, funkcionalnu, socijalnu i morfološku strukturu grada. Sukladno utvrđenim kriterijima vrednovanja, za svaki od izgrađenih scenarija za odabrani strateški gradski projekt Gredelj analizirani su i izdvojeni: način korištenja i namjena / tema i oblik intervencije, karakteristike / obilježja koja čine pojedine scenarije razvoja te prioritizacija obilježja i teme za koju se zalažu pojedini akteri.

U posljednjem, **jedanaestom poglavlju** – **Zaključci i preporuke** – sustavno su izneseni zaključci istraživanja prema dobivenim rezultatima u kontekstu važnosti uloge strateškog gradskog projekta u implementacijskom i razvojnom pristupu strateškom i prostornom planiranju, jačanju socijalne integracije i promoviranju integriranog urbanog razvoja.

2. POSTOJEĆI TRENDOVI U URBANOM RAZVOJU GRADOVA

Suvremeni gradovi su istaknuta čvorišta globalnih, transnacionalnih, nacionalnih i lokalnih političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih tijekova te odatle i čvorišta transformacija, što dovodi do restrukturiranja grada i njegova identiteta.

Brojni autori diskutiraju promjene suvremenog urbanog razvoja i planiranja (Albrechts, 1991; Salet, 2008;) od urbanog poduzetništva, preko neoliberalnog do glokalizacijskog urbanizma (Swyngedouw i dr., 2002; Moulaert i dr., 2001) i traže nove oblike urbanog upravljanja (Temelová, 2007). Jedan od predlaganih alata optimalnog planiranja razvoja grada je planiranje i realizacija strateških gradskih projekata - large scale urban re/development mega / flagship projekata, najprije u SAD, zatim u Europi (Smyth, 2005). Strateški gradski projekti kontroliraju stanje u prostoru, podižu kvalitetu / sliku dijelova grada, generatori su razvoja i multiplikatori, katalizatori za daljnje investicije i rast (Grodach, 2008) te odgovaraju na pitanje „upgrading-a“ (Carrière i Demazière, 2002), a njihove lokacije su orijentirane prema post-industrijskom, potrošačkom, gentrifikacijskom (Doucet i dr., 2011) i „resurgent“ prostoru. Kao rezultati realizacije navode se osobito pozitivna demografska i gospodarska kretanja, unaprjeđenje urbanog okoliša i kvalitete života, jačanje image-a i konkurentnosti te prerastanje grada prema „resilient city“ (Sanchez-Moral i dr., 2015).

Početkom 2000-ih i Grad Zagreb definira strateške gradske projekte kao projekte uređenja prostora koji doprinose razvoju Grada, Grad je partner u realizaciji, ili kao vlasnik zemljišta ili kao ulagač kako bi stvorio novu gradsku kvalitetu. Alat se, međutim, zbog prevelike reguliranosti i složenosti procedura u praksi pokazao nedovoljno učinkovitim i potrebno ga je redefinirati.

Početkom novog tisućljeća, zbog globalizacije kapitala koji traži lokaciju s jedne strane i nadmetanja gradova u ponudi projekata i lokacija - slobodnih prostora za investicije s druge strane, tema komplementarnosti strateške i prostorno-planske dokumentacije sa strateškim gradskim projektima postaje sve značajnija.

Godišnji međunarodni sajmovi nekretnina i konferencije (Cannes, München – Expo Real, Vienna) prezentiraju zabrinjavajuću sličnost projekata koje gradovi nude, izgubljenog identiteta

i ambijentalnih vrijednosti te izgubljenih lokalnih karakteristika kako ne bi bili smetnja globalnom kapitalu u zauzimanju tržišta („razvoju gradova“), a doprinijeli lokalnom praćenju globalnih trendova, slično tradiciji svjetskih izložbi (EXPO) 19. stoljeća. Usuglašavanje interesa i potreba svih aktera u planiranju razvoja gradova koristeći alate strateških gradskih projekata postalo je globalna urbana tema.

2.1. GLOBALIZACIJSKI PROCESI I UNIFIKACIJA PROSTORA

U sve prisutnijem procesu globalizacije usko vezanom uz brzi protok informacija i informatizacije prostora, gubi se kulturna raznolikost, proces je suprotan načelu pripadanja regiji, gradu, četvrti, susjedstvu, a veze unutar lokalne zajednice, naselja i regija slabe, te se teško prepoznaju i čuvaju izvorne vrijednosti i identitet. Novi društveni, ekonomski i politički uvjeti s početka ovog tisućljeća napuštaju utopijsko modeliranje gradova i potiču istraživanje nekih novih modela i procesa. Proučavanje razvoja gradova i/ili metropolitanskih regija kroz artificijelnu /izgrađenu topografiju identiteta koja ne uključuje ključne današnje razvojne faktore vezane uz globalizaciju i digitalizaciju prostora, ima sve manju razvojnu ulogu (Sassen, 2013).

U tradicionalnom prostornom planiranju najveći utjecaj su imali: gospodarstvo, demografija, politički sustav, društvo, tehnološke promjene, kultura i okoliš, a danas su to proces globalizacije i umrežavanja, procesi regionalizacije, informatizacije i održivi razvoj. Osnova karakteristika procesa globalizacije je i proces privlačenja globalnog kapitala i radnih mjesta, a to jača i materijalnu platformu i održivost gradova i urbanih područja kao i sve kompleksniju, intenzivniju i sadržajniju međunarodnu interakciju kojima se mijenjaju interesi u prostoru u vidu novog razmještaja proizvodnje, razmjene i potrošnje dobara dolaskom multinacionalnih kompanija, porastom ino-ulaganja, promjenjivim oblicima proizvodnje i formiranjem globalnog financijskog sustava, a sve ovo odražava se i na procese prostornog i urbanističkog planiranja i alate provedbe tih planova.

Međusobna nadnacionalna ekonomska, komunikacijska i kulturna veza velikih svjetskih globalizacijskih žarišta snažnija je od njihove veze s gradovima i naseljima u neposrednom okruženju (Sassen, 2013), pa stoga jačaju i razvijaju se nove organizacijske strukture centraliteta u gradovima: razvoj mreže čvorišta u metropolitanskom području/ regiji s

intenzivnim poslovnim aktivnostima, pa čak i uspostava transteritorijalnih centara koji se formiraju intenzivnim gospodarskim interakcijama u mreži globalnih gradova temeljem sličnih kriterija koje se odvijaju dijelom digitalno, a dijelom konvencionalnim komunikacijama i formiraju mreže velikih međunarodnih poslovnih centara koji formiraju novu geografiju centraliteta na globalnoj razini.

Globalizacijsko umrežavanje često vodi do unifikacije prostora tako da gradovi u pojedinim svojim dijelovima postaju sve više slični jedni drugima i u procesu globalizacije postupno se gubi kulturna posebnost, identitet, ambijentalna vrijednost i razlike.

2.2. PRO-AKTIVNO & RE-AKTIVNO PLANIRANJE (INTER-AKTIVNO PLANIRANJE ?)

Programiranjem, planiranjem i realizacijom strateških gradskih projekata koriste se gradovi kako bi pro-aktivnim sustavom planiranja predvidjeli moguće izazove, prijetnje i prilike i tako (strateški) planirali budući razvoj, i/ili obnovu, umjesto da reaktivnim sustavom planiranja odgovaraju na neke neočekivane događaje tek nakon što se dogode.

Pro-aktivnim se planiranjem određene situacije izbjegavaju predviđanjem jer ono pomaže prepoznati i spriječiti potencijalne opasnosti prije nego što se pojave, za razliku od re-aktivnog planiranja koje reagira tek nakon što se incident dogodio, a pro-aktivno planiranje je i učinkovitije u rješavanju izazova. Osnovna obilježja pro-aktivnog planiranja su:

- planiranje usmjereno utvrđenim ciljevimaj;
- provođenje kratkoročnih i dugoročnih aktivnosti i projekata;
- priprema aktivnosti i projekata za moguće rizike;
- analiza (trenutnih) stanja i usredotočavanje na inovativne načine razmišljanja;
- praćenje i povratno izvještavanje, pravodobna procjena;
- multidisciplinarnost i kreiranje više mogućih scenarija.

Pri isključivo re-aktivnom planiranju, gradovi su izloženi velikom riziku. Činjenica je da postoje i izazovi koji se ne mogu izbjeći, osobito kod događaja koji proizlaze iz vanjskog okruženja, pa gradovi moraju djelovati brzo: re-aktivno. Pro-aktivno planiranje uvijek reagira na očekivane izazove, dok re-aktivne strategije uključuju suočavanje s neočekivanim situacijama.

Ključna je razlika između pro-aktivnog i re-aktivnog planiranja u tome što se pro-aktivno planiranje koristi za budućnost, dok se re-aktivno planiranje koristi za trenutni kontekst. U pro-aktivnom planiranju predviđa se izazov i pronalazi način kojim bi se on ublažio. Međutim, u re-aktivnom planiranju, s izazovom se potrebno suočiti odmah. Tako se gradovi koji podržavaju pro-aktivno planiranje obično učinkovitije suočavaju s izazovima. Pro-aktivne planerske odluke su superiorne jer omogućavaju gradovima koji provode takve planove slobodu donošenja vlastitih odluka umjesto reakciju iz nužde na situaciju koja je već možda izmakla kontroli.

2.3. MEĐUNARODNE PREPORUKE ZA PROSTORNI I URBANI RAZVOJ

Atenska povelja 1933. (CIAM-ova Atenska povelja, Congress Internationaux d' Architecture moderne) je prvi međunarodni dokument o planiranju, izgradnji i uređenju prostora - bit reforme je podjela funkcija u prostoru za stanovanje, rad, rekreaciju i promet, a urbanim planiranjem tražila su se rješenja za zdrav urbani prostor (Atena = kolijevka zapadne civilizacije). Atenska povelja nije bila samo stručni planerski dokument, nego i „politički pledoaje za društvenim reformama – preduvjetima za izgradnju novoga grada“ (Marinović – Uzelac, 1984).

Strateški ciljevi strateškog razvojnog plana EU za razdoblje 2000-2010. - **Lisabonske strategije** su da Europska unija do 2010. postane najkonkurentnije i najdinamičnije gospodarstvo svijeta utemeljeno na znanju, te sposobno za održivi gospodarski rast, s najvećom stopom zaposlenosti i snažnom gospodarskom i socijalnom kohezijom, što bi se postiglo jačanjem poduzetništva i povećanjem konkurentnosti, zaštitom prirodnog i kulturnog okoliša, održivim gospodarenjem prirodnim resursima i unapređenjem kvalitete života.

Iako je financijska i gospodarska kriza tijekom 2008 – 2009. godine dovela do znatnog pada gospodarskih aktivnosti čime je poništena većina rezultata proizašlih iz lisabonskih ciljeva, Lisabonska strategija je doprinijela sazrijevanju društvene svijesti o značaju pojedinih gradskih funkcija za kvalitetu života njegovih stanovnika i jedan od najznačajnijih rezultata je razvoj društvene participacije u procesima planiranja, korištenja i uređenja prostora kao i intenziviranja aktivnosti na donošenju Lokalnih agenda održivog razvoja (u skladu s principom Agende iz Rio de Janeira „misli globalno, djeluj lokalno“).

Strategija Europa 2020 je usmjerena na dugoročan rast i ostvarivanje ekonomskih, socijalnih i okolišnih ciljeva, a temelji se na: ulaganju u znanje - istraživanje i razvoj, niskoj razini emisije CO_2, smanjenju potrošnje energije i borbi protiv klimatskih promjena, visokoj zaposlenosti i produktivnosti te socijalnoj koheziji i smanjenju siromaštva. Strategijom Europa 2020 nastoji se potaknuti rast koji je: pametan (učinkovitijim ulaganjem u obrazovanje, istraživanje i inovacije), održiv (zahvaljujući odlučnom zaokretu k niskougljičnom gospodarstvu) i uključiv (stavljanjem velikog naglaska na stvaranje radnih mjesta i smanjenje siromaštva).

Sukladno EU strategijama, a kako bi pomogla zemljama članicama u ostvarivanju utvrđenih ciljeva, EU je u tom razdoblju izdvojila značajna sredstva za financiranje projekata kojima se jača poduzetništvo i povećava konkurentnost, štiti prirodni i kulturni okoliš, održivo gospodari prirodnim resursima i unapređuje kvaliteta života (do 2010.), odnosno projekata koji uvode inovacije u poduzeća, transfer tehnologija, istraživanje i inovacije, a podupiru se i istraživačke ustanove, tehnološki centri za izvrsnost te znanstveni parkovi (do 2020).

Ključni i aktualni dokumenti globalne i europske razine koji daju usmjerenja i utvrđuju temeljne principe za planiranje prostornog i urbanog razvoja te ujedno pozivaju na akciju i uključivanje širokog kruga dionika, a koje svaka na svoj način govore o temeljnim vrijednostima prostora i o integrativnom, proaktivnom i parcitipativnom pristupu planiranju razvoja, su: **Europska povelja o prostornom planiranju (Povelja iz Barcelone)**, **Nova urbana agenda** i **Amsterdamski pakt** kao platforme za izradu **Urbane agende za EU,** ali i **Atenska povelja iz 1933.** koja je snažno utjecala na urbanizam i arhitekturu 20. stoljeća i u svojim je osnovnim postavkama aktualna i danas.

Europska povelja o prostornom planiranju – Povelja iz Barcelone (The Charter of European Planning, Barcelona, 2013) - Vizija gradova i regija – europskih teritorija u 21. stoljeću prihvaćena je na općoj skupštini u Barceloni 2013., 80 godina nakon nastanka Atenske povelje. Ova povelja definira suvremene izazove koje nosi vizija gradova i regija, s posebnim naglaskom na integriranosti i povezanosti ne samo grada i njegove regije, već i unutar same zajednice, preko uloge prostornih planera u načinu ostvarenja vizije, pri čemu je istaknuto da je prostorno planiranje multidisciplinarna djelatnost koja uključuje stručnjake iz različitih područja te propisuje obveze, odnosno standarde prostornim planerima. Povelja se nadovezuje na Novu atensku povelju iz 2003.(i Istanbulski dodatak toj povelji iz 2003.) i utvrđuje specifične

značajke prostornog planiranja i njegov potencijal. Nastoji u prostornom planiranju ojačati povjerenje, povezanost i solidarnost.

Povelja je zajednička referentna točka za sve koji su odgovorni i/ili utječu na budućnost gradova: tijela nacionalne vlasti, agencija, civilnog društva, nevladinih organizacija i privatnog sektora.

U posljednjih 45 godina, od Prve konferencije Ujedinjenih naroda o gradovima – Habitat I održane 1976. u Vancouveru (kada je u urbanim područjima živjelo 37,9% svjetskog stanovništva), danas više od polovice svjetske populacije živi u gradovima i naseljima, a do 2050. godine očekuje se da će u njima živjeti najmanje 70% čovječanstva.

Gradovi su pokretačka snaga i generatori gospodarskog rasta, no istodobno se suočavaju i s velikim izazovima – od okolišnih do socijalnih problema. Siromaštvo, povećanje nejednakosti, degradacija okoliša, socijalna i gospodarska isključenost i prostorna segregacija stvarni su problemi današnjih gradova i spadaju u glavne prepreke u postizanju ciljeva održivog urbanog razvoja. Svjesni činjenica da se održivi urbani razvoj ne može postići bez bitne promjene načina na koji gradimo i upravljamo urbanim prostorom, države članice UN-a na Konferenciji o urbanom razvoju i stanovanju Habitat III, koja je održana u Quitu u listopadu 2016. usvojile su **Novu urbanu agendu** (New Urban Agenda, United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development – HABITAT III in Quito, Ecuador, 2016**)** – zajedničku viziju i političku obvezu za postizanje održivog i transformativnog urbanog razvoja za idućih 20 godina.

Nova urbana agenda postavlja nova strateška usmjerenja te globalne ciljeve i prioritete održivog urbanog razvoja preispitujući način na koji planiramo, razvijamo, gradimo i upravljamo gradovima te kako u njima živimo, osobito u cilju osiguravanja da gradovi postanu uključivi, sigurni, otporni i održivi, usmjeravajući planiranje i upravljanje gradovima tako da njihovi stanovnici mogu imati dostojanstveni život.

Kako je urbanizacija osnova socio-ekonomske transformacije, dobrobiti, blagostanja i napretka te je neizbježno usko povezana uz razvoj, Nova urbana agenda nastoji dodatno ojačati njihov međusobni odnos s idejom da ta dva koncepta postanu paralelna sredstva (alati) ostvarenja održivog urbanog razvoja.

Prema Novoj urbanoj agendi (New Urban Agenda, United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development – HABITAT III, Quito, Ecuador, 2016) zajednička vizija su gradovi koji:

- ispunjavaju svoju društvenu funkciju, uključujući društvenu i ekološku funkciju zemljišta, kako bi se postupno ostvarilo pravo na prikladno stanovanje kao sastavnicu prava na prikladan životni standard;
- su participativni i promiču građansko angažiranje, stvaraju osjećaj pripadnosti i vlasništva među svim svojim stanovnicima, daju pravo prvenstva sigurnim, uključivim, pristupačnim, zelenim i kvalitetnim javnim prostorima koji su pogodni za obitelj, poboljšavaju društvene i međugeneracijske interakcije, izražavaju kulture i političko sudjelovanje, te jačaju društvenu koheziju, inkluziju i sigurnost u mirnim i pluralističkim društvima u kojima su zadovoljene potrebe svih stanovnika, prepoznajući posebne potrebe osoba u ranjivim situacijama;
- postižu rodnu jednakost i osnažuju sve žene osiguravajući puno i učinkovito sudjelovanje i jednaka prava;
- rješavaju izazove i koriste se prilikama sadašnjeg i budućeg trajnog, uključivog i održivog gospodarskog rasta koristeći se urbanizacijom za postizanje strukturne preobrazbe, visoke produktivnosti, aktivnosti dodane vrijednosti i učinkovitosti resursa i lokalnim ekonomijama;
- ispunjavaju svoje teritorijalne funkcije preko svojih administrativnih granica i djeluju kao središta i pokretači uravnoteženog, održivog i integriranog urbanog i prostornog razvoja na svim razinama;
- promiču dobno i rodno osjetljivo planiranje i ulaganje u svrhu postizanja održive, sigurne i dostupne urbane mobilnosti (učinkovito povezujući ljude, mjesta, robe, usluge i ekonomske prilike);
- usvajaju i provode mjere za smanjenje rizika od katastrofa i upravljanje tim rizikom, smanjuju ranjivost, stvaraju otpornost i mogućnosti odgovora na prirodne i ljudske uzrokovane opasnosti te podupiru mjere za ublažavanje i prilagođavanje klimatskim promjenama;
- štite, čuvaju, obnavljaju i promiču svoje ekosustave, vodu, prirodna staništa i bioraznolikost, na najmanju moguću mjeru smanjuju svoj utjecaj na okoliš i prelaze na održive obrasce potrošnje i proizvodnje;
- promiču planirana urbana proširenja i interpoliranja dajući prvenstvo obnovi, regeneraciji i modernizaciji urbanih područja, uključujući unaprjeđenje slamova i

neplanskih naselja, osiguravajući visokokvalitetne zgrade i javne prostore, promičući integrirane i participacijske pristupe koji uključuju sve relevantne dionike i stanovnike te izbjegavajući prostornu i društveno-ekonomsku segregaciju i gentrifikaciju, uz istodobno očuvanje kulturne baštine te sprečavanje i zadržavanje nekontroliranog širenja urbanih područja.

Urbana područja, gradovi sa svojim prostornim i funkcionalnim cjelinama kao pokretači gospodarskog rasta i razvoja, ishodišta zapošljavanja stanovništva i žarišta konkurentnosti s jedne strane, ujedno su i prostori izloženi vrlo složenim izazovima povećane potrošnje energenata, zagađenja, društvene segregacije, nezaposlenosti i siromaštva. Pronalaženje odgovora na prepoznate izazove urbanih područja zahtijeva tijesnu suradnja tijela vlasti s gospodarstvom, organizacijama civilnog društva i ostalim značajnim dionicima razvoja gradova (Veselić Bruvo & Jakovčić, 2020).

Sagledavajući razvojne trendove i izazove (danas već više od 70% europskih stanovnika živi u urbanim područjima, s tendencijom da do 2050. to bude i 80% - projekcija UN-a), ministri nadležni za urbana pitanja država članica EU i pridruženih država na sastanku održanom 30. svibnja 2016. u Amsterdamu, usuglašen je i prihvaćen **Amsterdamski pakt**, kojim je iskazana politička podrška i formaliziran je početak izrade Urbane agende za Europsku uniju, Agende za ključna urbana pitanja što se odnose na uravnoteženi razvoj. Amsterdamski pakt identificirao je ključne dionike i njihove uloge u razvoju integriranih urbanih politika potičući suradnju organizacija europske razine, tijela državne uprave, regionalne / područne i lokalne samouprave, obrazovnog sustava i znanstvene zajednice, nevladinih organizacija, socijalnih partnera, organizacija civilnog društva te predstavnika privatnog sektora. Urbanim politikama europskih gradova ne teži se samo njihovom održivom razvoju u odnosu na prostorne, okolišne i prirodne vrijednosti već je u središtu procesa dobrobit, dostojanstven, human i ugodan život građana.

Razvoj urbanih područja imat će glavni utjecaj na budući održivi razvoj (gospodarski, okolišni i socijalni) Europske unije i njezinih građana. Urbana područja svih veličina mogu biti motori gospodarstva koji potiču rast, stvaraju radna mjesta za svoje građane i pospješuju konkurentnost Europe u globaliziranom gospodarstvu. U većim i manjim gradovima i prigradskim područjima EU je 73% svih radnih mjesta i nastanjeno je 80% visokoobrazovanih ljudi. Ali urbana područja su mjesta koncentarcije svih izazova, kao što su segregacije, nezaposlenost i siromaštvo.

Uzimajući u obzir navedeno, urbana područja imaju ključnu ulogu u ostvarivanju ciljeva Europa 2020 i u rješavanju njezinih najvećih i najhitnijih izazova, uključujući izbjegličku i azilantsku krizu. Uspjeh europskog održivog urbanog razvoja vrlo je važan za gospodarsku, socijalnu i teritorijalnu koheziju EU i kvalitetu života njezinih građana.

Urbana Agenda za EU je usmjerena na 12 prioritetnih tema: uključivanje migranata i izbjeglica, kvalitetu zraka, urbano siromaštvo, stanovanje, kružno gospodarstvo, poslove i vještine u funkciji lokalnog gospodarstva, prilagodbu klimatskim promjenama (uključujući rješenja zelene infrastrukture), energetsku tranziciju, održivo korištenje zemljišta i rješenja prihvatljiva za prirodu, urbanu mobilnost, digitalnu tranziciju, inovativnu i odgovornu javnu nabavu.

Kako složenost urbanih izazova zahtijeva integriranje različitih aspekata urbane politike, a da bi zahvati u urbanim područjima bili što učinkovitiji, potrebno je razmotriti važnost (utjecaj) sljedećih pitanja od zajedničkog interesa za odabrane prioritetne teme:

- učinkovito urbano upravljanje, uključujući sudjelovanje građana i nove modele upravljanja;
- upravljanje neovisno o administrativnim granicama: urbano-ruralne veze, međugradske i prekogranične suradnje, povezanost s teritorijalnim razvojem i Teritorijalnom agendom 2020 (uravnotežen teritorijalni razvoj);
- pouzdano i strateško urbano planiranje (povezanost s regionalnim planiranjem, uključujući „strategije istraživanja i inovacija za pametnu specijalizaciju“ te ujednačen prostorni razvoj) s pristupom koji se temelji na mjestu i ljudima;
- integrirani i participativni pristup;
- inovativni pristup, uključujući pametne gradove;
- utjecaj na društvene promjene (ukjlučujući promjene ponašanja, promičući jednak pristup informacijama, ravnopravnost spolova i osnaživanje žena);
- izazovi i mogućnosti malih i srednjih urbanih područja i policentrični razvoj;
- urbana obnova, uključujući socijalne, gospodarske, okolišne, prostorne i kulturne aspekte, također povezana s ponovnim razvojem napuštenih ili neiskorištenih industrijskih područja (brownfield) kojem je cilj ograničavanje potrošnje neuređenih površina (greenfield);
- prilagodba demografskim promjenama te imigracijama i emigracijama;
- pružanje primjerenih javnih usluga od općeg interesa.

Međunarodna dimenzija Urbane Agende za EU je poveznica s Novom urbanom agendom (Habitat III) UN-a, Ciljevima održivog razvoja UN-a (Agenda održivog razvoja 2030 - Sustainable Development Goals – SDG 2030) i Pariškog sporazuma o klimatskim promjenama iz prosinca 2015.

Temeljeno na Agendi održivog razvoja 2030 (SDGs 2030), suočena s klimatskim promjenama najnovijim energetskim krizama, Europska je komisija krajem 2019. usvojila novu razvojnu strategiju - **Europski zeleni plan** (**European Green Deal)** koji postaje glavni strateški razvojni dokument za Europsku uniju, pa tako i za države članice. Ta bi strategija trebala omogućiti održiv i uključiv rast, provedbu Programa Ujedinjenih naroda do 2030. i ciljeva održivog razvoja te tranziciju prema pravednom i naprednom društvu s modernim, resursno učinkovitim i konkurentnim gospodarstvom u kojem 2050. neće biti neto emisija stakleničkih plinova.

Svi strateški i prostorno-planski dokumenti, programi i projekti trebali bi se izrađivati u skladu sa strateškim europskim zelenim politikama:

- Europskim zelenim planom (**European Green Deal** – EGD) koji sadrži okvirni plan s mjerama za unapređenje učinkovitog iskorištavanja resursa prelaskom na čisto kružno gospodarstvo te za zaustavljanje klimatskih promjena, obnovu biološke raznolikosti i smanjenje onečišćenja;
- paketom strateških i zakonskih prijedloga zajedničkog naziva „**Fit for 55**“ koji utvrđuju transformaciju gospodarstva i društva EU kako bi se ispunile klimatske ambicije.

Usvojeni paket strateških i zakonskih prijedloga sadrži klimatske, energetske, prometne i porezne politike EU-a usmjerene na smanjenje neto emisija stakleničkih plinova za najmanje 55% do 2030. u odnosu na razinu iz 1990. Postizanje smanjenja ovih emisija u sljedećem desetljeću presudno je ukoliko Europa želi postati prvi klimatski neutralan kontinent na svijetu do 2050. godine te ukoliko se želi ostvariti ciljeve iz Europskog zelenog plana.

2.4. IZAZOVI URBANOG RAZVOJA – NOVI OBLICI URBANOG UPRAVLJANJA: STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI KAO POKRETAČI URBANIH PROMJENA U GRADOVIMA I REGIJAMA

Povijesno, prvi i najveći izazov urbanog razvoja je ekonomska i urbana obnova gradskih prostora obezvrijeđenih deindustrijalizacijom. Drugi izazov je ekonomski i kulturni razvoj u kontekstu globalizacijskim procesima naglašenog natjecanja među metropoloma. Izazov je i zaustavljanje, odnosno obrat sadašnjeg trenda povećavanja društvenih i geografskih razlika. Četvrti izazov je održivi razvoj u kontekstu smanjenja klimatskih promjena i ekološkog otiska koji u strateškim gradskim projektima ima ogroman doprinos, dok se peti izazov - izgled isprepliće s prva četiri: u trci slika današnjeg, medijima hiperizloženog svijeta, projekti velikog mjerila postaju i generatori, i katalizatori, i simboli promjene, a arhitektonski objekt, kao vizualna atrakcija postaje instrument globalnog marketinga.

Samo otporni, elastični i pametni gradovi uspijevaju se nositi sa sve intenzivnijim promjenama koje su izazvane trajnim stresom i krizama. Osnovni razvojni izazovi gradova su specifična znanja i kompetencije, jer nove tehnologije i suvremeni izazovi zahtijevaju promjenu tradicionalnih obrazaca prostornog i urbanističkog planiranja. Iako su od sredine prošlog stoljeća gradovi pokazivali vitalnost u borbi za opstanak, ekonomski oporavak i privlačenje investicija, kreativnog potencijala i turista, tradicionalne metode oporavka industrijskog doba više nisu efikasne i pred planerima su novi izazovi i prioritizacije. Tradicionalno promišljanje o gradu se mijenja, prostor se promatra kao resurs a ne mjesto potrošnje, oslanjajući se na novu participativnu platformu sinergiju teme mladih, zaposlenih u industriji znanja i ekonomiju održivosti.

Rezultat svih teoretskih istraživanja / znanja, provedbenih strategija i tehnika za svladavanje i premošćivanje političkih, gospodarskih i društvenih kriza te ekoloških katastrofa u gradovima daje široki raspon danas prihvatljivih prijedloga mogućnosti što su u vidu integralnog urbanizma na raspolaganju gradovima, njihovim upravama i planerima u procesima programiranja, planiranja oporavka i razvoja gradova. Tako Ellin (2013) definira pet ključnih karakteristika integralnog urbanizma koje, za razliku od funkcionalnog zoniranja grada u kojem se odvaja, izolira, udaljava i povlači, omogućuju održivi razvoj (opstanak i napredak) gradova i društva „povezivanjem, komunikacijom i obilježavanjem (svečanost)“, te predlaže: „hibridnost, povezivanje, poroznost, autentičnost i ranjivost“ (pri čemu hibridnost i povezanost

umjesto izoliranja objekata i izdvajanja funkcija, spajaju aktivnosti s čovjekom, a umjesto suprotstavljanja čovjeka i prirode, građevina i krajobraza, hibridnost i povezanost ih tretiraju kao simbiozu; poroznost čuva cjelovitost već spojenog te omogućuje interakciju već stvorenog, a ne razgrađuje granice; autentičnost uključuje aktivno sudjelovanje i crpljenje inspiracije iz stvarnog društvenog života i fizičkih uvjeta – stalan rast autentičnog grada uz definiranje potreba uz sustavno praćenje i vrednovanje rezultata; ranjivost se odnosi na osjećaj i procjenu projekta i procesa uz ponovnu integraciju prostora s vremenom).

„Nova urbana tvorevina“ kako suvremeni grad nazivaju Mostafavi i Doherty (2010) mora biti shvaćena, interpretirana i planirana kako bi bila otporna na nove društvene, etničke, funkcionalne i ekonomske konflikte. U snage koje pokreću grad uključuju se novi senzibiliteti „kreativnog grada“ i novog obrasca planiranja koji potiču talente prema novim oblicima urbane obnove, tzv. „urbane reciklaže“ kojom se re-koristi / ponovo koristi urbano nasljeđe, napuštena i/ili nedovoljno korištena industrijska područja, ograničava potrošnja, koristi inteligentna tehnologija, kružno gospodari prostorom i građevinama, koriste obnovljivi izvori energije, reciklira otpad i upravlja digitalnim i mobilnim mrežama na održiv način Carta, 2014). Pametan i inteligentan grad nije onaj koji samo uvodi inteligentne i efikasne infrastrukture u tradicionalnu organizaciju, već temeljito mijenja svoju razvojnu dinamiku (Carta, 2014).

Novi trendovi kao što su „post-carbon“ i „inovativna“ ekonomija, „multiplikatori investicija“, „urbana agrikultura“ ili „retro-fitting infrastruktura“ te „smart re-use“ podržavaju inteligentne strategije gradova i aktivatori su „novog metabolizma“ današnjeg neefikasnog grada. Upravo ti novi trendovi moraju biti temelj ključnih strateških gradskih projekata pri čemu je inovativna i vodeća strategija „crowdsourcing“ (hrv. „masovna podrška“) kao interdisciplinarna, inkluzivna i liderska strategija kojom se koordinirano i umrežavanjem kreira „opći stav“ o obnovi i razvoju prostora grada svih društvenih aktera te predstavničke i izvršne vlasti (Shirky, 2010). Strateški gradski projekti jedan su od mogućih odgovora - kao novi oblik urbanog upravljanja - na skup izazova urbanog razvoja s kojima je suočena većina europskih gradskih područja.

EBRD (European Bank for Reconstruction and Development) svojim vrednovanjem i financiranjem podržava realizaciju strateških gradskih razvojnih projekata koji daju lokalne odgovore za globalne trendove: različite promjene stanovništva. energetsku sigurnost, oskudne resurse, infrastrukturne zahtjeve, kvaliteta života, ublažavanje i prilagodba klimatskim promjenama.

3. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Strateški gradski projekti tema su brojnih inozemnih znanstvenih i stručnih radova. Postojeće radove možemo razvrstati prema tri kriterija: tematski kriterij, kronološki kriteriji i geografski kriterij. Radove izdvojene na temelju tematskog kriterija možemo podijeliti u tri skupine (Veselić Bruvo, Jakovčić, 2019).

Prvu skupinu čine radovi koji se bave teorijskim pristupima i konceptima pri čemu koriste različite stručne nazive ili pak analiziraju različite modele. Nazivi koji se najčešće javljaju su strateški gradski projekti (Albrechts, 2006), flagship projekti (Bianchini i dr., 1992, De Frantz, 2005, Temelová, 2007), megaprojekti (Fainstein, 2008), gradski razvojni projekti velikog mjerila (eng. Large scale urban (re)development project) (Majoor, 2011) te prestižni projekti (Loftman i Nevin., 1995). Najčešće analizirani modeli regeneracije primjenom strateškog gradskog projekta kao alata su baltimorski model (Smyth, 2005), barcelonski model (Monclús, 2003), model bilbao-efekta (Grodach, 2010), potezi novih urbaniteta (Majoor, 2009) te potezi novih centraliteta (Carriere i dr. 2002). Drugu skupinu čine radovi koji se bave utjecajem strateških gradskih projekata na društvene procese. Ti radovi diskutiraju promjene suvremenog urbanog razvoja te promjene u pristupu planiranju nastale kao posljedica korištenja strateškog gradskog projekta. Jedan od radova koji se bavi implementacijom strateških gradskih projekata u strateško planiranje te pokušava dati odgovor na pitanje kako „premostiti jaz“ između prostornog planiranja i strateških projekata je rad Albrechtsa (2006). Albrechts pokušava dati odgovore na pitanja može li strateški projekt biti alat za ostvarivanje učinkovitijega strateškog planiranja. Raco (2000), Swyngedouw i dr. (2002), Harvey (2007) i Sager (2011) u svojim radovima strateške gradske projekte promatraju kao izraz neoliberalnog urbanizma ali i smatrajući da će upravo strateški gradski projekti kao alat planiranja, programiranja i upravljanja prostorom dovesti do jačanja neoliberalnog urbanizma, glokalizacijskog urbanizma (Pacione, 2009) i gentrifikacijskog urbanizma (Doucet i dr. 2011; Smith i von Krogh Strand, 2011). Treću skupinu radova, izdvojenih na temelju tematskog kriterija, čine radovi koji se bave pojedinačnim strateškim gradskim projektima te njihovim utjecajem na prostor. Pri tome možemo izdvojiti radove Carriere i Demazière, 2002; Monclús, 2003., De Frantz, 2005; Enichlmair i Borsdorf, 2006; Salet, 2008; Lei i Spaans, 2009; Ozcevik i dr., 2009; Grodach, 2010; Doucet i dr., 2011; Smith i von Krogh Strand., 2011; Sanchez-Moral i dr. 2015; Listerborn, 2017.

Drugi kriterij koji možemo primijeniti prilikom izdvajanja radova je kronološki. Radovi nastali u različitim razdobljima različito pristupaju istraživanju pojma strateškog gradskog projekta u teorijskim i metodološkim okvirima. Prema kronološkom kriteriju radove možemo podijeliti u tri skupine. Prvu skupinu čine radovi nastali 90-ih godina 20-og stoljeća. U ovom razdoblju autoru raspravljaju o platformi za moguće nove oblike urbane politike i upravljanja razvojem, teorijskim okvirima, nove, promijenjene i kreativne uloge planera i uvođenju strateškog gradskog projekta kao alata za poticanje gospodarskog razvoja te kao sredstva za osiguravanje učinkovite prostorne regeneracije propadajućih gradskih površina (Albrechts, 1991, Loftman i Nevin, 1995, Voase, 1997). U ovom razdoblju Bianchini i dr. (1992) daju i jednu od prvih definicija strateškog gradskog projekta. Drugu skupinu čine radovi nastali od 2001. do 2010. godine. Radovi ovog razdoblja diskutiraju nove urbane politike orijentirane prema privlačenju velikih multinacionalnih kompanija i privatnih poduzetnika, vrednuju stupanj (ne)uključenosti strateškog gradskog projekta u urbano okruženje, analiziraju pojavu trendova urbanih pokreta te propituju povećanje društvene nejednakosti (Enichlmair i Borsdorf, 2006, Fainstein, 2008). Treću skupinu čine radovi nastali nakon 2011. godine. Ti radovi analiziraju (pozitivan) doprinos strateških gradskih projekata na konkurentnost i poboljšanje slike grada. Nadalje, analiziraju sudjelovanje lokalne zajednice u planerskim procesima, propituju zadovoljstvo lokalnog i okolnog stanovništva te predlažu mjere za unapređenje procesa participacije (Doucet i dr., 2011, Sanchez-Moral i dr, 2015, Hlavaček i dr, 2016).

Posljednju, treću skupinu radova čine radovi izdvojeni na temelju geografskog kriterija. S obzirom na teorijski okvir i pristup te specifičnosti urbanog razvoja razlikuju se radovi koji proučavaju strateške gradske projekte u Sjevernoj Americi (Smyth, 2005, Grodach, 2008), Velikoj Britaniji (Loftman i Nevin. 1995), Sjevernoj, Zapadnoj i Srednjoj Europi (De Frantz, 2005; Fainstein 2008; Doucet i dr., 2011) Južnoj Europi i Portugalu (Carriere i Demazière, 2002; Monclús, 2003) te u postsocijalističkim državama (Temelová, 2007, Hlavaček i dr., 2016).

Istovremeno je hrvatska znanstvena bibliografija na temu strateških gradskih projekata izrazito oskudna te je u pravilu vezana uz uvođenja pojma strateškog gradskog projekta u prostorno-plansku dokumentaciju ili analize pojedinih većih investicija i intervencija u urbani prostor odnosno propitivanje uloge aktera društvenih promjena u prostoru. Među njima se izdvaja rad T. Jukića i dr. (2010) koji daje usporedbe vizije razvoja gradova i planerskih postupaka odabranih europskih gradova, odnosno prikazuje način definiranja, provedbe i kontrole gradskih projekata u generalnim urbanističkim planovima grada Zagreba (Jukić i Smode

Cvitanović, 2011) te rad I. Mlinara (2009) koji analizira utjecaj moguće realizacije devet stambenih naselja u Zagrebu.

4. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI

4.1. EVOLUCIJA POJMA I DEFINICIJA

Brojni autori, prostorne strategije i urbanistički planovi različito koncipiraju i definiraju pojam strateškog gradskog projekta, no svima je zajedničko da strateške gradske projekte percipiraju kao jedan od osnovnih alata kojima gradovi jačaju svoj image i unapređuju svoju konkurentnost poboljšavanjem slike grada i privlačenjem razvojnih investicija, turista i potencijalnih stanovnika, a orijentirani su prema postindustrijskom i potrošačkom društvu te procesu gentrifikacije. U hrvatskom jeziku i stručnoj literaturi uobičajili su se pojmovi gradski projekt / kapitalni projekt / strateški projekt. U engleskom jeziku najčešće se koriste pojmovi urban development project / (large) city project / strategic city project/ city controlled project / integrated development zones / target area / Opportunity Area/ flagship project. U njemačkom jeziku najčešće se koriste pojmovi Projekte der Stadtentwicklung / Zielgebiet / Die Schwerpunkträume der Stadtentwicklung. U francuskoj stručnoj literaturi najčešće se koriste pojmovi Projets Phares / Projets Emblematidques / Grand Projets / Grand Travaux / Zone d'Aménagement Concerté – ZAC.

Analizom učestalosti naziva u dostupnoj literaturi i strateškim dokumentima izdvojena su četiri ključna termina: **flagship projekt, strateški gradski projekt velikog mjerila, megaprojekt i strateški gradski projekt** (Veselić Bruvo & Jakovčić, 2019).

Na osnovi dostupnih definicija te analizirajući njihova obilježja, teorijske pristupe i koncepte, za hrvatski planerski i stručni okvir možemo predložiti definiciju prema kojoj su strateški gradski projekti složeni dugoročni urbanistički (ponekad prestižni i/ili ikonični) projekti koji unutar jedinstvenog referentnog okvira integriraju ekonomsku, društvenu i okolišnu dimenziju urbanističkog planiranja i izgradnje. Strateški gradski projekti usmjerenim aktivnostima obnove ili novom gradnjom nastoje utjecati na prostornu i funkcionalnu strukturu grada obnovom zapuštenih / nedovoljno korištenih / devastiranih područja ili razvojem poteza novih centraliteta ili urbaniteta generirati razvoj, stvarati novu vrijednost te povećavati kvalitetu života lokalnog stanovništva i standarda javnog prostora.

4.2. EVOLUCIJA MODELA STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA

Unutar prostorno-planerskog okvira upravljanja gradovima posljednjih 30-ak godina i promjenu globalnih „okidačkih sila“ odnosno faktora („global trigger factors“ (Pacione, 2009), strateški gradski projekti postaju katalizatori urbanog razvoja i optimalan su alat integriranog planiranja i programiranja koji omogućuje relativno brzi odgovor na suvremene izazove urbanog razvoja uz istovremenu participaciju svih aktera.

Analizirajući dostupnu stručnu i znanstvenu literaturu vezanu uz različite modele realizacije strateških gradskih projekata, možemo razlikovati dvije skupine modela: **modele urbane obnove ili regeneracije i modele nove gradnje ili regulacije** (Veselić Bruvo & Jakovčić, 2019).

Suočena s ekonomskom krizom i recesijom 1970-ih i 1980-ih, napuštanjem industrijskih objekata i propadanjem velikih industrijskih zona u gradovima, pa čak i čitavih industrijskih gradova te daljnjom deindustrijalizacijom i tercijarizacijom, gradske uprave su prisiljene tražiti nova rješenja za devastirana gradska područja vidjevši u njima istovremeno priliku za regeneraciju grada. Unutar modela urbane regeneracije tako se realiziraju regeneracijski strateški projekti, ikonički strateški projekti te strateški gradski projekti mega-događaja (Veselić Bruvo & Jakovčić, 2019).

Regeneracijski strateški gradski projekti realiziraju se u gradovima na napuštenim, zapuštenim ili nedovoljno korištenim industrijskim zonama te na lokacijama visoke ekonomske i simboličke vrijednosti i podrazumijevaju projekte novih žarišta razvoja unutar postojeće urbane strukture. Najpoznatiji primjer je Baltimore 1970-ih (Harvey, 2007) gdje je provedena regeneracija luke uz pomoć javno-privatnog partnerstva i taj model regeneracijskih strateških projekata naziva se još i baltimorski model (Smyth, 2005).

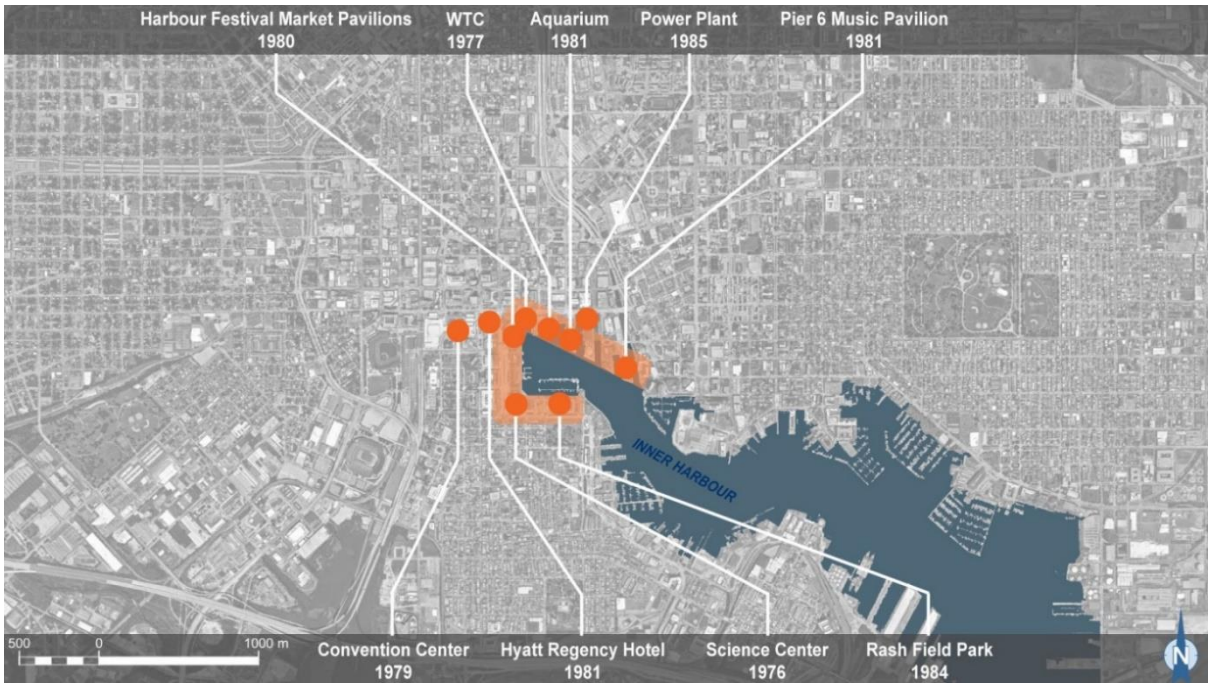

Sl. 6. Baltimorski model urbane obnove ili regeneracije
Izvor: izradila autorica

Nakon dugotrajnog propadanja, recesije i društvenih nemira, u baltimorsko luci 1970-ih godina održavaju se sajmovi s različitim događanjima, nacionalnim kuhinjama, koji se dalje institucionaliziraju i komercijaliziraju. Sve rezultira izgradnjom Znanstvenog centra Maryland, kongresnog centra, marine, hotela i niza rekreacijskih i maloprodajnih objekata. Baltimore dospijeva na naslovnicu Times Magazina kao „renesansni grad“, luka postaje međunarodna turistička destinacija i - „strateški gradski projekt je rođen !“ (Harvey, 2005).

Sl. 7. / Sl. 8. Baltimor Inner Harbour 1979.
Izvor: foto-autorica (Baltimore, 1979)

Sličan model primijenili su u kasnijim desetljećima i brojni britanski gradovi (London, Birmingham, Manchester, Liverpool, Glasgow) te francuski gradovi poput Pariza. Regeneracijski strateški projekti podrazumijevaju projekte novih žarišta razvoja unutar postojeće urbane strukture, a koji saniraju zapuštene gradske zone.

Ikonični strateški gradski projekti sintagma su za regeneraciju gradskih područja izgradnjom novih ikoničnih građevina koje postaju alat za brendiranje gradova i stvaranje identitetskog sustava gradova (Evans, 2003), a podrazumijevaju izgradnju građevina ili grupa građevina koje dobivaju katalizatorsku ulogu i postaju simboli urbane regeneracije. Paradigmom takvog modela smatra se izgradnja muzeja u Bilbaou koji je svojom katalizatorskom ulogom utjecao na razvoj okolnog prostora te se model često naziva i Bilbao model ili model Guggenheim efekta (Grodach, 2010).

Kultura i kulturna urbana politika imaju osobit značaj u urbanoj regeneraciji - kultura i umjetnost su pokretači urbanog razvoja ulaganjima u kulturnu infrastrukturu, povećanjem vidljivosti grada na međunarodnoj sceni te gospodarskim učincima veće turističke posjećenosti i potrošnje sa zajedničkim nazivnikom rebrendiranja grada i vidljivosti na regionalnoj, europskoj i globalnoj karti. Program Europske prijestolnice kulture, pokrenut 1985, kao alat razvoja kulturne dimenzije Europske unije i poticanja europskog identiteta, u devedesetima postaje platforma kulturom vođene transformacije (*culture-driven transformation*), dvijetisućitih snažno se usmjerava prema participaciji lokalne zajednice, da bi nakon 2010. prioritet bili programi socijalne uključivosti.

Urbana regeneracija upravljana kulturom svoje uporište ima u konceptu „kreativnoga grada“, novom globalnom razvojnom modelu u vrijeme sve većeg broja deindustrijaliziranih gradova i gradova koji se smanjuju uslijed depopulacije (*shrinking cities*). Kulturna i kreativna industrija postaju platforma strateškom planiranju razvoja, restrukturiranju urbanog gospodarstva, stvaranju novih društvenih slojeva (*kreativna klasa*) i životnosti gradova koja stvara dodanu vrijednost (Landry & Bianchini, 1995; Florida, 2002). Ovi koncepti, strateški primijenjeni u mnogim gradovima, kritizirani su zbog svog neoliberalnog upravljanja i učinka koji proizlazi iz „logike kapitala“ (Harvey, 2001), demonstrirano kroz komodifikaciju kulture, gentrifikaciju, privatizaciju i socijalnu isključivost (Krätke, 2012).. Ipak, kultura je ključan faktor učinkovite urbane regeneracije, konkurentnosti kreativnih gradova i boljitka građana i ključan element suvremenog društveno-gospodarskog razvoja, a kreativne gradove, u pravilu, karakterizira

ljudski / intelektualni i socijalni kapital, kulturni, znanstveni i tehnički kapital, kapital kreativnosti, demokratski, okolišni, upravljački i financijski kapital (Creative and cultural industries in urban revitalization, IDB, 2019).

Kulturne aktivnosti i kreativne i kulturne industrije, izuzetno otporne na gospodarsku krizu, snažan su pokretač urbane regeneracije upravo zbog orijentacije prema inovacijama i znanju i ključnu ulogu imaju u gospodarskom, društvenom, fizičkom okruženju te integriranom aspektu: gradovi / dijelovi grada se regeneriraju kroz urbanu regeneraciju, odnosno kroz fizičku transformaciju se prožima kulturna dimenzija jer kultura je odraz grada i urbana regeneracija mora biti u skladu s njom; urbana regeneracija rezultira pozitivnim gospodarskim učincima i povećanjem kvalitete života građana, a regeneracijom posebno važnih građevina iz memorije građana rezultira prepoznavanjem i afirmacijom njihovog identiteta.

Kultura i kreativnost mogu biti katalizatori procesa urbane revitalizacije: mogu biti dio već nekog postojećeg projekta (kultura i regeneracija), mogu biti potpuno integrirani u postojeća strateška razvojna tematska područja – okolišna, društvena, gospodarska (kulturna regeneracija) ili mogu biti i glavni pokretači nekog projekta - katalizatori (regeneracija vođena kulturom), (Evans, 2005). Kada je kultura način života zajednice i kulturni projekti podupiru javni društveni život i pomažu u stvaranju osjećaja lokalnog identiteta. Postiže se integracija kulture u urbanu regeneraciju (integrirani model), kultura može biti usmjerena na proizvodnju i diseminaciju kulturnih proizvoda (model kulturnih industrija) ili se kultura može odnositi na različite umjetnosti primarno usmjerene na privlačenje posjetitelja, turista i poslova.

Napuštena područja u kojima se nastanjuju umjetnici vrlo brzo postaju zanimljiva i ostalim pripadnicima kreativne klase čime se ubrzavaju procesi revitalizacije i urbane regeneracije tih napuštenih područja. Ovi su procesi samoorganizirani od strane lokalnog stanovništva – u slučaju kada su takve *bottom-up* inicijative podržane od strane *top-down* urbane politike, one postaju učinkovit alat za poticanje urbane regeneracije. Zaključno, kulturna (mega)događanja predstavljaju alat za uspješnu tranziciju gradskih identiteta i potencijal su za uspješnu urbanu tranziciju postindustrijskih gradova.

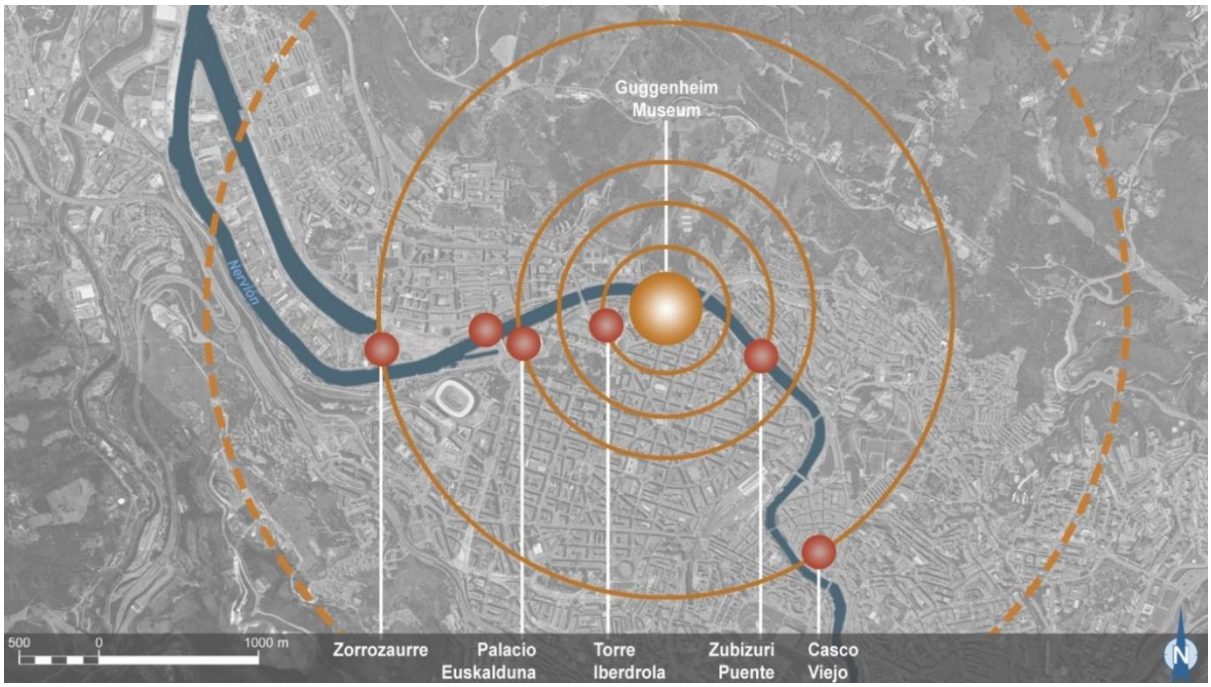

Sl. 9. Bilbao model urbane obnove ili regeneracije
Izvor: izradila autorica

Sl. 10. Ikonični Guggenheim muzej u Bilbaou
Izvor: foto-autorica (Bilbao, 2012)

Strateški gradski projekti mega – događaja podrazumijeva provođenje projekata kao posljedicu ili pripremu za određeni mega-događaj poput Olimpijskih igara, svjetskih

prvenstava, EXPO-a ili Europske prijestolnice kulture koji postaju instrumenti urbane obnove i regeneracije (Monclús, 2003) te katalizatori urbanog restrukturiranja. Model se često naziva barcelonski model koja je najveće preobrazbe doživjela povodom četiri mega-događaja Svjetske izložbe 1888., Svjetske izložbe 1929., Olimpijskih igara 1992., te Svjetskog kulturnog foruma 2004. godine.

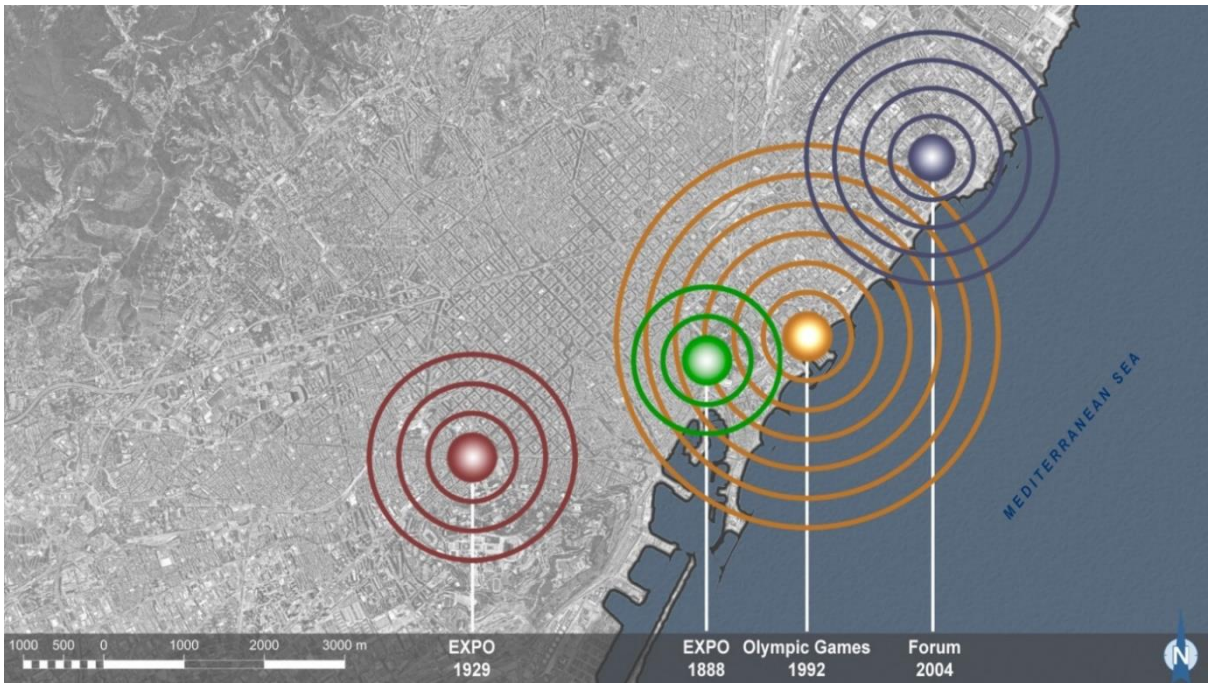

Sl. 11. Barcelonski model urbane obnove ili regeneracije
Izvor: izradila autorica

Modeli nove gradnje ili regulacije podrazumijevaju realizaciju strateških gradskih projekata na kvalitetno prometno povezanim i infrastrukturno opremljenim neizgrađenim rubnim zanemarivanim prostorima grada koji u novim uvjetima konsolidacije gradskih prostora dobivaju posebnu/ novu vrijednost. Pri tome razlikujemo zone novih centraliteta i poteze novih urbaniteta.

4.3. KARAKTERISTIKE STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA

Iz analize teorijskih pristupa i koncepata pojma te definicije strateških gradskih projekata u kontekstu novih oblika planiranja i upravljanja urbanim intervencijama usmjerenih prema procesima kontinuirane transformacije grada, kao novog impulsa razvoju grada i/ili intervencije u gradskom prostori ali i povoljnom utjecaju na lokalnu sredinu i poticanje daljnjeg integriranog razvoja različitog mjerila, kao osnovna obilježja strateškog gradskog projekta mogu se izdvojiti (Veselić Bruvo & Jakovčić, 2019):

- složenost ili kompleksnost pri čemu transformacija područja zahtjeva sinergiju različitih aktivnosti te participaciju većeg broja aktera tijekom duljeg vremenskog razdoblja;
- urbanitet koji podrazumijeva skup prostorno i vremenski koncentriranih javnih aktivnosti čija svrha je izgradnja određenog dijela grada bez zadanih ograničenja;
- prestiž koji se temelji na činjenici da u suvremenom globaliziranom svijetu slika projekta postaje moćni instrument privlačnosti, utjecaja i razvoja gradskih područja;
- ikoničnost koja se manifestira u estetici i simboličkom značaju projekta za širi prostor;
- veličina mjerila koja se može odnositi na cilj projekta, površinu, opseg programa ili potrebne resurse za realizaciju projekta;
- funkcionalnost koja podrazumijeva namjenu projekta s obzirom na društveno – ekonomsku i funkcionalnu organizaciju prostora;
- sustavnost koja podrazumijeva koordinaciju projekata malog mjerila koji strateškim i jedinstvenim vođenjem i upravljanjem dobivaju funkciju projekata velikog mjerila te su dio širih prostornih strategija razvoja i transformacije grada;
- generator razvoja podrazumijeva da je projekt pokretač ili generator razvoja okolnog područja;
- katalizator razvoja podrazumijeva da projekt pospješuje ekonomski rast i razvoj određenog prostora i investicija.

5. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI U STRATEGIJAMA EUROPSKIH GRADOVA

5.1. RAZVOJNE STRATEGIJE ODABRANIH EUROPSKIH GRADOVA

Mnogi europski gradovi programiraju, planiraju i razvijaju svoje koncepte urbanog razvoja i urbane obnove koristeći strateške gradske projekte kao alate u re-oblikovanju i oživljavanju gradskih središta, obnovi napuštenih i/ili nedovoljno korištenih područja, unaprjeđenju postojećeg stanovanja ali i izgradnji novih (priuštivih) stambenih zona izvan gradskih središta na zapuštenom, devastiranom ili neadekvatno korištenom području. Strateški gradski projekti se često koriste i za rješavanje prometnih problema u gradovima, uvođenje novih javnih sadržaja, artikulaciju, oblikovanje i realizaciju otvorenih javnih gradskih prostora, parkovnih površina i unaprjeđenje ambijentalnih vrijednosti i identiteta. Europski gradovi unutar svojih prostornih strategija i urbanističkih planova koncipiraju strateške gradske projekte na različite načine.

Urbanistički planovi su samo jedan alat implementacije strategija, dok su prostorna rješenja koja su predmet planova rezultat kompleksnih procesa i mnogobrojnih odluka o svim sastavnicama razvoja gradskog prostora. Gradovi koji mogu biti inspiracija Zagrebu u izboru modela strategije razvoja odabrani su prema nekoliko kriterija: veličini, značaju u regiji i Europi, sličnom povijesnom razvoju, uspješnoj postindustrijskoj tranziciji ali i dostupnosti izvora i podataka kroz osobnu profesionalnu i institucionalnu suradnju u cilju boljeg razumijevanja procesa.

Odabrani primjeri transformacija gradova pripadaju zapadnoeuropskim državama i njihova znanja i iskustva / praksu je potrebno prilagoditi gospodarskim i društvenim uvjetima i nasljeđu Grada Zagreba te ograničenjima koja proizlaze iz postsocijalističke transformacije grada, ali i grada snažnog srednjoeuropskog značaja. Svaka od analiziranih strategija gradova i korištenje strateških gradskih projekata kao alata u urbanoj obnovi i razvoju dobar je uzor Gradu Zagrebu u pojedinim aspektima, jer su primijenjene strategije, politike i strateški gradski projekti rezultat lokalnih i regionalnih politika i globalnih procesa, u kontekstu originalne tranzicije svakog od njih. Također, svaka od analiziranih razvojnih strategija velikih gradova odgovara na pritiske globalnog gospodarstva korištenjem / planiranjem strateških gradskih projekata kao atraktora za multinacionalno poslovanje i stanovanje. Iako su procesne sheme slične, socijalni procesi i

rezultati programiranja i planiranja se razlikuju ovisno o obazrivosti koju pojedine gradske uprave imaju prema socijalnoj jednakosti i politikama priuštivog stanovanja.

Slijedi prikaz koncipiranja (strukturiranja / formuliranja / definiranja) i usporedne analize studija slučaja - strateških gradskih projekata - velikih projekata urbanog razvoja kroz različite razvojne vizije, prostorne strategije i urbanističke planove **deset europskih gradova** koji su odabrali strateške gradske projekte kao pokretače urbanih promjena: Amsterdam, Barcelona, Beč, Helsinki, Kopenhagen, Lisabon, London, Oslo, Paris i Rotterdam.

5.1.1. Amsterdam

Grad **Amsterdam** s dugim kontinuitetom u planiranju gradskog središta i regije, od razvoja trgovačkog grada (1200.-1830.), preko industrijskog (1830.–1950.) i suvremenog / modernog grada (1950.–1985.) do razvoja grada temeljenog na znanju (1985.-) usvajanjem Strukturne vizije grada (Amsterdam Structural Vision 2040), ponovno promišlja strategiju transformacije kompaktnog grada u policentrični model.

Zakonski instrument planiranja dugoročne strategije grada Amsterdama je „Strukturna vizija grada Amsterdama 2040“ (Gemeente Amsterdam, 2011). Ova Strukturna vizija grada do 2040 je već deseti veliki plan za nizozemski glavni grad i od 1935. kada je kreiran prvi legendarni Generalni plan proširenja, grad Amsterdam promišlja i predlaže novu integriranu viziju budućnosti za cijeli svoj teritorij svakih sedam godina. Nova strukturna vizija ima četiri glavna iskoraka / impulsa / zaokreta: 1. otvaranje gradskog centra; 2. prožimanje grada i krajolika; 3. ponovno otkrivanje obale; 4. internacionalizacija južnog poteza. Da bi Amsterdam postao ekonomski jaka i održiva metropola, strukturna vizija naglasak stavlja na sedam prostornih zadataka koji su odlučujući za razvojni zamah nizozemskog kapitala. Sastavnice takve strategije su: vizija grada i poticaji razvoja, provedba strategije na razini gradskih četvrti i planerski postupci i pravila koja olakšavaju provedbu i neutraliziraju negativne utjecaje na okoliš, ali i definiranje projekata važnih za grad. Strukturna vizija teži ostvarenju dva osnovna cilja – ekonomski jak i održivi grad te promišlja grad pogodan za život, održiv, atraktivan, dostupan i uspješan grad na platformi koherentnog plana izgrađenog na demokratski način.

Strukturnom vizijom određene su i glavne smjernice prostornog razvoja: rekonstrukcija i dovršenje gradskog središta, bolje veze s južnim Amsterdamom, izgradnja stambenih i poslovnih zona u smjeru Zračne luke Schiphol – Zuidas (kompetitivno područje s Parizom, Frankfurtom i Milanom za funkciju globalnog grada) i bolje korištenje prirodnog prostora, tj. integraciju krajolika kojeg je stvorio čovjek s njegovim polderima u okolici Amsterdama. Uz izgradnju dodatnih 70.000 stambenih jedinica koje prati ulaganje u javni prostor (trgovi, ulice, parkovi), razvijanje kvalitetnog regionalnog sustava javnog gradskog prijevoza, u strukturnoj viziji istaknute su i aktualne teme klimatskih promjena, smanjenje emisija ugljičnog dioksida i održiva proizvodnja električne energije.

Intenzivniji se razvoj Strukturnom vizijom planira na četiri područja – **„velika gradska projekta“** (projekata od velike važnosti za grad, a to su: Zuidas – novo urbano središte međunarodnog biznisa i znanja (The South Axis), Southeast Arena (ranije planirano kao prostor budućih Olimpijskih igara 2028), Ijburg (greenfield – nova urbana stambena četvrt na nizu od 6 umjetnih otoka na jezeru Ijburg) i North/South Line, lučko područje uz smjer autoceste A10, uz uspostavu prometnog sustava između Središta Amsterdama i zračne luke Schiphol, te istraživanja prostora za budući razvoj (Savini i.dr., 2016; Fainstein, 2008).

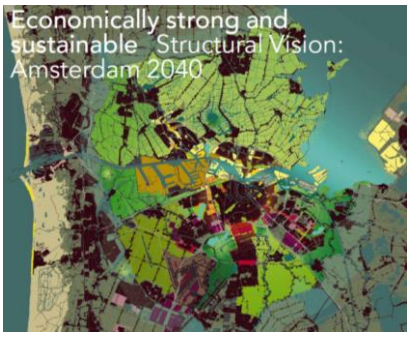

Amsterdam Structural Vision 2040

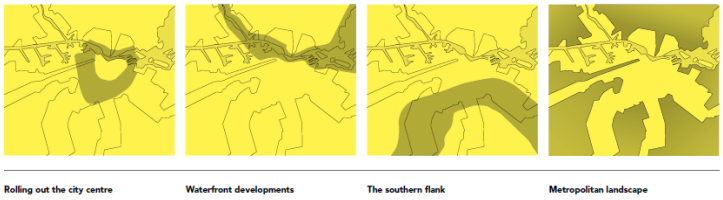

Shematski prikaz 4 glavna pritiska / iskoraka / impulsa / zaokreta:

1. Otvaranje gradskog centra
2. Prožimanje grada i krajolika
3. Ponovno otkrivanje obale
4. Internacionalizacija južnog poteza

Sl. 12. Shema glavnih iskoraka Strukturne vizije Grada Amsterdama
Izvor: Amsterdam Sructural Vision 2040

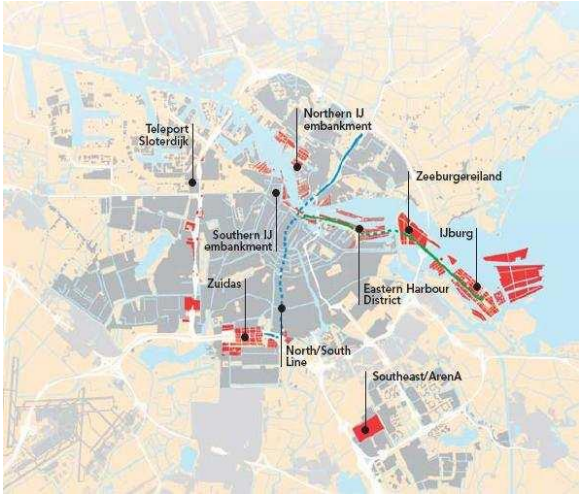

Amsterdam Large City Projects

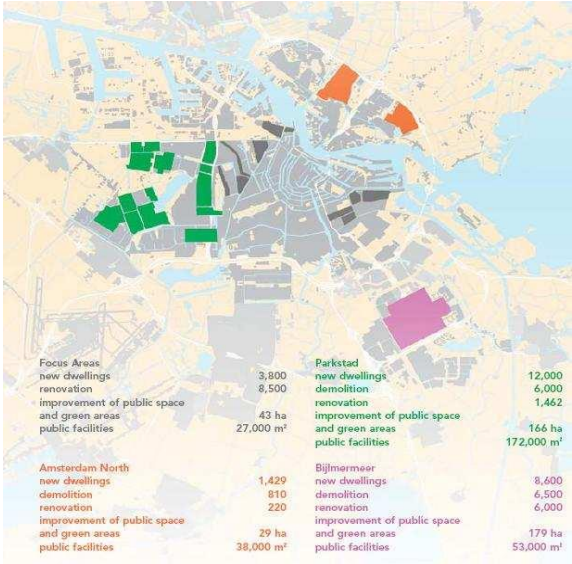

Sl. 13. Shema strateških gradskih projekata Grada Amsterdama
Izvor: Amsterdam Structural Vision 2040

5.1.2. Barcelona

Grad **Barcelona** svoju najveću preobrazbu doživljava u razdobljima vezanim uz velika međunarodna događanja koja su bila poticaj, ali i način da se osiguraju sredstva za urbanu rekonstrukciju: Svjetsku izložbu 1929. kada su formirane velike avenije i promenade, projekt „Europski grad“ 1978. kada dolazi do promjene političkog sustava, 1992. u vrijeme održavanja Olimpijskih igara, te 2004. u vrijeme organizacije Svjetskog kulturnog foruma. Sve te velike manifestacije snažno su privlačile kratkotrajne investicije stvarajući dugotrajnu kvalitetu.

Sukladno strategiji Vizija Barcelone 2020 (Barcelona Visio 2020), tema preobrazbe grada i provedbe velikih gradskih projekata vezana je uz opredjeljenje stratega i planera Barcelone da umjesto beskonačnog osvajanja periferije treba osvajati napuštene prostore unutar grada i reciklirati ih, tretirajući javni prostor kao mjesto primarno socijalnog kontakta, pa je tako Grad Barcelona proveo / provodi četiri projekta urbane reciklaže s javnim prostorom u fokusu.

U prvoj etapi urbane rekonstrukcije gradski projekti vezani su uz obnovu fragmentiranog otvorenog javnog prostora (projekt uređenja 150 trgova, ulica i parkova), a u kasnijim etapama pomoću strateških gradskih projekata provodi se rekonstrukcija napuštenih lučkih i industrijskih dijelova grada i uređenje obalnog prostora – „grad okrenut prema moru“.

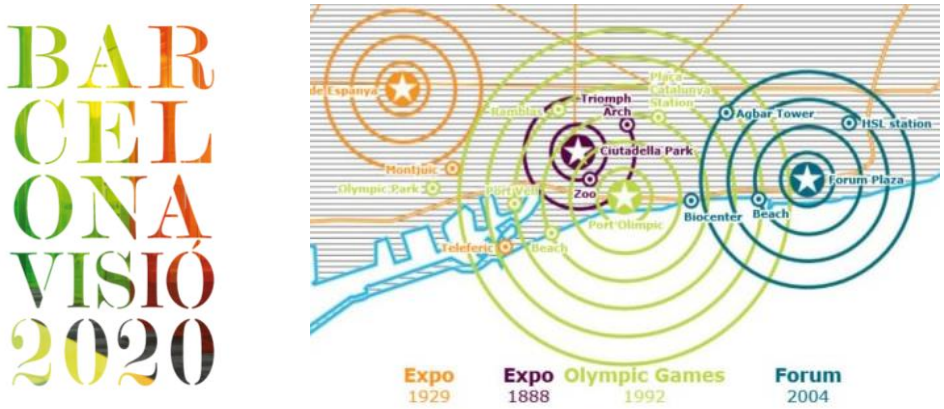

Sl. 14. Strategija razvoja Barcelone i shema strateških gradskih projekata
Izvor: Barcelona Visio 2020

5.1.3. Beč

Grad **Beč**, u pravilu, svakih desetak godina priprema razvojni urbanistički plan koji daje strateške razvojne smjernice za programiranje razvoja grada i rad gradske uprave te ulaganja u infrastrukturu. U svom razvojnom planu „STEP 05" (Stadtentwicklungsplan 2005) prvi puta definira **13 „ciljanih područja"** (njem. *Zielgebiet*) – strateških gradskih projekata i tradicionalno prostorno i urbanističko planiranje zamjenjuje sustavom utvrđivanja strateških projektnih okvira kao podrške strateškim gradskim projektima, a ne detaljnim načinom korištenja zemljišta. To su strateški locirane prostorno-programske intervencije i katalizatori gospodarskog, društvenog i kulturnog razvoja te unaprjeđenja konkurentnosti i njihova uloga je stvaranjem novih kvaliteta potencirati i usmjeravati daljnje transformacijske procese za koje će se razraditi daljnje konkretnije mjere.

Ciljana područja mogu se podijeliti u tri tipa: linijski sustavi – potezi) koji formiraju prostorne strukture kao što je kružna cesta (Gürtel) ili Dunavski kanal, obnova i programiranje (regeneracija) neadekvatnih i dotrajalih područja kao što je Glavni željeznički kolodvor (Central Railway Station) ili Velesajam, i treće, izgradnja novih dijelova Grada kao što je Flugfeld Aspern.

Utvrđena ciljana područja su ona gdje se od strateških gradskih projekata očekuje bitan razvojni impuls na razini grada i imaju široki utjecaj, gdje će oni izrazito povoljno utjecati na zatečenu situaciju i/ili gdje su zbog određenih aktualnih problema potrebne hitne intervencije. Odabir

ciljanih razvojnih područja (neovisno da li se radilo o linearnim prostornim intervencijama, obnovi neadekvatnih i dotrajalih područja ili gradnji novih dijelova grada) ovisio je o razini nekonsolidiranosti urbane strukture i značaju utjecaja njihovog socijalnog i gospodarskog razvoja za čitav grad. Detaljno utvrđivanje granica „ciljanih područja“, programski sadržaji te početak i trajanje realizacije projekta usklađuje se sukladno interesima gradske uprave, gradskih četvrti i građana, pri čemu je ključna mogućnost etapne implementacije.

Tako je npr. „središnje ciljno područje“ središte grada gdje se razvojem balansira između poslovne i stambene namjene, između turizma i očuvanja kulturne baštine. S jedne strane planirani razvoj uže povijesne urbane cjeline prilagođava se trenutnoj situaciji, odnosno ograničava se svaka daljnja gradnja, a s druge strane potiče se prenamjena tavanskih prostora. Potrebno je intenzivirati aspekt doživljaja grada i unaprijediti pješačku pristupačnost, ali i izbjegavati privatizaciju javnog prostora.

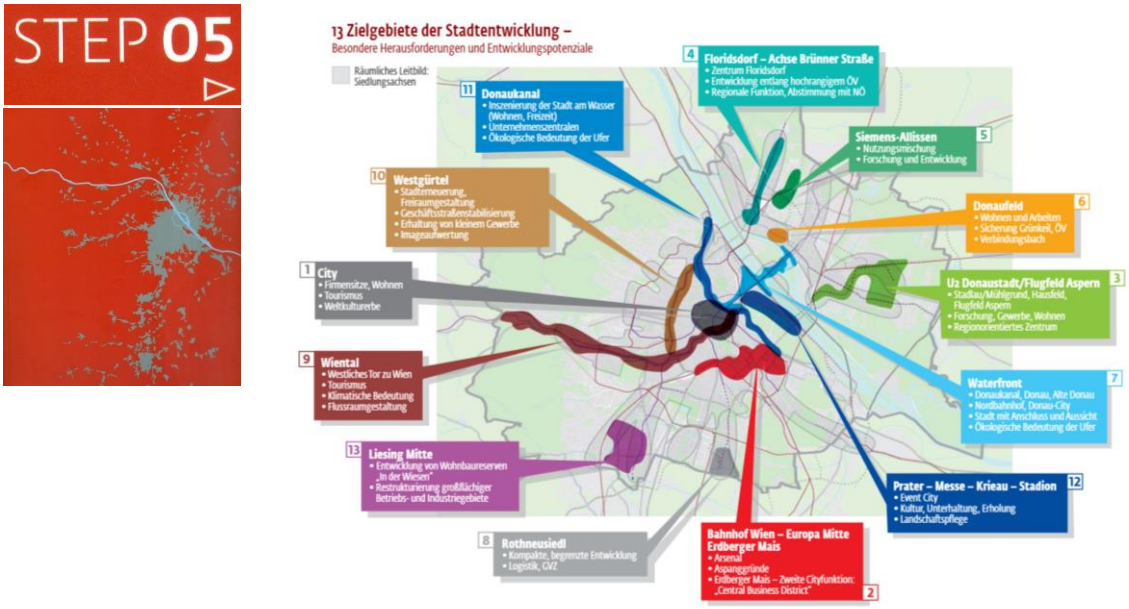

Sl. 15. Urbanistički plan Grada Beča i shema strateških gradskih projekata
Izvor: Stadtentwicklungsplan 2005 – STEP 05

5.1.4. Helsinki

U skladu s rezultatima natječaja „Greater Helsinki Vision 2050“ (2007) grad **Helsinki** svojim Generalnim planom iz 2013. (Helsinki City Plan, 2013) prilagođenim zahtjevima sve dinamičnijih promjena u društvu, definira 14 **područja intenzivne transformacije** sa strateškim gradskim projektima koji bi se trebali realizirati.

Strateški gradski projekti na tako definiranim područjima su kombinacija stanovanja i pažljivo profiliranih sadržaja – „atraktora” formiranih integracijom središnjih funkcija i lokalnih specifičnosti (kulturnih, povijesnih, arhitektonskih, pejsažnih), težeći razvoju područja bogate raznolikosti sadržaja i strukturnih karakteristika, koji u sinergiji djeluju i kao interesni punktovi (žarišta interesa) cjelokupnog gradskog područja te u konačnici stvaraju pozitivan efekt na cjelovitost grada.

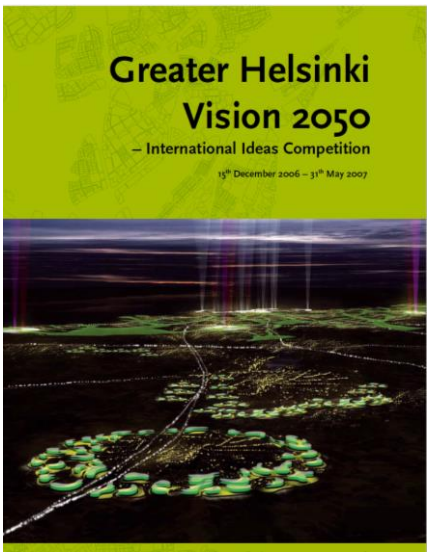

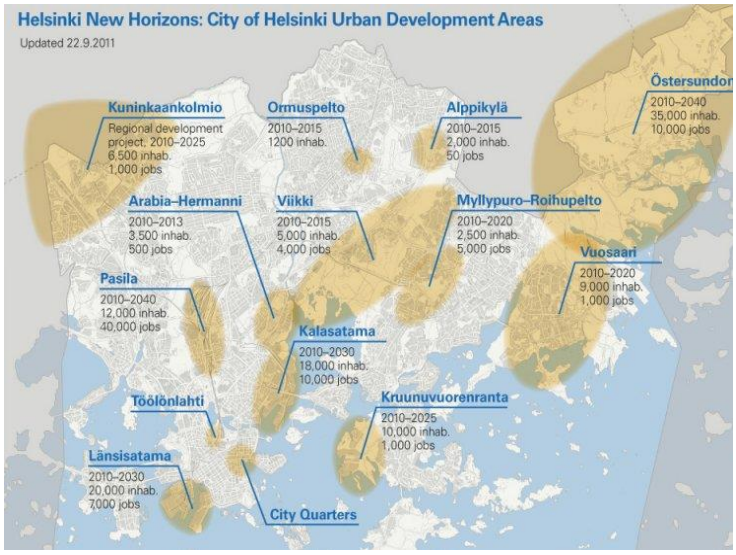

Sl. 16. Strategija razvoja Helsinkija i shema strateških gradskih projekata
Izvor: Greater Helsinki Vision 2050

5.1.5. Kopenhagen

„Finger plan“ (Plan s pet prstiju) iz 1947. Danskog instituta za urbanizam koji je oblikovao rast i razvoj **Kopenhagena** više od 60 godina i nadalje sa svojim transformacijama (koje osiguravaju integraciju pješaka sa željeznicom i biciklističkim prometom) ostaje osnova za regionalno planiranje i razvoj grada Kopenhagena. Dlan je predstavljao gradsko središte Kopenhagena, urbana područja su prstima (linearnim koridorima) prometno povezana sa središtem (uglavnom željeznicom), a zaštićeni zeleni „klinovi“ između ovih koridora stanovnicima omogućuju dostupnost prirodi – šumi, poljoprivrednim površinama, jezerima i fjordovima.

U skladu sa strateškim ciljevima Razvojne strategije grada Kopenhagena, kao „Grada koji razmišlja“ i koji je za svakoga, zeleno-plav i dinamičan, na platformi porasta mladog stanovništva od najmanje 10.000 godišnje do 2025, Kopenhagen je u svoj razvoj uključio cijelu regiju Øresund (koja se sastoji od istočne Danske i južne Švedske - grad Malmö), ali se usredotočuje na očuvanje svog urbanog karaktera, s glavnim ciljem postanka regije Øresund najvećom metropolom Skandinavije. Razvojni fokus je u generiranju 20.000 novih radnih mjesta ali uz održiv rast i provedbu zelenih urbanih rješenja koja će imati ključnu ulogu u postizanju ugljične neutralnosti 2025 i zadržavanje pozicije na čelu ekoloških i klimatskih rješenja. Razvoj Grada se usmjerava prema **osam prioritetnih razvojnih područja** za koja su izrađeni akcijski planovi i razvoj kojih će unaprijediti kvalitetu života svih građana (za stanovanje, rad i slobodno vrijeme) integriranih u ulaganja u infrastrukturne projekte s težnjom postanka gradom alternativnog prijevoza uz usmjerenost prema gradu bicikala.

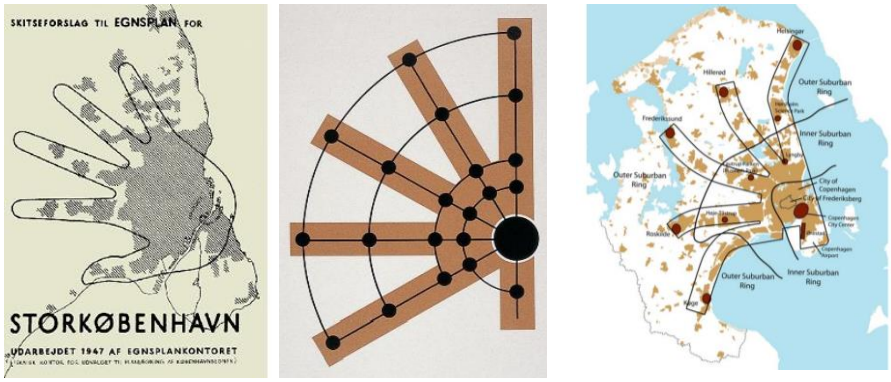

Sl. 17. Kopenhagen - „Fingerplanen“ 1947. i evolucija
Izvor: Skitseforslag til Egnsplan for Storkøbenhavn, Copenhagen Regional Planning Office,1947

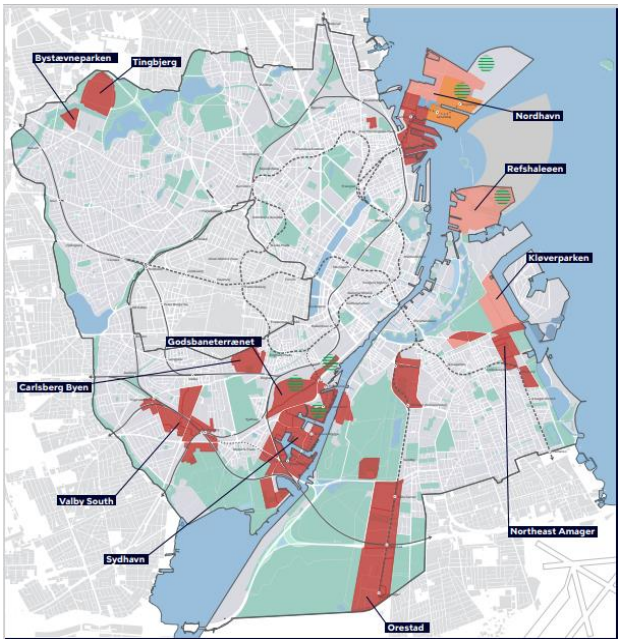

Sl. 18. Generalni plan grada Kopenhagena i shema strateških gradskih projekata
Izvor: Copenhagen's Municipal Plan 2019 / Kommuneplan 19

5.1.6. Lisabon

Strateški plan grada **Lisabona** svoju pokretačku snagu vidi u tri važna događaja koji su pokrenuli i generirali razvoj: integracija u EU jedinstveno tržište, Lisabon – grad kulture ’94 i EXPO ’98. Utvrđeni ciljevi Lisabonske kompleksne strategije upravljanja urbanim promjenama (Lisbon ISSUD / PEDU - Plano Estratégico de Desenvolvimento Urbano, 2015) su: kompetitivnost, inovativnost i kreativnost.

Grad Lisabon sa četiri utvrđena strateška gradska projekta - zone intervencije - područja urbane obnove: Donji i Gornji grad, Belem - MAAT (Muzej umjetnosti, arhitekture i tehnologije) i EXPO 1998 - Park nacija (Parque das Nações), istražuje novi odnos grada i rijeke, razvija tzv. „waterfront” prema rijeci Tejo te integrira istočnu zonu grada.

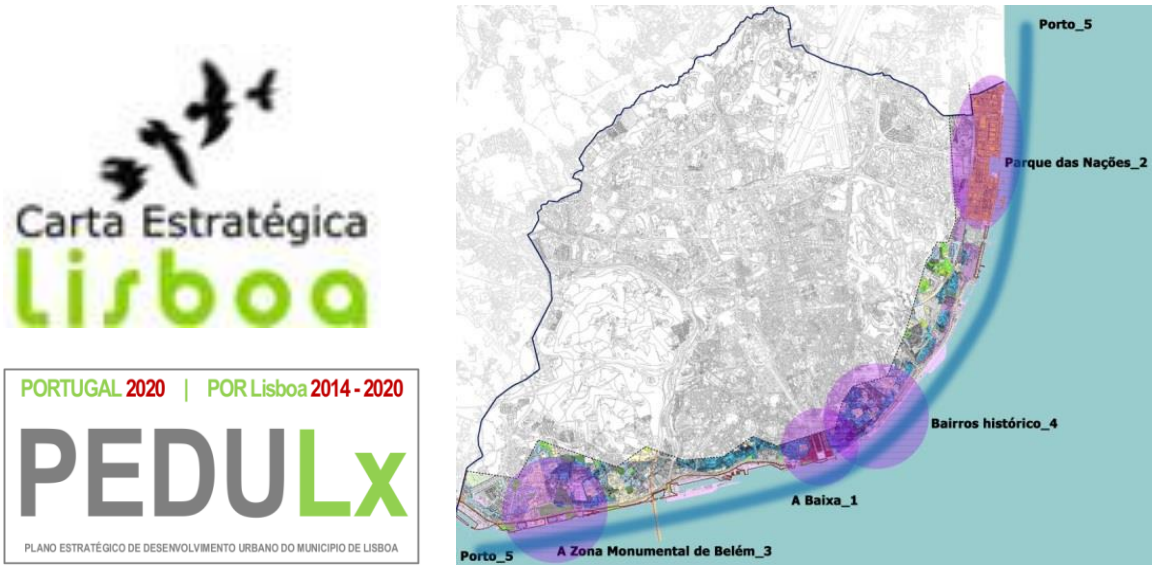

Sl. 19. Razvojna strategija Grada Lisabona i shema strateških gradskih projekata
Izvor: Carta Estratègica Lisboa 2020

5.1.7. London

Prostorna strategija razvoja **Londona** / Londonske regije (The London Plan – Spatial Development Strategy for Greater London), koja je izrađivana koordinirano i u skladu s prometnom strategijom grada, gospodarskom razvojnom strategijom, strategijom biološke raznolikosti, gospodarenja otpadom i kulturnom strategijom, utvrdila je strateške prioritetne ciljeve razvoja: snažan, raznolik i održivi svjetski grad; grad jednakih mogućnosti za sve građane; unaprjeđenje okoliša i održivo korištenje resursa za ostvarenje razvojne vizije – London: uzorno i održivo globalno središte.

London se sastoji od više specifičnih područja s vlastitim identitetima koja tvore kompleksno urbano tkivo grada i iz čije bi međusobne interakcije trebala proizaći vitalnost i uspješnost grada, unutar postojećih granica, bez zaposjedanja slobodnog prostora i bez negativnog utjecaja na okoliš i to utvrđivanjem: „područja mogućnosti“ (Opportunity Areas), „područja intenzifikacije“ (Areas for Intensification) i „područja regeneracije“ (Areas for Regeneration).

Područja mogućnosti su, u pravilu, veliki napušteni prostori pogodni za realizaciju projekata velikog mjerila s kapacitetom gradnje najmanje 5.000 radnih mjesta i/ili 2.500 stanova sa svim pratećim sadržajima i dobrom dostupnošću javnog gradskog prijevoza. U Londonu ih je

utvrđeno najviše u istočnom dijelu (East London) – trinaest, zapadnom (West London) – pet, središnjem (Central London) – šest, sjevernom (North London) – tri, te u južnom Londonu (South London) – jedno područje mogućnosti, sveukupno 28. Za svako od područja mogućnosti navedene su indikativne procjene broja stanova i ciljanih radnih mjesta, a strategijom su utvrđene okvirne smjernice za izradu urbanističkih razvojnih planova za ta područja.

Područja intenzifikacije su identificirana područja od strane gradskih četvrti koja imaju značajan potencijal za urbanu preobrazbu i urbanu transformaciju (povećanje gustoća stambene, poslovne i drugih namjena, osobito na pristupačnim prometnim čvorištima) kroz injektiranje pojedinih sadržaja i intenzivnije korištenje sukladno integriranim prostornim politikama. Područja za regeneraciju su područja s najvećim socioekonomskim potrebama, definirana na temelju 20% najsiromašnijih područja Grada Londona. Gradske četvrti će same identificirati prostore za obnovu i predvidjeti integriranu prostornu politiku koja će se odnositi na obnovu, razvoj i prometnu mrežu.

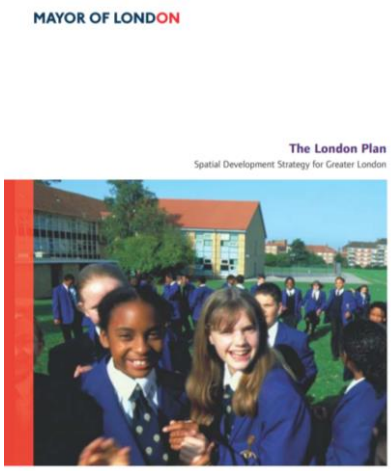

Sl. 20. Razvojna strategija Londona i razvojna shema područja mogućnosti i područja intenzifikacije
Izvor: London plan, Greater London Authority, 2009.

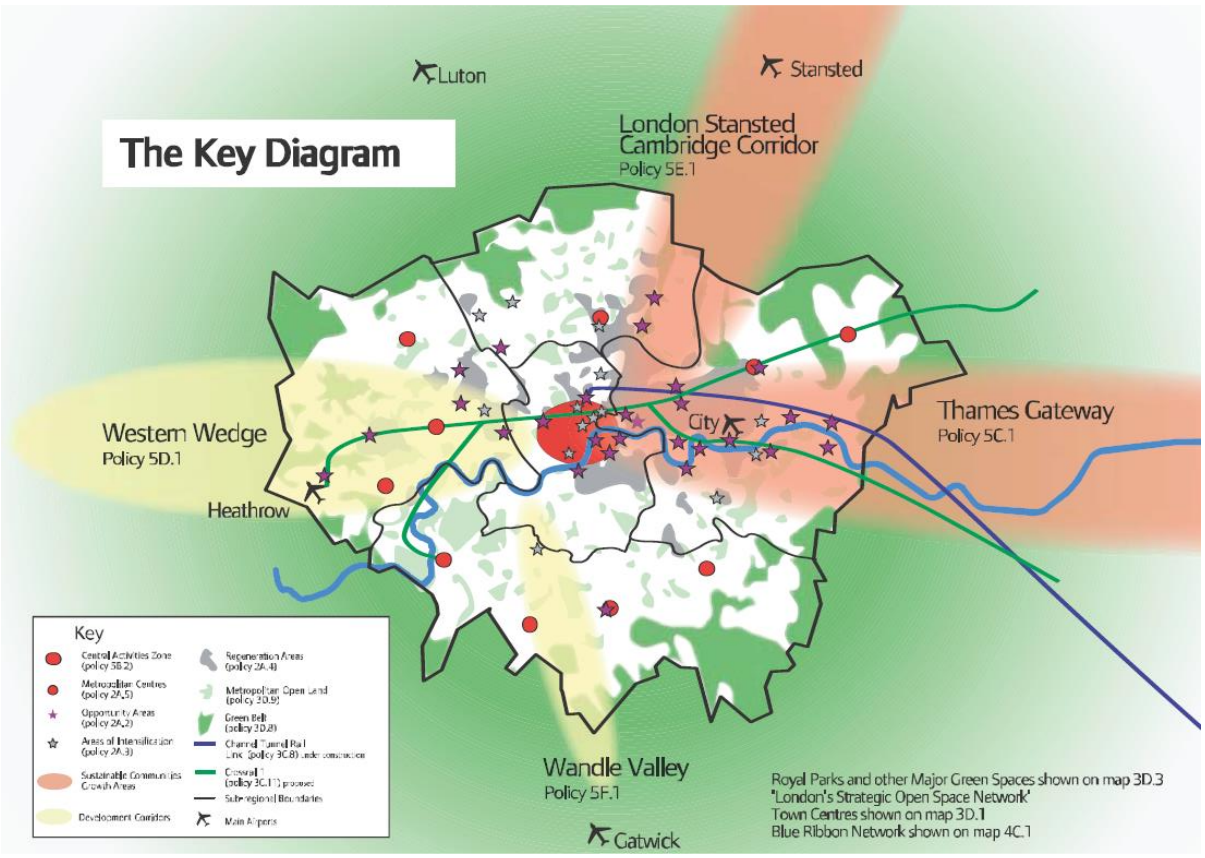

Sl. 21. Osnovna razvojna shema /„The Key Diagram“
Izvor: London plan, Greater London Authority, 2009.

5.1.8. Oslo

Grad **Oslo** provođenjem Fjord City Plana 2000 ima za cilj transformaciju obalnog pojasa Osla (tzv. Oslo Waterfront) uz uvjet uspostave veze gradskog centra i obale fjorda. Inicijativa za „Grad na fjordu”, ustanovljena je idejnim natječajem početkom 1980-ih i iznjedrila je strategiju „Fjord City Plan” (2006) cilj koje je realizacijom strateških gradskih projekata na 13 strateških područja transformacija napuštenih lučkih dokova i industrijskih zona u obalnom pojasu Osla čiji je približni vremenski doseg do 2050.

Sinergijom i zajednički tvoreći „strateški gradski megaprojekt“ (gradskom potezu dužine 10 km, površine oko 225 hektara) ti će projekti stvoriti niz poslovnih mogućnosti, obogatiti stambenu ponudu i ostvariti raznolikost kulturnih aktivnosti nadopunjujući sadržaje gradskog središta, a otvorivši obalu koja je bila prisvojena za luku, industriju te prometnu infrastrukturu u pozadini i time blokirala kontakt grada i mora, osigurati novu kvalitetu života stanovnicima

Osla. Rekonstrukcijom obalnog pojasa i izlazom grada na more, obalno područje se otvara rekreaciji, kulturi, stanovanju i trgovini, s naglaskom na javnoj dostupnosti, prometnoj povezanosti i održivosti.

Sl. 22. Strategija Grada Osla na fjordu i razvojna shema
Izvor: Oslo's Fjord City Plan, City of Oslo, Agency for Planning and Building Services, 2006.

5.1.9. Paris

Kao i njegovi prethodnici - Charles de Gaulle (1959.-1969.), Georges Pompidou (1969.-1974.), Valery Giscard d'Estaing (1974.-1981.), Francois Mitterrand (1981.-1995.) razdoblje svog mandata upravljanja **Parizom** osobito je obilježio realizacijom „velikih gradskih projekata“ (fr. *le grand projet*).

Mitterrandovih devet „velikih projekata“ (Cité des Science set de l' Industrie, 1986; Institut du Monde Arab, 1987; Parc de la Villette, 1987; Ministère des Finances à Bercy, 1987; Grande Arche à la Défense, 1989; Opéra Bastille, 1989; Grand Louvre et sa Piramide, 1989; Cité de la Musique, 1995; Bibliothèque Nationale de France, 1995;) redefiniraju područje Haussmannovih intervencija u središtu Pariza i u sinergiji rebalansiraju grad.

Usporedno s procesima – projektima sustavne urbane obnove zapuštenih dijelova Pariza uz zadržavanje lokalnih karakteristika nekadašnjih naselja integriranih u gradsko tkivo, u Parizu

se kontinuirano realiziraju „veliki projekti“ koji kao atraktori i multiplikatori utječu na rekonstrukciju četvrti u kojoj se nalaze. To su projekti koji su radikalno injektirani u postojeće gradsko tkivo s ciljem postanka žarišta interesa, uključuju gradnju značajnih građevina, podizanje novih parkovnih / perivojnih površina (Parc de la Villette, 1982. - 1989.; Parc André Citroën, 1990. - 1992.; Parc de Bercy, 1992. - 1997.;) i saniranje neadekvatnih gradskih područja (Secteur Masséna - Seine Rive Gauche, 1991. – 2010.;).

Većina projekata obnove u Parizu krajem 80-ih odnosi se na napuštene prostore željeznice, teretnih / cargo kolodvora ili industrije. Unutar granica Grada, prostorni resursi neizgrađenih zemljišta su sve manje dostatni, tako da se nove izgradnje planiraju na zemljištu koje je u vlasništvu SNCF-a / Société nationale des chemins de fer français (francuske nacionalne željeznice).

U kasnim 70-ima, cilj J. Chiraca, gradonačelnika Pariza, bio je ponovni razvoj svih depresivnih (neurotičnih) područja unutar granica Grada, i to: kroz progušćavanje nedovršenih blokova i kroz izgradnju novih predgrađa na napuštenim / neiskorištenim ili nedovoljno korištenim industrijskim zemljištima ili površinama velikih infrastrukturnih sustava. Instrument koji se koristio za upravljanje takvim novim integriranim razvojnim područjima je bio „ZAC“.

Veliki gradski projekti se realiziraju u utvrđenim „ZAC – zonama / područjima“ - Zone d'Aménagement Concerté (zone / područja integriranog razvoja) u kojima se nakon izrade i donošenja strateškog prostornog plana u transparentnom i participativnom procesu kojim upravlja grad, provode urbanističko-arhitektonski natječaji s većim brojem autorskih timova i različitih rješenja te se realiziraju / implementiraju u participativnom procesu građana, gospodarstva, putem javno-privatnog partnerstva. Cilj sveukupnog procesa je oblikovanje pojedinih četvrti na način respektiranja njihovog konteksta, a na razini grada „velikim projektima“ postati „prestižno mjesto“ i izvan granica grada Pariza ali i Francuske.

Slijedom višedesetljetne tradicije planiranja i provedbe planova, s ogromnim iskustvom realizacije „velikih projekata“, inicijativa predsjednika Nicolas Sarkozyja iz 2007. je raspis natječaja za novu razvojnu viziju pariške metropole s vremenskim dosegom do 2050. i daljnje promišljanje prostornog razvoja Pariza, za „Veliki Pariz“. Kao podloga za izradu novih vizija Velikoga Pariza poslužilo je: produljenje linija RER-a, proširenje podzemne željeznice u rubne

dijelove gradskog područja, utvrđivanje glavnih smjerova ekonomskog razvoja i razmještaj stambene gradnje određenih gustoća.

U vremenu 2008. – 2009. pozvano je 10 odabranih referentnih, međunarodnih, interdisciplinarnih planerskih timova čije vizije su usmjerene k ostvarenju načela održivog razvoja: razvoj grada koji se obzirno odnosi prema svojem okruženju, prirodnim resursima, koji ima javni prijevoz s ekološkim izvorima energije, grad koji zadovoljava veći dio svojih potreba što se tiču energije i prehrane... sve od teme održivog prirodnog okoliša do uspostave kvalitetnijeg socijalnog okoliša.
Značenje cjelokupnog projekta i relevantnost odluka koje je potrebno donijeti istovjetni su onima u prethodnim razdobljima. Danas se Pariz suočava s problemom manjka stanova, nezadovoljavajućom prometnom povezanošću, manjkom gradskih perivojnih i pejsažnih prostora te socijalnom neuravnoteženošću. Kao rezultat gotovo jednogodišnjeg rada deset planerskih timova na vizijama razvoja Pariza, radovi su javno predstavljeni na skupnoj izložbi, a njihova sinteza kroz aspekte identiteta, prometa, urbanizma i odnosa prema okolišu ima konačni cilj izradu plana za održiviji grad, grad okrenut prema svojim prirodnim resursima, uz ublažavanje prepreka između rubnih područja grada i povijesne jezgre, ili, prema riječima Sarkozyja, za „novi projekt globalnog razvoja Velikog Pariza“.

Temeljni zaključci stručnih timova definiraju i ciljeve razvoja i vizije Velikog Pariza: brzi prsten metropolitanske željeznice i novi kolodvor europskog značenja; strategija promjena (mutacije) i reciklaže postojećeg; grad prirode od Pariza do mora; urbana pravednost za sve građane; prioritet vode i bioraznolikosti; svrhovitije korištenje postojećeg; zelena armatura kao višeslojna poveznica; poticanje svih vrsta mjerila (vrijednosti) za kompaktniji i intenzivniji grad; snažni polovi i grad ugodan za život. Zaključno, predlaže se model preobrazbe Pariza i njegovih satelitskih gradova s proširenim sustavom podzemne i nadzemne željeznice i protegnutim novim parkovima, a sve ovo trebala bi pratiti i revalorizacija identiteta.

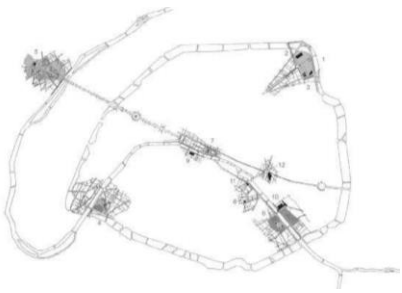

Sl. 23. François Mitterand's Grands Projets, Paris, 1998
Izvor: Ufuk Ersay, Paris, The Grand Projet

Sl. 24. Strukturni plan Velikog Pariza
Izvor: Paris Regionale Structure Plan 1985-2020.

5.1.10. Rotterdam

Vizija Grada **Rotterdama** definirana Prostornom razvojnom strategijom do 2030. (Stads-Visie Rotterdam / Rotterdam Urban; Vision Spatial Development Strategy 2030) ima utvrđene ciljeve: globalno pozicioniranje grada, razvoj jake ekonomije i atraktivnost za stanovanje.

Ciljevi će se ostvariti realizacijom 11 strateških gradskih projekata za provođenje kontinuirane obnove grada - revitalizacija gradskog središta kojom se trebao zaustaviti proces depopulacije (funkcionalna i strukturna obnova grada) i transformacija luke (preseljenje lučkih i tranzitnih zona te stvaranje novih stambenih područja i novih gradskih središta uz vodu).

Sl. 25. Prostorna razvojna strategija Rotterdama 2030.
Izvor: Stads-Visie Rotterdam 2030: Spatial Development Strategy 2030

5.1.11. Zaključci analize strateških gradskih projekata u gradovima Europe

U ovom istraživanju analizirana su 23 strateška gradska projekta – „flagshipa“ urbane obnove / preobrazbe i/ili urbanog razvoja europskih gradova. U kontekstu sve izraženije gospodarske krize koja snažno utječe na tržište nekretnina i praćenjem uloge javnih investitora u Europi, strateški gradski projekti ključni su akteri u pronalaženju novih načina osiguranja održivog razvoja u vrijeme lošeg stanja tržišta nekretnina – stambene i poslovne namjene.

Sl. 26. Karta Europe s označenim istraživanim gradovima i njihovim strategijama
Izvor: izradila autorica

Analizirano, praćeno i vrednovano je programiranje, planiranje i realizacija 23 strateška gradska projekta, primjera dobre prakse, zacrtanih prostornim strategijama gradova:

- Amsterdama (Ijburg; Zuidas);
- Barcelone (Forum Besòs; 22@bcn);
- Beča (Flugfeld Aspern; Erdberger Mais);
- Berlina (Potsdamer-Leipziger Platz; Media Spree);
- Bilbaoa (Ria 2000);
- Genove (Porto Antico);
  Hamburga (HafenCity);
- Helsinkija (Finlandia; Arabianranta);
- Kopenhagena (Ørestad);
- Lisabona (EXPO 98 / Park of Nations);
- Londona (Lower Lea Valley, including Stratford City);
- Milana (Porta Nuova; CityLife);
- Osla (Fjord City Plan);
- Pariza (La Villette; Paris Rive Gauche);
- Rotterdama (Kop Van Zuid; Stadhavens).

Svi analizirani veliki projekti urbanog razvoja – strateški gradski projekti, iako obilježeni širokim rasponom urbane transformacije, imaju zajedničke karakteristike: proizašli su iz kriznih situacija (deindustrijalizacije, gubitka atraktivnosti ili nedostatka stambenog prostora), usklađeni su s nacionalnim razvojnim strategijama, zahtijevaju kontinuiranu suradnju gradske uprave, znanstvenika i stručnjaka, gospodarstva i građana. U koordinaciji i dinamici cjelokupnog projekta ključna je strategija partnerstva javnih politika / interesa i pojedinačnih strategija / projekata. Jedan od većih izazova je integracija / povezivanje strateških gradskih projekata i strategija s prostornim planiranjem, sektorskim politikama te s programima razvoja i dinamikom planiranog ulaganja u prometnu i komunalnu infrastrukturu.

Po značaju, iako su, u pravilu, odgovor na ekonomsku recesiju i motor za atraktivnost, strateški gradski projekti imaju dva osnovna pristupa: projekti koji su usmjereni prema globalnom značaju i atraktivnosti grada / metropole gdje je prioritetna međunarodna vidljivost (Pariz, London), na vanjsku atraktivnost metropole (pokretačka snaga ovih projekta je sposobnost privlačenja globalnih tokova kapitala) i projekti koji su usmjereni prema zadovoljavanju unutarnjih potreba gradskih područja za razvoj i obnovu društvene i gospodarske infrastrukture.

Oba pristupa pokreću fizičku i strukturnu transformaciju prostora ali su i pokretač kulturnih i drugih društvenih promjena u gradovima.

U prvom pristupu, uz opravdanje sposobnosti privlačenja globalnih tokova kapitala, strateški gradski projekti su oslobođeni određenih ograničenja, planerske procedure su često pojednostavljene, urbana pravila širokog raspona, a javni sektor ulaže proračunska sredstva u izgradnju prometne i komunalne infrastrukture takvih projekata kako bi oni bili rentabilni i privukli globalne, međunarodne i nacionalne investicije (istraživanje i razvoj, korporativni turizam i slobodno vrijeme, sport i maloprodaju), a istovremeno zadovoljavali i potrebe stanovnika za novim mjestima potrošnje i kulture. U ovom pristupu kao generatori razvoja ključna su velika događanja, a glavni atraktori su ikonična arhitektura. U drugom pristupu, razvoj je fokusiran na sadržaj, građevinske strukture su manje jedinstvene / atraktivne, na razini gradskih četvrti, dijelova gradskih četvrti (kvartova) ili rubnih dijelova grada, ali realizacije pokušavaju generirati dodanu vrijednost iz potencijala lokalnih zajednica (npr. kreativne industrije).

Nacionalne / regionalne prostorne strategije često imaju zajedničke razvojne ciljeve sa strategijama gradova i na takav način podržavaju strateške gradske projekte: tako je Grad Kopenhagen u svoj razvoj uključio cijelu regiju Øresund (koja se sastoji od istočne Danske i južne Švedske - grad Malmö), s glavnim ciljem postanka regije Øresund najvećom metropolom Skandinavije (unutar EU geostrateškog mjerila, jača i podržava veliki strateški gradski projekt Ørestad, uključujući i izgradnju mosta-tunela Danska – Švedska (Öresundsbron, Øresundsbroen); skup strateških gradskih projekata Thames Gateway je također ključni razvojni megaprojekt u pozicioniranju Londona kao globalnih „ulaznih vrata“ u Europu, koji megaprojekt je i prioritet nacionalne razvojne prostorne strategije. Londonska metropola i strateški gradski megaprojekt Thames Gateway je glavni pokretač rasta, inovacija i unaprjeđenja pristupa tehnologiji i novih mogućnosti zapošljavanja društvenih kategorija koje su destabilizirane brzinom ekonomskih promjena u velikim gradovima. Nacionalne razvojne ciljeve kao što su ekonomska konkurentnost i kvantitativni odgovori na povećane stambene potrebe u metropoli potrebno je uskladiti s lokalnim ciljevima - očuvanjem društvene i geografske ravnoteže.

Ovisno o kontekstu razvoja istraženih strateških gradskih projekata (razvoj novog urbanog središta / urbanog proširenja ili inovacijskih zona, dio procesa urbane obnove, urbanog

recikliranja, urbane regeneracije ili transformacija stare i napuštene industrije, urbanog preoblikovanja, urbane intenzifikacije, urbanog restrukturiranja, urbane promidžbe…), utvrđeni su različiti modeli realizacije: modeli urbane obnove i modeli nove gradnje ili regulacije (Veselić Bruvo & Jakovčić, 2019).

Unutar modela urbane obnove realiziraju se (Veselić Bruvo & Jakovčić, 2019) regeneracijski strateški projekti (realiziraju se na napuštenim, zapuštenim ili nedovoljno korištenim industrijskim zonama te na lokacijama visoke ekonomske i simboličke vrijednosti - London, Pariz i podrazumijevaju projekte novih žarišta razvoja unutar postojeće urbane strukture), ikonični strateški gradski projekti (sintagma su za regeneraciju gradskih područja izgradnjom novih ikoničnih građevina koje postaju alat za brendiranje gradova i stvaranje identitetskog sustava gradova te podrazumijevaju izgradnju građevina ili skupine građevina koje dobivaju katalizatorsku ulogu i postaju simboli urbane regeneracije - Bilbao), te strateški gradski projekti megadogađaja (podrazumijevaju provođenje projekata kao posljedicu ili pripremu za određeni megadogađaj koji postaju instrumenti urbane obnove i regeneracije te katalizatori urbanog restrukturiranja - Barcelona, Lisabon).

Modeli nove gradnje ili regulacije (Veselić Bruvo & Jakovčić, 2019) podrazumijevaju realizaciju strateških gradskih projekata na kvalitetno prometno povezanim i infrastrukturno opremljenim neizgrađenim rubnim zanemarivanim prostorima grada koji u novim uvjetima konsolidacije gradskih prostora dobivaju posebnu odnosno novu vrijednost. Pri tome razlikujemo zone novih centraliteta (Flugfeld Aspern – Beč; Lower Lea Valley including Stratford City – London) i poteze novih urbaniteta (Ørestad – Kopenhagen; Zuidas – Amsterdam).

Procesi planiranja i održivog oblikovanja gradova, razlikuju se i u pristupima: pristup planiranju Londona je uglavnom RE-aktivan i pokreću ga i provode inicijative privatnog sektora, dok je u ostalim europskim gradovima gradska uprava u PRO-aktivnijem položaju i planiranje javnih prostora, javne i društvene namjene i komunalne i prometne infrastrukture odvija se neovisno o privatnim inicijativama, a gradnja/ rekonstrukcija se nastavlja čak i uz (privremenu) odsutnost privatnog sektora.

Svi ključni akteri u procesu programiranja, planiranja i realizacije strateškog gradskog projekta moraju biti integrirani u strateški upravljački okvir (koji su to akteri ovisi o ambiciji strateškog

gradskog projekta) i realizirati se na principu partnerstva, ovisno o razini projekta, između državne uprave, gradske uprave, privatnog sektora i građana (vlasnici zemljišta, poduzetnici i banke). Zadaća ovih strateških partnerstva je poticati dinamiku cjelokupnog projekta i doprinositi izvedivosti te koordinirati i programirati pojedinačne / individualne projekte, bez obzira da li se radi o novom razvoju, revitalizaciji gradskih središta ili regeneraciji postojećih lokalnih zajednica. Osim prostornih i gospodarskih razvojnih aspekata, aktivnosti strateškog partnerstva uključuju i društvene, obrazovne, kulturne i ekološke / zelene politike, s konačnim ciljem poticanja sinergije između sektorskih politika i strateškog gradskog projekta, iako je i dalje prisutan izazov demokratske kontrole, budući da strateška partnerstva često zamjenjuju demokratski izabrana upravna i predstavnička tijela gradova.

Kako bi pristup urbanoj obnovi / preobrazbi i /ili razvoju realizacijom SGP-a bio što održiviji, osobito važnu ulogu ima:

- fleksibilni planerski okvir koji će moći integrirati pojedinačne projekte u cjelinu (Paris Rive Gauche - Paris, 22@bcn - Barcelona);
- osnivanje strateških partnerstva, ovisno o ambiciji projekta (Zuidas – Amsterdam);
- dosljednost u upravljanju procesima u vremenu i prostoru između sektorskih politika, razvoja projekata i investicijskih planova kao i različitih razina upravljanja;
- međudjelovanje / ravnoteža između razvojnih i zelenih politika (CityLife - Milano, Flugfeld Aspern - Beč);
- visoka okolišna ograničenja (poplavne zone, oštećeni industrijski krajolici, mjesta zagađanja), karte vrijednosti i ograničenja te karte podložnosti;
- korištenje rješenja temeljenih na prirodi kao „rješenja koja su nadahnuta i podržana prirodom, a koja su isplativa, istovremeno pružaju ekološke, socijalne i ekonomske dobrobiti i pomažu u jačanju otpornosti - putem lokalno prilagođenih, učinkovitih i sistemskih intervencija donose više prirode i raznolikiju prirodu i prirodna obilježja i procese u gradove i krajolike (tzv. „Nature-based solution: NBS“);
- procjena, praćenje i izvještavanje o utjecaju na okoliš prije, za vrijeme i nakon realizacije SGP-a;
- izgradnja i rekonstrukcija prometne infrastrukture osmišljavanjem novih održivih rješenja utemeljenih na prirodi (Flugfeld Aspern - Beč);
- programiranje i planiranje novih i/ili rekonstruiranih područja oko ključnih čvorišta javnog gradskog prijevoza (Zuidas – Amsterdam, Flugfeld Aspern - Beč, Porta Nuova – Milano),

- urbana transformacija sukladna „urbanoj pravednosti“ korisna za sve društvene skupine (HafenCity – Hamburg; Ijburg – Amsterdam);
- programiranje i planiranje održivih urbanih gustoća mješovitih namjena kako bi se smanjilo stvaranje urbanih / toplinskih otoka i zadržala vitalnost središta gradova (22@bcn - Barcelona, Finlandia – Helsinki);
- balansiranje odnosa između razvoja i okoliša - održivi razvoj, održiviji pristup gradogradnji, uz smanjenje emisije stakleničkih plinova i potrošnje energije fosilnih goriva (CityLife);
- ključna uloga „bottom-up“ procesa u strateškom planiranju i upravljanju (Zuidas);
- otvoreni široki javni participacijski proces prije početka rada na planu (Zuidas);
- vizualni identitet i ikonični projekt (Forum Besòs - Barcelona, Potsdamer-Leipziger Platz - Berlin, Ria 2000 - Bilbao, Finlandia - Helsinki, CityLife - Milano, Paris Rive Gauche - Paris, Kop Van Zuid - Rotterdam i dr.).

Socijalne aktivnosti i kulturni programi na javnom prostoru, ponekad s privremenim strukturama - scenografijom, često se koriste kao alat za pozicioniranje lokacije / gradske četvrti / dijela gradske četvrti na karti grada. U Parizu je realizacija novog parka (Batignolles) s programima događanja potencirala društveni interes za to područje godinama prije pojave prvih zgrada; u Amsterdamu, uređenje (i korištenje) privremene plaže (Ijburg) bilo je veliki atraktor kod predstavljanja / uvođenja nove gradske stambene četvrti; u Berlinu, Barceloni, Helsinkiju, Amsterdamu ili Parizu, umjetničke intervencije bile su uvodni dio procesa urbanog planiranja i dizajna pojedinih razvojnih područja.

U svim analiziranim strateškim gradskim projektima EU gradova, prepoznata je snažna veza između planerske politike grada, zelenih i održivih politika, identiteta i ambijenta te smanjenja rastućih socijalnih razlika koje obilježavaju suvremene gradove. Iz svih pozitivno valoriziranih urbanističkih praksi europskih gradova u kojima se provode procesi dobro organizirane i dobro osmišljene urbane obnove i urbanog razvoja s jasnim akterima u procesu, razvidno je da se pomoću strateških gradskih projekata uspješno saniraju posljedice prostornih preobrazbi, ali njima se ujedno i usmjeravaju promjene u prostoru koje rezultiraju kvalitetnijim životom u gradu.

5.2. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI – VELIČINA, BROJ, NAMJENA, PROGRAM I KONTEKST

5.2.1. Sinergija strateškog i prostornog planiranja

70-ih godina prošlog stoljeća urbanisti i arhitekti na teoretskoj razini svojim manifestima proklamiraju kakav bi „grad trebao biti“ (Venturi, Rossi, Krier) neovisno o različitim društveno-političkim i gospodarskim platformama i različitim genius locijima. Kraj stoljeća obilježava neoliberalni urbanizam s neograničenim i nekontroliranim rastom gradova koji je diktiran tržišnom ekonomijom i koji upravlja prostornim procesima i promjenama umjesto planerske struke.

Za razliku od prošlog stoljeća, početak 21. stoljeća je vrijeme snažnih društvenih, gospodarskih i političkih previranja i globalizacijskih procesa, obilježeno pro-aktivnim strateškim i prostornim planiranjem i kreiranjem novih alata za održivi razvoj gradova s refleksijom na život stanovnika, strukturu urbanih područja, ekološku održivost područja, društvene odnose, rad i obrazovanje. Izazovima obnove, strukturne i funkcionalne preobrazbe, rekonstrukcije, identiteta i održivog budućeg razvoja gradova ne bave se samo urbanisti, već i urbani sociolozi, antropolozi, ekolozi, ekonomisti, prometni stručnjaci, ali i političari u predstavničkim tijelima, gradske uprave, nevladine udruge i građani. Kroz praćenje i vrednovanje načina i kvalitete života u gradovima i urbanim područjima, gradovi koriste različite alate za moguće postupke i modele transformacije i razvoja. Jedan od učinkovitih alata je programiranje, planiranje i realizacija strateških gradskih projekata.

Smanjen demografski rast u razvijenim europskim zemljama prilika je za uštedu na prostoru i dobivanju vremena za promišljanje novih strateških gradskih projekata i kreiranje prostora za kvalitetniji život građana, realizirajući različite ciljeve sukladno razvojnim strategijama, u pravilu, usmjerenih prioritetima održivosti i pro-aktivnom strateškom i prostornom planiranju otpornom na kontinuirane društvene, gospodarske i političke promjene. S novom gospodarskom krizom koja kulminira u Europi 2008. i stalne kontekstualne promjene obrazaca planiranja, intenziviraju se istraživanja održivih modela planiranja urbanog razvoja.

Prostor grada je rezultat različitih (istovremenih ili izmjeničnih i/ili interaktivnih) procesa, pri čemu je privremeni proizvod tih procesa prostorna kvaliteta. Građani su u stalnoj socijalnoj interakciji s doživljajem prostora i pozitivno ili negativno utječu na prostornu kvalitetu. Budući

da fizička komponenta prostora (prostorna organizacija) rijetko evoluira jednakom dinamikom kao ne-fizički prostorni atributi (funkcionalna organizacija), poimajući prostor kao privremeno stanje dinamične (stalno promjenjive) mreže društvenih odnosa na različitim razinama, fizičke komponente i potencijali prostora s vremenom mogu postati smetnja prostornom razvoju.

Urbani prostor je formiran između njegovog fizičkog sadržaja i ne-fizičkih tokova, kao i njegovog statusa i značaja u globalnoj mreži međuodnosa, pa je zbog toga važno shvatiti i pri planiranju prostora uzeti u obzir matričnu kompleksnost veza između forme, funkcije i vremena, odnosno uvažiti relativistički odnos prostor – vrijeme. Stoga bi nova urbanistička paradigma trebala biti osiguranje mogućnosti transformacije kroz usuglašavanje različitih disciplina, za razliku od tradicionalnog urbanističkog planiranja – statičke slike fizičke dimenzije prostora.

Tradicionalni prostorni i urbanistički planovi postaju sve neučinkovitiji, jer ne mogu biti pravovremeni vodič kroz procese urbane transformacije. Stoga se predlaže strateški, procesni pristup kreiranju gradskog prostora („place-making“) koji omogućava dinamičke mogućnosti transformacije. Urbani prostor je finalni rezultat fizičkih i ne-fizičkih procesa i njihovih manifestacija kroz vrijeme, tako da suvremeno planiranje i procesi u prostoru grada - planirani prostori bi trebali ponuditi moguća rješenja za budućnost pri čemu moraju zadovoljavati sljedeće ključne kompetencije (Alaily-Mattar et.al, 2013; Wiese i dr, 2014):

- kombinacija su rezultata prostornih i društvenih promjena;
- imaju estetsko oblikovanje i funkciju;
- imaju strateški utjecaj u kratkoročnom, srednjoročnom i dugoročnom razdoblju;
- sinergija su svih sastavnica koje prolaze široku participaciju gradske uprave, planera svih disciplina (znanstvenika i stručnjaka), institucija, gospodarstva i javnosti - građana.

Kako bi se uvažila matrična kompleksnost veza između forme, funkcije i vremena te relativistički odnos prostor – vrijeme, neophodan je novi sinergijski sustav strateškog i prostorno-planskog uređenja kao i nova tipologija planova – fleksibilni i transparentni planovi, uz skraćivanje procedure, koji uključuju participativne procese i zadovoljavaju potrebe investitora. Politička platforma nove generacije strateških i prostornih planova trebala bi biti supsidijarnost i sudjelovanje svih društvenih aktera u odlučivanju, a tehnička platforma - otvorenost za veću financijsku dobit i javni prostor za društvenu zajednicu, ubrzanje procedure,

transparentnost i smanjenje administrativnih i pravnih procedura i prepreka uz veće uvažavanje struke urbanista i arhitekata.

Pri utvrđivanju razvojnih vizija europskih gradova pro-aktivnim sustavom planiranja potrebno je utvrditi jasne ciljeve kako bi se dominantan utjecaj kapitala i globalizacijskih procesa usmjerio prema kvalitetnim planerskim rješenjima. Fokusirajući se na prioritete održivosti i usmjeravajući se na urbanizam poticaja umjesto urbanizma obveze, kreiraju se novi učinkoviti alati i metode za kontinuirane prostorne promjene. Jedan od takvih alata i jedan od osnovnih usmjeravajućih postupaka kontroliranog razvoja i preobrazbe gradova je programiranje, planiranje i implementacija strateških gradskih projekata.

Dva su podjednako važna konteksta istraživanja koncipiranja i uloge strateških gradskih projekata u prostornim strategijama i urbanističkim planovima: lokalni, čiji je cilj utvrđivanje uloge strateških gradskih projekata u prostornim strategijama i urbanističkim planovima europskih gradova u uvjetima trajnih i intenzivnih promjena i izazova (društveno-političkih, gospodarskih i tehnoloških), kriza i neizvjesnosti kao i politika planiranja koje prate te procese i drugi, globalni, u kojem se istražuju urbani fenomeni, načini planiranja (kao i potreba promjene obrazaca planiranja, te mjesta i uloge planiranja i planera) i osiguranja održivosti u europskim gradovima uzimajući u obzir kompleksne procese i izazove urbanizacije.

Tako su još 2006. razmatrajući budućnost gradova 21. stoljeća u sklopu 10. Venecijanskog bijenala arhitekture (Gradovi. Arhitektura i društvo, kurator Richard Burdett), posvećenog potencijalnom doprinosu razvoja gradova za „bolji, demokratski i pravedan svijet“ autori, teoretičari i planeri istaknuli važnost različitih čimbenika u složenim vizijama urbanih transformacija te programiranju i planiranju demokratskih i održivih urbanih intervencija, kao i njihove veze s urbanim politikama i socijalnom kohezijom u 16 velikih gradova diljem Azije, Amerike, Europe, Afrike i Mediterana – pa tako, npr. Massimiliano Fuksas ističe društvene, Norman Foster tehnološke, organizacione i ekološke prioritete, dok Jacques Herzog istražuje ikoničnost arhitekture kao i međuodnos arhitekture i grada, što je po njemu važnije od utopijskih stavova i modela.

U vizijama EU gradova budućnosti, prepoznati glavni urbani izazovi su: (1) izazovi Pametnog rasta (tranzicija prema društvu znanja i razvoj otpornosti gradova), (2) izazovi Zelenog rasta (veća energetska učinkovitost i učinkovitost resursa, održivo upravljanje prirodnim resursima i

tranzicija prema održivom gradu), (3) izazovi Inkluzivnog rasta (borba protiv socijalne prostorne segregacije i polarizacije te sposobnost društvene i gospodarske integracije migranata i nezaposlenosti mladih i upravljanje i prilagodba demografskim promjenama, osobito starenju stanovništva) te (4) Transverzalni izazovi / Integrirani pristup urbanom razvoju (poticanje atraktivnosti gradova npr. razvojem javnih otvorenih prostora, obrazovanja, kulture, sporta, kreativnosti, kulturnog i industrijskog nasljeđa, sigurnosti u gradovima kao i osiguranju teritorijalne povezanosti i kohezije npr. urbana / peri-urbana suradnja, suradnja metropole i njenog zaleđa – urbane aglomeracije / područja i povezivanje urbanih i ruralnih sredina).

Detaljno je istraženo, uspoređeno i analizirano deset različitih vizija gradova (**Amsterdam, Barcelona, Beč, Helsinki, Kopenhagen, Lisabon, London, Oslo, Paris, Rotterdam),**
koji kao alat preobrazbe i razvoja koriste programiranje i planiranje strateških gradskih projekata.

Većina analiziranih gradova postavila je jasne ciljeve razvoja pri programiranju rekonstrukcije i/ili urbane obnove koncipirane na realizaciji gradskim projektima:
obnova gradskih središta, rekonstrukcija napuštenih područja, poboljšanje kvalitete postojećih naselja sukladno suvremenim zahtjevima, sređivanje slum-ova, gradnja novih dijelova grada na zapuštenom, devastiranom ili neadekvatno korištenom području u blizini gradskih središta, očuvanje postojećeg kvalitetnog urbanog fonda, rješavanje gradskih prometnih problema, uvođenje novih javnih sadržaja, artikulacija kvalitetnih otvorenih gradskih površina, (re)afirmacija identiteta ili značaja četvrti, planiranje novih parkova ili kreiranje sustava zelene infrastrukture…
Svaki od njih ima svoje posebnosti ali i podudarnosti i ova analiza doprinos je teoretskom istraživanju mogućih modela obnove / preobrazbe i razvoja europskih gradova od kojih se pojedini dijelovi i/ili njihove sinteze uz uvažavanje lokalnih uvjeta („*genius loci*“) mogu primijeniti i na obnovu i razvoj Grada Zagreba do 2050. godine.

5.2.2. Veličina - obuhvat kao mjerilo transformacije

Veličina SGP odnosno mjerilo transformacije kao jedno od obilježja strateških gradskih projekata može se odnositi na cilj projekta, površinu, opseg programa ili potrebne resurse za realizaciju projekta (Veselić Bruvo & Jakovčić, 2019).

Uspoređujući površine, u većini istraživanih i analiziranih razvojnih vizija i prostornih strategija europskih gradova, strateški gradski projekti obuhvaćaju:

- površine veće od 100 hektara: **HafenCity**: 140 ha (Hamburg); **Finlandia**: 100 ha (Helsinki); **Arabianranta**: 120 ha (Helsinki); **Paris Rive Gauche**: 100 ha (Paris); **Kop Van Zuid**: 110 ha (Rotterdam);
- a neki su čak i veći od 200 ha: **Ijburg**: 450 ha (Amsterdam), **Zuidas**: 280 ha (Amsterdam); **Forum Besòs**: 210 ha (Barcelona), **22@bcn**: 200 ha (Barcelona; **Donaustadt / Flugfeld Aspern**: 240 ha (Beč); **Erdberger Mais**: 420 ha (Beč); **Media Spree**: 260 ha (Berlin), **Erdberger Mais**: 420 ha (Berlin); **Ørestad**: 310 ha (Kopenhagen); **EXPO 98/ Park of Nations**: 340 ha (Lisabon); **Fjord City Plan**: 245 ha (Oslo);
- dok je samo nekolicina površine ispod 100 ha (ali tada se radi o izuzetno velikim gustoćama): **Potsdamer - Leipziger Platz:** 45 ha Berlin; **Ria 2000**: 50 ha (Bilbao); **Porto Antico:** 55 ha (Genova); **Porta Nuova**: 50 ha (Milano); **CityLife**: 60 ha (Milano); **Parc de la Villette**: 55 ha (Paris);
- ali i većih od 1000 ha: **Lower Lea Valley including Stratford City**: 1450 ha (London); **Stadhavens** (Rotterdam): 1400 ha.

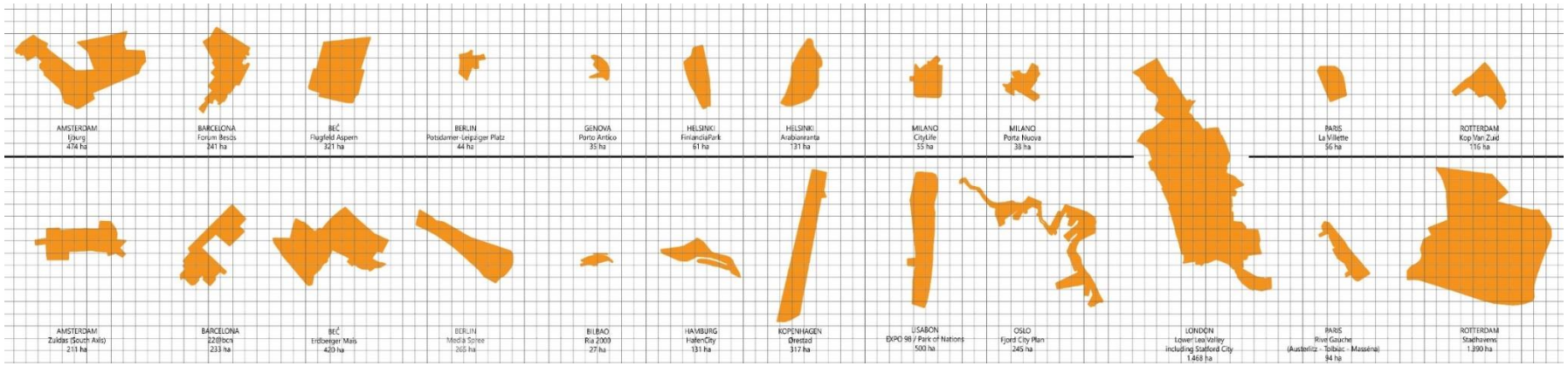

Sl. 27. Veličina – obuhvat istraživanih strateških gradskih projekata
Izvor: izradila autorica

5.2.3. Broj strateških gradskih projekata kao održivi sustav/ alat upravljanja razvojem

Većina istraživanih i analiziranih razvojnih vizija, prostornih strategija i urbanističkih planova europskih gradova jasno definira sustav strateških gradskih projekata (strateški lociranih prostorno-programskih zona intervencija – područja urbane obnove - područja mogućnosti - područja integriranog razvoja – težišta razvoja – prostornih prioriteta) koje usmjeravaju i potenciraju daljnje transformacijske procese i njihov broj: **Amsterdam 4** velika gradska projekta**, Barcelona 4** strateška gradska projekta **, Beč 13** ciljanih gradskih područja, **Berlin 9** težišta razvoja – prostornih prioriteta, **Helsinki 14** glavnih područja urbanog razvoja**, Kopenhagen 8** glavnih područja razvoja**, Lisabon 4** zone intervencije – područja urbane obnove**, London 28** područja mogućnosti**, Oslo 13** strateških gradskih megaprojekata**, Paris 14** velikih projekata – područja integriranog razvoja, a **Rotterdam** utvrđuje **11** strateških gradskih projekata.

Tab. 1. Istraživane strategije europskih gradova i nazivi za strateške gradske projekte (SGP)

R.BR.	GRAD	STRATEGIIJA / naziv	SGP / naziv
1.	AMSTERDAM	Amsterdam Structural Vision 2040	**Large City Projects** (veliki gradski projekti)
2.	BARCELONA	Barcelona Vision 2020	**Strategic City Projects** (strateški gradski projekt)
3.	BEČ	Stadtentwicklungsplan 2005 – STEP 05	**Zielgebiet** (ciljana gradska područja)
4.	BERLIN	Berlinstrategie 2030 Berln Strategy Urban Development Concept Berlin 2030	**Die Schwerpunkträume der Stadtentwicklung** (glavna područja urbanog razvoja)
5.	HELSINKI	Greater Helsinki Vision 2050	**Major Urban Development Areas** (glavna područja urbanog razvoja)
6.	KOPENHAGEN	Copenhagen's Municipal Plan 2019 /Kommuneplan 19	**Major Development Projects** (glavni razvojni projekti)
7.	LISABON	Carta Estratėgica	Zone intervencije – područja urbane obnove
8.	LONDON	The London Plan	**Opportunity Area** (područja mogućnosti)
9.	OSLO	Oslo's Fjord City Plan	Strateški gradski megaprojekt
10.	PARIS	Paris Regionale Structure Plan 2020	**Le Grand Projet** (veliki projekti) – ZAC područja (Zone D'Amėnagement Concertė – područja integriranog razvoja)
11.	ROTTERDAM	Stads-Visie Rotterdam / Spatial Development Strategy 2030	**Startegic City Project** (strateški gradski projekt)

Izvor: izradila autorica

Tab. 2. Istraživani strateški gradski projekti (SGP) europskih gradova i veličina

R.BR.	GRAD	BROJ SGP	ODABRANI SGP	VELIČINA ha
1.	**AMSTERDAM**	4	Ijburg	450
2.	÷		Zuidas (South Axis)	280
3.	**BARCELONA**	4	Forum Besòs	210
4.	÷		22@bcn	200
5.	**BEČ**	13	Flugfeld Aspern	240
6.	÷		Erdberger Mais	420
7.	Berlin		Potsdamer-Leipziger Platz	45
8.	÷		Media Spree	260
9.	Bilbao		Ria 2000	50
10.	Genova		Porto Antico	55
11.	Hamburg		HafenCity	140
12.	**HELSINKI**	14	Finlandia	100
13.	÷		Arabianranta	120
14.	**KOPENHAGEN**	8	Ørestad	310
15.	**LISABON**	4	EXPO 98 / Park of Nations	340
16.	**LONDON**	28	Lower Lea Valley, including Stratford City	1450
17.	Milano		Porta Nuova	50
18.	÷		CityLife	60
19.	**OSLO**	13	Fjord City Plan	245
20.	**PARIS**	9+5	La Villette	55
21.	÷		Paris Rive Gauche (Austerlitz – Tolbiac - Massėna)	100
22.	**ROTTERDAM**	11	Kop Van Zuid	110
23.	÷		Stadhavens	1400

Izvor: izradila autorica

5.2.4. Planirana namjena - sadržaji i kontekst

Što se tiče planiranih sadržaja, neovisno o vrsti projekta: urbano proširenje – Ijburg, Amsterdam; Ørestad, Kopenhagen; urbana intenzifikacija – Zuidas, Amsterdam; urbano preoblikovanje - Forum Besòs, Barcelona; HafenCity, Hamburg; Stadhavens – Rotterdam; urbana transformacija – preobrazba – CityLife, Milano; Kop Van Zuid – Rotterdam; Parc De La Villette – Paris; Paris Rive Gauche – Paris; urbana regeneracija – Porta Nuova, Milano; urbano restrukturiranje – Potsdamer-Leipziger Platz, Berlin; urbana obnova – Fjord City Plan – Oslo; urbana regeneracija i intenzifikacija - 22@bcn, Barcelona; Erdberger Mais, Beč; Media Spree, Berlin; Ria 2000, Bilbao; Porto Antico, Genova; EXPO 98 /Park of Natons, Lisabon; Lower Lea Valley including Stratford City, London; urbana regeneracija i urbano proširenje – Flugfeld Aspern, Beč, strateški gradski projekti su, u pravilu, programirani kao zone mješovite namjene - podjednako je zastupljeno stanovanje i poslovna namjena (uredi, hoteli, trgovina) s pratećim javnim i društvenim / kulturnim sadržajima, znanstvenim i tehnološkim sadržajima (sveučilište), te sadržajima prometne i komunalne infrastrukture.

Tako je odnos stambene i poslovne namjene s pratećim javnim i društvenim sadržajima u strateškim gradskim projektima, u pravilu, uravnotežen (stanovanje : uredi = 1:1). Unutar strateških gradskih projekata definirane su pojedinačne zone stanovanja (često se razdvaja stanovanje visokih, srednjih i malih gustoća), zone poslovnih i uredskih sadržaja, zone javne i društvene namjene te istraživačko-razvojni centri i sveučilišta (Ørestad, Kopenhagen; Flugfeld Aspern, Beč; Arabianranta, Helsinki; Park of Nations, Lisabon; CityLife, Milano; Kop Van Zuid, Rotterdam).

Izdvaja se strateški gradski projekt Ijburg u Amsterdamu, u kojem se razvija nova urbana stambena četvrt na istočnom rubu Grada Amsterdama na nizu od šest umjetnih otoka u najvećem jezeru Ijburg u Nizozemskoj, posebno nakon što su se uredili i drugi poslovni sadržaji koncentrirani u novom urbanom središtu međunarodnog biznisa i znanja i važnom nacionalnom i međunarodnom čvorištu (HUB) Zuidas i na novom prometnom čvorištu u smjeru zračne luke Schiphol. No, u konačnici, ta dva projekta su u sveukupnom balansu namjena uravnoteženi.

Iznimka je, također, strateški gradski projekt Porto Antico, Genova u kojem su se realizirali isključivo projekti javne i društvene namjene za turizam i slobodno vrijeme: muzej, akvarij,

kongresni centar, terminal za kruzere, hotel, restorani, marina, trgovački centar i sl. No, i namjena tog projketa je izbalansirana s deficitarnom namjenom ostatka središta grada Genove.

Maksimalna „mješovitost“ a time i „vibrantnost“ postignuta je u strateškom gradskom projektu HafenCity, Hamburg: cijeli projekt je stambeno poslovni, a mješoviti način korištenja je postignut na razini zone, dijela zone / blokova, zgrada i ulica, a u većini stanova se živi i radi.

U novom oblikovanju i/ili preoblikovanju urbanih prostora strateškim gradskim projektima na brown field lokacijama i kreiranju nove urbane morfologije i kvalitativne topologije, osobitu dodanu lokacijsku vrijednost / atraktivnost ima memorija vrijednih / zaštićenih povijesnih sklopova industrijske kulturne baštine 19. i 20. st. i njihova funkcionalna preobrazba / modernizacija / prenamjena (Kop Van Zuid – Hotel New York, napuštena poslovna zgrada Holland America Lines; De la Villette - Grande Halle – Muzej znanosti i tehnologije i HUB kulture, napuštena zgrada klaonice; Erdberger Mais – stanovanje, rad i slobodno vrijeme, napušteni plinometri (Gasometres / Gaswerk Simmering); Arabianranta – Arabia – Muzej dizajna Arabia, napuštena finska tvornica porculana Arabia.

Tab. 3. Kontekst istraživanih europskih strateških gradskih projekata

R.BR.	GRAD	ODABRANI SGP	KONTEKST PROJEKTA	LOKACIJA PROJEKTA / OBUHVAT
1.	**AMSTERDAM**	Ijburg	Razvoj / ekstenzija nove urbane stambene četvrti na nizu od šest umjetnih otoka (u najvećem jezeru Ijburg u Nizozemskoj) istočnog ruba grada Amsterdama.	
2.	÷	Zuidas (South Axis)	Razvoj novog urbanog središta međunarodnog biznisa i znanja i važnog nacionalnog i međunarodnog čvorišta (HUB). Ambicija postanka budućeg glavnog urbanog središta Amsterdama i Nizozemske oko nove stanice brze željeznice, budući se postojeći centar grada više ne doživljava kao glavno središte proizvodnje, već kao središte turizma, zabave i malog poduzetništva.	

3.	**BARCELONA**	Forum Besòs	Razvoj nove urbane središnje zone kao dio procesa urbane obnove („urban renewal“), urbane rekultivacije („urban reclamation“) i transformacije napuštenog gradskog odlagališta otpada u skladu s gradskom (urbanom) strategijom razvoja za istočnu Barcelonu. Realizacija poslovnih sadržaja, istraživačkih centara i sadržaja za slobodno vrijeme, a zgrada FORUM-a je „flagship“ projekt - održan svjetski kulturni forum 2004. (arhitekti Herzog & de Meuron), u cilju brendiranja - urbane promidžbe.	
4.	÷	22@bcn	Transformacija napuštenih industrijskih kompleksa/ zona u gradsku četvrt mješovite namjene usmjerene gospodarskim inovacijama (urbana regeneracija bazirana na inovativnim rješenjima) sukladno novoj strategiji: „od industrijskog grada do grada znanja“. Razvoj koncepta sedam ključnih pokretača u području izvrsnosti: audiovizualne tehnologije, komunikacijske i informatičke tehnologije, bioznanosti, kreativne industrije, istraživački i inovacijski hub-ovi. centri za širenje informacijske tehnologije, start-up-ovi.	

5.	**BEČ**	Flugfeld Aspern	Transformacija područja napuštenog aerodroma (tipičan „brownfield“ projekt) u vibrantno i energetski održivo višenamjensko (stambeno-poslovno) urbano središte, hub za istraživanja, razvoj i edukaciju Grada Beča, Donnaustadta, 22. okruga u sjeveroistočnom Beču s održivom mrežom plavo-zelene infrastrukture (umjetnim jezerom, vrtovima, parkovima, površinama za sport i javnim površinama), komunalno opremljeno i povezano sa središtem grada Beča podzemnom U2 željeznicom, ali i s odličnim regionalnim vezama - autocestom (prema Bratislavi). Ravnomjerna rapsodjela izgrađenih volumena i otvorenih prostora, funkcija infrastrukture kao fuzije u univerzalni urbani koncept – integracija elemenata života - „balans života i rada“.	
6.	÷	Erdberger Mais	Regeneracija i urbana intenzifikacija (uredi istraživačko-razvojni gradski distrikt)	

7.	Berlin	Potsdamer-Leipziger Platz	Urbano restrukturiranje i realizacija pretežito uredskih prostora i površina za slobodno vrijeme središnje gradske četvrti.	
8.	÷	Media Spree	Regeneracija prostora s lučkim i proizvodnim skladišnim građevinama i urbana intenzifikacija prostora uz srušeni berlinski zid i rijeku mješovite namjene (multimedija – slobodno vrijeme).	
9.	Bilbao	Ria 2000	Izgradnjom Guggenheim muzeja u Bilbau koji svojom katalizatorskom ulogom postaje simbol urbane regeneracije i transformacije razvojnog modela grada od industrijskog grada do postindustrijske metropole kao poslovnog središta, kulturnog središta, središta designa i grada usluga.	

10.	Genova	Porto Antico	Urbana obnova starog pristaništa za brodove i dokova (regeneracijom i urbanom intenzifikacijom) realizacijom projekata za turističku namjenu i slobodno vrijeme povezujući ga s povijesnim centrom.	
11.	Hamburg	HafenCity	Urbana transformacija napuštene luke i industrijskih pogona te proširenje područja centra Hamburga životnim područjima mješovite nemjene - udio javnih otvorenih prostora i javno dostupnih privatnih otvorenih prostora: 40%.	
12.	**HELSINKI**	Finlandia	„Urbana oaza“ u središtu grada i najjužniji izdanak centralnog parka formira prostor kulturnih i edukacijskih aktivnosti. Finlandia park je mix urbanog krajolika i prirodnog okoliša (trgova i tematskih parkova) i afirmirat će se kao lokacija značajnih kulturnih institucija (Music Hall - 2011, Muzej umjetnosti i arhitekture - Steven Hall, 1998 - i nova gradska biblioteka – OODI – 2018).	

13.	÷	Arabianranta	Urbana transformacija u „grad umjetnosti i dizajna“.	
14.	**KOPENHAGEN**	Ørestad	Urbana ekstenzija – flagship projekt Kopenhagena regionalnog značaja dizajniran kao urbani centar mješovite namjene s inovativnom industrijom (istraživačko-razvojni središnji distrikt) i stanovanjem na poveznici prema Švedskoj.	

15.	**LISABON**	EXPO 98 / Park of Nations	Regeneracija i urbana intenzifikacija.	
16.	**LONDON**	Lower Lea Valley, including Stratford City	Promoviranje održive zajednice (borba protiv gentrifikacije) i decentralizacija poslovanja Grada (prema istoku) – stvaranje grada-regije s više središta. Regeneracija i urbana intenzifikacija.	

17.	Milano	Porta Nuova	Ponovno fizičko povezivanje tri četvrti osiguravajući kontinuitet urbanog tkiva, a realizacijom intermodalnog čvorišta ima ambiciju formiranja središnjeg ulaznog portala u Grad Milano.	
18.	÷	CityLife	Rrealizacija novog stambenog dizajnerskog susjedstva (Zaha Hadid, Arata Isozaki and Daniel Liebeskind) na lokaciji bivšeg velesajma (izmještenog na novu lokaciju izvan grada, srušeno 20 izložbenih hala), izbalansiranih javnih i privatnih prostora. Najveća pješačka zona u Milanu (zahvaljujući odluci spuštanja prometa i parkirališta u podzemlje i četvrt s nultom emisijom CO_2; oblikovan središnji trg, metro linija. Strukturna transformacija povijesne četvrti milanskog sajma osnovnih karakteristika: flagship transformacije, doživljaj povijesne lokacije, međunarodne i ekskluzivne arhitektonske i ekološke reference.	

19.	**OSLO**	Fjord City Plan	Transformacija Grada Osla iz industrijskog grada u zeleni i rekreacijski grad kroz razvoj megaprojekta „Fjord City“. Kvaliteta dizajna i razvoj javnog prostora je u funkciji gopodarskog, društvenog i kulturnog razvoja, o čemu ovise i investicije u Gradu. Transformacija obalnog područja Grada Osla uz uvjet uspostave veze gradskog centra i obale fjorda, cjelovito sagledavanje obalnog pojasa te kvalitetni odabir i lociranje programa koji Gradu nedostaju.	
20.	**PARIS**	La Villette	Transformacija urbanog tkiva podizanjem tematskog parka (urbani park, muzej znanosti i tehnologije, grad muzike) na mjestu napuštene klaonice. „Građenje praznim prostorom“, definiranjem novih javnih otvorenih atraktivnih površina u gradu, snažno se utječe na promjenu zatečene strukture i namjene u širem gradskom prostoru – stvaranja prostora za aktivnosti i interakciju.	
21.	÷	Paris Rive Gauche (Austerlitz – Tolbiac - Massėna)		

22.	**ROTTERDAM**	Kop Van Zuid	Urbana transformacija stare napuštene gradske luke u atraktivno i vibrantno urbano područje; unaprjeđenje identiteta grada i stvaranje novog imidža grada Rotterdama. unaprjeđenje makroekonomskog položaja, stvaranje novih radnih mjesta, novih demografskih odnosa i socijalnog balansa.	
23.	÷	Stadhavens	Urbana rekultivacija stare gradske luke.	

Izvor: izradila autorica

5.2.5. Vrijeme realizacije - dugoročnost

Programiranje, planiranje i realizacija strateških gradskih projekata u europskim gradovima traje više desetljeća, svi projekti su dugoročni i realiziraju se u etapama. Od prestanka korištenja / napuštanja pojedinih industrijskih / lučkih / infrastrukturnih/ stambenih lokacija i početka preobrazbe takvih brownfield područja, u pravilu je prošlo više desetljeća.

Od prvih ideja, predlaganja programskog i organizacijskog okvira te izrade i usvajanja prostorno-planske dokumentacije i/ili izrade projekta, ovisno o složenosti projekta i veličini obuhvata također je prošlo minimalno 5 godina (Zuidas, Amsterdam; Flugfeld Aspern, Beč; Porta Nuova, Milano; CityLife, Milano; Parc de la Villette, Paris) pa do 20 - 30 godina (Ijburg, Amsterdam; Forum Besos, Barcelona; 22@bcn, Barcelona; Oslo's Fjord City). Realizacija strateških gradskih projekata u svim istraženim europskim gradovima planirana je dugoročno i uvijek se provodi u etapama:
10 - 20 godina u **Barceloni** (Forum Besos – 10 godina; 22@bcn – 20 godina) i **Helsinkiju** (Finlandia, Arabianranta), 15 godina u **Lisabonu** (Expo 98 – Park of Nations); 20 godina u **Berlinu** (Potsdamer / Leipziger Platz; Adlershof) i **Genovi** (Porto Antico), 20 - 30 godina u **Amsterdamu** (Ijburg - 20 godina; Zuidas – 30 godina), 30 godina u **Kopenhagenu** (Ørestad), 35 godina u **Bilbao**-u (Ria 2000); pa čak 30-50 godina u **Oslu (**Oslo's Fjord City**).**
Istraživani strateški gradski projekti u svim gradovima uvijek su detaljno programirani i planirani, provodi se praćenje njihove realizacije i valorizacija.

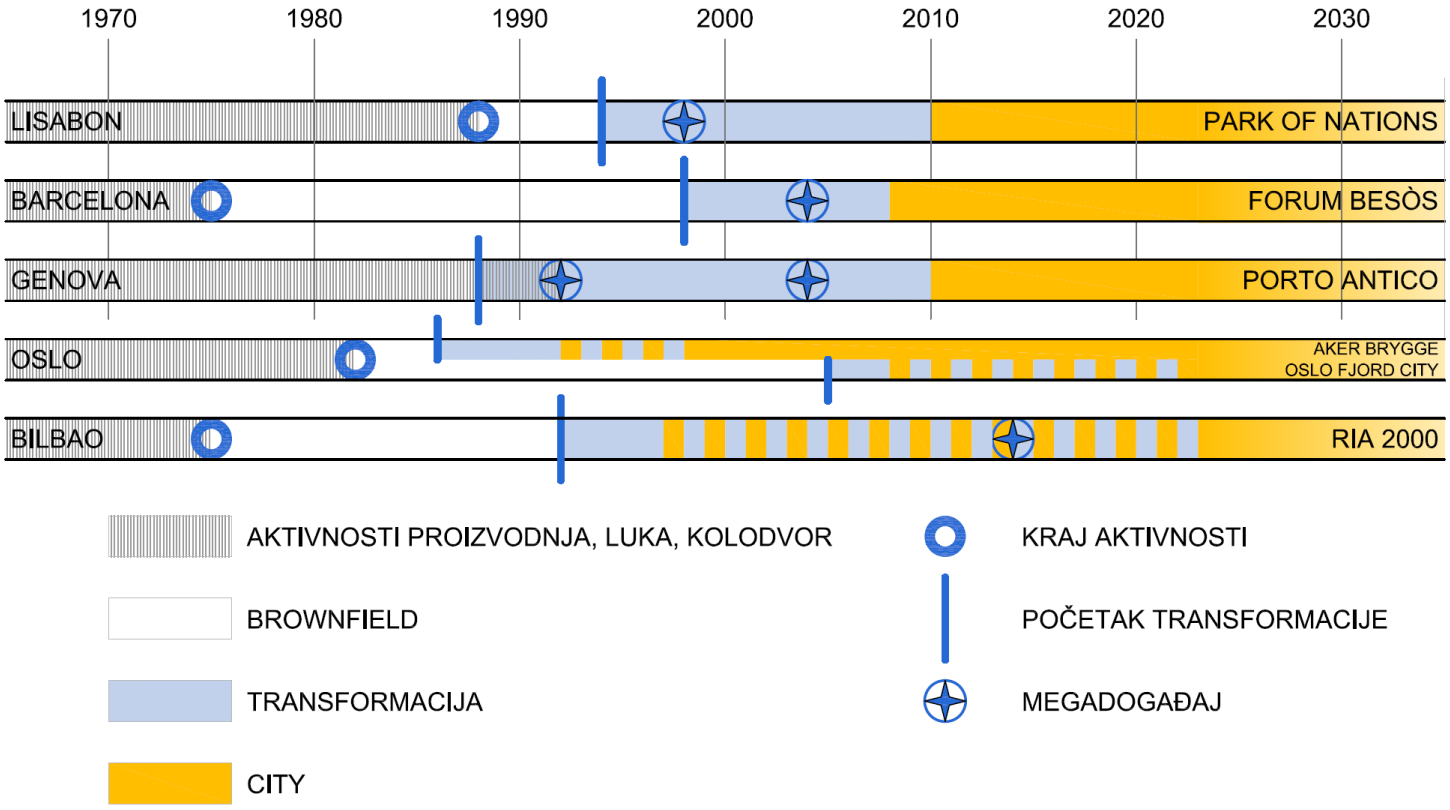

Sl. 28. Vremenske lente / vremenski raspon strateškog gradskog projekta (od prestanka korištenja i ideje do realizacije)
Izvor: izradila autorica

5.2.6. Programi – obuhvat planirane gradnje

Programi planirane građevinske bruto površine svih namjena (stanovanje i poslovna namjena – uredi, hoteli, trgovina s pratećim javnim i društvenim /kulturnim sadržajima, znanstvenim i tehnološkim sadržajima) strateških gradskih projekata iznose:

- **1,0 – 2,0 milijuna m^2**: **Forum Besos,** Barcelona (1,4 milijuna m^2), **Potsdamer-Leipziger Platz**, Berlin (1,1 milijuna m^2), **Media Spree**, Berlin (1,75 milijuna m^2), **Ria 2000**, Bilbao (1,0 milijun m^2), **HafenCity**, Hamburg (1,5 milijuna m^2), **Lower Lea Valley inc. Stratford City**, London (1,9 milijuna m^2);
- **2,0 – 3,0 milijuna m^2**: **Ijburg**, Amsterdam (2,0 milijuna m^2), **Zuidas,** Amsterdam (2,4 milijuna m^2), **Flugfeld Aspern**, Beč (2,0 milijuna m^2), **Erdberger Mais**, Beč (2,9 milijuna m^2), **Expo 98**, **Park of Nations**, Lisabon – (2,5 milijuna m^2), **Oslo's Fjord City**, Oslo (2,5 milijuna m^2);
- **neke su veće i od 3 milijuna m^2**: **Orestad**, Kopenhagen (3,1 milijun m^2) i **22@bcn,** Barcelona (4,0 milijuna m^2);
- dok samo manji broj od istražena 23 europska strateška gradska projekta ima planirane građevinske bruto površine **manje od 1 milijun m^2**: **Porto Antico,** Genova (170.000 m^2), **Finlandia**, Helsinki (80.000 m^2 / 240.000 m^2), **Arabianranta**, Helsinki (305.000 m^2), **Porta Nuova**, Milano (225.000 m^2), **CityLife**, Milano (300.000 m^2), **Kop Van Zuid**, Rotterdam (930.000 m^2).

Tab. 4. Program – obuhvat planirane gradnje istraživanih europskih strateških gradskih projekata (SGP)

R.BR.	GRAD	STRATEŠKI GRADSKI PROJEKT	NAMJENA	CILJANE BROJKE broj stanovnika / radnih mjesta	PROGRAM obuhvat planirane gradnje
1.	**AMSTERDAM**	Ijburg	- pretežito stanovanje s pratećom javnom, društvenom i trgovačkom infrastrukturom	- 45.000 stanovnika (18.000 stambenih jedinica) - 12.000 radnih mjesta	- **stanovanje**: 1.800.000 m^2 - **uredi**: 100.000 m^2 - **trgovina**: 30.000 m^2 - **javni sadržaji**: 80.000 m2 - dvije marine, 1.000 m plaže, nova linija tramvaja **sveukupno**: 2.010.000 m^2
2.	-‖-	Zuidas (South Axis)	- novo gradsko financijsko središte: balans ureda, stanovanja i pratećih sadržaja	- 60.000 radnih mjesta - 30.000 istraživača i studenata - 15.000 stanovnika (9.000 stamb. jedinica)	- **uredi**: 1.100.000 m^2 - **stanovanje**: 1.000.000 m^2 - **prateći sadržaji**: 300.000 m^2 - prometno čvorište (autocesta – podzemna željeznica) **sveukupno**: 2.400.000 m^2
3.	**BARCELONA**	Forum Besòs	- pretežito poslovni sadržaji, istraživačko-razvojni centri i prateća javna i društvena infrastruktura te sadržaji za slobodno vrijeme; - izgradnja novih stambenih jedinica i obnova postojećih; - inkorporacija i unaprjeđenje postojeće infrastrukture (energana, pročistač i reciklaža otpada)	- 14.500 radnih mjesta - 15.000 stanovnika (4.900 stamb. jedinica)	- **uredi, hoteli, trgovine**: 225.000 m^2 -**stanovanje**: 500.000 m^2 - **istraživački i razvojni centri, transfer tehnologija**: 60.000 m^2 - **javna i društvena namjena**: 60.000 m^2 - **objekti infrastrukture**:140.000 m^2 - **uređeni javni prostor**: 415.000 m^2 -„waterfront“ formiranje sučelja između grada i vode i **sanacija obale** mora i rijeke Besòs izgradnjom parkova, promenada, plaža i marina; -**inkorporacija i unaprjeđenje postojeće infrastrukture** (energana, pročistač i reciklaža otpada); - **unaprjeđenje ekosustava**; **sveukupno**: 1.400.000 m^2

4.	-‖-	22@bcn	- mješovita namjena: centri za istraživanja, učenje i transfer tehnologija, trgovina, stanovanje, parkovi i javni prostori.	- 130.000 radnih mjesta - 40.000 stanovnika (4.000 stamb. jedinica)	- **uredi, inovativna industrija**: 3.200.000 m^2 - **stanovanje**: 400.000 m^2 - **prateći sadržaji** javne i društvene infrastrukture: 400.000 m^2 **sveukupno**: 4.000.000 m^2 (zelene površine: 7,5 ha)
5.	**BEČ**	Flugfeld Aspern	- mješovita namjena: istraživanje i razvoj, proizvodnja, uredi, kampus, stanovanje - javni i društveni sadržaji, slobodno vrijeme - jezero	- 25.000 stanovnika (10.500 stambenih jedinica) - 20.000 radnih mjesta (15.000 uredi servisi; 5.000 proizvodnja i istraživanja)	- **stanovanje**: 850.000 m^2 - **poslovni i komercijalni sadržaji**: 750.000 m^2 - **javni, društveni sadržaji, istraživanje i razvoj**: 400.000 m^2 - jezero (50.000 m^2) - park (90.000 m^2) - metro (dvije stanice), regionalna željeznica i priključak na autocestu - preko 50% površine su ulice, javni trgovi, parkovi **sveukupno**: 2.000.000 m^2
6.	-‖-	Erdberger Mais	- novo gradsko poslovno središte mješovite namjene: uredi, znanost, istraživanje i razvoj, kampus, - ekološki usmjerena proizvodnja i usluge, - stanovanje s pratećim sadržajima	- 53.000 radnih mjesta - 16.000 stanovnika	- **uredi, znanost, istraživanje i razvoj, prateći sadržaji**: 2.400.000 m^2 **stanovanje**: 500.000 m^2 proširenje podzemne željeznice i izgradnja novog terminala **sveukupno**: 2.900.000 m^2
7.	Berlin	Potsdamer-Leipziger Platz	- poslovno i kulturno središte Berlina: poslovni tornjevi, javni, trgovački i kulturni sadržaji (film, kazalište,	- 100.000 korisnika/dan	- uredi, javni i društveni sadržaji, stanovanje s pratećim sadržajima: **1.100.000 m^2** - prometni terminal - trgovi i javni prostori

			glazba), stanovanje s pratećim sadržajima		
8.	-‖-	Media Spree	- poslovno središte kreativnih industrija: integracija medija, umjetnosti i designa - sportske arene, javne parkovne površine i šetnice uz rijeku, marine	- 40.000 radnih mjesta	- uredi, kreativna industrija, prateći javni i društveni sadržaji, stanovanje: **1.750.000 m^2** - parkovne površine i javni prostori, marine
9.	Bilbao	Ria 2000	- mješovita namjena: poslovni tornjevi, kulturni i drugi sadržaji javne i društvene namjene, znanstvene institucije, stanovanje s pratećim sadržajima - parkovi i javni prostori - metro	2.400.000 posjetitelja / god	- uredi, kulturni i drugi javni sadržaji, stanovanje i prateći sadržaji: **1.000.000 m^2** - parkovi i javni prostori - metro
10.	Genova	Porto Antico	- sadržaji za turizam i slobodno vrijeme	1.300.000 posjetitelja / god	- Luka Antico s pratećim sadržajima: 130.000 m^2 - most Parodi s trgovačkim sadržajima: 40.000 m^2 **sveukupno**: 170.000 m^2
11.	Hamburg	HafenCity	- mješovita namjena: rad, stanovanje, obrazovanje, kultura i slobodno vrijeme, turizam i komercijalni sadržaji (trgovina)	- 15.000 stanovnika (7.500 stanova) - 7.000 studenata/ učenika - 46.000 zaposlenih	- 10,5 km šetnice uz pristanište, 3 km nasipa rijeke Elbe; **sveukupno**:1.500.000 m^2
12.	**HELSINKI**	Finlandia	- mix urbanog krajolika i prirodnog okoliša sa značajnim kulturnim i	- 2.500 radnih mjesta - 700 studenata	- parkova, trgova i drugih javnih površina: 160.000 m^2 - stanovanje: 6.000 m^2 - javni sadržaji: 75.000 m^2

			edukacijskim institucijama		**<u>sveukupno</u>**:80.000 m^2 (240.000m^2)
13.	**-‖-**	Arabianranta	- mješovita namjena: kreativna industrija (design), znanstvene institucije, stanovanje i prateći sadržaji - parkovi i javni prostori	- 10.000 stanovnika - 8.000 radnih mjesta - 15.000 studenata	- poslovni, sveučilište, stanovanje i prateći sadržaji: **305.000 m^2**
14.	**KOPENHAGEN**	Ørestad	- novo regionalno poslovno središte: balans ureda, stanovanja i pratećih sadržaja	- 20.000 stanovnika (10.000 stanova) - 52.000 radnih mjesta	- uredi, prateći sadržaji, sveučilište, stanovanje: **3.100.000 m^2**
15.	**LISABON**	EXPO 98 / Park of Nations	- mješovita namjena: rad, stanovanje, obrazovanje, kultura i slobodno vrijeme, turizam i komercijalni sadržaji (trgovina), parkovi i javne površine	- 25.000 stanovnika - 22.000 radnih mjesta	- **uredi**: 610.000 m^2 - **trgovina, prateći sadržaji**: 470.000 m^2 - **stanovanje**: 1.240.000 m^2 **<u>sveukupno</u>**: 2.500.000 m^2 - most, metro, marina
16.	**LONDON**	Lower Lea Valley, including Stratford City	- mješovita namjena: pretežito stanovanje i uredi s pratećom javnom, društvenom i trgovačkom infrastrukturom	-35.000 stambenih jedinica -50.000 radnih mjesta	**Stratford City** – uredi, trgovina: 770.000 m^2; - stanovanje: 5.100 jednica; **Olympic Park** – uredi, stanovanje: 6.300 jedinica; (park: 8,5 ha) **<u>sveukupno</u>**: 1.280.000 m^2 + 630.000 m^2 **= 1.910.000 m^2**
17.	Milano	Porta Nuova	- komercijalni sadržaji, uredi, stanovanje, mjesta susreta, kulturni i izložbeni centri	- 2450 stanovnika (700 stanova) - 50.000 radnih mjesta	**uredi:** 100.000 m^2 **stanovanje**: 70.000 m^2 **komercijalni sadržaji**: 35.000 m^2 **kulturni sadržaji:** 20.000 m^2 **<u>sveukupno</u>**: 225.000 m^2 pješačke i biciklističke površine: 160.000 m^2; biciklističke staze: 5 km; park: 90.000 m^2

18.	-‖-	CityLife	- stambena, komercijalna i poslovna gradska četvrt; - stanovanje, uredi, parkovi i vrtovi, servisi, komercijalni sadržaji, prostori za slobodno vrijeme - mješovita namjena svih urbanih funkcija:: javnih i privatnih prostora, stanovanja, rad, slobodno vrijeme	- 4.500 stanovnika (1.300 stanova)	stanovanje: 160.000 m^2 (1.300 stanova, 4.500 stanovnika) uredi: 105.000 m^2 komercijalni sadržaji: 20.000 m^2 kultura, moda, dizajn: 16.000 m^2 parkovi i javne površine (Piazza Tre Torri): 170.000 m^2 **sveukupno**: 301.000 m^2
19.	**OSLO**	Fjord City Plan	stanovanje, poslovni prostori, kulturni sadržaji	30.000 stanovnika 40.000 – 50.000 radnih mjesta	245 hektara ukupne površine duž 10 km obalne linije podijeljeno je u 13 područja – gradskih projekata: **stanovanje:** 12.000 stambenih jedinica (1.200.000 m^2 stanova) uredi, poslovni sadržaji: 1.200.000 m^2 kulturna namjena: 100.000 m^2 **sveukupno:** 2.500.000 m^2
20.	**PARIS**	La Villette	- urbani tematski parkovi, muzej znanosti i tehnologije, koncertne arene, kazališta, planetarij	- 10.000.000 posjetilaca/god	urbani tematski parkovi s javnim i društvenim sadržajima paviljonskoga tipa: 550.000 m^2
21.	-‖-	Paris Rive Gauche (Austerlitz – Tolbiac - Massėna)	- javni sadržaji, stanovanje uredi i komercijalni sadržaji; - javni parkovi	- 5.000 stambenih jedinica / 15.000 st. - 30.000 znanstvenika i studenata - 60.000 radnih mjesta	**stanovanje**: 430.000 m^2 **uredi**: 700,000 m^2 **javni sadržaji**: 660.000 m^2 (nacionalna biblioteka: 250.000 m^2, sveučilište i znanstvene institucije: 210.000 m^2) **komercijalni sadržaji**: 405.000 m^2 **sveukupno: 2.195.000 m^2** **javni parkovi**: 100.000 m^2

22.	**ROTTERDAM**	Kop Van Zuid	- stanovanje, uredi, prateći sadržaji, slobodno vrijeme	- 18.000 radnih mjesta - 10.000 studenata	- uredi: 400.000 m^2 - stanovanje: 5.300 stambenih jedinica **sveukupno**: 930.000 m^2
23.	-‖-	Stadshavens	- stanovanje, inovativna proizvodna industrija, luka, prateći javni i društveni sadržaji	- 10.000 radnih mjesta - 15.000 stamb. jedinica	- inovativna proizvodna industrija - stanovanje - uredi - javni i društveni sadržaji (nema programskih podataka)

Izvor: izradila autorica

5.2.7. Kriteriji za odabir strateških gradskih projekata

Sve istražene vizije europskih gradova, prostorne strategije i urbanistički planovi, predlažu jasno definiranje kriterija za odabir strateških gradskih projekata koji bi trebali dati u budućnosti novi impuls razvoju grada, a istovremeno i značajno utjecati na lokalnu zajednicu. Svi gradovi u svojim razvojnim vizijama utvrđuju jasno izražen gradski interes u postupku realizacije i korištenja / eksploatacije, i strateški gradski projekti su jedan od osnovnih usmjeravajućih postupaka kontrolirane preobrazbe gradova.

Gradovi odabiru strateške gradske projekte uzimajući u obzir stanje aktualne ili pretpostavljene preobrazbe grada, procjenu utjecaja na širi obuhvat dijela grada / cijelog grada i regije, neovisno da li je riječ o saniranju postojećih funkcionalnih i prostornih ograničenja i nedostataka (deficita) ili razvijanju novih mogućnosti.

Osobito naglašavani kriteriji za odabir strateških gradskih projekata su:

- važnost lokacije u prostoru (lokacija od važnosti za gradsku četvrt, grad ili regiju);
- neprimjereno postojeće stanje (vrijedne središnje gradske lokacije u lošem stanju, jer se godinama ne ulaže u uređenje, obnavljanje ili unapređivanje prostora);
- nedostatni sadržaji (privođenjem namjeni dopunili bi se nedostajući javni, društveni, sportski, zeleni i drugi sadržaja na području gradske četvrti i/ili grada);
- površina obuhvata (veliki obuhvati ne mogu se privesti namjeni bez grada kao partnera u realizaciji);
- vrijednost zemljišta (velika vrijednost zemljišta na kojem je moguće planirati veliki broj radnih mjesta, stanovnika, korisnika);
- konačna svrha (razvoj dijela grada/ grada kroz obnovu, progušćavanje ili novi razvoj);
- integrirani razvoj (gospodarski i društveni razvoj, okolišna održivost, upravljanje mobilnošću i dr., ali sve unutar jednog referentnog okvira);
- dugoročni razvoj (planiranje, programiranje i realizacija teče kroz 10-20 i više godina).

5.2.8. Sustavnost procesa razvoja

Definirani sustavi strateških gradskih projekata istraživanih europskih gradova generiraju šire urbane transformacije gradova / dijelova gradova od prostornih obuhvata samih projekata, a prostorne strategije koriste strateške gradske projekte kao instrument provedbe planova za ključne dijelove grada – prostore od interesa za dio grada / cijeli grad / regiju.

U svim istraženim europskim gradovima, strateški gradski projekti su jedan od osnovnih usmjeravajućih postupaka kontroliranog razvoja i preobrazbe gradova.

Sustavni procesi razvoja, rekonstrukcije i obnove osobito su prepoznati u gradovima najvećih zahvata u izgradnji i rekonstrukciji postojećeg tkiva: **Barceloni, Beču, Berlinu**, **Londonu**, **Parizu** i **Rotterdamu**, iako su modeli i tipovi / obrasci strateških gradskih projekata različiti.

Razvoj **Barcelone** se temelji na obnovi infrastrukture i javnih prostora velikog mjerila, **Beč** svoj razvoj definira kroz strateški locirane prostorno-programske intervencije koje novom kvalitetom usmjeravaju daljnje transformacijske procese, dok se **Berlin** bavi izazovima urbaniteta i stanovanja u urbanim središtima. **London** se koncentrira na mrežu / sustav područja mogućnosti, područja intenzifikacije i područja regeneracije u specifičnim područjima s vlastitim identitetima koje tvore kompleksno urbano tkivo grada, **Pariz** se realizacijom velikih složenih sustava projekata globalno pozicionira, a grad **Rotterdam** se koncentrira na etapnost intervencija.

Od složenih sustava strateških gradskih projekata u Parizu i Londonu, uzimajući u obzir njihovu veličinu i kompleksnost, prema značenju u gradskom prostoru mogu biti - strateški, dugoročni i razvojni, zatim tematski – vezani uz određene izazove do projekata manjeg mjerila što se realiziraju na razini gradskih četvrti. U svakom od ta dva grada istovremeno je u programiranju, planiranju, razradi ili provedbi više gradskih projekata koji čine sustav.

U istraženim primjerima, realizacijom strateških gradskih projekata provodi se:

- kontinuirana obnova grada i revitalizira gradsko središte kojom se treba zaustaviti proces depopulacije – **Rotterdam, Lisabon**;
- rekonstrukcija napuštenih lučkih dokova i industrijskih zona u obalnom pojasu grada, transformacija i uređenje obalnog prostora (povezivanje grada i mora / rijeke) - **Rotterdam, Lisabon, Barcelona, Oslo**;
- integracija rubnih, zapuštenih dijelova grada – **Lisabon**;
- osvajanje i recikliranje napuštenih prostora unutar grada tretirajući javni prostor kao mjesto primarno socijalnog kontakta – **Barcelona;**
- obnova neadekvatnih ili dotrajalih područja, konsolidacija urbane strukture ili potreba hitne intervencije - **Beč;**
- na atraktivnim transformacijskim područjima kombinacijom stanovanja i „atraktora“ (središnjih funkcija i lokalnih specifičnosti) sinergijom se formiraju žarišta interesa cjelokupnog gradskog područja i regije i utječu na kompaktnost/ cjelovitost grada - **Helsinki**.

5.2.9. Načela programiranja strateških gradskih projekata u funkciji razvoja održivoga grada

Iz proučenih i analiziranih razvojnih strategija **deset** europskih gradova (**Amsterdam, Barcelona, Beč, Helsinki, Kopenhagen, Lisabon, London, Oslo, Paris, Rotterdam**), zajednička načela programiranja, planiranja i realizacije strateških gradskih projekata u funkciji razvoja održivoga Grada, temelje se na sljedećim pretpostavkama:

- sažimanje populacijske baze (negativni prirodni prirast i starenje stanovništva), ali i imigracije;
- prostor je neprocjenjiv resurs i povećavanjem gustoće unutar postojećih granica, prostor će se obazrivo i svrhovito koristiti;
- osim teoretske i fizička integracija prirodnog okoliša i izgrađenih dijelova Grada;
- afirmacija lokalnih inicijativa („bottom-up“) i projekata malog mjerila;
- unaprjeđenje kvalitete stanovanja u programiranju, planiranju, projektiranju, gradnji, opremanju te uređenju okoliša, bolje dostupnosti svih pratećih sadržaja i socijalizacije stanovnika;
- unaprjeđenje kvalitete mreže javnih prostora i zelenih površina povećanjem broja i njihovim umrežavanje, kreativnije oblikovanje, bolje opremanje, dodavanje javnih sadržaja uz njih s ciljem kvalitetnije socijalizacije stanovnika;
- energetska učinkovitost, unaprjeđenje, integracija i veća efikasnost sustava javnog gradskog prijevoza kao i korištenje ekoloških izvora goriva bez zagađivanja okoliša.

5.2.10. Strateški gradski projekti i budućnost gradova - prijedlozi za unaprjeđenje

U velikom broju gradova prostorni i urbanistički planovi koriste strateške gradske projekte kao najčešće alate provedbe i preferiranu strategiju razvoja. Takav pristup razvoju snažno transformira urbanu matricu, generira nove društveno-prostorne međuodnose i mijenja planerska načela, postupke donošenja planerskih odluka i dinamiku urbane moći. Pri provođenju takvih urbanih politika, važno je praćenje realiziranih promjena u prostoru, kontroliranje i izvještavanje, predlaganje unaprjeđenja te balansiranje utvrđenih programa i planiranih namjena, načina korištenja, konteksta, vremena realizacije, ciljanih veličina te time i nastalih društvenih procesa (Eizenberg, 2019).

U pozadini strateških gradskih projekata je, u pravilu, prioritetna realizacija kompleksne prometne, komunalne i energetske infrastrukture, a tematski se podjednako odnose na povećavanje postojećih gustoća urbane strukture, razvoj stanogradnje i poslovnih sadržaja, ali i projekata što se odnose na okoliš. Strateški gradski projekti su dobitna („win-win“) rješenja koja podupiru urbani gospodarski razvoj i rješenja su za tržišta nekretnina (del Cerro Santamaria, 2019; Swyngedouw et.al, 2002). Strateški gradski projekti izazivaju / potenciraju / stvaraju novu paradigmu planiranja, nove prostorne odnose između javnog i privatnog, nove demografske procese i pojačanu brigu za okoliš. Strateški gradski projekti često daju dinamični (prostorni i vremenski) doprinos trećoj dimenziji urbanog pejsaža: pojedinačne građevine – neboderi i/ili skupine građevina - nebodera su znatno više od postojećih (Drozdz, Appert & Harris, 2017; Graham & Hewitt, 2013;), globalizacijski su trend tzv. „vertikalnog urbanizma“ (Harris, 2015) i grade se neviđenom brzinom (Nethercote, 2018).

Neil Smith (2002) sugerira da gentrifikacija sve više postaje globalna urbana strategija, a prema njemu, strateški gradski projekti su ključni alat za njenu provedbu. Sukladno njegovom mišljenju, takvi projekti / aktivnosti gotovo uvijek zadovoljavaju ekonomske potrebe urbanog stanovništva, dok rijetko zadovoljavaju brojne javne izazove i potrebe. Iako uvedeni kao nove urbane politike, strateške gradske projekte treba prihvaćati i koristiti ih kritično kao utjelovljenje dominantne neoliberalne tržišne sile nad (održivim) urbanim razvojem (Gualini & Majoor, 2007; Swyngedouw et.al, 2002).

Strateški gradski projekti predstavljaju izazove i u znanosti i u praksi i zahtijevaju ozbiljno pregovaranje i usuglašavanje stavova dionika u procesu planiranja: o postojećem planerskom okviru a što se odnosi na urbano mjerilo, pristupačnosti i međuodnosima privatno-javno, ali i široke participativne procese i direktno sudjelovanje javnosti u procesu planiranja, uravnoteženje uloge poduzetnika u procesu planiranja i umijeće pregovaranja / savjetovanja o urbanim pravilima. Ovaj suvremeni fenomen urbane transformacije korištenjem alata strateškog gradskog projekta u planiranju grada Brenner (2013) poima kao formiranje „složenih, nehomogenih cjelina“. Njegov je stav da se „urbano“ više ne može spoznati kao posebna vrsta mjesta koje je diskretno, osebujno i relativno ograničeno u kojem egzistiraju kompleksni društveno-prostorni međuodnosi. Od kada su suvremeni gradovi kompleksni, nehomogeni entiteti, urbana teorija bi se trebala fokusirati na „procese kroz koje se proizvode različite vrste krajobraza suvremenog kapitalizma“, sve kroz kompleksne društveno-prostorne međuodnose (Brenner, 2013).

Strateški gradski projekti su prilika za cjelovito pristupanje dizajnu četvrti i uključivanje stanovnika i nastoji se jednako uzeti u obzir ekonomska, ekološka i društvena obilježja u programiranju, planiranju, razvoju i obnovi gradova. Uspješni strateški gradski projekti bi trebali stvoriti osjećaj mjesta kroz dizajn prostora koji doprinosi uključivanju zajednice te daju priliku dionicima u zajednici izraziti vlastite ideje i težnje o mjestima u kojima žive, rade, rekreiraju se ili koriste na neki drugi način. U re-osmišljavanju urbanog planiranja i neophodnoj prilagodbi i balansu, nužno je istražiti: tko su korisnici, za koga se programiraju sadržaji i događanja, tko je isključen, koja vrsta društveno-prostornih međuodnosa se potencijalno generira takvom realizacijom?

Svrha je, osim pronalaženja neuspjelih karakteristika realiziranih primjera strateških gradskih projekata (i dominantne urbane politike), izdvajanje elemenata u kojima su lokalni kontekst, lokalne potrebe i raniji prostorni okviri pronašli svoj put u zacrtanom razvojnom procesu i njegovom preusmjeravanju, ili imaju i svoj potencijal za preusmjeravanje / vraćanje neovisno od razvoja vođenog samo profitom već i usmjerenog razumijevanju integriranih potreba. Takvim pristupom, mogle bi se artikulirati / uspostaviti druge moguće planerske prakse koje bi mogle nadvladati potencijalne izazove i nepravde izazvane implementacijom strateških gradskih projekata.

Analizirajući složenu dinamiku između lokalnih posebnosti i globalnih dominantnih sila, često su posebnosti minorizirane kako bi se otvorio put upravljan privatnim interesima, odnosno, strateški gradski projekt koji je bio usmjeren na rješavanje lokalnih potreba a vremenom se razvija u marketinški alat za repozicioniranje grada u submetropolitanska središta. Dakle, strateški gradski projekti promovirani kao sredstvo privlačenja stranih ulaganja, često će pregaziti u praksi lokalne probleme i potrebe, a politike planiranja svojom će fleksibilnošću zaobići okvire prostornog planiranja i izgovarajući se na privlačenje stranih ulaganja biti odlučujući čimbenik u prihvaćanju strateških gradskih projekata. Stoga je programiranje, planiranje i realizaciju strateških gradskih projekata kao odgovora na lokalne razvojne izazove potrebno stalno preispitivati. Konačno, strateški gradski projekti ne proizvode samo nove (među)odnose između urbanih aktera, novih oblika urbanog upravljanja, procesa i koncepata, ali i novooblikovanih urbanih prostora, urbane morfologije i kvalitativne topologije.

Zaključno, kod programiranja i planiranja strateških gradskih projekata u kontekstu budućnosti gradova osobitu važnost ima:

- strateški gradski projekti rekonfiguriraju urbane prostore, reteritorijaliziraju nacionalne projekte u kojima je istaknuta uloga nacionalne elite i transnacionalnog investicijskog kapitala;
- strateški gradski projekti se fokusiraju na planiranje i političke aspekte (uključujući ulogu države);
- uspješnost strateških gradskih projekata ovisi o utjecaju oblikovanja i provedbe na više razina političke i ekonomske moći;
- spektakularni dizajn strateških gradskih projekata kroz arhitekturu i ikoničnost ključan je u vizijama globaliziranih gradova i formiranja novih urbanih prostora;
- potrebno je raspraviti / pregovarati o konfliktnim pitanjima, borbi i lokalnom otporu programiranju, planiranju i razvoju strateških gradskih projekata u gradovima koji se globaliziraju.

Važno je razumjeti uzroke i posljedice novih velikih mjerila i oblika prostornog restrukturiranja u kontekstu ubrzane / akcelerirane globalizacije fokusirajući se na šaroliku lepezu razvojnih strateških gradskih projekata koji s različitim ciljevima transformiraju globalni urbani krajolik na početku novog tisućljeća (del Cerro Santamaría, 2013). Pri tom je potrebno istražiti arhitektonski dizajn, planiranje, upravljanje, financiranje kao i različite utjecaje strateških gradskih projekata, jednako kao i društvene aktere i inovacije kao pokretače razvoja.

Također je važno artikulirati različite socioekonomske, političke i kulturne uzroke i posljedice razvoja strateških gradskih projekata, pružajući tako kontekst za razumijevanje rekonfiguracije urbanih prostora u novom tisućljeću.

6. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI U PLANIRANJU I IZGRADNJI GRADA ZAGREBA

Strateški gradski projekti kao jedan od alata u urbanističkom planiranju Grada Zagreba, u određenom organizacijskom obliku koristili su se i prije 2000. godine kada je, u dokumentu Zagreb 2000+ Nova urbana strategija, gradski projekt prvi put definiran pod tim nazivom. S obzirom na različito razdoblje i trajanje realizacije, različite ciljeve, procedure i površine obuhvata, nije ih moguće uspoređivati.

Međutim, promatrajući urbanistički razvoj grada Zagreba od 1930-ih godina prošlog stoljeća do danas, moguće je izdvojiti modele strateških gradskih projekata potpuno različitih karakteristika. Svi su oni kao strateške vizije Grada bili složeni, integralno urbanistički i arhitektonski promišljani, uvjetovali su promjene strukture grada, bili generatori urbanog razvoja grada te pridonijeli kvaliteti života:

1. 1929. – 1958._regulacija i oblikovanje središnjeg gradskog prostora (Zakladni blok: Gajeva – Bogovićeva – Petrićeva - Ilica);
2. 1956._gradnja paviljona novog Zagrebačkog Velesajma na neizgrađenom području južno od rijeke Save, izgradnja cjelokupne infrastrukture i početak urbanizacije Novog Zagreba;
3. 1962._na razini Grada donosi se strateška odluka o prelasku preko Save i osvajanju prekosavskog prostora u svrhu rješavanja povećanih potreba stanovanja nakon Drugog svjetskog rata (projekt Južni Zagreb);
4. 1956. – 1992._oblikovanje novog reprezentativnog gradskog središta (Središnja os Zagreba);
5. Univerzijada 1987._ sustavna urbana obnova središta grada i gradnja građevina društvenog sadržaja - sportska manifestacija je bila pokretač velikih promjena u gradskom prostoru.

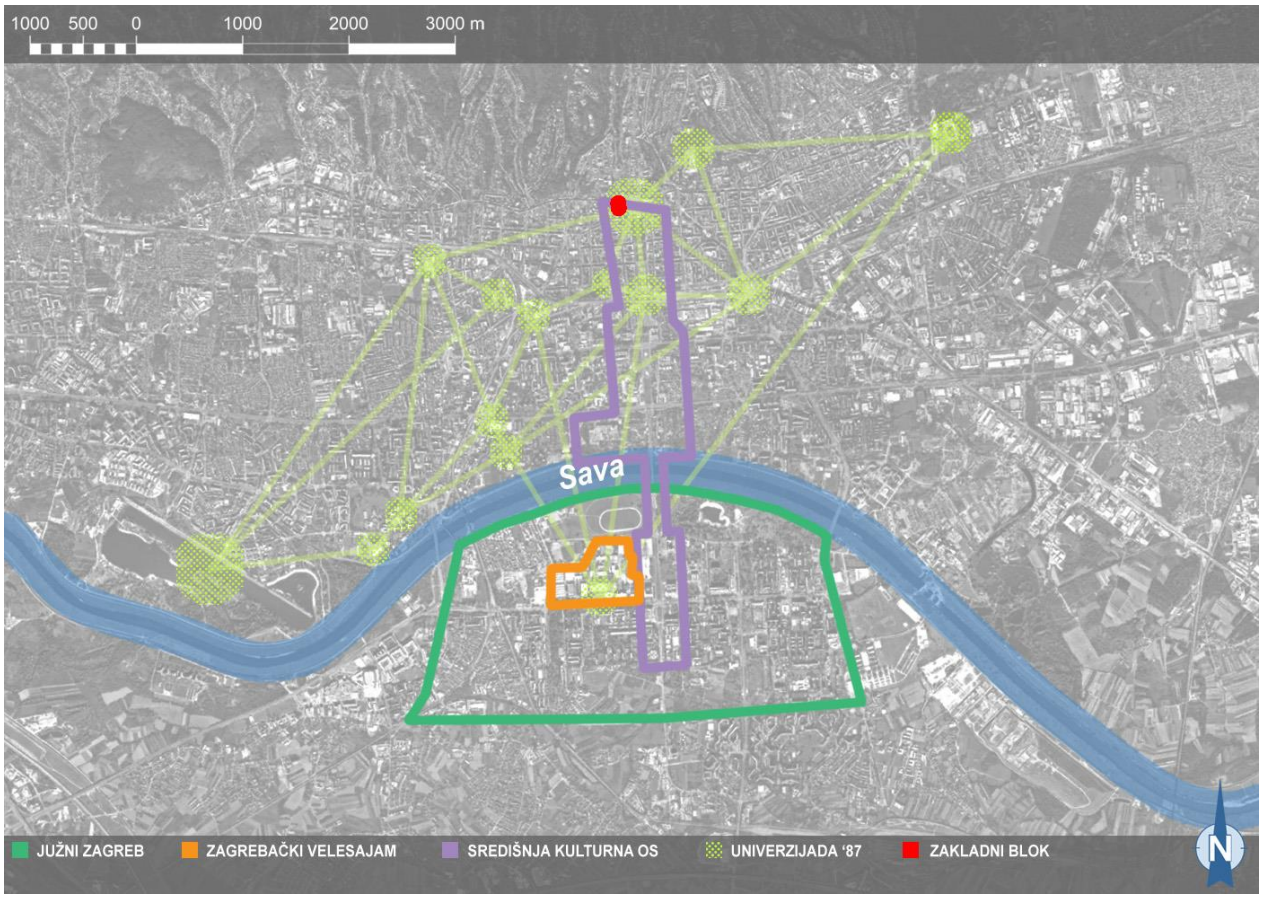

Sl. 29. Shema strateških gradskih projekata u povijesnom razvoju Grada Zagreba
Izvor: izradila autorica

6.1. ZAKLADNI BLOK

Rušenjem Zakladne bolnice Milosrdne braće na uglu Ilice i Gajeve ulice (krajem 18. st. bila je građena uz pomoć više zaklada), oslobođen je prostor za novo urbanističko oblikovanje središnjeg gradskog prostora realizacijom u to vrijeme važnog strateškog gradskog projekta. Izgradnja Nove bolnice trebala se financirati preparcelacijom i prodajom tog atraktivnog zemljišta.

Sl. 30. Zakladna bolnica prije rušenja 1931.
Izvor: Ministarstvo kulture i medija, Zbirka fotografske dokumentacije (FKB-9),
autor: Vladimir Horvat, 1931.

Nazvan po srušenoj Zakladnoj bolnici, „zakladni blok“ (prostor između Gajeve, Ilice, Petrićeve i Bogovićeve ulice) bio je kompleksni urbanističko - arhitektonski projekt nebodera i devet stambeno-poslovnih najamnih zgrada i najveći korpus arhitekture hrvatske moderne („internacionalni stil“) u zagrebačkom Donjem gradu. Specifičnost ovog projekta je integrirani urbanističko-arhitektonski pristup interpolacije bloka unutar blokovske matrice i realizacija prostorno-funkcionalnog jedinstvenog kompleksa najamnih zgrada što ju je propisala Gradska uprava Regulatornom osnovom. Kako za cijeli blok tako i za pojedine građevine, proveden je urbanističko-arhitektonski natječaj. Zakladni odbor osnovan Zakonom 1929. koordinirao je sve poslove oko rušenja stare i izgradnje nove Zakladne bolnice, prodaju zemljišta, povjerio je izradu parcelacijske osnove i uvjete građenja Gradskom građevnom odjelu i donio odluku o raspisivanju međunarodnog natječaja za generalnu osnovu Nove Zakladne bolnice i klinika (na lokaciji Rebro).

Sl. 31. Zakladni blok, Prva osnova za parcelaciju (Gradski građevni odjel, 1929)
Izvor: Arhiva Zavoda za prostorno uređenje Grada Zagreba

Parcelacijska osnova je Gradskoj upravi trebala garantirati da će, neovisno o investitoru, visokim postotkom izgrađenosti i velikom katnošću Zakladi i investitorima osigurati što veću zaradu i rentabilnost ulaganja.

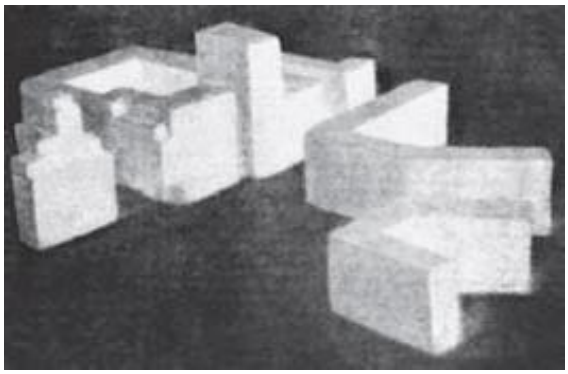

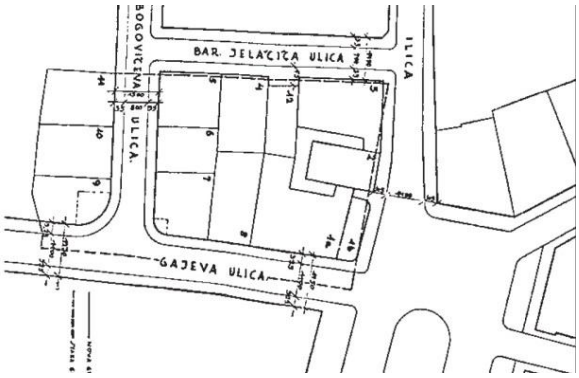

Sl. 32. Zakladni blok, Osnova za parcelaciju i način izgradnje
(nadograđena Iblerovom osnovom iz natječajnog projekta), Gradski građevni odjel,1930.
Izvor: Arhiva Zavoda za prostorno uređenje Grada Zagreba

Rušenje stare zgrade Zakladne bolnice započelo je u veljači 1931, a trajalo je dva mjeseca. Zemljište je ubrzo bilo rasparcelirano i prodano, i na njemu je uskoro započela izgradnja novog „zakladnog bloka“. Tijekom cijelog procesa vodile su se burne javne rasprave građana, strukovnih udruga i medija o budućoj namjeni atraktivnog zemljišta „zakladnog bloka“ uz središnji gradski trg: od gradnje jedinstvene građevine s javnim i društvenim sadržajima (gradska vijećnica) financirana iz gradskog proračuna do realizacije bloka s rentabilnim sadržajima poput trgovina, poslovnih, stambenih prostora i neboderom privatnih investitora prema modelu privatno-javnog partnerstva gdje bi se prihodom od najma relativno brzo prikupila sredstva za financiranje izgradnje nove bolnice.

Zamjerke struke - arhitekata odnosile su se na propisivanje jedinstvenog oblikovanja, a na štetu kvalitetne unutrašnje dispozicije prostora, na preveliki postotak izgrađenosti zemljišta i preveliku visinu čime se dvorišnim pročeljima smanjuje osunčanje, svjetlost, veći protok zraka i provjetravanje te privatnost. Mišljenje dijela struke o Regulatornoj osnovi, odnosno o bloku, izrekao je i planer Vladimir Antolić u predavanju „Grad i društvo“ dvije godine poslije, navodeći ga kao „primjer maksimalne eksploatacije nezdravom izgradnjom u cilju što većeg profita“.

Građani su se protivili ne samo realizaciji formalno urbanističko-arhitektonske jedinstvene blokovske kompozicije na najekskluzivnijoj lokaciji, već i profitabilnim sadržajima umjesto deficitarnih i očekivanih javnih i društvenih sadržaja. Donesenu odluku Gradska je uprava opravdavala kreditnom prezaduženošću, tekućom izgradnjom gradske tržnice na Dolcu, klaonice u Heinzelovoj, južnog kolektora i socijalnih stanova. Po usvajanju Regulatorne osnove (Gradski građevni odjel, 1930), veliki interes za gradnju na atraktivnom zemljištu imali su i domaći i inozemni investitori, licitirajući izgradnju koja bi nakon dvadeset godina eksploatacije postala vlasništvo grada.

Ovaj strateški gradski projekt uspješno je realiziran zahvaljujući dobroj regulatornoj osnovi, riješenim vlasničko-pravnim odnosima, arhitektima i njihovim kvalitetnim projektima pojedinih zgrada u bloku, gradskom odboru koji je kontinuirano pratio procese planiranja i projektiranja, te brzoj realizaciji kritične mase projekta potrebne za promjenu prostornog konteksta. Provedbu ovog projekta kontrolirala je gradska uprava, a odvijala se kroz veći broj zasebnih projekata i realizacija: natječaj za idejno rješenje regulacije bloka (1929.), prijeratna izvedba bloka - cijeli blok izuzev nebodera (1933.-1938.) i završetak gradnje - neboder u Ilici 1 (1958.).
Danas je „zakladni blok“ zaštićeno kulturno dobro (Z-1535, NN br.111/04) i često citirani visokokvalitetan primjer hrvatske moderne / internacionalne arhitekture između dva svjetska rata.

6.2. ZAGREBAČKI VELESAJAM

Promjena društvenopolitičkog sustava nakon Drugoga svjetskog rata potaknula je 1953. izradu nove Direktivne regulatorne osnove Zagreba koja je obuhvaćala znatno šire područje od Generalnoga regulacionog plana za grad Zagreb iz 1936, pa tako i veće područje južno od rijeke Save. Izložbe Zagrebačkog zbora od rujna 1909, kao preteče Zagrebačkog velesajma organiziraju se na prostoru sajmišta u Martićevoj ulici, pa na novom izložbenom prostoru na Savskoj cesti, da bi se, konačno, odlukom gradonačelnika Većeslava Holjevca, paviljoni novog velesajma počeli graditi 1956. prema urbanističkom rješenju Marijana Haberlea na neizgrađenom području južno od rijeke Save (Sabolić, 1999).

Sl. 33. Prezentiranje ideje novog Zagrebačkog velesajma na livadi Južnog Zagreba 1953.
Izvor: Zagrebački holding d.o.o, Podružnica Zagrebački velesajam, Arhiva, Fotodokumentacija, Avenija Dubrovnik 15, Zagreb

Zahvaljujući Zagrebačkom zboru, Zagreb je zakoračio u gospodarstvo Europe, odnosno Europa je prihvatila Zagreb kao vezu sa svim prostorima koji su ležali istočno od Zagreba, odnosno južno od Save (Kolar-Dimitrijević, 1999). O atraktivnosti Zagrebačkog velesajma govori i podatak od oko milijun posjetitelja po izložbi Zagrebačkog velesajma početkom 60-ih godina 20. stoljeća.

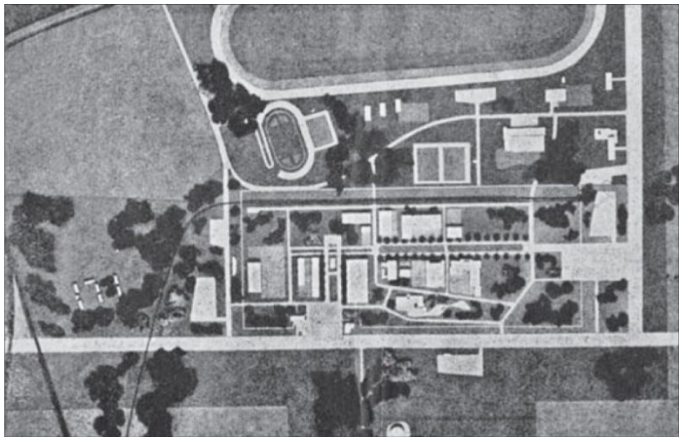

Sl. 34. Maketa urbanističkog rješenja Zagrebačkog velesajma iz 1955. (Marijan Haberle)
Izvor: Premerl Tomislav: Graditelj kontinuiteta moderne Marijan Haberle, Arhitektura 172-173, Zagreb, 1980.

Holjevčevom odlukom se, osim osiguranja primjerenih prostornih uvjeta za razvoj sajmovanja u Zagrebu, potaknula i urbanizacija i izgradnja područja Novog Zagreba na način da je ubrzala izgradnju cjelokupne infrastrukture – od struje, vodovoda i kanalizacije do primjerenih prometnica koje su bile potrebne kao prilaz Zagrebačkom velesajmu, a iskorištene su za razvoj čitavog područja. Dosad prisutno uzdužno širenje grada prema istoku i prema zapadu zamijenjeno je usmjeravanjem širenja grada na jug, preko rijeke Save.

Značajan poticaj širenju Zagreba na južnu obalu Save bila je i vizionarska odluka tadašnjeg gradonačelnika Većeslava Holjevca o izgradnji Mosta slobode preko Save, puštenog u promet 1959. koji je, kao produžetak središnje gradske osi omogućio simboličan i praktičan početak urbanizacije prostranog i gotovo neizgrađenog područja južno od Save. Upravo zbog te vizionarske odluke i doprinosa razvoju grada, gradonačelnik Većeslav Holjevac (gradonačelnički mandati 1952.-1963.) postao je 1960. počasnim članom Saveza arhitekata Hrvatske(***, 1960, Čovjek i prostor, 100).

Urbanističko rješenje Velesajamskog prostora Božidara Rašice iz 1956. nastojalo je integrirati Velesajam s ostalim dijelovima prekosavskog područja, „uklapanje čitavog prekosavskog prostora u tkivo grada Zagreba“, te afirmirati središnju gradsku os sjever-jug kao produžetak Zrinjevca. Pristupna prometnica do Velesajma riješena u dva nivoa, dala je mogućnost otvaranja podvožnjaka na mjestu ulaznog trga na Velesajam i time je ostvaren fizički vizualni i prostorni spoj između zapadnog i istočnog područja. „Takvo povezivanje dviju površina istočnog i zapadnog prekosavskog područja inicira izgradnju tog područja, što je osnovna misao koncepcije.“ (izvod iz razgovora s Rašicom, ČIP br. 67, 1957.)

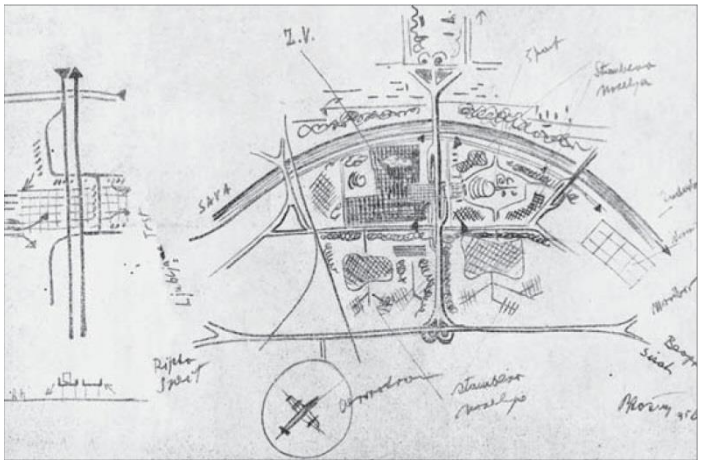

Sl. 35. Skica urbanističkog rješenja Zagrebačkog velesajma iz 1956. (Božidar Rašica)
Izvor: Razgovor s Rašicom, Čovjek i prostor, broj 67, 1957.

Izgradnjom Zagrebačkog velesajma na području Novog Zagreba dovedena je sva potrebna infrastruktura koja je omogućila razvoj toga dijela grada, tako da je Zagrebački velesajam ponovno imao značajnu ulogu u razvoju novog dijela Zagreba potkraj pedesetih godina 20. stoljeća. Iako je 1963., nakon izlaganja idejnog urbanističkog rješenja Južnog Zagreba, Zagrebački velesajam prepoznat kao smetnja za urbanistički razvoj Južnoga Zagreba, njegov

razvoj se može smatrati elementom snažnog poticaja širenju grada na neizgrađena, slobodna područja i generatorom razvoja Novog Zagreba (Bobovec i dr., 2012).

Zagrebački velesajam danas je muzej moderne arhitekture: mnogi njegovi paviljoni - austrijski, američki, talijanski, kineski, Vitićev, Rašićin, Bregovčev, Begovićev imaju vitalnu ulogu u velesajamskoj morfologiji i tema su brojnih istraživanja. Zagrebački velesajam danas je ponovo strateški potencijal za prostornu, funkcionalnu i strukturnu transformaciju grada Zagreba na lokalnoj, gradskoj i regionalnoj razini, i to: obzirom na važan položaj u gradu, dobru prometnu povezanost, javni prijevoz i blizinu aerodroma, riješene imovinsko-pravne odnose, memoriju prostora i tradiciju održavanja gospodarskih izložbi, sajmova i kongresa, te vrijedan zaštićeni spomenički fond i kvalitetan javni prostor krajobrazno uređen s razvijenom komunalnom infrastrukturom. Kako planirani prostor novog gradskog centra Južnog Zagreba uz središnju os Zagreba (Aveniju Većeslava Holjevca) nije realiziran, prilika je da se cjelovito riješi s prostorom Zagrebačkog velesajma koji će svojim otvaranjem prema okolnom prostoru i novim konceptom preuzeti novu ulogu, kako u Novom Zagrebu, tako i u prostoru cijelog grada Zagreba i Zagrebačke regije.

Aktualnom Razvojnom strategijom Grada Zagreba (ZagrebPlan), područje Zagrebačkog velesajma je prepoznato kao jedan od strateških gradskih projekata („Zagrebački velesajam – „inovativno urbano područje“) koje ima za cilj provesti urbanu i gospodarsku transformaciju zapuštenog i zatvorenog kompleksa Zagrebačkog velesajma u inovativnu gradsku četvrt (innovation district) te otvoriti taj prostor, a novim gospodarskim konceptom i novim sadržajima i izgradnjom učiniti ga privlačnim, kako građanima tako i investitorima.

6.3. JUŽNI ZAGREB

Longitudinalnom širenju grada Zagreba u smjeru istok-zapad, projektom „Južnog Zagreba“ (Urbanistički zavod grada Zagreba, 1962) smjer razvoja grada suprotstavio se razvoj prema jugu, prema rijeci Savi i preko nje Mostom slobode u nove prostore prekosavske ravnice. Nakon što su izgrađeni značajni javni objekti na Trnju, prostoru između željezničke pruge i rijeke Save, niz sadržaja pronašao je svoje mjesto na južnoj obali Save (Kolacio, 1962). Suvremena povijest razvoja Novoga Zagreba počinje gradnjom Mosta slobode 1959, za koji se već 1950. počinju izrađivati studije, a taj događaj označava i početak ostvarenja zamisli zagrebačkog gradonačelnika Većeslava Holjevca o širenju grada na desnu / južnu obalu Save.

Na gradskoj razini donosi se strateška odluka o prelasku preko Save i osvajanju prekosavskog prostora u svrhu rješavanja povećanih potreba stanovanja nakon Drugog svjetskog rata u Zagrebu je 1960. nedostajalo 65.000 stanova. Gradonačelnik Holjevac inzistirao je na prelasku rijeke Save kako bi zaobišao postojeću divlju izgradnju povezanu s velikim proizvodnim pogonima uz željezničku prugu (Paromlin, tvornica željezničkih vozila Janko Gredelj) i Strojarsku cestu, te drvne obrte i skladišta uz Sisačku cestu (danas Trnjansku cestu), budući da nije bilo dovoljno vremena i sredstava za urbanu rekonstrukciju i sanaciju područja bespravne gradnje.

1953. izrađen je prvi plan koji predviđa širenje stambenih područja preko Save - Direktivna regulaciona osnova grada Zagreba. Stambene zone zacrtane su kao satelitska naselja koja se prilagođavaju postojećoj gradnji. Ono što je bilo prihvaćeno od Generalne Regulatorne osnove 1936. bila je zamjena defektnih gradskih područja periferijske supstandardne gradnje fizički i tehnički korektnim urbanim standardom, urbanistička socijalna „egalizacija“ svih gradskih područja, sanacija i funkcionalna optimalizacija čitavog grada, a u tu svrhu i diferencijacija industrije, poslovnih, stambenih i rekreativnih zona kao i kompletiranje grada prometnom i komunalnom infrastrukturom. Međutim, povećana je ambicija za rast grada, osobito razvoj industrije i prometne povezanosti s regijom. Prelazak na južnu obalu Save je znatniji, intenzivnost zaposjedanja prostora Trnja veća i Južni Zagreb dobiva ulogu novog gradskog centra.

U novim društvenim i ekonomskim okvirima, arhitekt Vlado Antolić u Direktivnu regulacionu osnovu (1949.-1953.) ugrađuje nove planerske paradigme „funkcionalističkoga grada“ (utjecaj Drugoga i Trećega međunarodnog kongresa moderne arhitekture - Congrés Internationaux

d'Architecture Moderne – CIAM na kojima zagrebački arhitekti toga razdoblja aktivno sudjeluju) promovirajući modernističke postavke organizacije naselja slobodno postavljenim zgradama u zelenilu, potičući tako širenje Zagreba prema jugu.

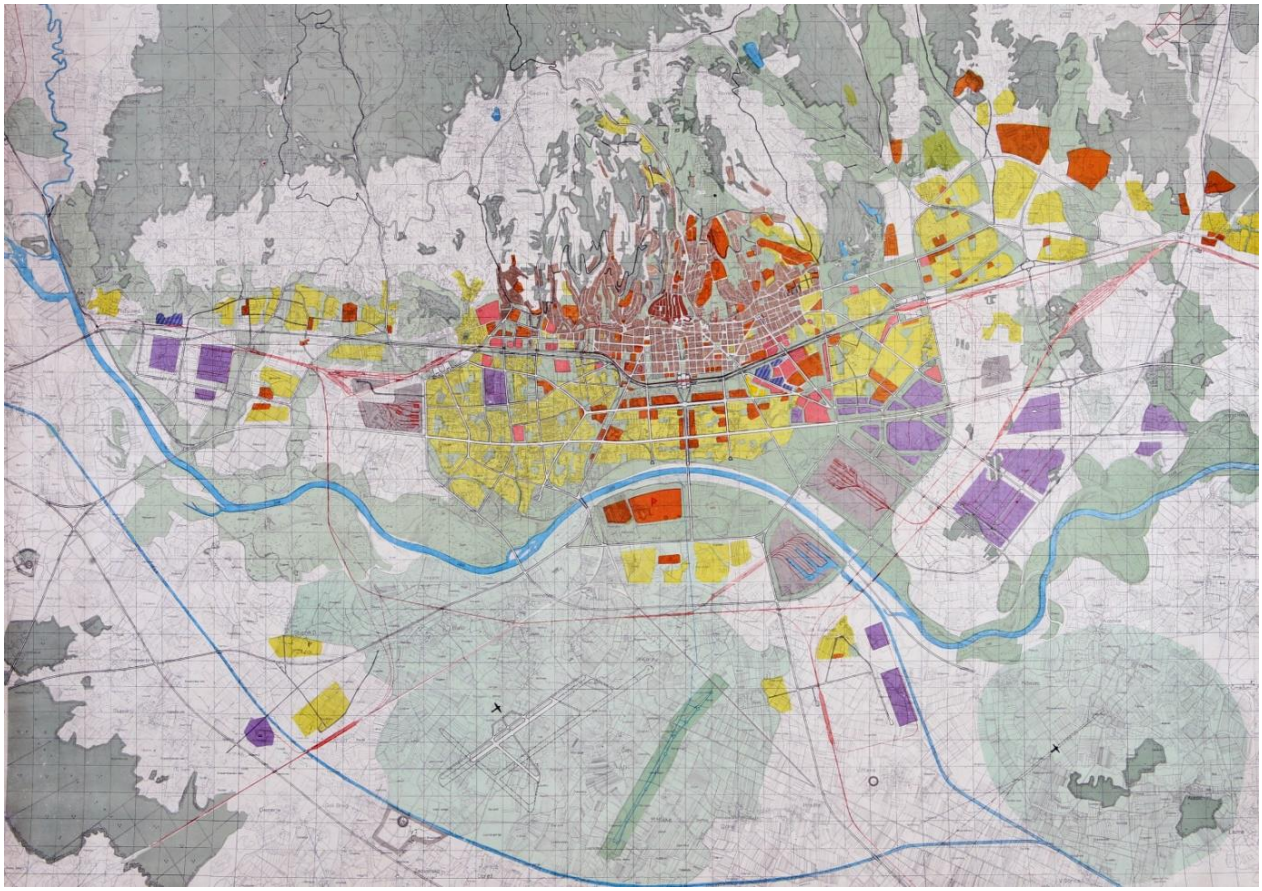

Sl. 36. Direktivna regulaciona osnova grada Zagreba, 1953.
Izvor: Arhiva Zavoda za prostorno uređenje Grada Zagreba

No, Gradsko vijeće ne prihvaća takvu koncepciju Direktivne regulacione osnove iz 1953. zbog nedovoljno izražene ambicije u razvoju grada prema jugu (preko Save) i neslaganja željezničkih autoriteta (Franković, 1985), ali ipak prema toj osnovi gradi se prva traka autoputa kroz grad, trasira Most slobode i usmjerava tekuća izgradnja. Izgradnja nove zgrade Gradske vijećnice u Ulici proleterskih brigada (danas: Vukovarska ulica) na osnovi javnog natječaja za taj objekt i regulaciju poteza produženog Zrinjevca bila je najočitiji izraz nove urbanističke politike gradskog razvoja prema jugu, prema Savi i na njenu desnu obalu.

Odbijanjem Regulatorne osnove arhitekta Vlade Antolića iz 1953. Gradsko vijeće i gradonačelnik Holjevac naglasili su potrebu agresivnijeg širenja grada na južnu obalu rijeke Save. Napušta se dotadašnja Antolićeva krajobrazna paradigma – vizija južne obale Save kao

programski premreženoga krajobraznog središta grada („Antolićev krajobrazni kod“ – Čavlović i dr., 2017) i započinju pripreme za njegovu konsolidaciju kao teritorija implementacije dugoočekivane masovne i industrijalizirane stambene gradnje. Urbanist Mirko Maretić u interview-u iz 2008. ističe da je gradonačelnik Holjevac bio toliko nestrpljiv u pokretanju postupka gradnje s južne strane rijeke Save, da je od građevinara zatražio da se na praznu prekosavsku livadu postave dvije dizalice, samo da bi se moglo reći – „evo, počinjemo“! (Cvetnić, R., Klemenčić, M., 2008. Razgovor s Mirkom Maretićem. Zarez, 10.1.2008.).

Novi razvojni okviri Grada Zagreba markirani su novom regulacijom prometa i izgradnjom prostranih prometnica (današnje Avenije grada Vukovara i Većeslava Holjevca). Otvorenjem vojno-istraživačkog kompleksa Brodarskog znanstvenog instituta (1952. i 1959.) i preseljenjem ključnog međunarodnog mjesta susreta (istoka i zapada) rastućeg gospodarstva - Zagrebačkog velesajma (1956.) započet je intenzivan program planiranja i izgradnje pojedinačnih različitih gospodarskih, političkih ili drugih funkcionalnih graditeljskih intervencija na prostranim zemljištima u državnom vlasništvu, dok je otvorenjem reprezentativnog Mosta slobode (1959.) i probijanjem nepregledne periferije Trnja, Zagreb svoj razvoj konačno fokusirao na južnu stranu Save. Iako nemaju nikakvu direktnu vezu sa stanovanjem, Brodarski znanstveni institut i Zagrebački velesajam omogućili su realizaciju potrebne infrastrukture, ne samo komunalne (vodovod i kanalizacija, energetika) već i prometne u cilju spajanja novog i starog dijela grada.

Promišljanje budućeg novog dijela grada gradonačelnik Holjevac dodijelio je direktoru Urbanističkog zavoda Zdenku Kolaciu 1962. sa suradnicima iz Urbanističkog zavoda grada Zagreba. Razvoj grada usmjeren je prema ortogonalnoj mreži avenija smještenih prema glavnoj gradskoj osi sjever-jug koja se povezivala s gradskom jezgrom, tj. Lenucijevom potkovom, a dosljedno trasiranje takve mreže remetili su tek svojim pozicioniranjem novoizgrađeni Brodarski institut i Zagrebački velesajam. Sukladno tome, 1962. grupa urbanista i arhitekata iz Urbanističkog zavoda grada Zagreba sa Zdenkom Kolaciom na čelu izrađuje Idejno urbanističko rješenje Južnoga Zagreba kao novog usporednog grada na 2.350 ha za potrebe 250.000 stanovnika kojim se cijelo zagrebačko područje južno od Save prvi puta sagledava kao cjelina i koje dosljedno primjenjuje postulate funkcionalnog planiranja. Ovo Idejno urbanističko rješenje rezultat je implementacije novog društvenog uređenja u urbanističko planiranje i arhitektonsko projektiranje. „Ovdje će se neometano i u međusobnom skladu odvijati osnovne urbane funkcije: stanovanje, rad, odmor i promet.“ (Kolacio, 1962).

Planiranje i izgradnja grada nije bilo ograničeno vlasništvom nad zemljištem i građevinama na njemu jer se vlasnika moglo pravnim mehanizmima izvlastiti zbog „općeg interesa“. Veliko područje koje obuhvaća Južni Zagreb jednostavno je podijeljeno na četvorine, bez suvišnog opterećivanja vlasništva nad zemljištem. „Urbanistička koncepcija cijelog Južnog Zagreba temeljila se na rezultatima evolucije urbanizma u razvijenim zemljama svijeta“, pojasnio je Mirko Maretić, „urbanistički otac“ Trnskog i koordinator projekta „Južni Zagreb“ (Cvetnić, R., Klemenčić, M. (2008). Razgovor s Mirkom Maretićem. Zarez, 10.1.2008.).

Ovim Idejnim urbanističkim rješenjem strukturiran je smjer razvoja grada Zagreba prema jugu, s predviđenom izgradnjom tri odvojena centra stambenih zona, i najvećeg, četvrtog centra koji je trebao biti središte Južnog Zagreba, a protezao se s obje strane glavne prometnice postavljene sjever-jug, istočno od današnjeg Zagrebačkog velesajma. Planirano je da samim središtem budućeg centra dominiraju visoke poslovne zgrade snažno suprotstavljene prekosavskoj ravnici iz koje su izvirale, a koje su ga činile prepoznatljivim u širem vizualnom identitetu grada (Kolacio, 1962). Ovakav centar pojavio se kao logičan nastavak na širenje grada prema jugu, a grad Zagreb je uz postojeće povijesno središte trebao dobiti novu vrijednost. Takvo idejno rješenje osiguralo je prostorne preduvjete za realizaciju najvećeg strateškog gradskog projekta „novoga grada“ na 2.350 ha sa stambenim susjedstvima, značajnim javnim sklopovima, središnjim funkcijama i pratećim sadržajima u čitavoj povijesti grada Zagreba.

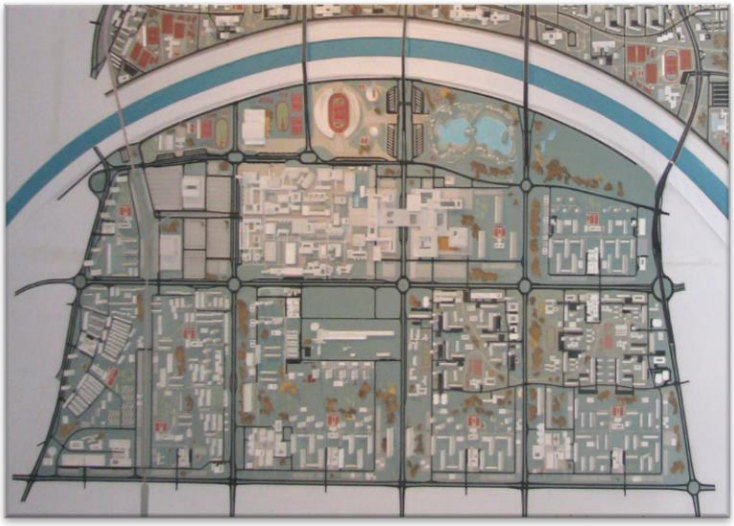

Sl. 37. Idejno urbanističko rješenje južnog Zagreba, 1962. (foto makete)
Izvor: Arhiva Zavoda za prostorno uređenje Grada Zagreba

U razdoblju 1960. – 1970. izgrađena su južnozagrebačka naselja Trnsko, Zaprođe, Siget i Utrina, a 1970. – 1980. naselja Sopot, Travno, Dugave i Sloboština, koja su, na prijedlog

književnika Gustava Krkleca, dobila ime po autohtonim toponimima livada i polja zatečenim na detaljnim kartama, a izuzetak je bio kvart planiran kao novi centar Zagreba – „Središće“, čiji je naziv lokalni derivat njegove buduće gradske namjene (Kolacio, 1962). Upravo se Zaprođe smatra jednim od najuspješnijih predstavnika modularnog planiranja i primjene novih tehnoloških rješenja, te postaje oglednim primjerom za većinu novih naselja u tadašnjoj državi Jugoslaviji kao i najtemeljitije ostvarenim cjelovitim prostornim konceptom u duhu funkcionalizma.

Način i uvjeti gradnje u Trnju i prekosavskoj ravnici bili su potpuno različiti: za razliku od područja Trnja gdje je svakoj novoj izgradnji trebala prethoditi temeljita transformacija - preseljavanje stanovništva ili proizvodnih pogona i popunjavanje / progušćavanje grada, ali i mogućnost priključenja na postojeću komunalnu i prometnu infrastrukturu, izgradnja u slobodnom prekosavskom prostoru nije imala nikakvih prostornih ograničenja, ali niti postojeću komunalnu, energetsku i prometnu infrastrukturu (Kolacio, 1962).

Interpolacijom pravilnog prometnog rastera koji ekonomičnim i racionalnim korištenjem površina definira buduća stambena susjedstva (76) i stambene zajednice – tzv. „mikrorajone“ (24) veličine 20-30 ha sa po 8.000 – 12.000 stanovnika i prosječnom gustoćom 264 st/ha okupljene u veće stambena naselja / kvartove tzv.„rajone“ (4), prostornom organizacijom novog usporednog grada stvorena je mogućnost jasnog i funkcionalnog povezivanja primarnih i sekundarnih jedinica u jedinstvenu urbanističku cjelinu. Uz cjelovito sagledavanje urbanističke koncepcije razvoja čitavoga Grada svaka od novozagrebačkih „kazeta“, definirana snažnim obodnim prometnicama, nosila je urbanistička, arhitektonska i oblikovna obilježja vremena u kojem je nastala.

Osim gradnje prvih urbanih kompleksa Brodarskog Instituta i Zagrebačkog velesajma s južne strane rijeke Save, većina strateških odluka o infrastrukturnim projektima donesenih u kasnim 1940-im i 1950-im prošlog stoljeća omogućile su izgradnju modernističkoga grada desetljeće kasnije (Vranić, 2014). Mirko Maretić konstatira da su kompleksi Velesajma i Brodarskog instituta locirani u vrijeme kada nije postojala dovoljno definirana koncepcija širenja grada prema jugu, te da je njihovo eventualno širenje potrebno limitirati ne bi li se izbjeglo produbljivanje prostornih konflikata s potrebama razvoja grada (Maretić, 1970).

Društvenim „perspektivnim“ (razvojnim) srednjoročnim planom za razdoblje 1957.-1961. utvrđene su smjernice za planiranje potrebnih financijskih sredstava za daljnji razvoj Južnoga Zagreba, a Uredbom o posebnim uvjetima izgradnje stambenih i upravnih zgrada naglasak se stavlja na odgovornom rješavanju stambeno-komunalne izgradnje, što zahtjeva dugoročno planiranje, osiguravanje prostornih preduvjeta za stambena naselja većih kapaciteta, izgradnja i unaprjeđenje prometne infrastrukture zbog sve intenzivnijeg automobilskog prometa.

Poslijeratne urbanističke koncepcije razvoja Grada prema jugu pronalaze platformu u prijeratnoj regulaciji i prijedlogu direktivnog urbanističkog plana, doduše sa suzdržanim intervencijama, programskim postavkama generalnog plana, a osobito u idejnom urbanističkom rješenju Južnoga Zagreba – „Grada preko Save“. U rješenje su ugrađeni i programi rekonstrukcije željezničkog čvora, sustav osnovnih prometnica, program škola, dječjih igrališta i rekreacijskih površina uz odredbe zaštite savskog vodonosnika, odnosa prema poljoprivrednim površinama, napuštenim rukavcima Save, depresijama šljunčara te proizvodnim zonama Grada.

Donijeta je odluka koja je omogućila puno jednostavnije, a samim time i brže stvaranje dostatnog broja stambenih jedinica i svih potrebnih pratećih sadržaja za brzorastući grad. Pri tome su bile bitne političke smjernice implementirane na način isticanja trenutka i opredjeljenje „unaprijeđenog“ socijalističkog puta na sudaru istočnog i zapadnog političkog bloka. Primjena zakona kojim je omogućena nacionalizacija zemljišta, optimalno financiranje izgradnje kao i postignuta organizacijska i tehnološka zrelost velikih građevinskih tvrtki uklonila je konačno prepreku širenja grada na jug. Zbog istaknutog položaja i funkcionalnih zahtjeva, urbanistima je najveći izazov bio „vrlo složeni kompleks novog Zagrebačkog velesajma“ lociran desetak godina ranije, kojeg je kao središte međunarodnih događanja bilo „potrebno povezati s novoplaniranim poslovnim središtem Južnoga Zagreba“ (Maretić, 1970).

Izvorno zamišljen kao jedinstveni grad, Južni Zagreb (danas Novi Zagreb) zbog svoje nedovršenosti danas funkcionira kao skup manje-više neovisnih stambenih zajednica s nerealiziranim stvarnim zajedničkim središtem. Područje namijenjeno centru tog dijela grada nikada nije realizirano sukladno planu. Desetljeća obilježena nedostatkom kulturnog i javnog života ili neadekvatna opremljenost naselja društvenim sadržajima ali i prostorima za rad, bili su glavnim uzrokom nezadovoljstva stanovnika južnozagrebačkih naselja, pa se južno / novozagrebački prostor često nazivao „spavaonicom“ grada (Svirčić-Gotovac, Zlatar, 2015) .

Projektom Južnog Zagreba, u širem prostoru Južnog Zagreba izvršena je diferencijacija južnih područja grada po namjeni i urbanističkim (ruističkim) specifičnostima, tako da najjužnije granice (u širem smislu) predstavljaju područja Vukomeričkih gorica i Stupničkih šuma, tj. južne rekreacijske zone grada, perspektivna industrijska zona Hrvatskog Leskovca i Jakuševca, područja primjene posebnih mjera Zračne luke Zagreb, vodocrpilišta, kompleksa ranžirnog kolodvora i riječne luke Rugvica. U prošlosti, cijeli prostor Južnog Zagreba bio je crkveni posjed. Nakon drugog svjetskog rata cjelokupno zemljište, uključujući i okolna sela je nacionalizirano. Povrat zemljišta je i danas predmet spora između Kaptola i Grada Zagreba. Već 1963. (usvojen 1965.) izrađen je „Urbanistički program Grada Zagreba“, ključni dokument za razumijevanje tijekova poslijeratnog urbanističkog razvoja Zagreba koji je bio preduvjet za donošenje Generalnog urbanističkog plana 1971.

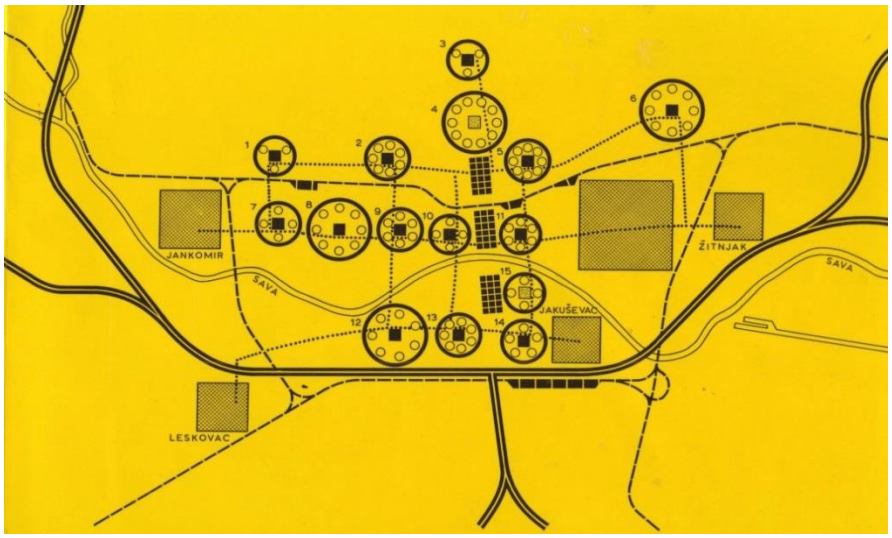

Sl. 38. Urbanistički program Zagreba – Shema prostorne organizacije (UZGZ, 1963)
Izvor: Arhiva Zavoda za prostorno uređenje Grada Zagreba

Krugovima su obilježena (Sl. 38.) stambena naselja / kvartovi tzv. rajoni (njih petnaest za smještaj oko milijun stanovnika), a velikim kvadratima industrijske zone. Tamni kvadratići objedinjeni u skup pravokutnika obilježavaju potez velikog „jedinstvenog“ središta – potez centraliteta, koji bi kao osovina trebao povezati sve dijelove grada. Tranzitni cestovni i teretni željeznički promet trebao bi obići grad.

Kroz čitav projekt proteže se misao o koncepciji i načinu rješavanja Južnog Zagreba, a način izgradnje prekosavskih naselja inicirao je rješavanje i nekih starih, nagomilanih problema u postojećem gradskom tkivu. Osnovna karakteristika Programa je sustavna sistematizacija i

kvantifikacija urbanističkih sadržaja. Urbanistički plan Trnja, dokument „tehničke autoritarnosti i simplicizma“ (Delalle & Gamulin, 1989) primjer je primjene shvaćanja autora programa u planerskoj praksi.

6.4. SREDIŠNJA GRADSKA (KULTURNA) OS

Planiranje strateškog gradskog projekta središnje gradske osi dio je šire urbane strategije približavanja dva Zagreba i integracije prekosavskog prostora u tkivo grada i promišljanja novog središta Zagreba, konceptualizacija reprezentativnih namjena te afirmacija središnje gradske osi sjever-jug kao produžetak Zrinjevca (Rašica), jaz između ideje simboličke gradske osi i već saturiranog prostora na kojem se zacrtava novi gradski centar (Čavlović), reakcija na prostorne izazove koji terete Zagreb još od Holjevčevog prelaska Save i izgradnje Brodarskog instituta (1952 - 1959.) te preseljenja Zagrebačkog velesajma (1956.) na prostor južno od Save i njegove integracije s ostalim dijelovima prekosavskog prostora.

Program sadržaja novog reprezentativnog gradskog središta koje povezuje najstarije dijelove Grada s najnovijima u cjelinu u produženoj osi od parka Zrinjevca do rijeke Save - zagrebački Champs Élysées (Mohorovičić, 1984) definiran je reprezentativnim poslovnim, upravnim, kulturnim i znanstvenim sadržajima i ideja je uspostave nove javne i kulturne zone (Kolacio, 1976) i obuhvata je 650 ha.

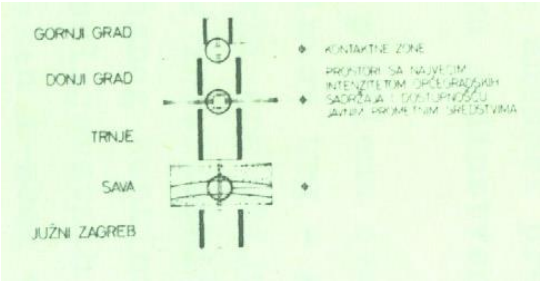

Sl. 39. Shema prostorno - funkcionalne organizacije
Izvor: Studija centralnog gradskog prostora, Zagreb SCGP 01, Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb, 1981.

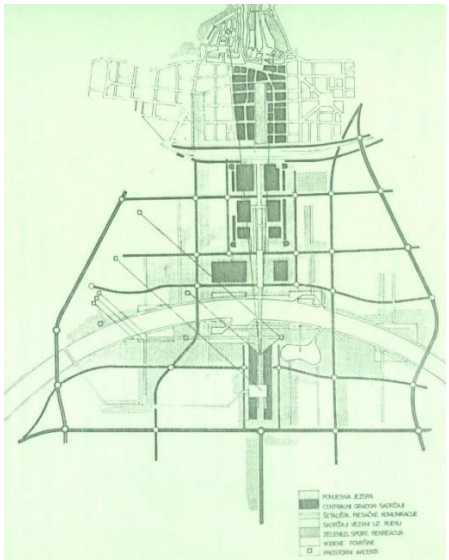

Sl. 40. Koncepcija centralnog gradskog prostora
Izvor: Studija centralnog gradskog prostora, Zagreb SCGP 01, Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb, 1981.

Prostor ovog strateškog gradskog projekta najplaniraniji je prostor grada, za taj prostor je cjelovito ili u pojedinim dijelovima izrađeno najviše studija, urbanističkih planova i provedeno najviše urbanističko-arhitektonskih natječaja u posljednjih šezdesetak godina: evolucija vizije ovog prostora i programiranje strateškog gradskog projekta može se pratiti kroz povijest urbanističkih i arhitektonskih natječaja, projekata i planova koji su se bavili problematikom Trnja, poteza Hrvatske bratske zajednice ili povezivanja povijesne urbane cjeline grada Zagreba s Južnim (Novim) Zagrebom, a izazovi i potencijali ovog prostora kao i prostorno-vremenska matrica detaljno su dokumentirani u prostorno-planskim dokumentima Grada Zagreba: središnja gradska os planirana je već u radovima na velikom međunarodnom natječaju za prostornu osnovu Grada Zagreba 1930.-1931., preko Antolićeve Direktivne regulacione osnove grada Zagreba 1953., dokazuje se u arhitektonskom natječaju za novi kompleks zgrada Gradske vijećnice 1956. i regulaciju poteza od Zrinjevca do Save (temeljem kojih rezultata započinje formiranje novog društvenog centra grada), te se ugrađuje kao središnja ideja prostorne organizacije u Urbanistički program Zagreba 1963., uz očuvanje izuzetno vrijedne vizure iz Južnog Zagreba prema središnjim povijesnim dijelovima grada s Medvednicom, a preuzimaju je i Generalni urbanistički planovi Zagreba 1971. 1986. i 2003. godine.

Za razliku od natječaja za kompleks Gradske vijećnice i regulaciju poteza od Zrinjevca do Save temeljem čijih rezultata započinje formiranje novog društvenog središta grada 1956/58 i izgradnje zgrada Palače pravde 1961. (realizacija 1962. – 1970.), Nacionalne i sveučilišne biblioteke 1978. (realizacija 1988. – 1995.) i Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog 1957. (realizacija 1961. - 1973.) znatno je veći broj drugih planova, programa, studija, urbanističko-arhitektonskih natječaja i projekata koji nikada nisu ostvareni: dvije zgrade koji predstavljaju kompoziciju od tri elementa kompleksa Gradske vijećnice, Studije centralnog gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save (1981.), Kompleks zgrada Vlade ili natječaja za oblikovanje prostora Ulice Hrvatske bratske zajednice i Središnjeg trga u Zagrebu 1992.
Neki od zaključaka i preporuka Ocjenjivačke komisije za ocjenu Studija centralnog gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save (1981.), provlače se kroz prostorno-planske dokumente i aktualne su i danas: centralna zona od Glavnog kolodvora do Save i savsko priobalje formirat će individualnu cjelinu organski povezanu sa starijim dijelovima grada; sjeverna obala Save urediti će se kao šetalište i izlazak grada na obalu, a južna obala koncipirati kao parkovno-rekreativne površine; zgrada Glavnog kolodvora će se zadržati, a sjeverno pročelje Trga revolucionara (Trg Stjepana Radića) arhitektonski definirati; preporuča se sistem kombiniranog prometa s prednošću javnom prometu; stvaranje snažnih isključivo pješačkih površina; željeznica treba postati dio brzog sustava javnog gradskoga prometa; novi južni kolodvor postat će središnjom fokusnom točkom urbanističkog koncepta južnoga Zagreba; povezivanje sjevera i juga ostvarit će se podizanjem nivelete koosijeka kod Glavnog kolodvora (Mohorovičić, 1984);

Promatrajući gradsku središnju os kao novi kulturni potez, a tome su najviše pridonijele realizacije Gradske vijećnice, Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog te Nacionalne i sveučilišne biblioteke, dok novozagrebački dio osi počinje dobivati svoju javnu i društvenu funkciju tek realizacijom Avenue Mall-a 2007., gradskog shopping i multifunkcionalnog centra s prvim kinom u Novom Zagrebu te novi katalizator kulture ne samo u središnjoj osi / Novom Zagrebu / cijelom Gradu, već i regiji, izuzetnu kulturnu funkciju tek 2009. kada je izgrađen Muzej suvremene umjetnosti. Realizacijom takvih reprezentativnih građevina, generiraju se i multipliciraju drugi komercijalni i uslužni sadržaji što doprinose ovim lokacijama kao javnim, posjećenim prostorima.

6.5. UNIVERZIJADA '87.

Uz Olimpijske igre, Univerzijada je najveći međunarodni multisportski događaj, na kojem sudjeluju mladi sportaši – studenti, a organizira je Međunarodni akademski sportski savez (FISU – International University Sports Federation). Ideju o međunarodnom sportskom natjecanju studenata sportaša u svjetskim okvirima promovirao je Jean Petitjean koji još 1923. organizira Prve svjetske sveučilišne igre u Parizu i one su prethodile osnivanju FISU-a. FISU je od svog osnutka 1949. ključni pokretač i poticatelj širenja uloge sveučilišnog sporta i poticanja vrhunskih nastupa u svjetskim okvirima. Prva ljetna univerzijada održana je u Torinu 1959., prva zimska u Chamonixu godinu dana kasnije 1960. i od tada se održavaju bijenalno.

U SFR Jugoslaviji su prije zagrebačke Univerzijade 1987. održana još dva velika sportska događaja – Mediteranske igre u Splitu 1979. i Zimska olimpijada 1984. u Sarajevu, oba s ciljem političkog i kulturnog prestiža ali i snažnim fokusom na razvoj infrastrukture gradova domaćina. Ideja Zagreba o kandidaturi za Univerzijadu datira iz 1979. u vrijeme održavanja Splitskih mediteranskih igara i političkom namjerom rješavanja urbanih infrastrukturnih problema na platformi organizacije značajnog međunarodnog sportskog događanja (Krajnik & Krajnik; 2019).

Odlukom Izvršnog komiteta FISU od 12. svibnja 1984. u Veneciji, Gradu Zagrebu je dodijeljena organizacija Svjetskih studentskih igara 1987. (od 5. do 15. srpnja) i koje će se održati upravo na 200-tu godišnjicu organiziranog sportskog života u Zagrebu, s porukom da je „Univerzijada '87 „koagulator stremljenja, potreba i mogućnosti“ (Orešković, 1985), te je time ubrzana realizacija svih projekata i aktivnosti što su zacrtani u srednjoročnim planovima.

Skupština grada Zagreba je 26. lipnja 1984. donijela odluku o osnivanju Organizacijskog odbora i započele su organizacijske pripreme. Na sjednicama Organizacijskog odbora usvojen je Sportski program, Integralni projekt i Financijski program. Stvarnu realizaciju na sebe su preuzeli različiti odbori, sektori i komisije. Sportski program zajedno je s Programom uređenja grada, koji je donijela Skupština grada Zagreba, usvojen 23. travnja 1985. kao „Program Univerzijade“ te je imao funkciju organizacije, koordinacije i realizacije poslova i zadataka na svim područjima djelatnosti – sport, organizacija izgradnje, financije, marketing, organizacija boravka, informiranja i promidžbe, tiska i izdavaštva, kulture i zabave, prometa i veza, općih poslova te elektroničke tehnologije i sadržavao je detaljan program izgradnje i adaptacije

objekata sportske infrastrukture i objekata za smještaj sportaša u gradu Zagrebu (s popisom svih projekata koje je potrebno izgraditi ili rekonstruirati): rekreacijsko-sportski centar **Jarun** (što je bio i najveći i najsloženiji zahvat – površine cca 240 ha), Plivački i vaterpolo centar **Mladost** s atletskim borilištem, Rekreacijsko-sportski centar **Šalata**, Stadion **Dinamo** na Maksimiru, rekonstrukcije stadiona **NK Zagreb**, **Dom sportova** Zagreb, **Košarkaškog centra Zagreb** i sportsko-poslovni kompleks (danas Dražen Petrović), gradnja 6 i rekonstrukcija 17 školskih sportskih dvorana, gradnja nogometnih stadiona u Velikoj Gorici, Zaprešiću i Samoboru, objekata smještaja sudionika sportskih priredbi u studentskim domovima Cvjetno naselje i Stjepan Radić, te brojni otvoreni sportski tereni.

Veliko megadogađanje od svjetskog značaja Univerzijada 1987. je postalo alat (poticaj) za realizaciju vizije i strategije politike urbanog razvoja Grada Zagreba – domaćina sportskog događanja, čime se u kratkom roku omogućila provedba brojnih projekata, aktivnosti i programa koji su bili direktno ili indirektno vezani uz sam studentski svjetski sportski događaj. Tako su sveučilišne sportske igre s izgradnjom odnosno rekonstrukcijom temeljnih („core“) sportskih objekata, ali i specifičnih zahvata u infrastrukturi, suprastrukturi i ekostrukturi grada i sveukupnog prostorno-funkcionalnog „zagrebačkog prostora“ (regije) dugoročno ostavili otisak na trajno nasljeđe unaprjeđujući ukupnu kvalitetu života njegovih stanovnika.

Ta je sportska manifestacija bila pokretač velikih promjena u gradskom prostoru - pripreme grada za održavanje Univerzijade uključivale su sustavnu urbanu obnovu koja je, između ostalog, uključivala uređenje javnih prostora gradskog središta (**Trg bana Jelačića** – tada Trg Republike je ukidanjem kolnog prometa postao središnji dio sustava pješačkih površina gradskog centra, uređena su **pročelja dvjestotinjak zgrada**.) i gradnju građevina javnog, društvenog i kulturnog sadržaja kao i gradnja **sportsko-poslovnog kompleksa Cibona** (danas Dražen Petrović) ostvario je nove prostorno-programske kvalitete i postao obilježje grada. Zagreb je uz novi **autobusni kolodvor** i potpuno **obnovljeni željeznički kolodvor** dobio i **novi južni ulaz na Zagrebački velesajam**, **galeriju Gradec**, nove **hotele Holiday, Hotel I i Panoramu**, **hotel Esplanade** je u potpunosti renoviran, izgrađen je **press-centar** kod Vjesnikova nebodera i **Centar za automatsku obradu podataka** (CAOP) u Prečkom. Uređen je **Muzej Mimara**, **Arheološki** je muzej dobio lapidarij, obnovljeno je **Zagrebačko kazalište mladih**, **tramvajska** je **pruga** produžena do Vrbana, a dovršen je i **tramvajski prsten** u Novom Zagrebu. Otvoreno je 80-ak novih trgovina. U Zagrebu je realizirano ili kompletno rekonstruirano 130 građevina, a i mnogi okolni gradovi – suorganizatori u zagrebačkoj

aglomeraciji dobili su nove sportske dvorane ili sportske terene (Bjelovar, Čakovec, Jastrebarsko, Karlovac, Petrinja, Sisak, Varaždin i Sveti Ivan Zelina).

Iako je sportski program formalno bio prioritet Univerzijade, manifestacija je imala višestruki značaj: s jedne strane to su bili kulturni događaji, a s druge strane brojna diplomatska predstavništva u svijetu predstavljala su Jugoslaviju i grad Zagreb kao državu i grad „mira i tolerancije“, no najveću dobit je imao grad Zagreb i njegova okolica doživjevši infrastrukturnu renesansu čiji su rezultati vidljivi i danas. Univerzijada '87 bila je i veliki društveni i kulturni događaj s mnoštvom izložbi, brojnim koncertima, pokrenut je Eurokaz, u katedrali je bio izložen sadržaj Riznice, a održavale su se i mise na latinskom i drugim jezicima. Tajnik UN-a Javier Perez de Cuellar je svojim dolaskom obilježio i rođenje petmilijarditog stanovnika Zemlje upravo u Zagrebu, (11. srpnja 1987.), a ono što osobito karakterizira zagrebačku Univerzijadu je uključivanje u organizaciju preko 25.700 volontera.

Na svečanom otvorenju 3. svibnja 1987. sudjelovale su i veslačke posade Oxforda i Cambridgea, a na otvorenju je bilo preko 70.000 gledatelja. Zagreb je dobio „novi velegradski ritam, kozmopolitski duh“ i postao suvremena metropola, Univerzijada '87 je nazvana „drugim Ilirskim preporodom“ zbog infrastrukturne „renesanse“ Zagreba te kulturnih i sportskih događaja u njemu (Fijačko, 1987.), a Orešković (2014), jedan od aktera organizacije gradnje sportske infrastrukture, ističe da je to razdoblje bilo „vrijeme ponosa, zanosa i graditeljske učinkovitosti“. Zaključno, tijekom pripremne faze ljetne Univerzijade 1987. u Zagrebu, izgrađene su brojne nove i rekonstruirane postojeće sportske građevine, komunalni i prometni infastrukturni sustavi i građevine te smještajni kapaciteti za sudionike i posjetitelje, a provedena je i urbana obnova središta Grada. Nadalje, Univerzijada je bila i veliki kulturni događaj ne samo zbog izgradnje javnih i društvenih zgrada kulturne namjene, već i zbog organizacije i održavanja brojnih kulturnih događanja. Dugoročno, unaprijeđena je sportska infrastruktura Grada Zagreba i regije (izgrađeni su novi i rekonstruirani postojeći sportski kompleksi) čime su poboljšani uvjeti za bavljenje sportom te je unaprijeđena kvaliteta života stanovnika. Izgradnjom autobusnog kolodvora, rekonstrukcijom glavnog željezničkog kolodvora i produljenjem tramvajske mreže, unaprijeđen je i sustav javnog gradskog prometa.

Velika većina tada izgrađene sportske infrastrukture i suprastrukture i danas se koristi sukladno izvornoj namjeni. Naime, o načinu korištenja i upravljanja velikom mrežom sportske infrastrukture nakon održanog svjetskog mega-događanja, izrađena je „Studija tehnologije i

organizacije, korištenja, održavanja i upravljanja objektima fizičke kulture grada Zagreba“ prema kojoj je istima trebao upravljati visokocentralizirani sustav tjelesne kulture kako bi zbog veće brige vijek trajanja objekata bio dulji. Budući da većina intervencija ne bi bila provedena u tako kratkom roku (od odluke do realizacije tek 3 godine) da nije bilo Univerzijade, za zaključiti je da je upravo taj značajan svjetski događaj bilo pokretač i alat provedbe zagrebačke urbane razvojne politike. Gradu Zagrebu i čitavoj Zagrebačkoj regiji su upravo zahvaljujući mega svjetskom događanju - 14. ljetnoj Univerzijadi 1987. ostavljeni u nasljeđe brojne sportske građevine koje dugoročne doprinose kvaliteti života njegovih stanovnika i unaprjeđuju image Grada Zagreba kao srednjoeuropskog grada.

Univerzijada je sa svojom spektakularnošću bila u suprotnosti s gospodarskim i političkim trenutkom u kojem se i događala. Primarni značaj bio je s jedne strane politička i kulturna promidžba države i grada organizatora, a s druge strane razvoj infrastrukture u gradu Zagrebu i gradovima suorganizatorima u kojima se održavala. Premda se događala u razdoblju ekonomske i političke krize u tadašnjoj Jugoslaviji, Zagreb je njome doživio infrastrukturnu renesansu. Uz veliku medijsku pokrivenost i bogat kulturni program, Univerzijada je bila i izvrstan vid promidžbe ne samo Zagreba i Hrvatske, već i cijele (ex države) Jugoslavije.

7. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI U STRATEŠKOJ I PROSTORNO-PLANSKOJ DOKUMENTACIJI OSTALIH MAKROREGIONALNIH CENTARA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Po uzoru na zagrebački Generalni urbanistički plan, kao „master plan“ nacionalnog i regionalnog središta Države (s osnovnom idejom gradskog projekta iz 2000), i preostala dva grada u RH s više od 100.000 stanovnika - **Rijeka** i **Split** uvode u svoje generalne urbanističke planove strateške gradske projekte, ali je iz tekstualnog dijela generalnih urbanističkih planova vidljivo da su pojedini gradovi različito odredili što je to (strateški) gradski projekt: u Gradu Zagrebu je osnovna ideja gradskog projekta da je „grad partner u realizaciji“ (Generalni urbanistički plan grada Zagreba, Gradski zavod za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša, 2003), u Rijeci je to “urbana preobrazba ukupnog makroprostora“ (Generalni urbanistički plan Rijeke, Zavod za prostorno uređenje Primorsko-goranske županije, 2007), a u Splitu „obnova i reurbanizacija“ (Generalni urbanistički plan Splita, Zavod za prostorno uređenje Splitsko-dalmatinske županije, 2006). Specifičnog konteksta i s različitim razvojnim aspiracijama, generalni planovi utvrđuju različite sustave (strateških) gradskih projekata, a njihova ekskluzivna pozicija u urbanističkim planovima obrazložena je velikim utjecajnim područjem i pokretačem urbane preobrazbe.

Generalni urbanistički plan Rijeke iz 2007. uvodi gradske projekte kao „područja od osobitog interesa ne samo za razvoj Rijeke, već i šireg prostora, na kojima se očekuje bitan koncepcijski pomak u prostornoj strukturnoj urbanističkoj matrici grada“ (Generalni urbanistički plan Rijeke, Zavod za prostorno uređenje Primorsko-goranske županije, 2007). Riječki gradski projekti stoga svojim prostornim, sadržajnim i lokacijskim potencijalom i novim modelom distinkcije javnog i privatnog postaju nosioci i zamašnjaci urbanog razvoja, prepoznatljiv gradski landmark te generiraju urbanu transformaciju ukupnog makroprostora s namjerom da svojom kvalitetom i očekivanom namjenom transformirani sadržaj i program preraste lokalne okvire. Gradskim projektima obuhvaćena su osobito vrijedna gradska područja odnosno područja povijesne vrijednosti ili druga područja čija je prostorna raspoloživost i namjena od osobite važnosti za grad u cijelosti.

Kao gradske projekte, tj. programe i investicije od kapitalnog značaja koji će predstavljati nosioce i zamašnjake ukupnog razvoja Rijeke i šireg područja, prepoznato je sedam projekata (prostor Delte s lukom Baroš kao dio rekonstruiranog gradskog Waterfronta; Sveučilišni

kampus na Trsatu s Kliničkim bolničkim centrom; Sekundarno gradsko središte Rujevica; stambeno područje Rujevica i Sportsko područje Rujevica; Torpedo; Ugostiteljsko-turističko područje Preluka). Za svaki od gradskih projekta GUP je obrazložio kriterije odabira, te prostorno-programske smjernice: opća i detaljna urbana pravila, prostorne pokazatelje gradnje građevina, uređenje površina kao i parametre za moguće rekonstrukcije postojećih građevina. Za sva područja gradskih projekata osobitu pažnju treba posvetiti planiranju i oblikovanju javnih prostora i pješačkih putova, parkova i gradskog zelenila.

Generalni urbanistički plan Splita iz 2006. utvrđuje gradske projekte kao „fleksibilne urbane zahvate većeg mjerila kompleksne sanacije, obnove i reurbanizacije“ (Generalni urbanistički plan Splita, Zavod za prostorno uređenje Splitsko-goranske županije, 2006), na posebno vrijednim područjima grada i/ili namjene od posebnog interesa za grad odnosno značajni doprinos slici i doživljaju grada i oni moraju zadovoljavati barem jedan od tih kriterija.

Programiranje, planiranje i upravljanje gradskih projekata Generalnim urbanističkim planom Splita temelji se na četiri osnovna principa: integralnost (jer pretpostavlja cjelovito sagledavanje potreba i mogućnosti grada i posebno dijela grada u kojem se realizira i na taj način nadilazi fragmentarnost detaljnih planova; provedivost i prezentabilnost (jer planira i koordinira intervencije koje se provode u definiranom vremenskom razdoblju i na način koji kroz razradu i vizualnu prezentaciju dodatno motivira urbane aktere i privlači investitore – partnere); fleksibilnost i održivost (jer putem procjene utjecaja intervencije ocjenjuje njezinu održivost u odnosu na ukupni urbani kontekst, i već u fazi programiranja utvrđuje čvrste i nepromjenjive elemente, te one elemente koji se mogu mijenjati u fazama razrade i pregovaranja ili nakon dodatnih analiza); participacija svih urbanih aktera, transparentna procedura i usuglašavanje javnog i privatnog interesa (javno-privatno partnerstvo).

Generalni urbanistički plan Splita utvrđuje i temeljne kriterije za realizaciju gradskih projekata: zaštita javnog interesa i poštivanje općih ciljeva razvoja Grada, koji se iskazuju kroz GUP i Osnove gospodarskog razvitka Grada Splita, fleksibilnost programa kao pretpostavka za pregovaranje javnog i privatnog sektora, visok stupanj javnosti i demokratske kontrole procedure u svim fazama realizacije (sudjelovanje stručnih udruga, neprofitnog sektora i ukupne urbane javnosti). S obzirom da nije moguće unaprijed egzaktno ocijeniti investicijsku privlačnost pojedinog gradskog projekta, potrebno je osigurati određeni stupanj fleksibilnosti u definiranju sadržaja projekta.

Istovremeno treba definirati stabilne elemente projekta od kojih se ne može odstupiti i koji su rezultat sagledavanja širih javnih interesa i usklađivanja sa ukupnim ciljevima razvoja grada. Fleksibilni elementi programa gradskih projekata se razrađuju kroz procedure pregovaranja između gradske uprave i zainteresiranih partnera (investitora). Za razliku od elemenata programa gradskog projekta koji zahtijevaju određenu fleksibilnost, nužno je detaljno definirati sve elemente procedure pregovaranja, usuglašavanja programa izgradnje i drugih uvjeta javno-privatnog partnerstva. Ova procedura mora osigurati ravnopravnost potencijalnih partnera te jamčiti dostupnost informacija, javnost rada i puno sudjelovanje svih urbanih aktera (nevladine udruge, strukovne organizacije, mjesna samouprava i zainteresirani građani).

Generalni urbanistički plan Splita utvrđuje 11 gradskih projekta: Gradska luka (zapadna obala, istočna obala), Poljud, Stari Hajdukov plac, Brodarica, Kopilica, Duilovo, Karepovac, Meje, Dračevac, Sportski centar istok. Za svaki pojedini gradski projekt GUP utvrđuje programske smjernice kao podlogu za daljnji postupak koji uključuje: promoviranje strateških gradskih projekata (city marketing), pregovori između predstavnika Grada, potencijalnih investitora i stručnih službi i institucija te postizanje javno-privatnih partnerstava oko usuglašenog programa izgradnje, urbanističko-arhitektonski natječaj (osim gradskih projekata Dračevac i Karepovac), te izradu provedbenog dokumenta prostornog uređenja temeljem natječajnog rješenja.

8. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI U STRATEŠKOJ I PROSTORNO-PLANSKOJ DOKUMENTACIJI GRADA ZAGREBA

8.1. GENERALNI URBANISTIČKI PLAN GRADA ZAGREBA I ANALIZA STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA

Kao temeljni dokument planiranja i upravljanja prostorom, Generalni urbanistički plan je moderator i instrument upravljanja razvoja grada u prostoru i vremenu, pri čemu je osobito suočen s izazovima prostornog razmještaja javnih prostora. Iako je Generalni urbanistički plan izuzetno složen interdisciplinarni prostorni dokument, on je niža razina sveobuhvatnog sustava prostornog uređenja i kao takav je samo sektorski urbanistički dokument.

Razvojne strategije gradova / županija / aglomeracija temeljni su planski dokumenti njihovih razvojnih politika usmjerenih ka smanjenju regionalnih razlika i jačanju njihovog razvojnog potencijala. Za razliku od Generalnog urbanističkog plana koji se prvenstveno bavi prostornom komponentom, u razvojnim strategijama gradova / županija / gradskih aglomeracija ova komponenta nedostaje obzirom kako primarno uključuju gospodarske, klimatske, ekološke i društvene aspekte razvoja, čime se generira određeni jaz između prostornog i regionalnog planiranja i nemogućnost njihovog integriranja u jedinstveni sustav.

Devedesetih godina u Zagrebu se počinje diskutirati o pojmu „strateških gradskih projekata“ kao čimbenika razvoja grada, koji su se od 2000., na različite načine definirani i koncipirani, počeli pojavljivati i u prostorno-planskim i u strateškim dokumentima Grada Zagreba. Novom urbanom strategijom Zagreba - Zagreb 2000+ (Gradski zavod za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša, 2000), inovativno, bez stega redukcije sektorskog urbanističkog dokumenta iz zakonom strukturiranog Generalnog urbanističkog plana, predložena je reprodukcija grada kroz niz elaboracija gradskih projekata, temeljenih na partnerstvu Grada – javnog sektora i investitora odnosno privatnih vlasnika zemljišta kao temeljnih aktera gospodarenja prostorom, uz prisutnost urbane javnosti. U tzv. „Plavoj knjizi“ (Gradski zavod za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša, 2000), polazeći od koncepcije Nove urbane strategije Zagreba i niječući okvire tradicionalnog sektorskog plana, objavljen je nikada usvojeni Prijedlog Generalnog urbanističkog plana Zagreba. Ovim prijedlogom obuhvaćeni su gradski projekti kao veći projekti urbane konsolidacije grada koji su za pojedina područja grada vezani uz projekte gradske infrastrukture održive mobilnosti koja rezultira promjenom mjerila i povećanjem vrijednosti postojećeg gradskog prostora, na način da grad poboljšava i povećava vrijednost gradskog okoliša kroz investiranje u javne programe (javni promet, ulica, park, trg, javna

građevina). Devastacijom dokumenta predloženog 2000., u usvojenom Generalnom urbanističkom planu Zagreba (Gradski zavod za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša, 2003.) izostala su nova proceduralna i institucionalna rješenja koja počivaju na partnerstvu temeljnih sudionika gospodarenja prostorom. Ipak, za složene aktivnosti vezane na uređenje prostora od osobitog gradskog interesa, ovim Generalnim urbanističkim planom omogućena je izrada gradskih projekata u kojima je Grad partner u realizaciji na način da je vlasnik zemljišta ili je već uložio ili planira ulagati u cilju stvaranja nove gradske kvalitete. Obzirom na detektiranu višedesetljetnu podinvestiranost u temeljne razvojne prioritete i sustave Zagreba, u cilju njihove sanacije Izmjenama i dopunama Generalnog urbanističkog plana (Gradski zavod za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša, 2007.) povećan je broj strategijskih prioriteta Zagreba - gradskih projekata kao prostora i tema na kojima Zagreb namjerava uključiti kapital svih zainteresiranih. Pored prepoznavanja i definiranja pojedinih konkretnih gradskih projekata, dodatno je otvorena mogućnost da to mogu postati i sve površine u vlasništvu Države ili Grada Zagreba koje su veće od 1 hektara, kao i građevinske lokacije na kojima se dozvoljava visina građevina veća od 9 etaža. Ovakva brojnost i raznovrsnost kriterija rezultira gubljenjem ekskluzivne pozicije i značaja strateških gradskih projekata, u Generalnom urbanističkom planu argumentiranih kao novi impuls razvoja grada i potencijal koji generira urbane preobrazbe na području utjecaja širem od vlastitih okvira.

Prijedlogom Generalnog urbanističkog plana 2000. i cjelokupnim Prijedlogom sustava prostornog uređenja Grada Zagreba (Zagreb 2000+ Nova urbana strategija: Generalni urbanistički plan Zagreba – Prijedlog 2000, objavljeno u „Plavoj knjizi“, Zagreb, 2000) po prvi puta je uveden alat strateških gradskih projekata koji je trebao udružiti javni interes i interes privatnih poduzetnika. Pojedine gradske lokacije trebale su biti proglašene kao „područja strategijskih mjesta konsolidacije i urbane obnove na kojim će biti zadovoljene potrebe građana Zagreba te gradskog kapitala (u vrijednom gradskom zemljištu) i privatnog kapitala“ (Generalni urbanistički plan Zagreba – Prijedlog 2000, objavljeno u „Plavoj knjizi“, Zagreb, 2000).

Lokacije strateških gradskih projekata su, po svojoj prostornoj poziciji i veličini najvrjedniji gradski prostorni resursi, kako u smislu tržišta nekretnina, tako i u odnosu na sam metabolizam grada. Kako se radilo o realizacijama temeljem razvojnih programa sadržaja i događanja od interesa za Grad, u provedbi je akceptirano da su takvim planiranjem generirane točke / zone u kojima se ne moraju primjenjivati detaljna i često restriktivna urbana pravila provedbenih odredbi GUP-a grada Zagreba.

Od same ideje uvođenja takvog alata u *master* planiranje Grada Zagreba, do posljednje izmjene i dopune temeljnog prostorno-planskog dokumenta urbanog dijela Grada Zagreba (generalnoga urbanističkoga plana), broj planiranih strategijskih prioriteta Zagreba, prostora i tema - gradskih projekata – na kojima Zagreb želi uključiti kapital svih zainteresiranih kako bi se sanirala višedesetljetna podinvestiranost u njegove temeljne i razvojne prioritete i sustave raste, nema kriterija za utvđivanje istih, a procedure za provođenje su preregulirane, nisu jednoznačne, a time su i neprovedive (Veselić Bruvo & Jakovčić, 2019).

Generalnim urbanističkim planom je u kartografskim prikazima označeno 56 točkastih gradskih projekata, a u tekstualnom dijelu su dodatno utvrđena još 3 linijska gradska projekta (željeznička pruga, rijeka Sava i potez Heinzelova – Radnička). Također, uz pojedinačne definirane gradske projekte mogućnost da to postanu imaju i sve površine veće od 1 hektara u vlasništvu Države ili Grada Zagreba, kao i sve lokacije za gradnju građevina viših od 9 etaža. Ali, utvrđene su i različite sektorske liste gradskih kapitalnih projekata i prioriteta (u gospodarstvu, prometu, komunalnoj infrastrukturi, obrazovanju i sportu, zdravstvu te energetici i zaštiti okoliša).

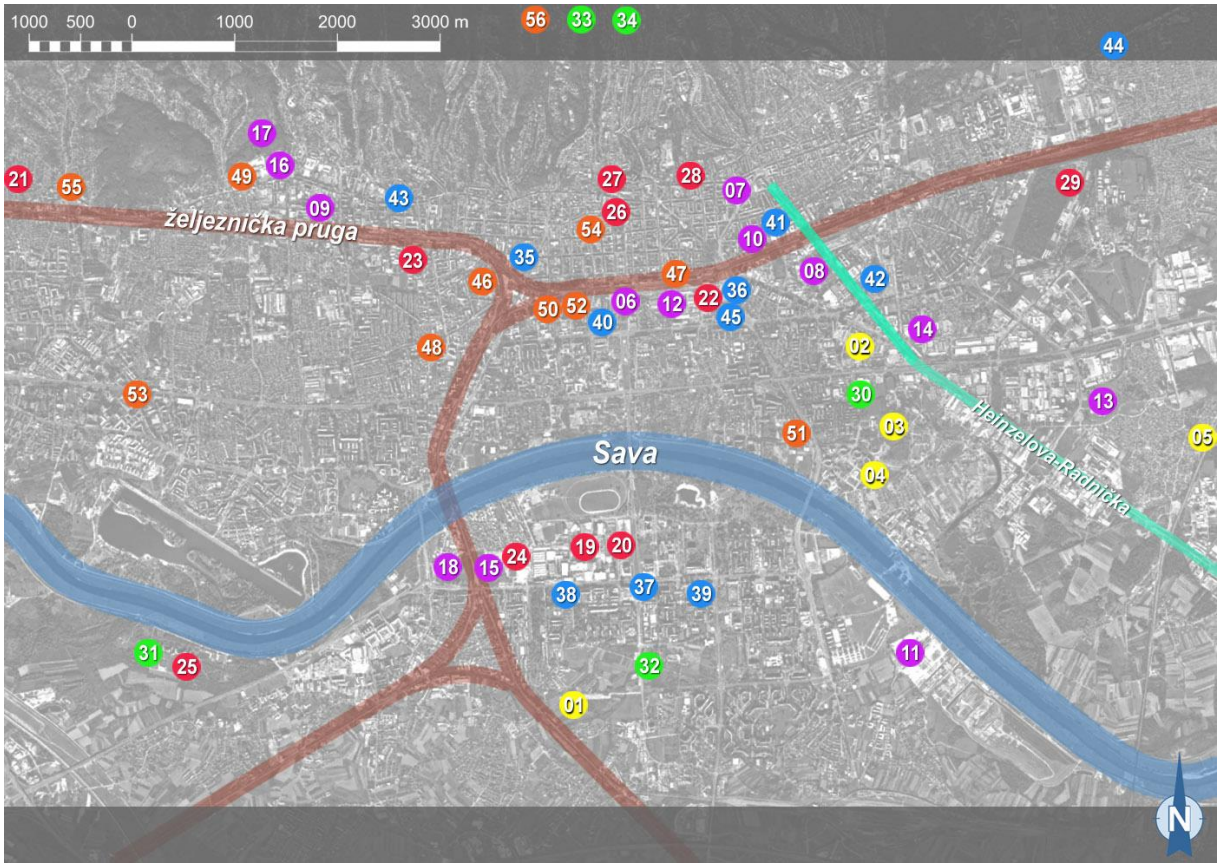

Sl. 41. Shematski prikaz strateških gradskih projekata definiranih GUP-om grada Zagreba
Izvor: izradila autorica

Tab. 5. Popis strateških gradskih projekata prema GUP-u grada Zagreba

	JAVNI PROGRAMI STANOVANJA
1.	PODBREŽJE
2.	KOMPLEKS ViO & ČISTOĆA, Folnegovićeva
3.	BOROVJE I (između Savice i Gavelline)
4.	BOROVJE II (južno od Ulice Tigrovi, uz Biondinu ulicu)
5.	STRUGA - BOGDANI
	PRENAMJENA STARE INDUSTRIJE
6.	PAROMLIN
7.	BLOK BADEL
8.	ZAGREPČANKA
9.	BLOK Prilaz baruna Filipovića – Cankarova - Gradišćanska
10.	PLUTO – produžena Branimirova
11.	JAKUŠEVAC – sajam automobila
12.	GREDELJ – željezničke radionice
13.	MUNJA
14.	LIPA MILL - Ivekovićeva
15.	URIHO – Avenija Dubrovnik
16.	CIGLANA
17.	MÜLLEROV BREG
18.	ZRINJEVAC – Remetinečka cesta
	JAVNI SADRŽAJI I DRUŠTVENA NAMJENA
19.	ZAGREBAČKI VELESAJAM
20.	ZAGREBAČKI VELESAJAM - istok
21.	PODSUSED - centar
22.	ZONA M2 - Strojarska
23.	Prostor uz TRG KREŠIMIRA ĆOSIĆA
24.	Zona sjeverno od Av. DUBROVNIK i zapadno od ZG. VELESAJMA
25.	BOLNICA BLATO
26.	PROJEKT SINAGOGA
27.	PROJEKT DOLAC
28.	Potez VLAŠKE između Vončinine i Jurkovićeve
29.	BORONGAJSKI KAMPUS
	PARKOVI I POVRŠINE ZA REKREACIJU (ZELENA INFRASTRUKTURA)
30.	REKREACIJSKI PARK SAVICA - ŠANCI
31.	TERME ZAGREB
32.	PARK NOVI ZAGREB
33.	ŠPORTSKI CENTAR – PARK ORLOVAC
34.	SLJEMENSKA ŽIČARA – DONJA STANICA GRAĆANI DOLJE
	GRADNJA UZ AVENIJE I GLAVNE GRADSKE ULICE I TRASE JAVNOG GRADSKOG PRIJEVOZA
35.	KONGRESNI CENTAR - Jukićeva
36.	URIHO – Držićeva ulica
37.	SOPOT – ugao Av. Dubrovnik I Av. Većeslava Holjevca
38.	SIGET – uz Aveniju Dubrovnik
39.	Zona ugao SR NjEMAČKE i Av. DUBROVNIK
40.	LOKACIJA GRADSKOG POGLAVARSTVA – Ulica grada Vukovara
41.	Prostor između produžene BRANIMIROVE i BANJAVČIĆEVE – Ul. KNEZA LJ. POSAVSKOG
42.	Potez uz VUKOVARSKU (od Ulice Svetice do Heinzelove)
43.	Ilica 212-214
44.	Zona Robne kuće NAMA - Dubrava
45.	Zona M2 južno od AUTOBUSNOG KOLODVORA
	NOSIOCI IDENTITETA URBANISTIČKIH CJELINA, URBANI POTEZI GRADA
46.	NK ZAGREB – Kranjčevićeva
47.	GLAVNI KOLODVOR ZAGREB
48.	SREDIŠTE TREŠNJEVKE
49.	TRŽNICA KUSTOŠIJA
50.	Ugao UNSKA - KOTURAŠKA
51.	Prostor uz križanje DRŽIĆEVA – Produženo PRISAVLJE
52.	Ugao MIRAMARSKA - BEDNJANSKA
53.	Zona M2 uz ZAGREBAČKU - VRBANI
54.	Lokacija PRERADOVIĆEVA 23
55.	TRŽNICA VRAPČE - ZONA M2
56.	SREDIŠTE ŠESTINA
	AFIRMACIJA POSTOJEĆIH I NOVIH GRADSKIH POTEZA
57.	PROJEKT GRADSKE ŽELJEZNICE
58.	PROSTOR SAVE
59.	POTEZ HEINZELOVA - RADNIČKA

Izvor: izradila autorica

Bez kriterija za utvrđivanje razvojnih prioriteta i sustava čiji broj ubrzano raste i prereguliranih ali neujednačenih procedura, ovakvo planiranje gradova je neprovedivo. Na takav način se status „nedefiniranih urbanih pravila“ dodjeljuje sve većem i većem broju složenih projekata, bez obzira na programski sadržaj investicije ili stvaran značaj unutar deklariranih strateških i prostorno-planerskih smjernica razvoja Grada. Ovakvom brojnošću i raznovrsnošću (anarhiji) kriterija strateški gradski projekti gube svoju ekskluzivnu poziciju u generalnom urbanističkom planu argumentiranu novim impulsom razvoja grada, širokim utjecajnim područjem i mogućnošću generiranja šire urbane preobrazbe od prostornih okvira njih samih.

U samoj provedbi, popisi strateških gradskih projekata proglašavanjem „strateškog interesa“ podložni su stalnim promjenama, što zbog promjena gospodarskih okolnosti, što zbog drugačije „investicijske klime“. Sama strateška provedbena razina i, u pravilu, uvijek samo započinjanje provedbene procedure vidljivo je u izradi programa i provedbi anketnih urbanističko-arhitektonskih natječaja kojima se propituju mogući prostorni kapaciteti, programi sadržaja, te posredno analiziraju potencijali na tržištu nekretnina (gradskih zemljišta i prostora) kao i platformi za privlačenje investitora.

Prostorno uređenje se svodi na rješavanje imovinsko-pravnih odnosa, osiguravanje posebnim propisom utvrđene (a ne potrebne strateške) pokrivenosti prometnom te komunalnom i energetskom infrastrukturom i uz poslovne, trgovačke i stambene namjene, stvaranje, u pravilu, eksternih povoljnih razvojnih uvjeta neoliberalnih formata u obliku javnih prostora, kulturih industrija, kreativnih klastera, tehnoloških i/ili znanstvenih parkova, inovacijskih četvrti i co-working prostora. To se osobito odnosi na isticane trendovske sadržaje trenutno podržavane europskim omotnicama. Etape izrade i donošenja prostorno-planskog dokumenta kojim bi se programirala sadržajna struktura i uvjeti gradnje, regulirali odnosi između vlasnika i korisnika te planiralo upravljanje, a sve uz osiguravanje participacije građana i korisnika, u pravilu, nisu realizirane. Urbanist Pegan (2012) tako zaključuje da je jedino prostor moćan izvor kapitala u uvjetima izostalih regulativnih i etičkih vrijednosti struke, jer se kao posljedica provedene privatizacije dozvoljava trgovanje zemljištem umjesto da ono bude resurs za održivu budućnost i izvor prihoda za unaprjeđenje stanja u prostoru. Upravo bi se budućim razvojem na ovim prostornim gradskim resursima trebali razvijati modeli koji mogu pružiti gradu potencijal za stvaranje novih vrijednosti - generiranje novih radnih mjesta i inkubatora za proizvodnju budućih gradskih funkcija.

U kontekstu novih oblika planiranja i upravljanja urbanim intervencijama usmjerenih prema procesima kontiuirane transformacije grada analizom teorijskih pristupa (Veselić Bruvo i Jakovčić, 2019) i koncepata pojma te definicije strateških gradskih projekata izdvajaju se kao osnovne karakteristike / obilježja strateškog gradskog projekta:

- složenost ili kompleksnost pri čemu transformacija područja zahtijeva sinergiju različitih aktivnosti te participaciju većeg broja aktera tijekom duljeg vremenskog razdoblja;
- urbanitet koji podrazumijeva skup prostorno i vremenski koncentriranih javnih aktivnosti čija svrha je izgradnja određenog dijela grada bez zadanih ograničenja;
- prestiž koji se temelji na činjenici da u suvremenom globaliziranom svijetu slika projekta postaje moćni instrument privlačnosti, utjecaja i razvoja gradskih područja;
- ikoničnost koja se manifestira u estetici i simboličkom značaju projekta za širi prostor;
- veličina mjerila koja se može odnositi na cilj projekta, površinu, opseg programa ili potrebne resurse za realizaciju projekta;
- funkcionalnost koja podrazumijeva namjenu projekta s obzirom na društveno – ekonomsku i funkcionalnu organizaciju prostora;
- sustavnost koja podrazumijeva koordinaciju projekata malog mjerila koji strateškim i jedinstvenim vođenjem i upravljanjem dobivaju funkciju projekata velikog mjerila te su dio širih prostornih strategija razvoja i transformacije grada;
- generator razvoja podrazumijeva da je projekt inicijator i pokretač razvoja okolnog područja i investicija;
- katalizator razvoja podrazumijeva da projekt pospješuje i ubrzava razvoj okolnog područja i investicija.

Korištenjem GIS alata unutar ZgGeoportala (Zagrebačke infrastrukture prostornih podataka) i kreiranjem analitičkih karata prostora Grada Zagreba cilj je bio analizirati i valorizirati utvrđene strateške gradske projekte Grada Zagreba prema: lokaciji u gradu, veličini obuhvata, namjeni prostora, vlasništvu zemljišta, obliku intervencije u prostoru, procedurama kroje prethode njihovoj realizaciji i drugim utvrđenim kriterijima te definirati strateške gradske projekte kao alat u strategijskom planiranju razvoja grada te jednoznačno utvrditi kriterije za njihov odabir.

Kreirane su analitičke karte na kojima su prikazani svi strateški gradski projekti utvrđeni grafičkim prikazima Generalnoga urbanističkoga plana (gdje je označeno 56 točkastih gradskih

projekata, a u tekstualnom dijelu su dodatno utvrđena još 3 linijska gradska projekta - željeznička pruga, rijeka Sava i potez Heinzelova – Radnička), grupirani su projekti prema kriteriju planske namjene (mješovita, javna, gospodarska i parkovno-rekreativna namjena), izdvojeni su projekti prema pitanju / kriteriju napuštenosti / nedovoljno korištenosti ima li napuštenih zgrada na području obuhvata strateškog gradskog projekta (da / ne / djelomično), zatim prema kriteriju izgrađenosti – da li je strateški gradski projekt na neizgrađenom prostoru (da / ne / djelomično), zatim prema kriteriju površine područja / veličine strateškog gradskog projekta (mali – do 2 ha, srednji -2 ha do 10 ha, veliki – preko 10 ha, kriteriju vlasničke strukture (Grad Zagreb, Republika Hrvatska, privatno vlasništvo).

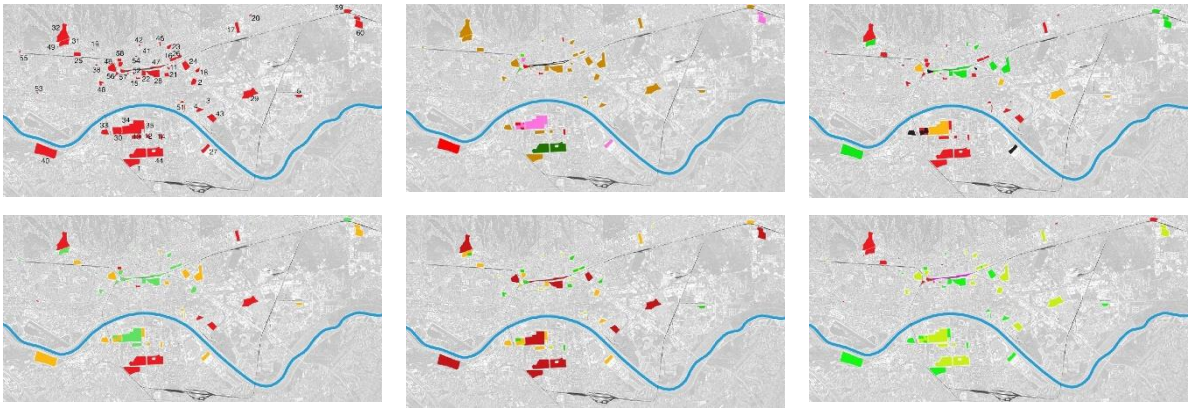

Sl. 42. Shematski prikaz strateških gradskih projekati Grada Zagreba prema kriterijima (generalni plan, planska namjena, napuštenosti, izgrađenost, veličina, vlasnička struktura)
Izvor: izradila autorica

Za analizu geoprocesnim alatima u GIS-u formirane su atributne tablice s općim podacima: dio grada/ gradska četvrt, naziv strateškog gradskog projekta, godina realizacije, vrsta projekta, ciljane brojke, program (m^2 ili jedinice), ikoničnost / vidljivost i klasifikacijom gradskih projekata prema sljedećim kategorijama: tema, veličina obuhvata, planirana namjena, planirano urbano pravilo, vlasnička struktura, postojeće korištenje, urbana gustoća, transformacija korištenja prostora, stvarno korištenje prostora, kulturna baština, zaštita prirode, krajobrazna regionalizacija, područje primjene posebnih mjere i ograničenja, oblik prostorne intervencije, obveza izrade urbanističkog plana, obveza provedbe urbanističko-arhitektonskog natječaja…

Odabrane teme strateških gradskih projekata koji su razmatrani su: javni programi stanovanja, prenamjena stare industrije, javni i društveni sadržaji, parkovi i površine za rekreaciju - zelena infrastruktura, gradnja uz avenije i glavne gradske ulice i trase javnog gradskog prijevoza,

nosioci identiteta urbanističkih cjelina i urbani potezi grada, afirmacija postojećih i novih gradskih poteza. Kriteriji uzimani pri analizi su: GUP grada Zagreba – grafika / tekst; planska namjena – mješovita / društvena / gospodarska / zelene površine i parkovi / infrastruktura; napuštenost zgrada; postojeća izgrađenost / korištenje; veličina - < 2ha / 2 - 10 ha / > 10 ha; vlasništvo - Grad Zagreb / Republika Hrvatska / privatno, obveze izrade detaljnijeg urbanističkog plana; značaja – lokalni / gradski / regionalni, usklađenost s posebnim ciljevima Nacionalne razvojne strategije i Razvojne strategije Grada Zagreba. Metodom analize, valorizacije i redukcije temeljem odabranih tema i kriterija izdvojeno je **jedanaest** (11) **strateških gradskih projekata**.

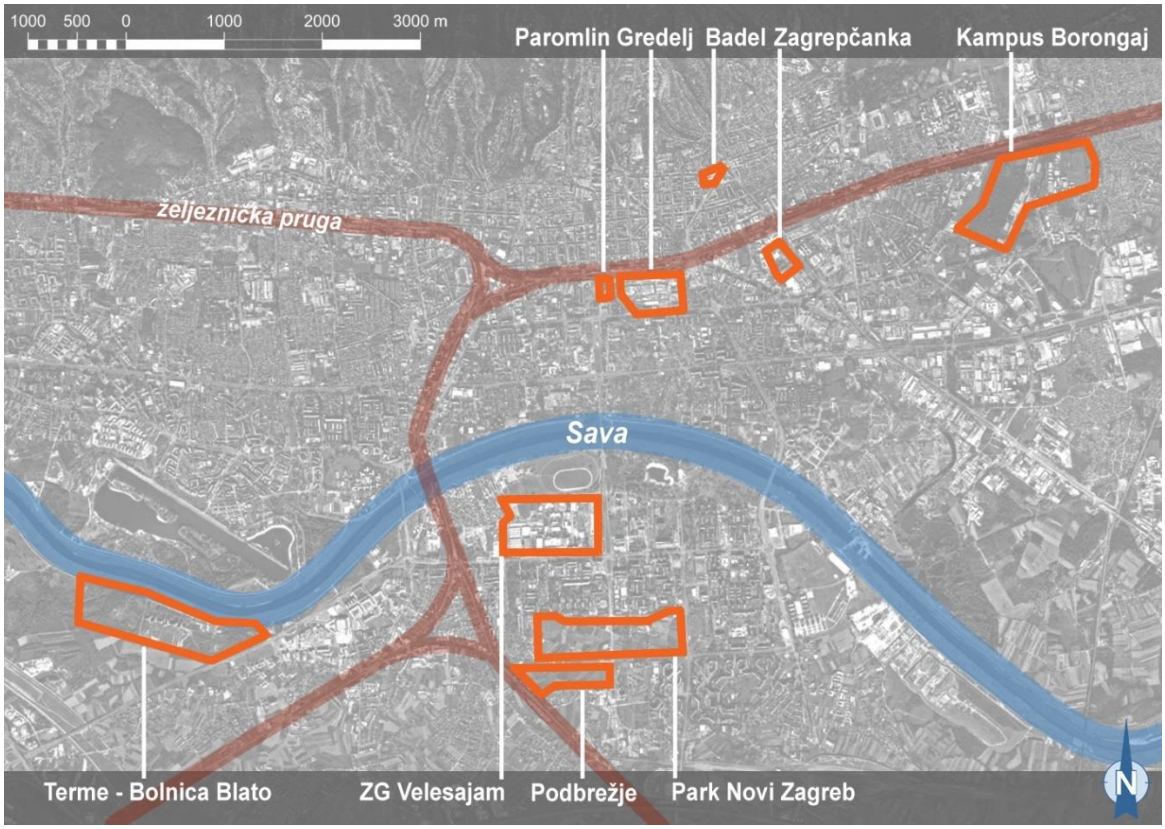

Sl. 43. Izdvojeni strateški gradski projekti za Grad Zagreb
Izradila: autorica

Tab. 6. Izdvojeni strateški gradski projekti za Grad Zagreb

R.BR.	NAZIV / TEMA	POVRŠ.	VLASN.	PRETH. KORIŠT.	PRIVREM. KORIŠT.	PLANSKA NAMJENA	KULTURNA BAŠTINA	LOKACIJA PROJEKTA U GRADU / OBUHVAT
1.	**Blok Badel** / prenamjena stare industrije	**2 ha**	Grad Zagreb	proizvodnja namjena (tvornica alkoholnih pića Badel – Arko i tvornica posuđa Gorica)	poslovno sport	mješovita, pretežito poslovna namjena M2	zaštićeno kulturno dobro / preventivna zaštita	
2.	**Paromlin** / prenamjena stare industrije	**3,6 ha**	Grad Zagreb	proizvodna namjena – (mlin)	parkiralište	mješovita, pretežito poslovna namjena M2	zaštićeno kulturno dobro – graditeljski sklop „Industrijski krajolik – povijesna cjelina industrijskog kompleksa Paromlin“ Z-1533	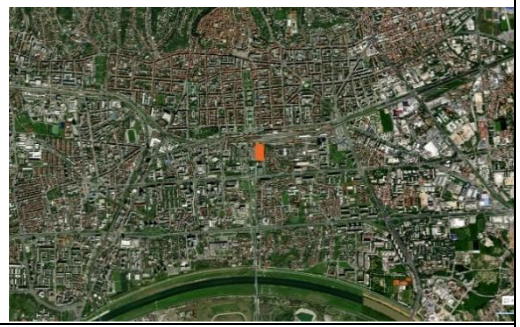
3.	**Gredelj** / prenamjena stare industrije	**12 ha** (25,6 ha sveukupno SGP)	ZgHolding d.o.o. Republika Hrvatska/ javna poduzeća - HŽ	proizvodna namjena (tvornica željezničkih vozila Janko Gredelj)	parkiralište	mješovita, pretežito poslovna namjena M2	zaštićeno kulturno dobro – graditeljski sklop „Industrijski krajolik – kompleks nekadašnje Strojarnice državne željeznice“ Z-1540	

4.	**Zagrepčanka** / prenamjena stare industrije	**9,4 ha**	ZgHolding d.o.o.	proizvodna namjena (klaonica i stočna tržnica)	poslovna i skladišna djelomično	mješovita, pretežito poslovna namjena M2	zaštićeno kulturno dobro – graditeljski sklop „Industrijski krajolik – povijesna cjelina industrijskog kompleksa Gradska klaonica i stočna tržnica“ Z-1534 zaštićeni dijelovi prirode – spomenik parkovne arhitekture Heinzelova 64, uz objekte Zagrepčanke i Klaonice	
5.	**Zagrebački velesajam** / javni sadržaji i društvena namjena	**63 ha** (47 ha - unutar ograde)	Grad Zagreb / ZgHolding d.o.o.	poslovna namjena	poslovna namjena sport	gospodarska namena - poslovna K1; sportsko-rekreacijska namjena – sport s gradnjom R1	zaštićeno kulturno dobro – graditeljski sklop „Kulturno-povijesna cjelina Zagrebačkog velesajma“ Z-2951	

6.	**Terme - Bolnica Blato** / parkovi i površine za rekeraciju / javni sadržaji i društvena namjena	**80 ha** (45 ha Sveučilišna bolnica, 35 ha Terme)	Grad Zagreb	nedovršena gradnja (sveučilišna bolnica)	skladište (manjim dijelom) nema privremene namjene (većim dijelom)	javna i društvena namjena D; sportsko-rekreacijska namjena – sport s gradnjom R1	nema zaštite	
7.	**Kampus Borongaj** / / javni sadržaji i društvena namjena	**93 ha**	Republika Hrvatska	vojna namjena – Vojarna Borongaj kontaktno: prometna namjena – aerodrom Borongaj	znanstveno-učilišni kampus Borongaj (prometni, Hrv. studiji, eduk.-rehabil, ekonomski, restoran, BICRO, Zavod za toksikolog.)	javna i društvena namjena D (novo znanstveno središte na istoku grada)	nema zaštite kontaktno: „industrijski krajolik – povijesna cjelina Aerodrom Borongaj“ Z-1531 (dio kompleksa Tvornice Končar)	
8.	**Park Novi Zagreb** / parkovi i površine za rekeraciju	**64 ha**	Grad Zagreb / ZgHolding d.o.o. pravne i fizičke osobe			javne zelene površine – javni parkovi Z1 i tematski parkovi Z3	nema zaštite	

9.	**Podbrežje** / javni programi stanovanja	**27,1 ha** (19,4 ha stambena namjena, 7,7 ha trgovački kompleks)	Grad Zagreb / ZgHolding d.o.o.			mješovita, pretežito stambena namjena M1 gospodarska namjena – trgovački kompleksi K2	nema zaštite	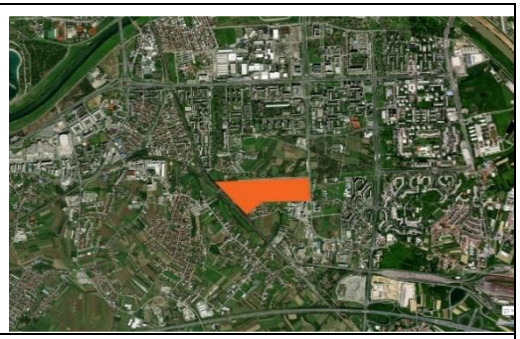
10.	**Željeznica** / afirmacija postojećih i novih gradskih poteza							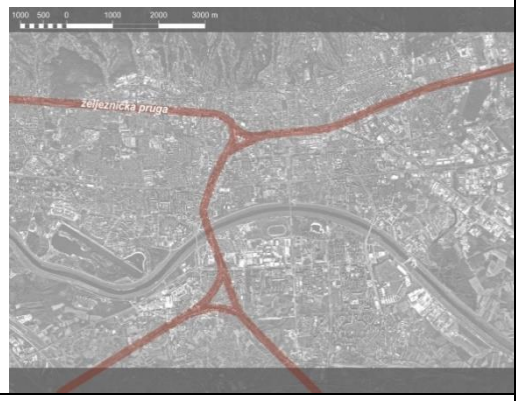
11.	**Sava** / afirmacija postojećih i novih gradskih poteza							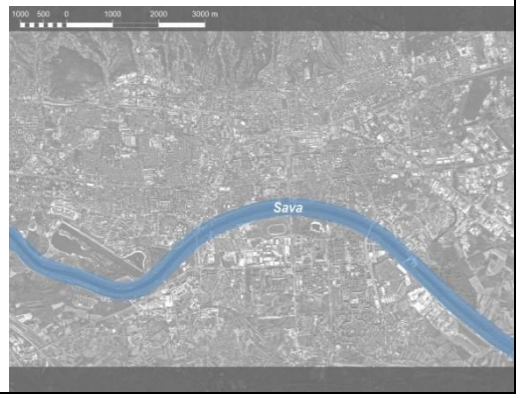

Izvor: izradila autorica

8.2. RAZVOJNE STRATEGIJE GRADA ZAGREBA I URBANE AGLOMERACIJE ZAGREB

Gradskom / županijskom razvojnom strategijom - Razvojnom strategijom Grada Zagreba - ZagrebPlan 2020+ (Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2013), kao projekti uređenja prostora koji osobito doprinose razvoju Grada, strateški gradski projekti definirani su u kontekstu Zagreba kao Grada konkurentnog gospodarstva, sveučilišnog Grada, Grada znanja, gospodarenja prirodnim vrijednostima i resursima na načelima održivosti, kvalitetnog života, Grada s kvalitetnim prostorima javnih funkcija i servisa i učinkovitog upravljanja, kojima je cilj provedbom zahvata postići učinkovitu kontrolu urbanog uređenja i podizanje vrijednosti grada, a sve kako bi se pribavljena dobit mogla reinvestirati u slijedeći ciklus povećanja gradske vrijednosti.

Razvojnom strategijom šireg utjecajnog aglomerativnog područja Grada Zagreba - Strategijom razvoja Urbane aglomeracije Zagreb za razdoblje do 2020. (Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2018), definirani su strateški projekti čiji utjecaji nadilaze lokalne razmjere, imaju snažan i pozitivan utjecaj na društvo, kvalitetu života, gospodarstvo i okoliš, te daju značajan doprinos održivom, inovativnom i uravnoteženom razvoju zagrebačkog utjecajnog područja.

Lokacije strateških gradskih projekata u gradu Zagrebu kontinuirana su tema brojnih interdisciplinarnih istraživanja. Do sada je izrađen veliki broj studija evaluacije i valorizacije prioriteta razvoja Grada, no, nedostaje jasna, racionalna i održiva vizija razvoja ovih važnih gradskih lokacija i njihova utjecaja na prostornu i funkcionalnu strukturu razvoja dijelova Grada i/ili cijeli Grad – nedostaje kompleksna strategija upravljanja urbanim promjenama.

9. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U procesu istraživanja i razumijevanja složenih prostorno-socijalnih međuodnosa koji prethode realizaciji strateškog gradskog projekta u fazi programiranja i planiranja ili u tijeku realizacije, odnosno slijede tijekom eksploatacije na lokacijsko-teoretskoj platformi, istraživanja u okviru doktorske disertacije obuhvaćaju primjenu **metode Delfi** i **metode Scenarija**.

Metoda Delfi koristila se u organiziranom i sustavnom prikupljanju mišljenja više skupina znanstvenika i stručnjaka o složenim temama strateškog gradskog projekta u postupku donošenja važnih odluka u procesu planiranja razvoja Grada Zagreba, a osobito za definiranje strateških gradskih projekata kao alata u planiraju razvoja grada te jednoznačnog utvrđivanja kriterija za njihov odabir. Na temelju utvrđenih kriterija i međunarodne prakse analizirani su strateški gradski projekti proglašeni od strane Grada Zagreba.

Platforma za primjenu metode Delfi i izradu prvog upitnika bila su dotadašnja istraživanja u sklopu izrade doktorske disertacije temeljem kojih je prikupljena, obrađena, analizirana i izrađena sinteza relevantne stručne i znanstvene literature, arhivskih podloga, statističkih podataka i članaka u medijima (za Grad Zagreb, Republiku Hrvatsku i Europu), nadalje su obavljena višekratna terenska istraživanja i snimanja stanja što su obuhvatila kartiranje strateških gradskih projekata proglašenih od strane Grada Zagreba te su izrađene kartografske analize korištenjem suvremenih geoinformacijskih GIS alata.

Drugi (i završni) upitnik istraživanja temeljio se na rezultatima prvoga kruga primjene metode Delfi, pri čemu su analizirani i skupno obrađeni odgovori 24 znanstvenika i stručnjaka i posvećen je, uz mogućnost referiranja na prethodne rezultate, detaljnijem određenju pojma i kriterija definiranja strateškog gradskog projekta te njegove moguće uloge u razvoju Grada Zagreba. Važno obilježje metode Delfi, uz provođenje kroz više krugova, jest i pružanje povratne informacije o rezultatima prethodnoga kruga. Pritom su se sudionici imali priliku referirati na analizirane i kategorizirane odgovore - rezultate prvoga (prethodnoga) kruga, te također, promijeniti/ doraditi svoje prvotne odgovore.

Temeljem dobivenih rezultata istraživanja provedenih Delfi metodom provedenom u dva kruga u razdoblju od 11. listopada 2020. do 23. travnja 2021. koja je primijenjena u istraživanju percepcije pojma i kriterija definiranja strateškog gradskog projekta te su odabrani SGP koji bi

svojom realizacijom po mišljenju relevantnih dionika najviše mogli doprinijeti razvoju Grada Zagreba, korištenjem metode Scenarija, za odabrani strateški gradski projekt Grada Zagreba oblikovano je pet razvojnih scenarija s različitim prostornim pokazateljima, kao planskim modelima varijantnih programskih rješenja načina i uvjeta korištenja, područja primjene posebnih mjera uređenja i zaštite prostora.

9.1. REZULTATI PRIMJENE METODE DELFI

Istraživanje primjenom metode Delfi kroz dva kruga upitnika, provedeno je u razdoblju od 11. listopada 2020. do 23. travnja 2021. Metoda Delfi odabrana je zbog svoje raširene primjene u donošenju strateških odluka razvoja i jer se temelji na interdisciplinarnosti, što je ključni pristup izučavanju strateških gradskih projekata obzirom na njihovu kompleksnost.

U istraživanju primjenom metode Delfi sudjelovali su relevantni dionici - istaknuti predstavnici četiriju glavnih društvenih aktera *("quadruple helix"*) koji su svojim sinergijskim efektom osiguravajli uravnoteženu platformu za multidisciplinarni inovativan pristup integriranom razvoju, a činili su ga: predstavnici različitih područja i polja znanosti – visokoškolskih ustanova, te znanstvenih i istraživačkih centara (8 znanstvenika), predstavnici gospodarstva (4 stručnjaka), predstavnici uprave iz područja strateškog, regionalnog, prostornog planiranja i urbanizma, gospodarstva, imovinsko-pravnih odnosa i upravljanja gradskom imovinom te informiranja (8 stručnjaka) i predstavnici organizacija civilnog društva iz područja održivog razvoja, zaštite okoliša, arhitekture i urbanizma (4 stručnjaka), uzimajući u obzir geografsku i tematsku pokrivenost, sposobnost upravljanja, stručnost i inovativne pristupe. U najnovije vrijeme uvedena je i peterostruka ovojnica („*quintuple helix*"), koja kao petu sastavnicu uvodi prirodni okoliš što omogućuje društveno-okolišne interakcije, pa tako i primjenu na održivi razvoj uključujući klimatske promjene.

Sl. 44. Shematski prikaz "quadruple helix" (četverostruke ovojnice)
Izvor: Schütz et. al, 2019.

Iz redova znanstvene zajednice istraživanje je u ekspertni tim - panel uključilo predstavnike različitih područja i polja znanosti: geografije (2 znanstvenika), arhitekture i urbanizma (2 znanstvenika), prometa (2 znanstvenika), sociologije (1 znanstvenik) i ekonomije (1 znanstvenik). koji svojim sinergijskim efektom osiguravaju uravnoteženu platformu za multidisciplinarni inovativan pristup integriranom razvoju. Od eksperata se očekivalo opredjeljivanje o stavovima drugih te su ih oni iskoristili kao „okidače“ za svoje nove prijedloge, a posebno se tražilo da oni eksperti čiji stavovi bitno odstupaju od prosjeka daju dodatna obrazloženja.

Anonimnost odgovora je bila zajamčena, a budući da se imena sudionika neće nigdje pojavljivati, upitnike s odgovorima nije vidio nitko izuzev autorice istraživanja. Sudionici ekspertnog tima su mogli, uz popratni dopis (PRILOG 01) upitnik (PRILOG 02) preuzeti / download-ati putem dostavljene im poveznice:
https://drive.google.com/file/d/1TEg6vSMmXcbn5CxpdjKLHZmYHHyuA_5b/view?usp=sharing
i ispunjen vratiti putem elektroničke pošte na mail adresu autorice.

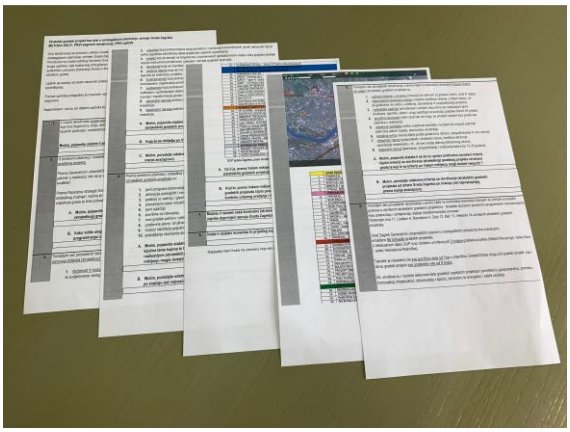

Sl. 45. Prvi upitnik Delfi istraživanja
(https://drive.google.com/file/d/1TEg6vSMmXcbn5CxpdjKLHZmYHHyuA_5b/view?usp=sharing)

Rezultati prvoga kruga potom su bili skupno obrađeni i priloženi drugom (završnom) upitniku. Analizirane i skupno obrađene rezultate prvoga kruga primjene metode Delfi i upitnik drugog kruga (PRILOG 04), uz popratni dopis (PRILOG 03), sudionici panela mogli su preuzeti / download-ati putem poveznice/ link-a:
https://drive.google.com/file/d/1hvvMirvs8xLeRq1sblOEXe25BEbgkec9/view?usp=sharing

a, ukoliko bi im bio potreban, detaljniji pregled mišljenja/ komentara i detaljna analiza odgovora, bila je dostupna na poveznici/ link-u:

https://drive.google.com/file/d/1UstWd8BErdYRnkQbHdfoD4QHqhbNEEK-/view?usp=sharing

(PRILOG 05)

Upitnik se sastojao od **osam osnovnih pitanja**, prvenstveno otvorenog tipa, u kojima su sudionici imali priliku iznijeti svoje stavove i promišljanja:

9.1.1. Pojam strategijskog planiranja (pitanje 1)

Pojam strategijskog prostornog planiranja u ovom istraživanju promatran je kao proces velikog broja dionika koji kroz dugoročnu viziju, aktivnosti i sredstva za provedbu utemeljuju oblik i okvir transformacije strateški ključnih područja i usredotočuje se na odluke, aktivnosti, praćenje i vrednovanje rezultata.

Jedanaest sudionika (46%) u potpunosti se složilo s navedenim shvaćanjem pojma strategijskog prostornog planiranja, osam sudionika (33%) složilo se s navedenim shvaćanjem pojma strategijskog prostornog planiranja uz dodatne komentare / prijedloge, dok se tri sudionika (12,5%) djelomično složilo s navedenim shvaćanjem pojma strategijskog prostornog planiranja smatrajući važnima i druge aspekte strategijskog prostornog planiranja;

Dva sudionika (8,5%) imala su mišljenje da je pojam strategijskog prostornog planiranja preširoko definiran ili da definicija nije dovoljno jasna.

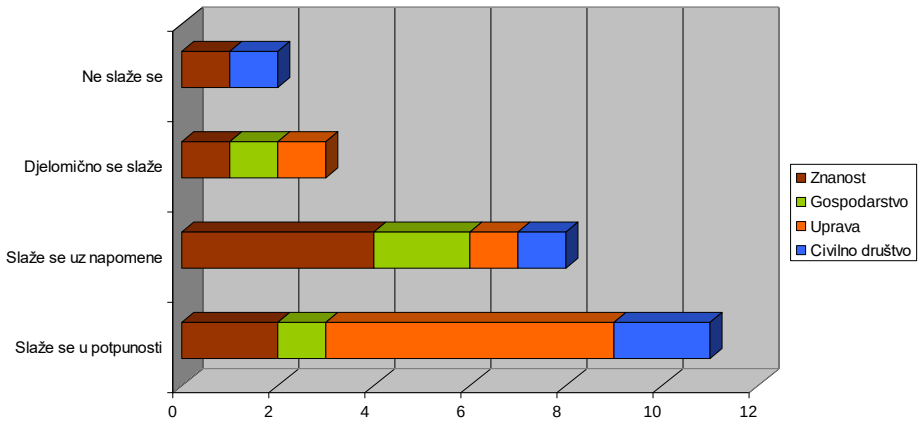

Sl. 46. Pojam strategijskog planiranja
Izvor: izradila autorica prema podacima provedenog Delfi istraživanja

U dodatnim komentarima, sudionici istraživanja su naveli sljedeće aspekte što ih je potrebno detaljnije razraditi/ uzeti u obzir u definiciji strategijskog prostornog planiranja: referiranje na nacionalnu i EU strategiju, cjelovito sagledavanje socijalnih i ekonomskih problema i potreba, multidisciplinarni pristup, odgovornost prema građanima, participativnost i kontinuirano obavještavanje javnosti i medija, efikasna komunikacija velikog broja dionika u procesu, stvaranje novih vrijednosti, utvrđivanje strateških stavova što se odnose na generalne smjerove razvoja (energija, mobilnost, otpornost..), jasna vizija i smjer razvoja kroz više kratkoročnih koraka (s vidljivim rezultatima) što dugoročno čine cjelinu, utvrđivanje mogućih izvora financiranja i prioriteta te kontrola rezultata (što omogućuje pravovremeno revidiranje plana).

Pritom su prioritizirana tri najčešće isticana aspekta:

1. cjelovito sagledavnje socijalnih i ekonomskih problema i potreba;
2. multidisciplinarni pristup;
3. jasna vizija i smjer razvoja kroz više kratkoročnih koraka (s vidljivim rezultatima) što dugoročno čine cjelinu.

9.1.2. Definicija (strateškog) gradskog projekta i njegova uloga u razvoju Grada Zagreba (pitanje 2)

U prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba koriste se različite definicije (strateškog) gradskog projekta - tako su prema *Generalnom urbanističkom planu grada Zagreba* gradski projekti "zahvati u prostoru gdje je Grad partner u realizaciji, bilo da je vlasnik zemljišta ili je već uložio ili planira ulagati u cilju stvaranja nove gradske kvalitete", dok su prema *Razvojnoj strategiji Grada Zagreba (ZagrebPlan)*, strateški gradski projekti "projekti uređenja prostora od strateškog značaja", kojima je cilj "provedbom zahvata postići učinkovitu kontrolu urbanog uređenja, podizati vrijednost grada te time pribavljenu dobit reinvestirati u nove gradske vrijednosti".

Devet sudionika (37,5%) u potpunosti / djelomično se složilo s obje definicije SGP, dok je jedanaestorici sudionika (45,5%) prihvatljivija jedna od definicija SGP: osam sudionika (33%) prihvatljivija je definicija SGP iz ZagrebPlana, a troje sudionika (12,5%) prihvatljivija je definicija SGP iz GUP-a.

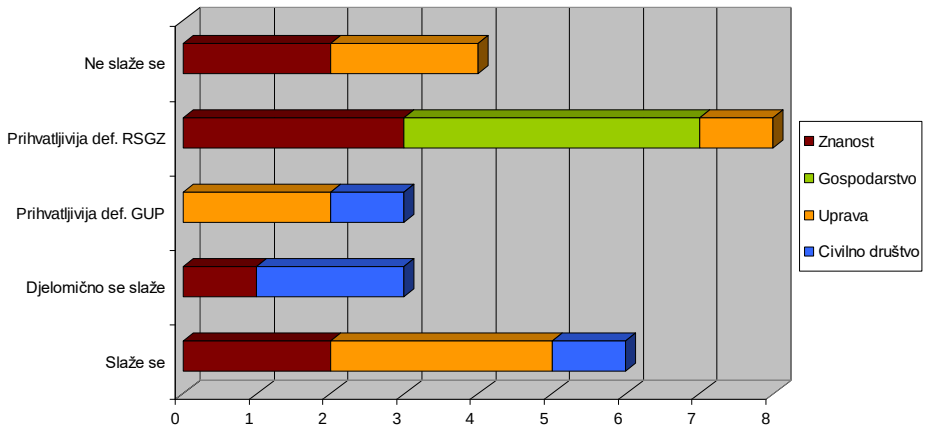

Sl. 47. Definicija strateškog gradskog projekta
Izvor: izradila autorica prema podacima provedenog Delfi istraživanja

U dodatnim komentarima, sudionici istraživanja su naveli da bi navedene definicije (strateškog) gradskog projekta što se koriste u prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba poželjno bilo dopuniti / detaljnije razraditi u sljedećim aspektima: opća društvena korist i javni interes u skladu s dugoročnom vizijom i strateškim usmjerenjima Grada, instrument integriranog razvoja cijeloga Grada / dijela Grada, na strateškim lokacijama položajne vrijednosti, s težištem u prioritizaciji i unaprjeđenju konkurentnosti gradskog prostora, projekti

jasne procedure uz uključivanje dionika i javnosti u proces s fokusom na kreativno sustvaranje grada, povećanje kvalitete života građana, bez nužne financijske dobiti, neovisnost o vlasničkim odnosima i izvorima financiranja, redefiniranje trenutne prakse razvoja Grada putem utvrđivanja strateškog značaja za Grad tek po utvrđivanju cilja stvaranja nove kvalitete.

Pritom su prioritizirana tri najčešće isticana aspekta:

1. opća društvena korist i javni interes u skladu s dugoročnom vizijom i strateškim usmjerenjima Grada;
2. instrument integriranog razvoja cijeloga Grada / dijela Grada;
3. redefiniranje trenutne prakse razvoja Grada putem utvrđivanja strateškog značaja za Grad tek po utvrđivanju cilja stvaranja nove kvalitete

Poželjna uloga strateškog gradskog projekta u planiranju / programiranju / upravljanju realizacije razvoja Grada Zagreba je, prema mišljenju sudionika, u sljedećem: alat za ostvarivanje strateških ciljeva razvoja Grada, instrument u programiranju, planiranju i realizaciji razvoja Grada Zagreba, nositelj razvoja Grada/dijelova Grada u cilju optimalnog rasporeda postojećih (ograničenih) resursa, holistički projekt koji doprinosi društvenom i gospodarskom razvoju, poboljšanju kvalitete življenja, očuvanju i unaprjeđenju urbanog okoliša, doprinos u jačanju kulturne funkcije Grada, inovativni doprinos atraktivnosti grada kao mjesta kvalitetnog života i rada, poslovnih ulaganja i posjeta turista, upravljanje razvojem / transformacijom većih urbanih cjelina ili velikim promjenama / razvojem infrastrukture i promjenama fizionomije Grada, odgovor na pitanja gdje želimo biti (vizija), kako ćemo do tamo stići (odluke, aktivnosti, sredstva) te nuditi informacije u vezi s implementacijom (tko radi, što, kada, gdje, s kojim resursima) i kontrolom (praćenje, revidiranje, vrednovanje), paradigma suvremenog načina rješavanja kompleksnih urbanih konstelacija, generatori i katalizatori novih razvojnih procesa, te obrazac za druge intervencije i razvitak u cjelini.

Prema mišljenju sudionika, tri najvažnije uloge strateškog gradskog projekta u razvoju grada su:

1. holistički projekt koji doprinosi društvenom i gospodarskom razvoju, poboljšanju kvalitete življenja, očuvanju i unaprjeđenju urbanog okoliša te doprinosi jačanju kulturne funkcije Grada;
2. alat za ostvarivanje strateških ciljeva razvoja Grada;
3. instrument u programiranju, planiranju i realizaciji razvoja Grada Zagreba.

Kao **postojeće izazove** u realizaciji strateških gradskih projekata, sudionici su naveli sljedeće:

- polazišta i kriteriji za određivanje strateških gradskih projekata bi se trebali nalaziti u razvojnoj strategiji Grada Zagreba i biti jasno povezani s vizijom i strateškim ciljevima razvoja,
- prostorni i urbanistički planovi bi trebali jasno odražavati ključne razvojne smjerove prepoznate u razvojnoj strategiji i time omogućiti njenu implemetaciju,
- pored rješavanja lokalnog prostorno-funkcionalnog zahtjeva, strateški gradski projekt mora odgovoriti na izazove društvenog razvoja - urbane, socijalne, ekonomske i okolišne,
- nužna je redefinicija u smislu ideja, vizije i programa sa socijalnih, ekonomskih i ekoloških aspekata,
- strateški razvoj Grada potrebno je promatrati u kontekstu geopolitičkog položaja – dio EU i procesa europeizacije,
- definiranje jasnih kriterija za odabir strateških gradskih projekata (hitnost rješavanja, razmjer i snaga učinaka pojedinog projekta, mogućnosti financiranja, usklađenost s lokalnim prostorno-planskim i razvojnim odrednicama, širim razvojnim okvirom te EU Agendom),
- složene, pažljivo i transparentno planirane intervencije, s precizno definiranim procesom upravljanja realizacijom kroz poštivanje načela dobrog upravljanja s definiranim ulogama i odgovornostima, mora biti otvoren javnosti uz uključivanje relevantnih stručnjaka, svih relevantnih dionika i građana,
- suradnja gradske uprave s ulagačima čime bi se ostvarila zainteresiranost i unaprijedio razvoj Grada,
- dugoročni i kompleksni, važno je unaprijed odrediti etape,
- nezadovoljstvo građana, nedostatak novca za završetak, korupcijske afere, nepoštivanje regulative.

Prema mišljenju sudionika, **tri najvažnija izazova strateškog gradskog projekta** su:

1. složene, pažljivo i transparentno planirane intervencije, s precizno definiranim procesom upravljanja realizacijom kroz poštivanje načela dobrog upravljanja s definiranim ulogama i odgovornostima, mora biti otvoren javnosti uz uključivanje relevantnih stručnjaka, svih relevantnih dionika i građana;
2. prostorni i urbanistički planovi bi trebali jasno odražavati ključne razvojne smjerove prepoznate u razvojnoj strategiji i time omogućiti njenu implemetaciju;

3. definiranje jasnih kriterija za odabir strateških gradskih projekata (hitnost rješavanja, razmjer i snaga učinaka pojedinog projekta, mogućnosti financiranja, usklađenost s lokalnim prostorno-planskim i razvojnim odrednicama, širim razvojnim okvirom te EU Agendom).

9.1.3. Osnovna obilježja strateškog gradskog projekta i njihovo rangiranje (pitanje 3)

Temeljem provedenih istraživanja, izdvojena su **osnovna obilježja** strateškog gradskog projekta:

1. složenost ili kompleksnost pri čemu transformacija područja zahtijeva sinergiju različitih aktivnosti te sudjelovanje većeg broja aktera tijekom duljeg razdoblja;
2. urbanitet koji podrazumijeva skup prostorno i vremenski koncentriranih javnih aktivnosti čija je svrha izgradnja određenog dijela grada bez zadanih ograničenja;
3. prestiž koji se temelji na činjenici da u suvremenom globaliziranom svijetu slika projekta postaje moćan instrument privlačnosti, utjecaja i razvoja gradskih područja;
4. ikoničnost koja se manifestira u estetici i simboličkoj važnosti projekta za širi prostor;
5. veličina mjerila koja se može odnositi na cilj projekta, površinu, opseg programa ili potrebne resurse za realizaciju projekta;
6. funkcionalnost koja podrazumijeva namjenu projekta s obzirom na društveno-ekonomsku i funkcionalnu organizaciju prostora;
7. sustavnost koja podrazumijeva koordinaciju projekata malog mjerila koji strateškim i jedinstvenim vođenjem i upravljanjem dobivaju funkciju projekta velikog mjerila te su dio širih prostornih strategija razvoja i transformacije grada;
8. generator razvoja podrazumijeva da je projekt inicijator i pokretač razvoja okolnog područja i investicija;
9. katalizator razvoja podrazumijeva da projekt pospješuje i ubrzava razvoj okolnog područja i investicija.

Sedamnaest sudionika (71%) u potpunosti se složilo sa svim osnovnim obilježjima strateških gradskih projekata koja su izdvojena temeljem već provedenih istraživanja u okviru rada na doktorskoj dizertaciji, pet sudionika (21%) složilo se s navedenim osnovnim obilježjima strateških gradskih projekata uz dodatne napomene/ komentare, kao i da je pojedina obilježja potrebno dodati, odnosno isključiti, dok su se dva sudionika (8%) djelomično složila s

navedenim osnovnim obilježjima strateških gradskih projekata smatrajući važnima i moguća negativna obilježja strateških gradskih projekata kao i neke druge aspekte.

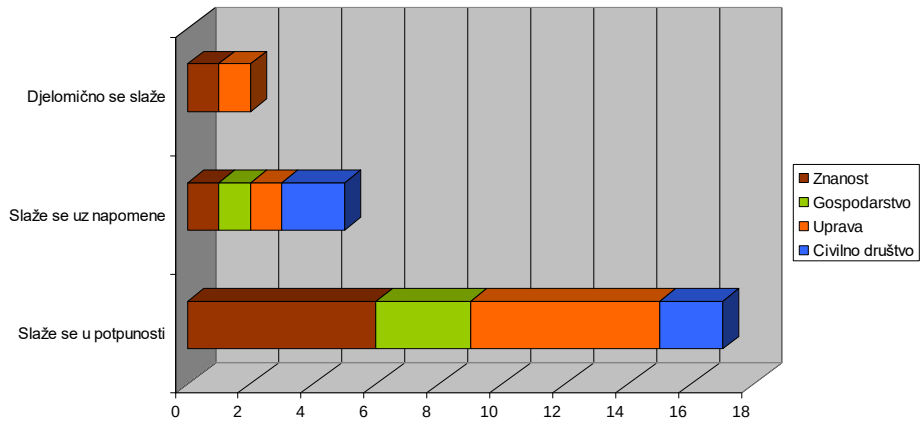

Sl. 48. Osnovna obilježja strateškog gradskog projekta
Izvor: izradila autorica prema podacima provedenog Delfi istraživanja

Kao **obilježja strateških gradskih projekata koja bi se mogla dodati** uz već izdvojena osnovna, sudionici predlažu još i: viziju (pogled u budućnost koji okuplja zajednicu), komercijalnu isplativost projekta (odgovarajuća potražnja za projektom od strane budućih korisnika te od strane potencijalnih investitora), financijsku održivost projekta (osigurana sredstva za realizaciju projekta te kasnije održavanje), socijabilnost (grad koji živi u suživotu sa svojim građanima i okolnim i javnim prostorima (local community) i drugim vrijednim lokacijama - središta i kulturna baština), inkluzivnost (uključivanje građana), pristupačnost (otvorenost projekta svima), razvoj (izgradnju) marke grada (city brand), te održivost (koja mora
uzeti u obzir ekološku dimenziju i zdravlje ljudi - *urban sustainability* koja je danas neodvojiva od procesa planiranja)**.**

Prema mišljenju sudionika istraživanja, **tri najćešće isticana dodatna obilježja** strateških gradskih projekata trebala bi biti:

1. socijabilnost (grad koji živi u suživotu sa svojim građanima i okolnim i javnim prostorima (local community);
2. viziju (pogled u budućnost koji okuplja zajednicu);
3. inkluzivnost (uključivanje građana).

Također, sudionici ističu i moguća negativna obilježja, kao i neke druge aspekte strateških gradskih projekata, poput: gentrifikacije (utjecaj na socijalnu topografiju grada), građanske proteste (zbog demokratskog deficita i nedostatka participativnosti), socijalnu isključenost i polarizaciju, važnost informiranja građana konkretnog područja već u ranoj fazi projekta, potrebu holističkog pristupa (jer se kod takvih projekata trebaju sagledati različiti aspekti). nužnu korelaciju aspekta generatora i/ili katalizatora sa socijalnim, kulturnim i okolišnim aspektima razvoja, važnost definiranja načina financiranja i etape izgradnje / uređenja, te važnost utjecaja na kvalitetu života šireg prostora. Sudionici istraživanja su pritom osobito istaknuli moguća negativna obilježja strateških gradskih projekata – gentrifikaciju, socijalnu isključenost i polarizaciju te građanske proteste.

U pogledu rangiranja odabranih najvažnijih / ključnih obilježja strateškog gradskog projekta, u prvom upitniku deset sudionika (43%) je zaključilo da je složenost ili kompleksnost najznačajnije obilježje strateškog gradskog projekta, zatim slijedi generator razvoja za koje obilježje se odlučilo šest sudionika (26%), pa urbanitet (pet sudionika, 22%), dok su se dva sudionika (9%) odlučila za ostala predložena obilježja kao najznačajnija.

S druge strane, sedam sudionika (32%) je zaključilo da je katalizator razvoja najmanje važno obilježje strateškog gradskog projekta, zatim slijedi veličina mjerila (šest sudionika, 27%), pa ikoničnost (četiri sudionika, 18%), dok se pet sudionika (23%) odlučilo za ostala predložena obilježja kao najmanje značajna.

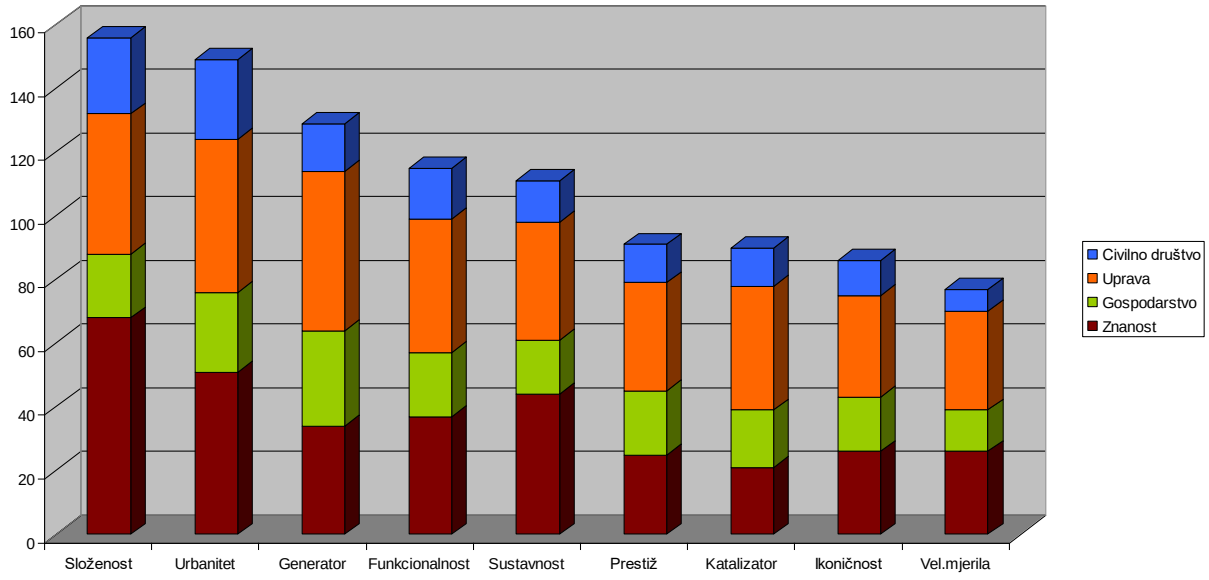

Sl. 49. Odabrana obilježja strateškog gradskog projekta po značaju
Izvor: izradila autorica prema podacima provedenog Delfi istraživanja

Iz cjelokupne analize svih odgovora rangiranja najvažnijih / ključnih obilježja strateških gradskih projekata proizlazi kako je najznačajnije obilježje složenost, pa urbanitet, zatim generator, funkcionalnost, sustavnost, prestiž, katalizator, ikoničnost, pa konačno (kao posljednje rangirano obilježje) veličina mjerila.

9.1.4. Moguće teme strateškog gradskog projekta i njihov značaj (pitanje 4)

Prema prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba moguće teme (strateških) gradskih projekata su: javni programi stanovanja, afirmacije postojećih i novih gradskih poteza, gradnja uz aveniju i glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza tračničkim vozilima, prenamjena stare industrije, javni sadržaji, površine za rekreaciju, novi gradski parkovi i zelene površine, građevine javne i društvene namjene gradskog značenja, nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi grada te poboljšanje standarda stanovanja.

Osam (8) sudionika (33%) u potpunosti se složilo da su upravo navedene teme ključne teme kojima bi Grad Zagreb trebao kontrolirati urbano uređenje realizacijom (strateških) gradskih projekata, dvanaest (12) sudionika (50%) složilo se s navedenim ključnim temama SGP uz određene napomene/ komentare, kao i da je pojedine teme potrebno dodati, odnosno isključiti, a četiri (4) sudionika (17%) nije se složilo s navedenim smatrajući važnima neke druge aspekte.

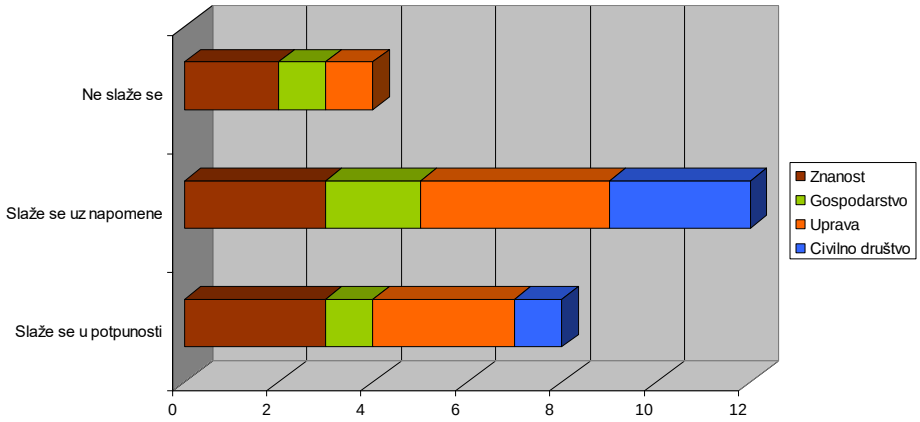

Sl. 50. Ključne teme strateškog gradskog projekta
Izvor: izradila autorica prema podacima provedenog Delfi istraživanja

Sudionici istraživanja predložili su **moguće dodatne teme (strateških) gradskih projekata:** razvoj / transformacija prometne i komunalne infrastrukture, unaprjeđenje javnog gradskog prometa, infrastruktura za održivu urbanu mobilnost, urbana obnova / rehabilitacija Donjega

grada, unaprjeđenje infrastrukture za djecu i mlade te zdravstvene infrastrukture, teme zelenog razvoja - dekarbonizacija i niskougljični razvoj, zelena infrastruktura, ključne sastavnice sustava gospodarenja otpadom, projekti koji unapređuju gospodarsku poziciju Grada, projekti koji pozicioniraju grad na karti EU gradova te teme digitalizacije.

Također, sudionici istraživanja smatraju da je sljedeće teme potrebno izuzeti iz mogućih tema strateških gradskih projekata: javni programi stanovanja, poboljšanje standarda stanovanja, novi gradski parkovi i zelene površine te nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina i urbani potezi grada.

Iz cjelokupne analize svih odgovora rangiranja najvažnijih / ključnih mogućih tema strateških gradskih projekata prema prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba proizlazi kako je **najznačajnija tema „**javni programi stanovanja“, pa „javni sadržaji“, zatim „prenamjena stare industrije“, „građevine javne i društvene namjene gradskog značenja“, „afirmacija gradskih poteza“, „unaprjeđenje standarda stanovanja“, „potezi uz avenije i trase javnog tračničkog prijevoza“, „parkovi i zelene površine“, „nosioci identiteta urbanističkih cjelina“, i konačno (kao posljednja rangirana tema) „rekreacija“.

Pet (5) sudionika nije rangiralo moguće teme SGP uz data obrazloženja**.** Od preostalih devetnaest (19) sudionika, sedam sudionika (37%) je temu “javni programi stanovanja” rangiralo kao najvažniju temu, troje (3) sudionika (16%) je temu “nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi Grada” rangiralo kao najvažniju, dok je po dvoje (2) sudionika (po 11%) kao najvažnije teme istaknulo: “afirmacija postojećih i novih gradskih poteza”, “gradnja uz avenije, glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza”, “prenamjena stare industrije” i “poboljšanje standarda stanovanja”.

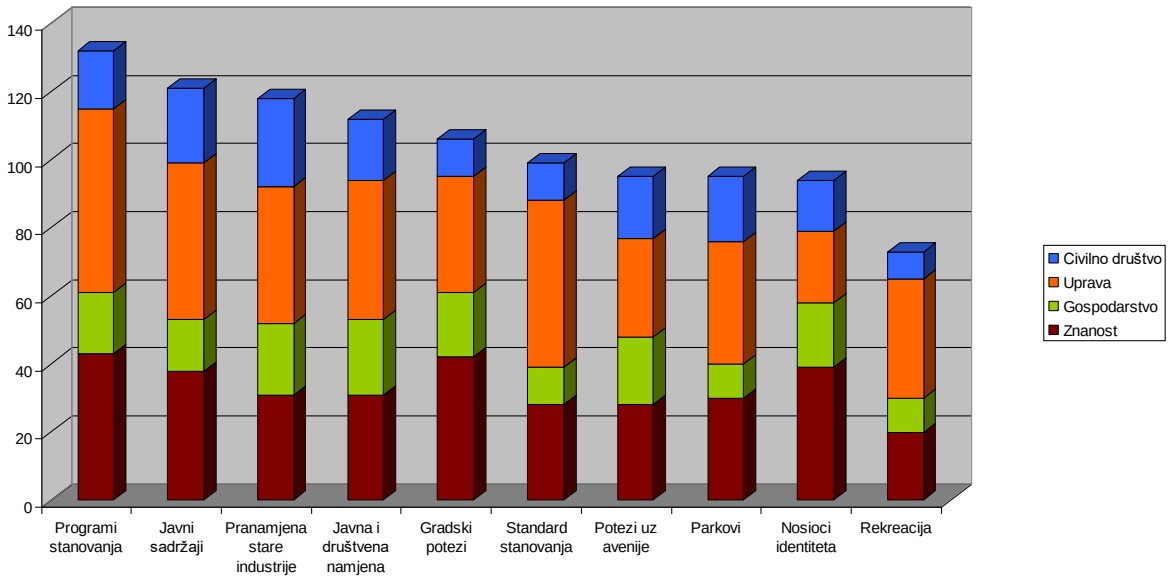

Sl. 51. Teme strateških gradskih projekata po značaju
Izvor: Izvor: izradila autorica prema podacima provedenog Delfi istraživanja

Kao jednu od tri (3) najvažnije teme kod devet (9) sudionika (47%) izdvojena je tema "javni programi stanovanja", kod osam (8) sudionika (42%) "afirmacija postojećih i novih gradskih poteza", dok je po sedam (7) sudionika (po 37%) teme "javni sadržaji" i "poboljšanje standarda stanovanja" uvrstilo u tri (3) najvažnije teme. Kao najmanje važnu temu šest (6) sudionika (32%) je rangiralo temu "poboljšanje standarda stanovanja", četvero (4) sudionika (21%) je temu

"afirmacija postojećih i novih gradskih poteza" rangiralo kao najmanje važnu temu, dok je troje (3) sudionika (16%) kao najmanje važnu temu istaknulo "nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi Grada". Kao jednu od tri (3) najmanje važne teme kod 9 sudionika (47%) istaknuta je tema "nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi Grada", kod 8 sudionika (42%) "gradnja uz avenije, glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza", dok je po 7 sudionika (po 37%) teme "afirmacija postojećih i novih gradskih poteza", "novi gradski parkovi i zelene površine" i "poboljšanje standarda stanovanja" uvrstilo u tri (3) najmanje važne teme.

9.1.5. Kriteriji za odabir strateških gradskih projekata i njihov značaj (pitanje 5)

Temeljem već provedenih istraživanja u tijeku rada na doktorskoj disertaciji, izdvojeni su mogući kriteriji za odabir (strateških) gradskih projekata: važnost lokacije u prostoru (lokacija od važnosti za gradsku četvrt, grad ili regiju), neprimjereno postojeće stanje (vrijedne središnje lokacije u lošem stanju, jer se godinama ne ulaže u uređenje, obnavljanje ili unapređivanje prostora), nedostatni sadržaji (privođenjem namjeni dopunili bi se nedostajući javni, društveni, sportski, zeleni i drugi sadržaja na području gradske četvrti i/ili grada), površina obuhvata (veliki obuhvati ne mogu se privesti namjeni bez grada kao partnera u realizaciji), vrijednost zemljišta (velika vrijednost zemljišta na kojem je moguće planirati veliki broj radnih mjesta, stanovnika, korisnika), konačna svrha (razvoj dijela grada / grada kroz obnovu, progušćavanje ili novi razvoj), integrirani razvoj (gospodarski i društveni razvoj, okolišna održivost, upravljanje mobilnošću i dr., ali sve unutar jednog referentnog okvira) te dugoročni razvoj (planiranje, programiranje i realizacija teče kroz 10 - 20 godina).

Petnaest (15) sudionika (63%) u potpunosti se složilo da su upravo prethodno navedeni kriteriji ključni kriteriji za utvrđivanje (strateških) gradskih projekata od strane grada, osam (8) sudionika (33%) složilo se s navedenim kriterijima uz komentare te prijedloge za dodavanje/ isključivanje pojedinih kriterija, dok se jedan (1) sudionik (4%) nije složio (u potpunosti) s navedenim, smatrajući da navedeni kriteriji nisu u potpunosti ključni kriteriji.

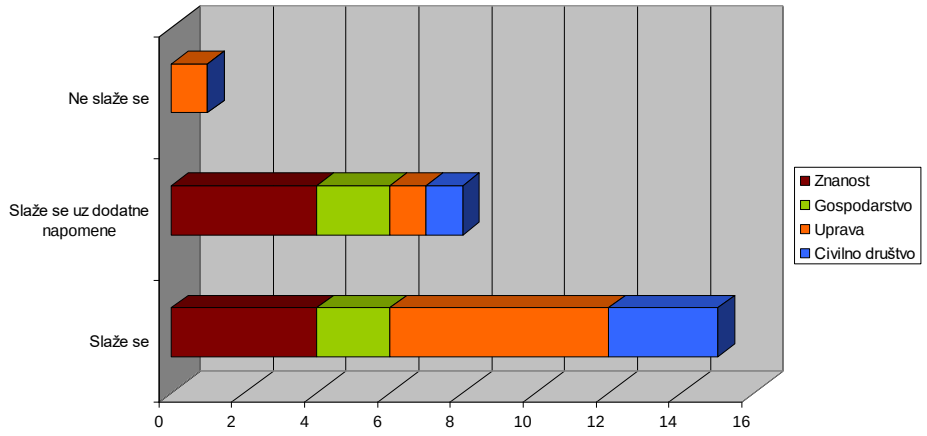

Sl. 52. Ključni kriteriji za utvrđivanje (strateškog) gradskog projekta
Izvor: Izvor: izradila autorica prema podacima provedenog Delfi istraživanja

Sudionici istraživanja naveli su i dodatne moguće kriterije za utvrđivanje strateških gradskih projekata: vlasništvo zemljišta, neophodnost novog projekta, stvaranje nove vrijednosti na oslobođenim područjima, usklađenost sa cjelovitom vizijom razvoja Grada, korelacija s

utvrđenim ciljevima razvoja, jačina rizika za građane i okoliš, doprinos zelenom razvoju, visina i rast troškova tijekom održavanja, društvena prihvatljivost i regulatorni okvir. Sudionici također smatraju da površina zemljišta i vrijednost zemljišta nisu osobito ključni za utvrđivanje strateških gradskih projekata.

Iz cjelokupne analize svih odgovora rangiranja mogućih kriterija za utvrđivanje (strateških) gradskih projekata proizlazi kako je najvažniji kriterij „važnost lokacije“, pa „neprimjereno postojeće stanje“, zatim „nedostatni sadržaji“, „integrirani razvoj“, „konačna svrha“, „dugoročni razvoj“ i konačno – „površina obuhvata“ i „vrijednost zemljišta“. Dva (2) sudionika nisu rangirala moguće kriterije za utvrđivanje SGP. Od preostala dvadeset i dva (22) sudionika, devet (9) sudionika (41%) je kriterij “važnost lokacije” rangiralo kao najvažniji kriterij, po četvero (4) sudionika (po 18%) je kriterije “integrirani razvoj” i “dugoročni razvoj” rangiralo kao najvažniji, dok je po dvoje (2) sudionika (po 9%) kao najvažnije kriterije istaknulo: “nedostatni sadržaji” i “konačna svrha”.

Predložene moguće kriterije za utvrđivanje strateških gradskih projekata sudionici su poredali po značaju (od najznačajnijeg prema manje značajnom).

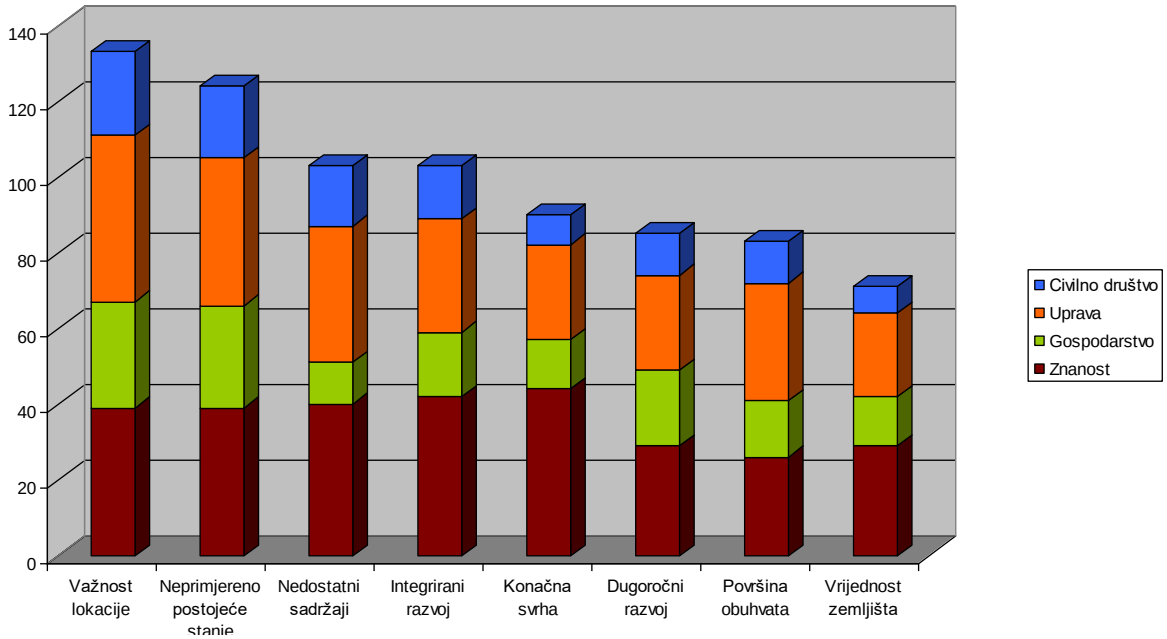

Sl. 53. Kriteriji za utvrđivanje strateških gradskih projekata po značaju
Izvor: izradila autorica prema podacima provedenog Delfi istraživanja

Kao jedan od tri (3) najvažnija kriterija kod trinaest (13) sudionika (59%) izdvojen je kriterij "važnost lokacije", kod dvanaest (12) sudionika (55%) "neprimjereno postojeće stanje", dok je kod jedanaest (11) sudionika (50%) to kriterij "integrirani razvoj". Kao najmanje važan kriterij devet (9) sudionika (41%) je rangiralo kriterij "dugoročni razvoj", četvero (4) sudionika (18%) je kriterij "vrijednost zemljišta" rangiralo kao najmanje važnu temu, dok je po troje (3) sudionika (po 17%) kao najmanje važan kriterij istaknulo "nedostatni sadržaji" i "površina obuhvata". Kao jedan od tri (3) najmanje važna kriterija kod po dvanaest (12) sudionika (po 50%) istaknut je kriterij "konačna svrha " i "dugoročni razvoj", kod po jedanaest (11) sudionika (po 46%) "površina obuhvata " i "vrijednost zemljišta, dok je deset (10) sudionika (42%) kriterij "integrirani razvoj" uvrstilo u tri (3) najmanje važne teme.

9.1.6. Potreba redefiniranja broja strateških gradskih projekata i njihov optimalan broj (pitanje 6)

Tijekom istraživanja, izdvojeni su primjeri europskih gradova s brojem utvrđenih strateških gradskih projekata - strateški lociranih prostorno-programskih intervencija koje potenciraju i usmjeravaju daljnje transformacijske procese: **Rotterdam ima 11, Lisabon 4, Barcelona 4, Oslo 13, Beč 13, Helsinki 14** utvrđenih strateških gradskih projekata. Grad Zagreb Generalnim urbanističkim planom u kartografskim prikazima ima sveukupno označeno **56 točkastih** gradskih projekata, dok su u tekstualnom dijelu GUP-a dodatno utvrđena još **3 linijska** gradska projekta (željeznička pruga, rijeka Sava i potez Heinzelova-Radnička). Također je navedeno da **sve površine veće od 1 ha** u vlasništvu Grada / Države mogu biti gradski projekt, kao i da su gradski projekti **sve građevine više od 9 etaža**. Osim Generalnim urbanističkim planom, utvrđene su i različite sektorske liste gradskih kapitalnih projekata i prioriteta (u gospodarstvu, prometu, komunalnoj infrastrukturi, obrazovanju i sportu, zdravstvu te energetici i zaštiti okoliša).

Dvanaest (12) sudionika Delfi istraživanja (50%) u potpunosti se složilo da je potrebno redefinirati broj i kriterije utvrđivanja (strateških) gradskih projekata za Grad Zagreb, a osobito su to sve građevine više od 9 katova i sve površine veće od 1 ha. Šest (6) sudionika (25%) složilo se s potrebom redefiniranja broja i kriterija utvrđivanja (strateških) gradskih projekata uz dodatne prijedloge / komentare, a jednaki broj - šest (6) sudionika (25%) imala su mišljenje

da je potrebno utvrditi prioritete ovisno o raspoloživim resursima i provoditi kontinuirani proces redefiniranja akcijskim planovima unutar strateškog planiranja.

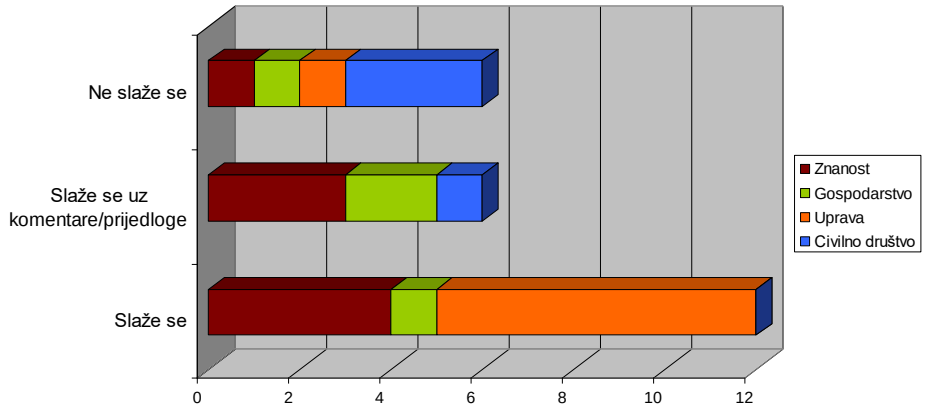

Sl. 54. Potreba redefiniranja broja strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu
Izvor: izradila autorica prema podacima provedenog Delfi istraživanja

Pri redefiniranju broja strateških gradskih projekata, sudionici istraživanja smatraju važnim korištenje sljedećih principa: integracija manjih projekata u veće, analiza razvojnih mogućnosti i potreba, provjera financijskih kapaciteta, utvrđivanje prioriteta, provjera usklađenosti s vizijom i korelacije sa strateškim ciljevima razvoja grada, provjera raspoloživih kapaciteta i mogućnosti međusektorske koordinacije, redefiniranje naziva tema prepoznatljivih naslova, redukcija na isključivo strateški određena područja razvoja / transformacije bez točkastih projekata kao i redukcija na projekte s karakteristikama urbanog, arhitektonskog i sadržajnog razvoja grada. Pritom su najviše isticani principi: prioritizacija, usklađenost s razvojnim mogućnostima i potrebama te usklađenost s vizijom razvoja grada.

Optimalan broj utvrđenih (strateških) gradskih projekata čijom provedbom zahvata bi Grad Zagreb postigao kontrolu urbanog uređenja u prvom upitniku utvrdilo je 18 sudionika (75%), dok je za šest (25%) sudionika bilo važno utvrditi prioritete, a ne broj. Od osamnaest (18) sudionika istraživanja koji su u prvoj anketi utvrdili optimalan broj strateških gradskih projekata za Grad Zagreb, dva (2) sudionika (11%) smatra da je optimalan broj utvrđenih strateških gradskih projekata **≤ 5**, deset **(**10) sudionika (56%) smatra da je dostatan broj **6 - 10**, za četiri (4) sudionika (22%) je to **11 - 15** strateških gradskih projekata, dok su se dva (2) sudionika (11%) opredijelilo za više od 16 projekata.

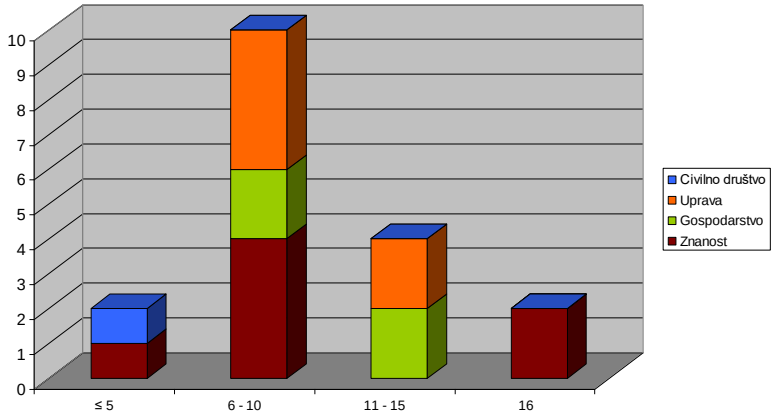

Sl. 55. Optimalan broj strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu
Izvor: izradila autorica prema podacima provedenog Delfi istraživanja

U drugom krugu Delfi istraživanja, većina sudionika se složila da je **optimalan broj** strateških gradskih projekata **za Grad Zagreb 10.**

9.1.7. Konkretni strateški gradski projekti i/ili tematski okviri (pitanje 7)

Prema mišljenju sudionika Delfi istraživanja (nakon drugog i završnog kruga), konkretni strateški gradski projekti koji bi svojom realizacijom najviše mogli doprinijeti razvoju Grada Zagreba su: Gredelj, Blok Badel, Zagrepčanka, Paromlin, Zagebački velesajam, obnova Donjega grada, sveučilišna bolnica (i terme) Blato, projekt gradske željeznice (i tračnička veza Zagreb – Velika Gorica – Zračna luka Zagreb), prostori uz Savu i Kampus Borongaj.

Strateški gradski projekt urbane obnove Donjega grada je u korelaciji sa strateškim gradskim projektom strukturne, funkcionalne, društvene i gospodarske obnove kompleksa nekadašnje Tvornice željezničkih vozila „Janko Gredelj“ (drugi krug Delfi istraživanja je provođen nakon „petrinjskog“ potresa u prosincu 2020. koji je nakon „zagrebačkog“ potresa u ožujku 2020. dodatno oštetio povijesnu urbanu cjelinu grada Zagreba) prioritiziran u odnosu na ostale strateške gradske projekte, dok su strateški gradski projekti Podbrežje i Park Novi Zagreb istisnuti iz „deset strateških gradskih projekata Grada Zagreba“ odabranih u prvom krugu Delfi istraživanja.

Osim strateških gradskih projekata, sudionici istraživanja posebno ističu i „tematske okvire za strateške gradske projekte“: unaprjeđenje zelene i plave infrastrukture, izgradnja prometne infrastrukture i unaprjeđenje mobilnosti, unaprjeđenje komunalne infrastrukture i ekološki

prihvatljivog gospodarenja otpadom, dekarbonizacija postojećeg građevinskog fonda i prometnog sustava te socijalno stanovanje i unaprjeđenje standarda stanovanja. Pritom bi najveći doprinos razvoju Grada Zagreba, prema mišljenju sudionika istraživanja, trebali imati projekti unutar tematskih okvira: unaprjeđenja komunalne infrastrukture i ekološki prihvatljivog gospodarenja otpadom, izgradnje prometne infrastrukture i unaprjeđenja mobilnosti te unaprjeđenja zelene i plave infrastrukture.

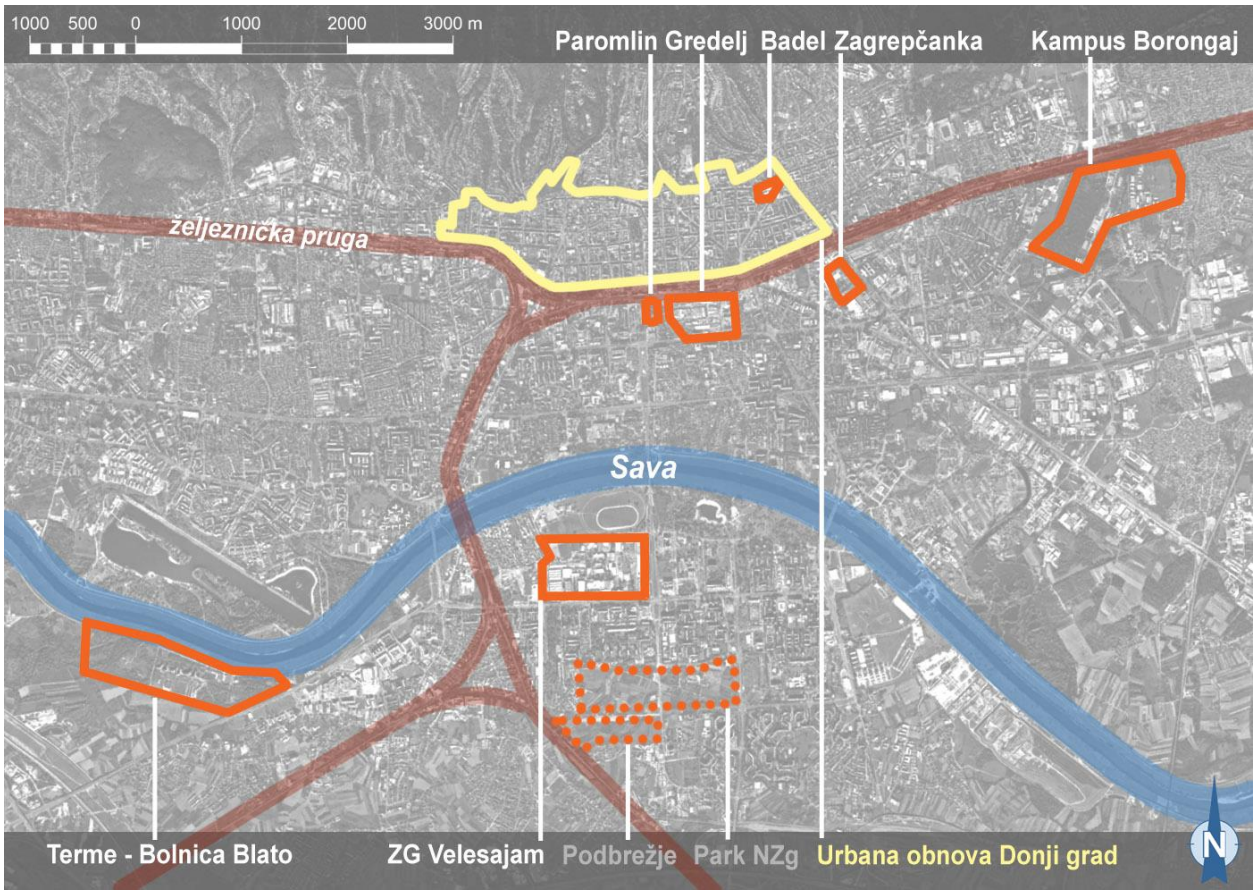

Sl. 56. Izdvojeni strateški gradski projekti za Grad Zagreb (prema drugom i završnom krugu Delfi istraživanja)
Izvor: izradila autorica

9.1.8. Dodatni komentari i/ili primjedbe o strateškim gradskim projektima (pitanje 8)

Sudionici Delfi istraživanja dodatno ističu pojedine aspekte i daju komentare i smjernice o ulozi strateških gradskih projekata kao alata u strategijskom planiranju Grada Zagreba:

1. ako Zagreb želi postati grad novih tehnologija i profesija ("sveučilišni grad"), tada je sveučilišni kampus važan strateški gradski projekt;

2. strateški gradski projekt bi trebao zauzeti središnje mjesto u promišljanju razvoja Grada;
3. kako bi se promijenila percepcija znanstvene, stručne i šire javnosti o netransparentnosti, nedemokratičnosti i nametnutosti strateškog gradskog projekta važno je uključivanje svih zainteresiranih dionika u proces i participacija građana;
4. Grad Zagreb treba postati održiv i uključiv, ekološki i socijalno osjetljiv i imati planirani dugoročni razvoj;
5. najveći izazov u procesu realizacije strateških gradskih projekata su neriješeni vlasnički odnosi i ulagačima neprihvatljive neaktualizirane konzervatorske podloge;
6. važno je promoviranje strateških gradskih projekata suvremenim komunikacijskim alatima i uključivanje zajednice u oblikovanju projekta;
7. Grad Zagreb je glavni grad Republike Hrvatske pa je potrebno identificirati i projekte od strateške važnosti države;
8. obzirom na nedostatak primjera dobre prakse realiziranih strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu i Hrvatskoj, istraživanje je potrebno usmjeriti prema referentnim EU gradovima;
9. Grad Zagreb treba unaprijediti planiranje, financiranje, javni interes i transparentnost procesa, što je moguće uz viziju, dugoročno planiranje i etapno provođenje, pri čemu organizacije civilnog društva imaju važnu ulogu u informiranju i ostvarivanju dijaloga s građanima;
10. izmjene unutar okvira generalnih planova koji su dugoročni prostorno-planski dokumenti potrebno je provoditi kontinuiranim procesom redefiniranja akcijskih planova unutar strateškog planiranja.

Pritom su najvažniji aspekti i komentari sudionika istraživanja za daljnju elaboraciju da bi Grad Zagreb trebao unaprijediti planiranje, financiranje, javni interes i transparentnost procesa, što je moguće uz viziju, dugoročno planiranje i etapnu realizaciju, pri čemu organizacije civilnog društva imaju važnu ulogu u informiranju i ostvarivanju dijaloga s građanima. Nadalje, izmjene unutar okvira generalnih planova koji su dugoročni prostorno-planski dokumenti treba provoditi kontinuiranim procesom redefiniranja akcijskih planova unutar strateškog planiranja. Kako bi se promijenila percepcija znanstvene, stručne i šire javnosti o netransparentnosti, nedemokratičnosti i nametnutosti strateškog gradskog projekta, važno je uključivanje - participacija svih zainteresiranih dionika – građana u proces programiranja i planiranja od samog početka.

Pritom je nužno definiranje jedinstvenog pristupa koji traži izvorne odgovore na određene situacije te stvaranje alata za rješavanje složenosti i neizvjesnosti – strateških gradskih projekata koji bi trebali zauzeti središnje mjesto u promišljanju razvoja Grada - razvijanjem otvorenog i dinamičnog sustava (sustava koji omogućuje brze promjene).

9.2. REZULTATI PRIMJENE METODE SCENARIJA – PRIMJER GREDELJ

U dosadašnjem istraživanju izdvojeni su / kreirani temeljni razvojni scenariji kao planski modeli varijantnih programskih rješenja načina korištenja, uvjeta korištenja, područja primjene posebnih mjera uređenja i zaštite prostora (Lennert & Robert, 2010; European Spatial Observation Network (ESPON) - 2006 Programme – The Scenario Project (ESPON 3.2.); Davoudi & Dammers, 2010).

Cilj im je identificiranje mogućih obrazaca urbanog razvoja te poticanje na razmišljanje o poželjnim/ optimalnim uvjetima i aktivnostima za njegovo postizanje s osnovnim usmjerenjima razvojnih scenarija:

- TREND scenarij (održavanje zatečenog stanja);
- scenarij RIZIKA (negradivo zemljište i zemljište s posebnim ograničenjima u korištenju se prenamjenjuje u zemljište za gradnju svih namjena i potiče intenzivnije korištenje – u pravilu „green field“ projekti uz mjere unaprjeđenja energetske učinkovitosti, mjere zaštite pitke vode i mjere zaštite okoliša);
- scenarij KOMPETICIJE (negradivo zemljište i zemljište s posebnim ograničenjima u korištenju se prenamjenjuje u zemljište za gradnju isključivo gospodarske i turističke namjene, a potiče se prenamjena za stanovanje i prateće sadržaje – u pravilu „green field“ projekti za gospodarstvo i turizam, „brown field“ projekti za ostalo);
- scenarij KOHEZIJE (primarno gradnja na izgrađenom građevinskom zemljištu prenamjenom i strukturnom preobrazbom – u pravilu, „brown field“ projekti za sve namjene i preobrazba izgrađene strukture; gospodarski razvoj temelji se na visokim tehnologijama proizvodnje i na korištenju obnovljivih resursa energije; ograničavaju se korištenja prostora koja potiču klimatske promjene);
- scenarij ZAŠTITE (redukcija površina za gradnju i planiranje građenja preobrazbom, sanacijom i obnovom uz poticanje rekultivacije krajolika - „grey field“ projekti; gospodarski projekti visokih tehnologija omogućuju najviši stupanj zaštite prirode i okoliša; korištenje i zaštita prostora smanjuju utjecaj na klimatske promjene).

Za različite scenarije prostornoga razvoja karakteristične su različite veličine odabranih i utvrđenih prostornih pokazatelja korištenja i zaštite prostora – planiranje zona za gradnju različitih namjena, primarna obilježja razvojnih projekata, uvjeti zaštite prirode, okoliša i kulturnih dobara te uvjeti iskorištavanja energije:

- način korištenja i namjene prostora (gospodarska namjena: proizvodna – poslovna - turistička, športsko-rekreacijska, stambena, javna i društvena namjena, zelene površine i dr.);
- uvjeti korištenja i zaštite prostora (područja posebnih uvjeta korištenja na zaštićenim dijelovima prirode i kulturnoj baštini);
- područje primjene posebnih mjera uređenja i zaštite (uređenje zemljišta, zaštita posebnih vrijednosti i obilježja, područja i dijelovi primjene planskih mjera zaštite);
- oblici korištenja (održavanje, sanacija i rekonstrukcija te nova gradnja) i načina gradnje (obiteljska, višestambena, mješovita gradnja) te
- uvjeti gradnje (smještaj građevina, uređenje zemljišta, način priključenja na prometnu i komunalnu infrastrukturu, način sprječavanja nepovoljna utjecaja na okoliš.

9.2.1. Strateški gradski projekt Gredelj (bivša tvornica željezničkih vozila „Janko Gredelj“)

9.2.1.1. Opis lokacije

Površina bivše tvornice „Janko Gredelj“ iznosi približno 12,5 ha, u vlasništvu je Grada Zagreba i predstavlja oko 50% površine SGP Gredelj, sa situacijama nesređenih zemljišno-knjižnih stanja. SGP Gredelj, površine oko 25 ha omeđen je željezničkom prugom na sjeveru, Strojarskom ulicom na istoku, Ulicom Grada Vukovara na jugu te Trnjanskom cestom na zapadu.

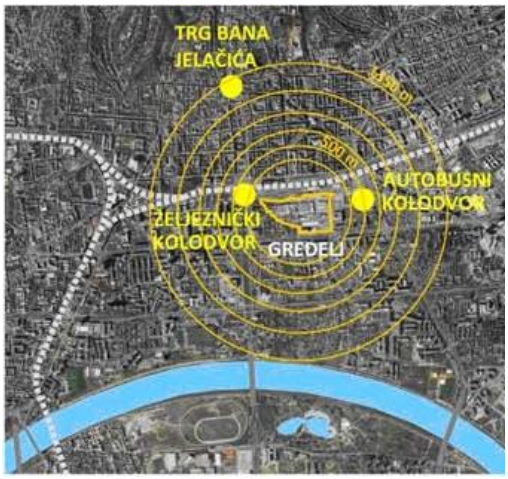

Sl. 57. Strateški gradski projekt Gredelj – položaj u Gradu Zagrebu
Izvor: izradila autorica

Sl. 58. Strateški gradski projekt Gredelj – obuhvat
Izvor: izradila autorica

Lokacija Gredelj je centralno smještena na vizurnom koridoru središnje osi Donjega grada, kontaktno je područje sa svim ključnim gradskim funkcijama, visokovrijedan prostorni resurs glavnoga grada EU države i svojom veličinom predstavlja potencijal za realizaciju novog gradskog središta.

Prema strateškoj dokumentaciji (Razvojna strategija Grada Zagreba, 2017) projekt „Gredelj – novo gradsko središte“ identificiran je u skladu s razvojnim ciljevima, prioritetima i mjerama (4. Cilj - Unapređivanje prostornih kvaliteta i funkcija Grada; 4.2. Prioritet - Unapređivanje naseljenih dijelova Grada; 4.2.1. Mjera - Očuvanje, obnova i održivo korištenje kulturne baštine) kao jedan od 15 najvažnijih projekata, bez navedene prioritizacije. Cilj projekta je revitalizacija napuštenog industrijskog područja Gredelj u svrhu smještanja javnih, društvenih i kulturnih sadržaja te stvaranje novog gradskog središta.

Prema prostornoj dokumentaciji (Generalni urbanistički plan grada Zagreba, 2007) prostor Gredelja je većim dijelom planiran kao mješovita, pretežito poslovna namjena, a manjim dijelom kao gospodarska, poslovna namjena.

Kao vrijednost i ograničenje prostor je evidentirano zaštićeno kulturno dobro – graditeljski sklop, jedinstveni je primjer očuvanog kompleksa industrijskog nasljeđa s utvrđenim konzervatorskim propozicijama.

Kompleks nekadašnje Strojarnice jedan je od najvažnijih zagrebačkih spomenika industrijske arhitekture. To je prvi planirani industrijski kompleks sa stambenim naseljem u Zagrebu, projektiran i izveden prema tada najmodernijim tehničko-tehnološkim principima. To je i prva planska urbanističko-arhitektonska cjelina sagrađena na području grada južno od pruge.

Tri najstarije građevine strojarnice (radionica za opremu lokomotiva, tokarnica i kovačnica, radionica za opremu kola) te tesarna iz 1911. imaju najveću povijesnu arhitektonsku i povijesno urbanističku vrijednost. To je kompleks od izuzetnog značaja za nacionalnu industrijsku arheologiju. Zaštićeni objekti su u relativno lošem stanju.

Sl. 59. Gredelj–fotodokumentacija
Izvor: autorica, 2017.

Sl. 60. Gredelj–fotodokumentacija
Izvor: autorica, 2017.

Cijeli kompleks Strojarnice Državne Ugarske željeznice (od 1954. tvornica nosi naziv Tvornica željezničkih vozila Gredelj) postavljen je u ortogonalnoj shemi sistemom planiranih prometnica. Servisni put projektiran je paralelno s Baroševom (danas Branimirovom) povezujući Koturašku sa Strojarskom cestom. Volumeni glavne tri radionice poredani su u nizu uz servisni put, te odgovaraju veličini prosječnog donjogradskog bloka. Otklon u prostornoj ortogonalnoj shemi čine prateći radnički sadržaji blagovaonica za radnike i zgrade za stanove

građeni uz povijesnu, nepravilnu liniju produžene Petrinjske (Trnjanska). Od 1967. dio djelatnosti (remont lokomotiva) provodi se na novoj lokaciji u Vukomercu, a 2011. tvrtka TŽV Gredelj napustila je izvornu lokaciju na Trnju.

Prostor Gredelja obodno je tangiran s razvijenom prometnom mrežom prema svim oblicima prometne infrastrukture (cestovni, tramvajski, autobusni i željeznički) ali nepovezan s Donjim gradom protočnim sustavom prometnica. Područje bivše tvornice „Janko Gredelj“, a nekadašnje Strojarnice, danas je nedovoljno korišten prostor s ograničenim mogućnostima pristupa i korištenja. Arhitektonski kvalitetno oblikovani prostori radionice i stambenog naselja u vrijeme svog nastanka, danas su degradirani i devastirani naknadnim intervencijama koje su postepeno narušavale arhitektonsko oblikovne i prostorne kvalitete izvorne prostorne koncepcije.

S obzirom na značaj i središnji položaj, ali i uvažavajući dosadašnja urbanistička promišljanja razvoja tog prostora kao potencijali ovog prostora ističu se:

- lokacija neposredno uz uži centar grada i središnju gradsku os;
- veliki dio građevinskog zemljišta u vlasništvu Grada Zagreba;
- zaštićen graditeljski sklop industrijske arhitekture;
- blizina / dostupnost javnog prijevoza.

Prostor Gredelja, kao i Trnja općenito, smješten je u dijelu Grada koji se GUP-om još 1971. određuje kao gradski centar, dok je središnja gradska os od Zrinjevca do Save tema još od Generalnog regulacionog plana iz 1936. No, unatoč mnogim natječajima i planovima koji su izrađeni za ovo područje, novi planirani centar Zagreba nije nikad cjelovito realiziran, nego i danas djeluje kao spoj uređenog i neuređenog, uz mnogo zapuštenih i degradiranih prostora.

Za odabrani strateški gradski projekt Gredelj (bivša tvornica željezničkih vozila „Janko Gredelj“) izrađene su brojne prostorne analize: prostorna analiza stvarnog korištenja zemljišta (uži i širi obuhvat), iskaz površina, demografske analize (stanovništvo, kućanstva i stanovi), analize statističkih podataka, analize javnih i društvenih sadržaja, visokoškolske ustanove, smjernice iz strateške i prostorno-planske dokumentacije (Razvojna strategija Grada Zagreba / Strategija razvoja Aglomeracije Zagreb / Generalni urbanistički plan grada Zagreba / Urbanistički plan uređenja), zaštita kulturne i prirodne baštine, imovinskopravna analiza (posjedništvo i arhivska građa), prikupljena je fotodokumentacija.

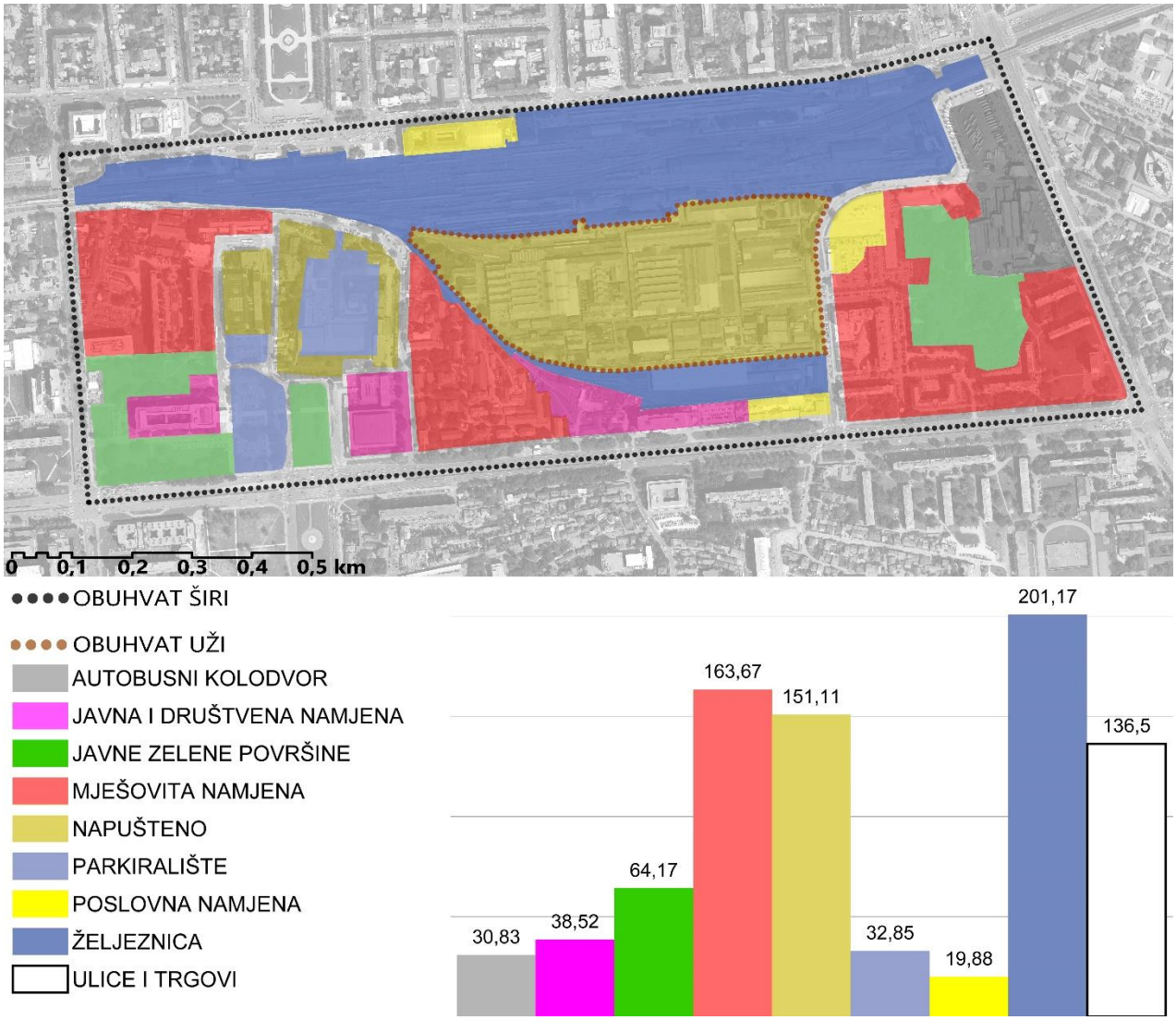

Sl. 61. Gredelj: shema stvarnog korištenja zemljišta šireg obuhvata (zone)
Izvor: izradila autorica

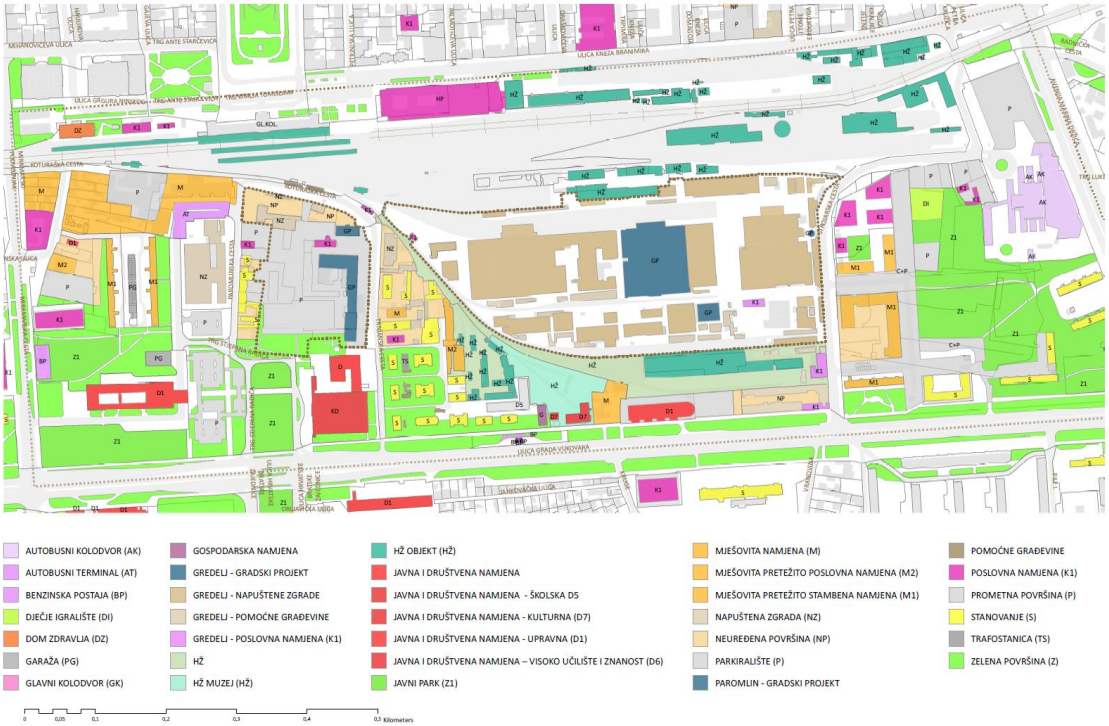

Sl. 62. Gredelj: shema stvarnog korištenja zemljišta šireg obuhvata (građevine)
Izvor: izradila autorica

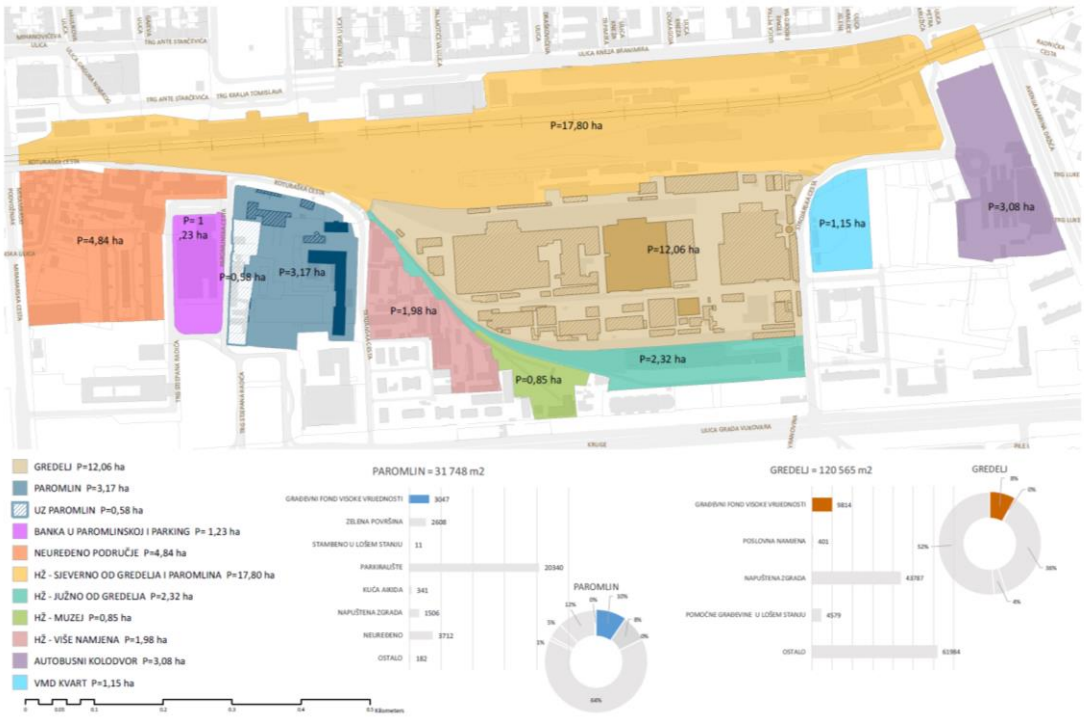

Sl. 63. Gredelj: shematski iskaz površina
Izvor: izradila autorica

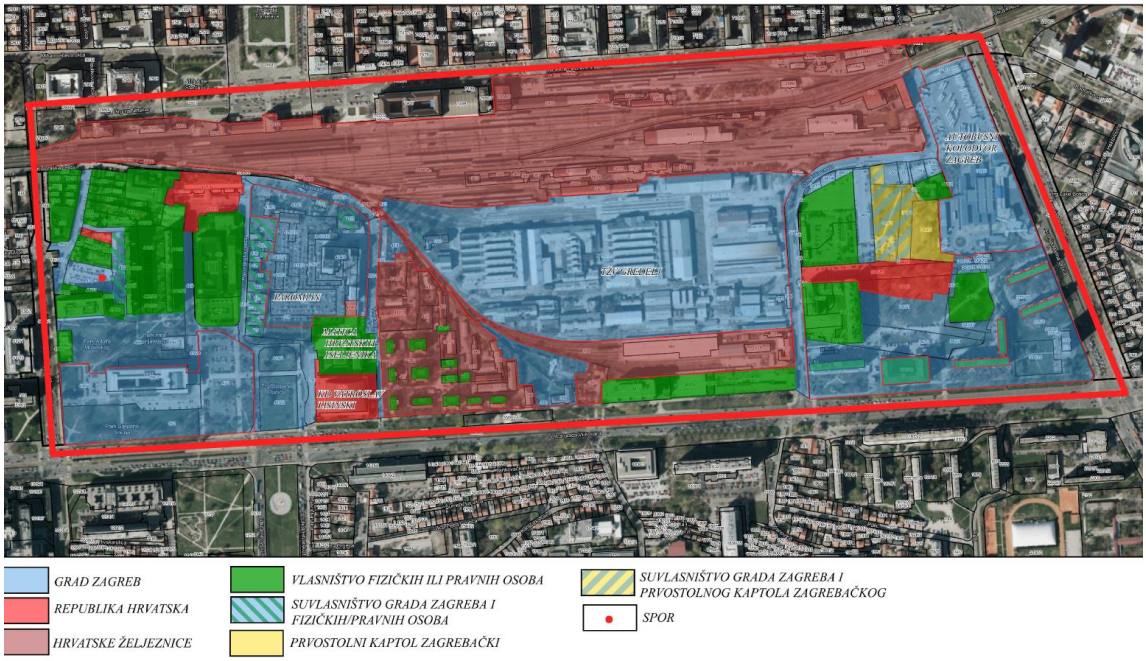

Sl. 64. Vlasništvo u širem obuhvatu strateškog gradskog projekta Gredelj
Izvor: Gradski ured za imovinskopravne poslove i imovinu Grada

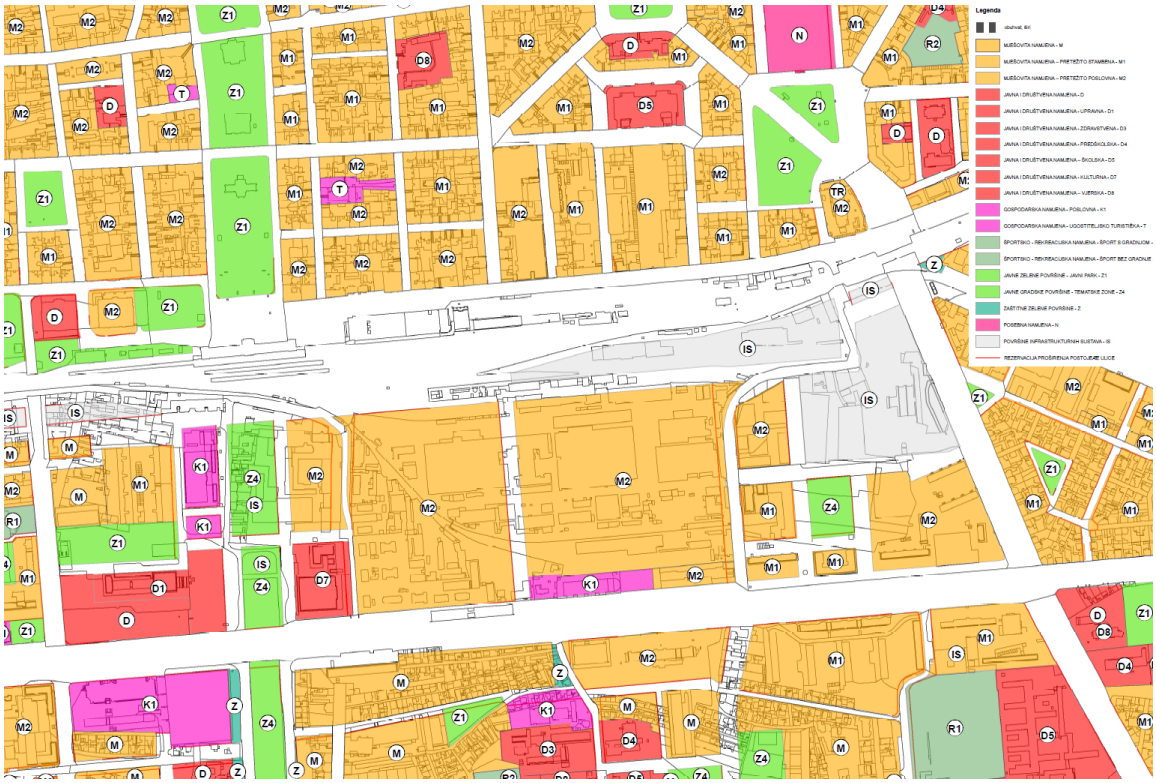

Sl. 65. Plansko korištenje i namjena površina (Generalni urbanistički plan grada Zagreba)
Izvor: Zavod za prostorno uređenje Grada Zagreba, 2016.

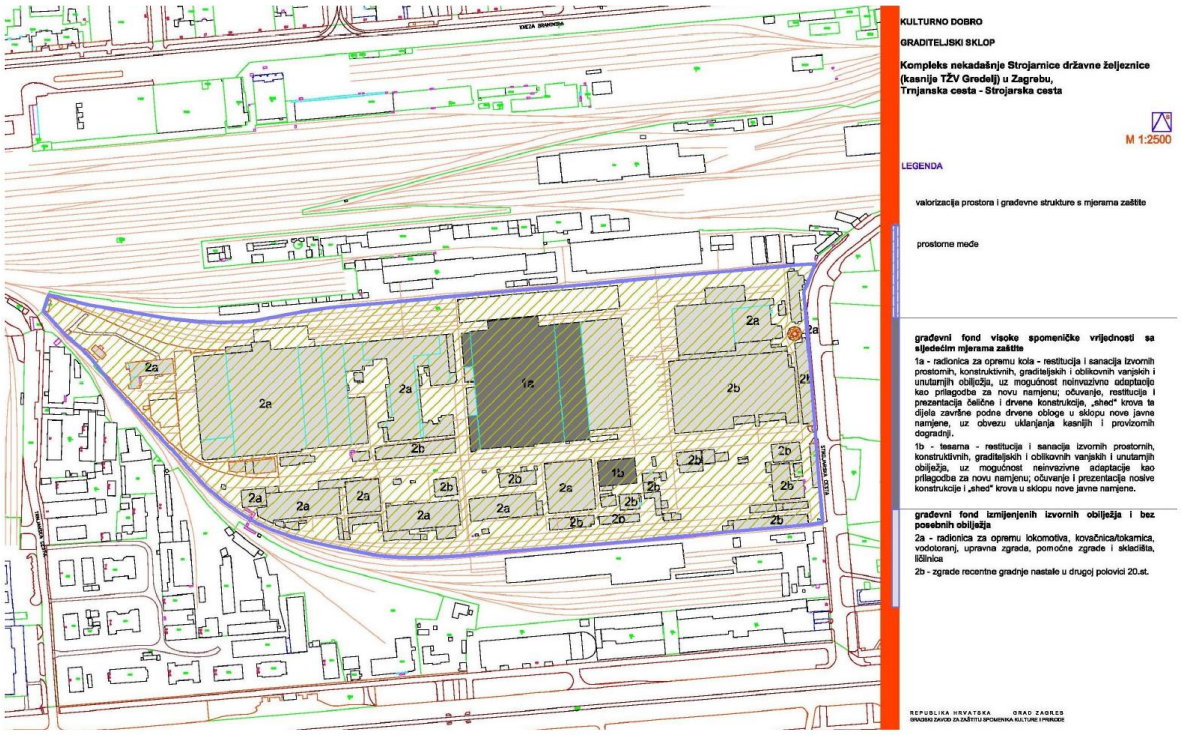

Sl. 66. Kompleks nekadašnje strojarnice Državne Ugarske željeznice - kasnije TŽV Gredelj (Kulturno dobro – graditeljski sklop, grafički prikaz s valorizacijom prostora i građevne strukture te mjerama zaštite kulturnog dobra)

Izvor: Konzervatorska podloga TŽV Gredelj, Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, 2017.

9.2.1.2. Scenariji razvoja

Sukladno izdvojenim temeljnim razvojnim scenarijima, za odabrani strateški gradski projekt u Gradu Zagrebu – Gredelj (bivša tvornica željezničkih vozila „Janko Gredelj“) oblikovano je pet razvojnih scenarija s različitim prostornim pokazateljima, kao planskim modelima varijantnih programskih rješenja načina i uvjeta korištenja, područja primjene posebnih mjera uređenja i zaštite prostora s ciljem identificiranja mogućih obrazaca urbanog razvoja te poticanje na razmišljanje o poželjnim uvjetima i aktivnostima za njegovo postizanje s osnovnim usmjerenjima razvojnih scenarija:

1. **Trend** Scenarij: Ne dirajte moje krugove !
2. Scenarij **Rizika**: BBB_“Build Back Better“
3. Scenarij **Kompeticije**: Pa, Zna-Te !
4. Scenarij **Kohezije**: Fuzija ZKK_Zagrebački kreativni klaster
5. Scenarij **Zaštite**: Zagreb_3Z

Sl. 67. Gredelj: shema postojećeg stanja
Izvor: izradila autorica

1**. Trend** scenarij: „Ne dirajte moje krugove !“

(NOLI TURBARE CIRCULOS MEOS, Arhimed 287.-212.pr. Kr.); značenje: Pusti me na miru !

Podrazumijeva održavanje zatečenog (uglavnom lošeg) stanja građevina: minimalna iskorištenost prostora (sadržajno i financijsko-gospodarski) uz provođenje sustava mjera zaštite kulturnog dobra – povijesne industrijske arhitekture bivše tvornice željezničkih vozila „Gredelj“.

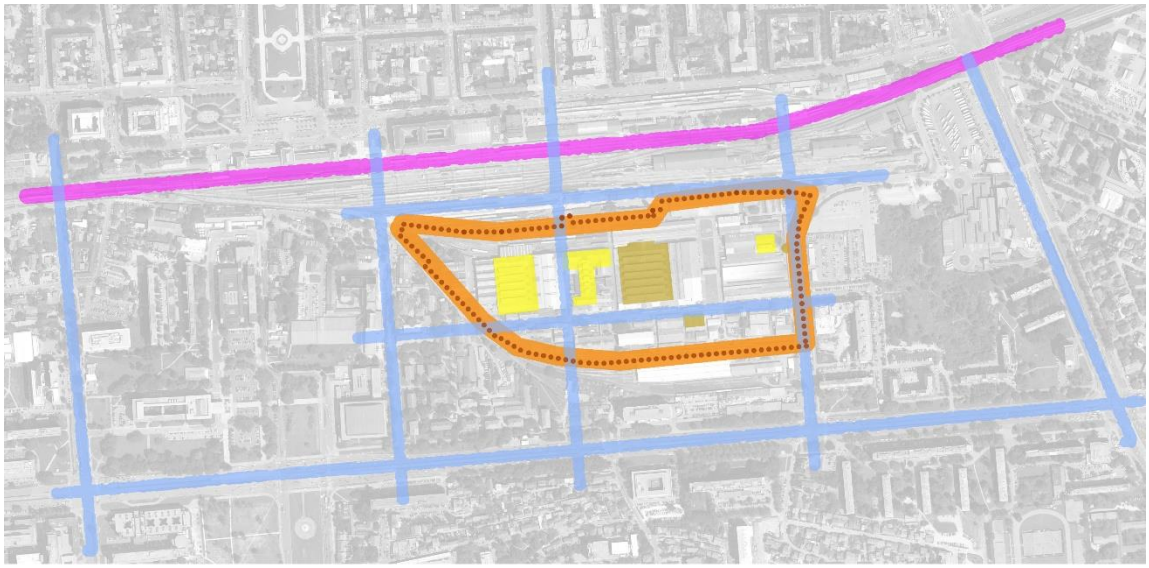

Sl. 68. Scenarij „Ne dirajte moje krugove“
Izvor: izradila autorica

Povijesni sklop Strojarnice Državne Ugarske željeznice, kasnije TŽV Gredelj uključuje *povijesnu građevnu strukturu spomeničke vrijednosti* (zgrada radionice za opremu kola) koji podliježe restituciji i sanaciji izvornih prostornih, konstruktivnih, graditeljskih i oblikovnih vanjskih i unutarnjih obilježja te *povijesne strukture bitno izmijenjenih svojstava i bez osobitih vrijednosti* (radionica za opremu lokomotiva, kovačnica / tokarnica, vodotoranj, upravna zgrada, pomoćne zgrade i skladišta, ličilnica i tesarna) za koje je preporuka očuvanja građevina i očuvanje izvornih dijelova graditeljske strukture, opreme i inventara.

U postupku praćenja Kompleksa nekadašnje Strojarnice Državne Ugarske željeznice 2016. utvrđena je tek promjena stanja građevnog fonda – prostorne međe kulturnog dobra ostale su iste, ali je utvrđivanjem stanja građevnog fonda i provedenom revalorizacijom utvrđeno da je građevni fond *visoke spomeničke vrijednosti* (zgrade radionica za opremu kola i zgrada tesarne), a ostali građevni fond je građevni fond *izmijenjenih izvornih obilježja i bez posebnih obilježja* (radionica za opremu lokomotiva, kovačnica / tokarnica, vodotoranj, upravna zgrada, pomoćne zgrade i skladišta te ličilnica*)* koji se mogu djelomično rekonstruirati uz čuvanje ambijentalnosti prostora graditeljskog sklopa (Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, 2016)

Uz određene prihode za korištenje parkirališta i najma prostora filmskoj industriji kao kulisa za razne događaje – snimanje reklama, spotova, za skladišne prostore, obrtničke i umjetničke radionice, Grad je imao velike rashode za kupnju lokacije a generira i određene rashode za nužno održavanje mjera zaštite kulturnog dobra i tehničku zaštitu prostora.

Početak razvoja je sagledavanje aktualnih mjera zaštite kulturnog dobra te njihova implementacija. Eventualno, u međuprostorima, realizacija „pop-up“ parka (tip privremenog urbanizma koji zahtijeva manje ulaganja i manje administracije te je flexibilan u odnosu na prostorno-programske mogućnosti).

2. Scenarij **Rizika:** BBB („Build Back Better“); značenje: BBB = holistički koncept razvoja koji koristi obnovu i oporavak nakon katastrofe (Pandemija & Potres) kao priliku za poboljšanje fizičkih, društvenih, ekoloških i ekonomskih uvjeta zajednice kako bi postala otpornija na efikasniji i učinkovitiji način.

Podrazumijeva razvoj Grada (u Gradu) na cjelovitom prostoru bivše tvornice željezničkih vozila „Janko Gredelj“ i prostoru željezničke infrastrukture između Držićeve, Vukovarske i Miramarske ulice kao sinergiju razvoja novih središnjih javnih, društvenih, poslovnih i stambenih (svih) funkcija Grada s pratećom komunalnom i prometnom infrastrukturom koja objedinjava sve vidove gradskog i regionalnog prometa.

Sl. 69. Scenarij BBB „Build Back Better“
Izvor: izradila autorica

Planiranje i realizacija urbane revitalizacije zone Gredelj provodi se integralno s obnovom u potresu oštećene povijesne jezgre Grada Zagreba (Donjega grada, Gornjega grada i Kaptola), na način da će zona Gredelj poslužiti kao prostor za dislociranje određenih javnih funkcija kao i za preseljenje stanovnika iz središta Grada dok traje obnova, budući da bi scenarij njihova preseljenja na periferiju potisnuo vitalnost i identitet povijesne jezgre. Dugoročno, po završetku obnove gradske povijesne jezgre, privremeni stanovi mogu se namijeniti studentima i mladima kojima je potrebno omogućiti financijski povoljnije stanovanje.

Osim pozitivnih promjena u životu lokalnog stanovništva, realizacijom projekta Gredelj otvaraju se mogućnosti za nova radna mjesta, gradnju visokokvalitetne javne infrastrukture te novih poslovnih, stambenih i javnih sadržaja koji će se graditi u skladu s najnovijim tehnologijama otpornim na potres za građane svih dobi, životnih stilova i socijalnog statusa 24 sata na dan, sedam dana u tjednu. Na takav način državne i gradske upravne institucije ne bi bile fragmentirane na više lokacija u povijesnoj jezgri Grada Zagreba i imale visoke troškove poslovanja, već bi se konsolidirala i imovina i funkcija. Većina zgrada oštećenih u potresu u

povijesnoj jezgri Grada Zagreba su energetski neefikasne i skupe za održavanje, pritom su i veliki proizvođači CO_2 jer se koriste neobnovljivim izvorima energije, neotporne su na potres, s lošim protupožarnim pristupima i nepristupačne osobama s invaliditetom i smanjenom pokretljivosti. Još osamdesetih godina prošlog stoljeća izrađeni su planovi (nažalost, nerealiziranih) o preseljenju zgrada Vlade s Gornjeg i Donjeg grada na Prisavlje kao i planovi o preseljenju bolnica iz neadekvatnih zgrada u novu bolnicu u Blato.

Gredelj je na 15-minutnoj pješačkoj udaljenosti od središnjeg zagrebačkog trga (Trg bana Jelačića), što je u skladu s novim trendovima o održivoj mobilnosti i afirmaciji smanjenog korištenja motornih vozila i mogao bi preuzeti funkciju novog središta Zagreba dok se povijesna jezgra ne sanira. U budućim projekcijama mogao bi postati integralni dio gradske jezgre.

3. Scenarij **Kompeticije:** Pa, Zna-Te ! Značenje: (**PA**rk **ZNA**nosti i **TE**hnologije)

Podrazumijeva modernizaciju industrijske kulturne baštine bivše tvornice željezničkih vozila „Gredelj“ – (povijesni sklop Strojarnice Državne Ugarske željeznice) i transformaciju u tvornicu znanosti – park dizajniran za promicanje razvoja znanosti, industrije i tehnologije (s jasnim simboličkim identitetom i s brojnim zajedničkim resursima kao npr. kongresnim centrom i hotelom) uz izgradnju pratećih mješovitih, pretežito poslovnih sastavnica urbane matrice (potez uz Ulicu grada Vukovara) – stanovanje i prateći sportski, javni i društveni sadržaji.

Sl. 70. Scenrij „Pa, Zna-Te !“
Izvor: izradila autorica

Konceptom transformacije industrije 20-og stoljeća i modernizacije zgrada s najvećom povijesno-arhitektonskom i povijesno-urbanističkom vrijednošću u industriju 21. stoljeća – Park znanosti i tehnologije (kao sinergiju kulture, znanosti i umjetnosti) uz novu izgradnju urbane matrice pratećih mješovitih, pretežito poslovnih namjena uz Ulicu grada Vukovara, postojeći neoptimalni način korištenja i namjene prostora pretvara napuštenu gradsku zonu u uspješne, održive, zelene i visokokvalitetne lokacije sa višestrukim korištenjem prostora, kreira se 24-satna urbana dinamika cjelovite mješovite zone i stvaraju se jasni prihodovni okviri.

Ciljevi razvoja Parka znanosti i tehnologije su usklađeni sa strateškim ciljevima javnih gospodarskih razvojnih politika (gradskih, regionalnih i nacionalnih) i imaju imperativ dugoročne financijske samoodrživosti – poticanje inovacija, razvoja i komercijalizacije tehnologija kroz partnerstva. Park znanosti i tehnologije je privlačan studentima i potiče ih da ostanu u gravitacijskom području, privlači strana ulaganja i otvara nova radna mjesta s visokom dodanom vrijednošću, planirani su sadržaji koji unaprijeđuju kvalitetu života zaposlenika, a kao zona sinergije kulture, znanosti i umjetnosti privlačan je i za turiste.

Transformacijom napuštene industrijske zone i suboptimalno korištenog prostora, zona Gredelj postaje novi, vibrantni i vitalan dio Grada koji preuzima novu funkciju i postaje novo središte – mjesto za inovacije, rad, kreativnost, stanovanje, slobodno vrijeme i privremeni boravak.

4. Scenarij **Kohezije**: Fusion /Fuzija_ZKK Gredelj

Podrazumijeva urbanu regeneraciju – strukturnu, funkcionalnu, društvenu i gospodarsku obnovu prostora Gredelj (koji je u vlasništvu Grada Zagreba i nema vlasničkih prepreka za razvoj) na način da se na prostoru povijesnog sklopa Strojarnice Državne Ugarske željeznice implementiraju aktualne mjere zaštite kulturnog dobra – restitucija i sanacija izvornih prostornih, konstruktivnih, graditeljskih i oblikovnih vanjskih i unutarnjih obilježja uz preobrazbu izgrađene strukture u javnu i društvenu namjenu te stvaranje Zagrebačkog kreativnog klastera.

Tri velike hale tvornice Gredelj i vodotoranj će se reinterpretirati, kreativno odgovoriti na izazove formiranja novih prostora za kulturu i zabavu i udomiti javne i društvene sadržaje (nova scena HNK, muzej prometa - željeznice, nova gradska tržnica i dr.)

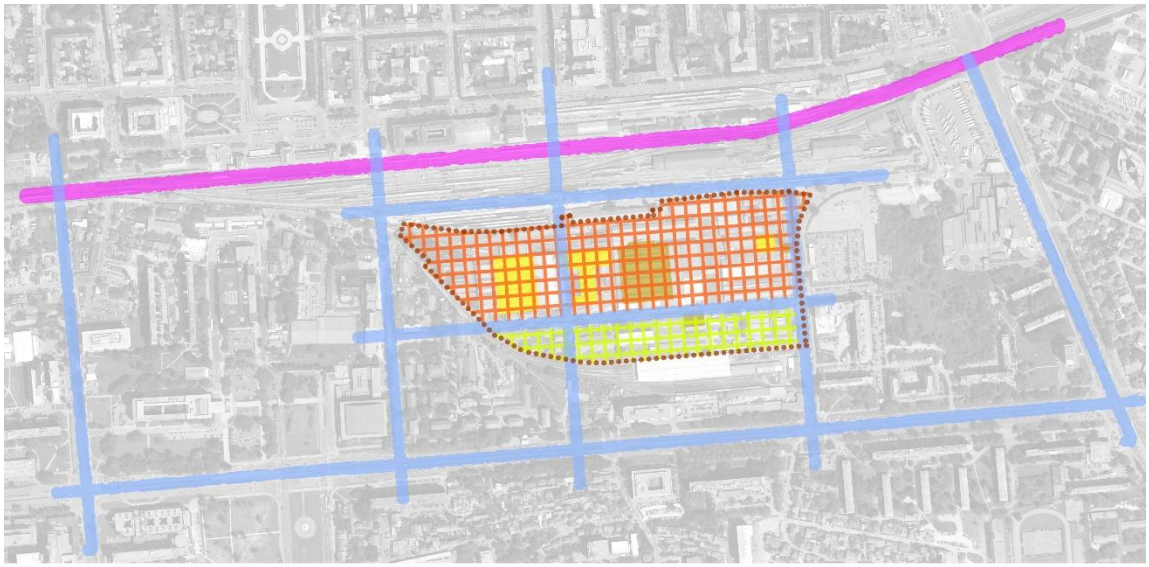

Sl. 71. Scenarij „Fuzija_ZKK“
Izvor: izradila autorica

Formiranjem kreativnog klastera cilj je privući profesionalce iz kreativnih industrija u neiskorištene prostore na lokaciji Gredelj, omogućiti im zajedničku infrastrukturu, međusobno umrežavanje i povezivanje s naručiteljima i modelima implementacije kreativnih zamisli.

Obnovom i reinterpretacijom povijesnih fragmenata i strukturnom preobrazbom industrijske prošlosti, memorija ostaje prisutna. Takvim pristupom, očuvat će se, obnoviti i staviti u funkciju zaštićena industrijska baština koja se nalazi unutar obuhvata i neće stvoriti generički prostor

bez identiteta. Dizajnira se prostor privlačan za umjetnike i kulturne poduzetnike te postaje atraktivno mjesto za festivale, a preobrazbom se dodaju i drugi prateći i uslužni sadržaji, etabliraju se medijski poslovi i lokacija postaje žarište kreativnih ambicija Grada.

Na preostalom potezu južno od povijesnog sklopa Strojarnice Državne Ugarske željeznice provest će se strukturna preobrazba postojeće povijesne strukture bitno izmijenjenih svojstava i zgrada bez osobite vrijednosti (proces obnavaljanja uključuje rušenje stare ili zapuštene nekvalitetne gradnje i zamjenjivanje novom) u urbanu matricu mješovite namjene, sve temeljeno na visokim tehnologijama, korištenju obnovljivih izvora energije i ograničavanje korištenja prostora koja potiču klimatske promjene.

Konceptom saniranog i prenamijenjenog povijesnog poteza industrijskog kompleksa u javne i društvene sadržaje i formiranjem zagrebačkog kreativnog klastera te novokreirani potez urbane matrice s mješovitim sadržajma provodi se urbana revitalizacija kojom se vraća život u devastirano i zapušteno područje što podrazumijeva i prihvaćanje novih zahtjeva i specifičnosti područja.

Da bi se nastavila spontano razvijena dinamika područja, potrebno je donijeti odluke o ulaganjima – kako nastaviti rasti i zadržati svoj impulzivni, kreativni karakter: višenamjenskim programiranjem i povezivanjem s postojećim kreativnim okruženjem. Takvim konceptom uvodi se i stanovanje na tom području; zaštićena kulturna baština oslobađa se dodatnih programskih zahtjeva te postaje atrakcija u vidu javnog prostora.

5. Scenarij **Zaštite: Zagreb_3Z:** Značenje: Z_Lenuci – Z_Holjevac – Z_Gredelj

Nastavno na kontekst javnog gradskog zelenog poteza Lenucijeve potkove s paviljonskom gradnjom zgrada javne i društvene namjene u drugoj polovici 19. st. preko središnje zelene pješačke okosnice Av. Večeslava Holjevca s obodnom gradnjom javne, društvene i poslovne namjene u drugoj polovici 20. st. ovaj scenarij podrazumijeva afirmaciju i potencijal trećeg zelenog poteza Gredelj sa zatečenom industrijskom gradnjom iz prve polovice 20. st. koji nudi zaštitu i revitalizaciju područja Gredelj prirodnim povezivanjem sa središnjom zelenom okosnicom ali i snažan potencijal za aktiviranje cijele zone južno od pruge.

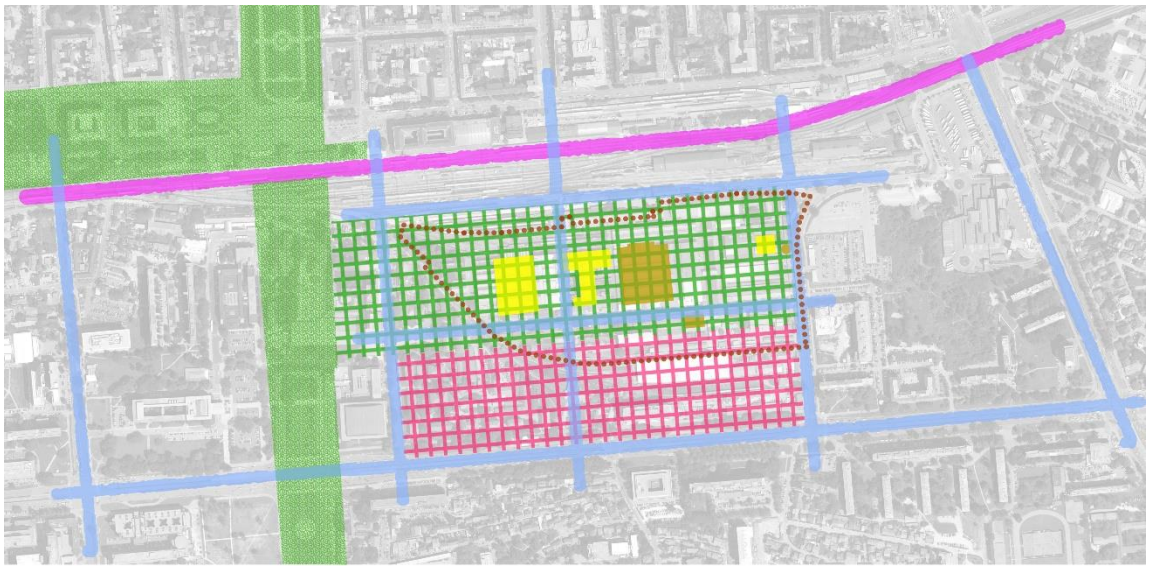

Sl. 72. Scenarij „Zagreb_3Z“
Izvor: izradila autorica

Još od Generalnog regulacionog plana 1936. centralna gradska os kao produžetak Zrinjevca, odnosno istočnog kraka Lenucijeve potkove, sastavni je dio svih planova Zagreba i Trnja. Oko nje planirani su okupljeni javno-društveni i poslovni sadržaji koji povezuju najstarije s najnovijim dijelovima grada u jednu jedinstvenu kontinuiranu cjelinu. S takvim pristupom omogućuje se potpuna valorizacija zone prepoznatljive kulturne baštine kao dodana vrijednost prostora u središtu grada unutar odlično povezane pješačke oaze kreirane oko paviljonskih revitaliziranih i prenamijenjenih napuštenih industrijskih zgrada visoke spomeničke vrijednosti i generator je razvoja gradskog središta.

Središnji zeleni potez tretira se kao zona javne i društvene namjene prema posebnim urbanim pravilima – veći postotak zelenih površina, paviljonska gradnja i uređenje partera.
Građenje se planira sanacijom, obnovom i preobrazbom uz poticanje rekultivacije krajolika (kontaminirano tlo od ranije proizvodnje).

10. RASPRAVA

10.1. DELFI ISTRAŽIVANJE O STRATEŠKIM GRADSKIM PROJEKTIMA: POJMU I DEFINICIJI, MOGUĆOJ TEMI, KRITERIJIMA ZA UTVRĐIVANJE I POŽELJNOM BROJU

(1) – pojam strategijskog planiranja

Tradicionalni prostorni i urbanistički planovi postaju sve neučinkovitiji, jer ne mogu biti pravovremeni vodič kroz procese urbane transformacije, pa se predlaže strateški, procesni pristup kreiranju gradskog prostora („place-making“) koji omogućava dinamičke mogućnosti transformacije. Stoga bi nova urbanistička paradigma trebala biti osiguranje mogućnosti transformacije kroz usuglašavanje različitih disciplina, za razliku od tradicionalnog urbanističkog planiranja – statičke slike fizičke dimenzije prostora.

Pojam strategijskog prostornog planiranja u ovom istraživanju promatran je kao proces velikog broja dionika koji kroz dugoročnu viziju, aktivnosti i sredstva za provedbu utemeljuju oblik i okvir transformacije strateški ključnih područja i usredotočuje se na odluke, aktivnosti, praćenje i vrednovanje rezultata.

U provedenom Delfi istraživanju, većina sudionika u potpunosti se složila ili se složila s navedenim shvaćanjem pojma strategijskog prostornog planiranja uz dodatne prijedloge uz prioritizaciju aspekata cjelovitog sagledavnja socijalnih i ekonomskih problema i potreba, multidisciplinarni pristup te jasnu viziju, odgovornost prema građanima – participativnost, efikasnu komunikaciju velikog broja dionika u procesu, stvaranje novih vrijednosti, utvrđivanje strateških stavova što se odnose na generalne smjerove razvoja (energija, mobilnost, otpornost..) i smjer razvoja kroz više kratkoročnih koraka (s vidljivim rezultatima) što dugoročno čine cjelinu.

(2) – definicija SGP i uloga u razvoju Grada

Analizirane prostorne strategije, programi i planovi europskih gradova različito koncipiraju i definiraju pojam strateškog gradskog projekta, no svima je zajedničko da strateške gradske projekte percipiraju kao jedan od osnovnih alata kojima gradovi jačaju svoj image i unapređuju svoju konkurentnost poboljšavanjem slike grada i privlačenjem razvojnih investicija, turista i potencijalnih stanovnika, upravljaju razvojem i potenciraju daljnje transformacijske procese.

U engleskom jeziku najčešće se koriste pojmovi urban development project / (large) city project / strategic city project / city controlled project / integrated development zones / target area / Opportunity Area / flagship project. U njemačkom jeziku najčešće se koriste pojmovi Projekte der Stadtentwicklung / Zielgebiet / Die Schwerpunkträume der Stadtentwicklung. U francuskoj stručnoj literaturi najčešće se koriste pojmovi Projets Phares / Projets Emblematidques / Grand Projets / Grand Travaux / Zone d'Aménagement Concerté – ZAC.

Analizom učestalosti naziva u dostupnoj literaturi i strateškim dokumentima izdvojena su četiri ključna termina: **flagship projekt, strateški gradski projekt velikog mjerila, megaprojekt i strateški gradski projekt** (Veselić Bruvo & Jakovčić, 2019).

U prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba koriste se različite definicije (strateškog) gradskog projekta - tako su prema *Generalnom urbanističkom planu grada Zagreba* gradski projekti "zahvati u prostoru gdje je Grad partner u realizaciji, bilo da je vlasnik zemljišta ili je već uložio ili planira ulagati u cilju stvaranja nove gradske kvalitete", dok su prema *Razvojnoj strategiji Grada Zagreba (ZagrebPlan)*, strateški gradski projekti "projekti uređenja prostora od strateškog značaja", kojima je cilj "provedbom zahvata postići učinkovitu kontrolu urbanog uređenja, podizati vrijednost grada te time pribavljenu dobit reinvestirati u nove gradske vrijednosti".

Većina sudionika Delfi istraživanja složila se s postojećim definicijama strateškog gradskog projekta ali im je prihvatljivija definicija iz Razvojne strategije Grada Zagreba, te predlažu i dopunu definicije-a sljedećim najčešće isticanim aspektima: opća društvena korist i javni interes u skladu s dugoročnom vizijom i strateškim usmjerenjima Grada, instrument integriranog razvoja cijeloga Grada / dijela Grada, na strateškim lokacijama položajne vrijednosti, s težištem u prioritizaciji i unaprjeđenju konkurentnosti gradskog prostora, projekti jasne procedure uz uključivanje dionika i javnosti u proces s fokusom na kreativno sustvaranje grada, povećanje kvalitete života građana te redefiniranje trenutne prakse razvoja Grada putem utvrđivanja strateškog značaja za Grad tek po utvrđivanju cilja stvaranja nove kvalitete.

Poželjna uloga strateškog gradskog projekta u planiranju / programiranju / upravljanju realizacije razvoja Grada Zagreba je, prema mišljenju sudionika, u sljedećem: alat za ostvarivanje strateških ciljeva razvoja Grada, instrument u programiranju, planiranju i

realizaciji razvoja Grada Zagreba, nositelj razvoja Grada/dijelova Grada u cilju optimalnog rasporeda postojećih (ograničenih) resursa, holistički projekt koji doprinosi društvenom i gospodarskom razvoju, poboljšanju kvalitete življenja, očuvanju i unaprjeđenju urbanog okoliša, doprinos u jačanju kulturne funkcije Grada, inovativni doprinos atraktivnosti grada kao mjesta kvalitetnog života i rada, poslovnih ulaganja i posjeta turista, upravljanje razvojem / transformacijom većih urbanih cjelina ili velikim promjenama/ razvojem infrastrukture i promjenama fizionomije Grada, odgovor na pitanja gdje želimo biti (vizija), kako ćemo do tamo stići (odluke, aktivnosti, sredstva) te nuditi informacije u vezi s implementacijom (tko radi, što, kada, gdje, s kojim resursima) i kontrolom (praćenje, revidiranje, vrednovanje), paradigma suvremenog načina rješavanja kompleksnih urbanih konstelacija, generatori i katalizatori novih razvojnih procesa, te obrazac za druge intervencije i razvitak u cjelini.

Prema mišljenju sudionika, tri najvažnije uloge strateškog gradskog projekta u razvoju grada su: holistički projekt koji doprinosi društvenom i gospodarskom razvoju, poboljšanju kvalitete življenja, očuvanju i unaprjeđenju urbanog okoliša te doprinosi jačanju kulturne funkcije Grada, alat za ostvarivanje strateških ciljeva razvoja Grada te instrument u programiranju, planiranju i realizaciji razvoja Grada Zagreba.

Na osnovi dostupnih definicija te analizirajući njihova obilježja, teorijske pristupe i koncepte (Veselić Bruvo & Jakovčić, 2019), kao i temeljem mišljenja ispitanika u Delfi istraživanju, za hrvatski planerski i stručni okvir predlaže se definicija prema kojoj su strateški gradski projekti složeni dugoročni urbanistički (ponekad prestižni i/ili ikonični) projekti koji unutar jedinstvenog referentnog okvira integriraju ekonomsku, društvenu i okolišnu dimenziju urbanističkog planiranja i izgradnje. Strateški gradski projekti usmjerenim aktivnostima obnove ili novom gradnjom nastoje utjecati na prostornu i funkcionalnu strukturu grada obnovom zapuštenih / nedovoljno korištenih / devastiranih područja ili razvojem poteza novih centraliteta ili urbaniteta generirati razvoj, stvarati novu vrijednost te povećavati kvalitetu života lokalnog stanovništva i standarda javnog prostora.

(3) – osnovna obilježja SGP

U kontekstu novih oblika programiranja, planiranja i upravljanja urbanim intervencijama usmjerenih prema procesima kontinuirane transformacije grada, analizom teorijskih pristupa i koncepata pojma te definicije strateških gradskih projekata, izdvojena su osnovna obilježja strateškog gradskog projekta (Veselić Bruvo & Jakovčić, 2019): složenost ili kompleksnost, urbanitet, prestiž, ikoničnost, veličina mjerila, funkcionalnost, sustavnost, generator razvoja i katalizator razvoja.

Većina sudionika Delfi istraživanja složila se s izdvojenim obilježjima (uz prioritizaciju složenosti, urbaniteta i generatora razvoja), ali predlažu i potrebna dodatna obilježja uspješnog strateškog gradskog projekta: socijabilnost (suživot projekta s građanima, urbanim okolišem te interakcija s javnim prostorima), viziju (pogled u budućnost) i inkluzivnost (uključivanje građana). Također ističu i moguća negativna obilježja strateških gradskih projekata kao što su: gentrifikacija (utjecaj na socijalnu topografiju grada), socijalna isključenost i polarizacija te građanski protesti.

(4) – moguće teme SGP

Analizirajući europske gradove kroz sadržaje i kontekst, odnosno okvir mogućih tema, neovisno o vrsti urbanog projekta: proširenje, intenzifikacija, preoblikovanje, transformacija / preobrazba, regeneracija, restrukturiranje, obnova ili intenzifikacija, strateški gradski projekti su, u pravilu, programirani kao zone mješovite namjene – podjednako je zastupljeno stanovanje i poslovna namjena (uredi, hoteli, trgovina) s pratećim javnim i društvenim te kulturnim sadržajima, znanstvenim i tehnološkim sadržajima (sveučilište), kao i sadržajima prometne i komunalne infrastrukture.

Prema prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba moguće teme (strateških) gradskih projekata su: javni programi stanovanja, afirmacije postojećih i novih gradskih poteza, gradnja uz aveniju i glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza tračničkim vozilima, prenamjena stare industrije, javni sadržaji, površine za rekreaciju, novi gradski parkovi i zelene površine, građevine javne i društvene namjene gradskog značenja, nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi grada te poboljšanje standarda stanovanja.

Većina sudionika Delfi istraživanja složilo se da su upravo navedene teme ključne teme kojima bi Grad Zagreb realizacijom strateških gradskih projekata trebao kontrolirati urbano uređenje, dok je manji broj sudionika smatrao važnim i neke druge aspekte, odnosno dodao / isključio pojedine teme: razvoj / transformacija prometne i komunalne infrastrukture, unaprjeđenje javnog gradskog prometa, infrastruktura za održivu urbanu mobilnost, urbana obnova / rehabilitacija Donjega grada, unaprjeđenje infrastrukture za djecu i mlade te zdravstvene infrastrukture, teme zelenog razvoja - dekarbonizacija i niskougljični razvoj, zelena infrastruktura, ključne sastavnice sustava gospodarenja otpadom, projekti koji unapređuju gospodarsku poziciju Grada, projekti koji pozicioniraju grad na karti EU gradova te teme digitalizacije.

Iz cjelokupne analize svih Delfi - odgovora rangiranja najvažnijih / ključnih mogućih tema strateških gradskih projekata prema prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba proizlazi kako je najznačajnija tema „javni programi stanovanja“, pa „javni sadržaji“, zatim „prenamjena stare industrije“, „građevine javne i društvene namjene gradskog značenja“, „afirmacija gradskih poteza“, „unaprjeđenje standarda stanovanja“, „potezi uz avenije i trase javnog tračničkog prijevoza“, „parkovi i zelene površine“, „nosioci identiteta urbanističkih cjelina“, i konačno (kao posljednja rangirana tema) „rekreacija“.

(5) – kriteriji za odabir

Sve istražene razvojne vizije i prostorne strategije dvadeset i tri europska grada, bez obzira da li njima saniraju postojeća prostorno-funkcionalna ograničenja i nedostatke ili razvijaju nove mogućnosti, imaju jasno utvrđene kriterije za odabir strateških gradskih projekata koji bi trebali dati u budućnosti novi impuls razvoju grada, a istovremeno i značajno utjecati na lokalnu zajednicu te su jedan od temeljnih usmjeravajućih postupaka kontroliranog razvoja i preobrazbe gradova.

U definiranim sustavima strateških gradskih projekata kao instrumentima provedbe planova za prostore većih urbanih transformacija, najčešće korišteni kriteriji za odabir istih su: važnost lokacije u prostoru, neprimjereno postojeće stanje, nedostatni sadržaji, površina obuhvata, vrijednost zemljišta, konačna svrha, integrirani razvoj i dugoročni razvoj.
Iz cjelokupne analize Delfi istraživanja i rangiranja mogućih kriterija za odabir / utvrđivanje strateških gradskih projekata, sudionici su istaknuli kao najvažniji kriterij „važnost lokacije“,

pa „neprimjereno postojeće staje“, zatim „nedostatni sadržaji“, pa „integrirani razvoj“, „konačna svrha“, „dugoročni razvoj“ i konačno „površina obuhvata“ i „vrijednost zemljišta“.

Kao moguće dodatne kriterije za utvrđivanje strateških gradskih projekata, sudionici Delfi istraživanja su istaknuli i: vlasništvo zemljišta, neophodnost novog projekta, stvaranje nove vrijednosti na *oslobođenim* područjima, usklađenost sa cjelovitom vizijom razvoja grada i korelacija s utvrđenim ciljevima razvoja, veličina rizika za građane i okoliš, doprinos zelenom razvoju, visina i rast troškova tijekom održavanja, društvena prihvatljivost projekta i regulatorni okvir.

(6) – redefiniranje broja SGP

Analizirajući aspekt utvrđenog broja strateških gradskih projekata kao održivog sustava / alata upravljanja razvojem i potenciranja daljnjih transformacijskih procesa, razvojne vizije i prostorne strategije europskih gradova, definiraju za gradove:
Amsterdam četiri (4) velika gradska projekta, Barcelonu četiri (4) strateška gradska projekta , Beč trinaest (13) ciljanih gradskih područja, Berlin devet (9) težišta razvoja – prostornih prioriteta, Helsinki četrnaest (14) glavnih područja urbanog razvoja, Kopenhagen osam (8) glavnih područja razvoja, Lisabon četiri (4) zone intervencije – područja urbane obnove, London dvadesetiosam (28) područja mogućnosti, Oslo trinaest (13) strateških gradskih megaprojekata, Paris četrnaest (14) velikih projekata – područja integriranog razvoja, a Rotterdam utvrđuje jedanaest (11) strateških gradskih projekata.

Za razliku od analiziranih europskih gradova, Grad Zagreb je svojom prostorno-planskom i strateškom dokumentacijom utvrdio pedesetišest (56) točkastih i tri (3) linijska gradska projekta, omogućena je realizacija gradskog projekta na svim površinama većim od 1 ha u vlasništvu Grada / Države, a gradski projekti su i sve građevine više od 9 etaža. Većina sudionika Delfi istraživanja složila se da je u Gradu Zagrebu potrebno redefinirati broj strateških gradskih projekata (to se osobito odnosi na građevine više od 9 katova i površine veće od 1 ha) kako bi sustav upravljanja razvojem bio održiv.

Pri redefiniranja broja strateških gradskih projekata, sudionici istraživanja su smatrali važnim korištenje sljedećih principa: integracija manjih projekata u veće, analiza razvojnih mogućnosti i potreba, provjera financijskih kapaciteta, utvrđivanje prioriteta, provjera usklađenosti s

vizijom i korelacije sa strateškim ciljevima razvoja grada, provjera raspoloživih kapaciteta i mogućnosti međusektorske koordinacije, redefiniranje naziva tema prepoznatljivih naslova, redukcija na isključivo strateški određena područja razvoja / transformacije bez točkastih projekata kao i redukcija na projekte s karakteristikama urbanog, arhitektonskog i sadržajnog razvoja grada. Pritom su najviše isticani principi: prioritizacija, usklađenost s razvojnim mogućnostima i potrebama te usklađenost s vizijom razvoja grada.

U drugom krugu istraživanja, većina sudionika se složila da je optimalan broj utvrđenih strateških gradskih projekata za Grad Zagreb deset (10), iako i dalje ističu važnost prioritizacije.

(7) – konkretni SGP čija bi realizacija najviše doprinijela razvoju Grada Zagreba

Analizom provedenog istraživanja primjenom metode Delfi o strateškom gradskom projektu, pojmu i definiciji, mogućim temama, kriterijima za utvrđivanje i poželjnom broju strateških gradskih projekata uzimajući u obzir istaknute principe sudionika – znanstvenika i stručnjaka, aktivnih relevantnih sudionika u procesu planiranja Grada (prioritizacija, usklađenost s razvojnim mogućnostima i potrebama te usklađenost s vizijom razvoja grada, provjere financijskih i drugih kapaciteta, integracija manjih projekata u veće, redefiniranje naziva tema prepoznatljivih naslova, redukcije na isključivo strateški određena područja razvoja / transformacije bez točkastih projekata kao i redukcije na projekte s karakteristikama urbanog, arhitektonskog i sadržajnog razvoja grada), izdvojeni konkretni strateški gradski projekti koji bi svojom realizacijom najviše mogli doprinijeti razvoju Grada Zagreba su: Gredelj, Blok Badel, Zagrepčanka, Paromlin, Zagrebački velesajam, cjelovita urbana obnova Donjega grada, sveučilišna bolnica (i terme) Blato, projekt gradske željeznice (i tračnička veza Zagreb – Velika Gorica – Zračna luka Zagreb), prostori uz Savu i Kampus Borongaj.

Prema mišljenju sudionika Delfi istraživanja (nakon drugog i završnog kruga), strateški gradski projekt cjelovite urbane obnove Donjega grada je u korelaciji sa strateškim gradskim projektom strukturne, funkcionalne, društvene i gospodarske obnove kompleksa nekadašnje Tvornice željezničkih vozila „Janko Gredelj“ (drugi krug Delfi istraživanja je provođen nakon „petrinjskog“ potresa u prosincu 2020. koji je nakon „zagrebačkog“ potresa u ožujku 2020. dodatno oštetio povijesnu urbanu cjelinu grada Zagreba) prioritiziran u odnosu na ostale strateške gradske projekte, dok su strateški gradski projekti Podbrežje i Park Novi Zagreb

istisnuti iz „deset strateških gradskih projekata Grada Zagreba“ odabranih u prvom krugu Delfi istraživanja.

(8) - dodatni komentari o strateškim gradskim projektima

U vrijeme snažnih društvenih, gospodarskih i političkih previranja i globalizacijskih procesa, što su obilježeni pro-aktivnim strateškim i prostornim planiranjem i kreiranjem novih alata za održivi razvoj gradova s refleksijom na život stanovnika, strukturu urbanih područja, ekološku održivost područja, društvene odnose, rad i obrazovanje, izazovima obnove, strukturne i funkcionalne preobrazbe, rekonstrukcije, identiteta i održivog budućeg razvoja gradova ne bave se samo urbanisti, već i urbani sociolozi, antropolozi, ekolozi, ekonomisti, prometni stručnjaci, ali i političari u predstavničkim tijelima, gradske uprave, nevladine udruge i građani.

Kroz praćenje i vrednovanje načina i kvalitete života u gradovima i urbanim područjima, gradovi koriste različite alate za moguće postupke i modele transformacije i razvoja, a jedan od učinkovitih alata je programiranje, planiranje i realizacija strateških gradskih projekata.

Svi sudionici Delfi istraživanja složili su se da u postizanju održivog i uključivog, ekološki i socijalno osjetljivog Grada, strateški gradski projekti trebaju zauzeti središnje mjesto u promišljanju razvoja Grada.

Grad Zagreb treba unaprijediti planiranje, financiranje, javni interes i transparentnost procesa, što je moguće uz viziju, dugoročno planiranje i etapno provođenje, pri čemu organizacije civilnog društva imaju važnu ulogu u informiranju i ostvarivanju dijaloga s građanima. U procesu realizacije strateških gradskih projekata najveći izazov su neriješeni vlasnički odnosi i ulagačima neprihvatljive neaktualizirane konzervatorske podloge.

Također je potrebno promijeniti percepciju znanstvene, stručne i šire javnosti o netransparentnosti, nedemokratičnosti i nametnutosti strateškog gradskog projekta uključivanjem svih zainteresiranih dionika u proces i participacijom zajednice (građana), te je važno je promoviranje strateških gradskih projekata suvremenim komunikacijskim alatima.

Izmjene unutar okvira generalnih planova koji su dugoročni prostorno-planski dokumenti potrebno je provoditi kontinuiranim procesom redefiniranja akcijskih planova unutar strateškog planiranja.

Obzirom na nedostatak primjera dobre prakse realiziranih strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu i Hrvatskoj, potrebno je koristiti iskustva referentnih europskih gradova.

10.2. KRITERIJI VREDNOVANJA SCENARIJA

Sistematizacijom i analizom suvremenih trendova urbanog razvoja i revitalizacije prostora (dobra uklopljenost u gradsko tkivo, raznolikost javnih sadržaja, poslova i usluga, stvaranje osjećaja zajednice i uključivanje različitih socijalnih skupina, mogućnost adaptacije postojećih prostora i etapne realizacije, prepoznatljivost, komunikacije kao kvalitetni javni prostor, intermodalnost i površine bez automobila, implementacija suvremenih tehnologija i zdrava mikroklima), izdvojeni su kriteriji vrednovanja scenarija razvoja Strateškog gradskog projekta Gredelj:

1. strateški razvoj – strukturnom i funkcionalnom urbanom obnovom se revitalizira/ mijenja središnji prostor, garantira planirana slika grada i stvara dodana vrijednost;
2. interes građana i korisnika prostora – kreiranjem nove prostorno-funkcionalne cjeline stvara se novi urbani prostor za komunikaciju, boravak i življenje, raznolikost javnih sadržaja te raznih vrsta poslova i usluga, kao i drugih funkcija koje ispunjavaju interese stanovnika, zaposlenih i posjetitelja, uz uključivanje različitih socijalnih skupina;
3. uklopljenost u / kompatibilnost s urbanim tkivom u okruženju – prirodne veze i dobra uklopljenost u urbano tkivo u okruženju – nastavak na donjogradsku matricu i urbanizam izvornog sklopa Strojarnice;
4. održiva / pametna mobilnost u urbanom prometu– intermodalnost prometnih rješenja unutar zone (povezanost različitim vrstama transporta) i na širem utjecajnom području (atraktivnost javnog gradskog prijevoza putnika, unaprjeđenje i razvoj sustava upravljanja prometom, unaprjeđenje biciklističkog i pješačkog prometa, korištenje inovativnih pogonskih sustava – primarno elektromobilnosti) na platformi omogućene komunikacije i integracije fizičkih i virtualnih stvari – IoT – „Internet of Things“;
5. koncept pametnoga grada, kreativnost te inovativnost – cjeloviti razvoj zone po mjeri čovjeka (uz implementaciju suvremenih tehnologija) koji omogućava učinkovito korištenje prirodnih resursa i postojeće gradske infrastrukture, uz održivi gospodarski rast i jačanje kapaciteta za istraživanje, razvoj i inovacije te osiguravanje visoke kvalitete života i dostupnost javnih digitalnih usluga;
6. infrastrukturna opremljenost – cjelovito sagledavanje postojeće infrastrukture i mogućnosti za unaprjeđenje i razvoj;

7. povijesni imidž i odnos prema kulturnoj baštini - usklađenost/ harmonizacija razvojnog konteksta strateškog gradskog projekta s konzervatorskim uvjetima i smjernicama uz očuvanje ključnih simbola prostora, prepoznatljivost i zadržavanje dijelova postojećeg identiteta uz mogućnost adaptacije postojećih prostora;
8. branding – preduvjet za prepoznatljivost, pozicioniranje i stvaranje dodatne vrijednosti radi veće konkurentnosti
9. održivost razvoja – fleksibilnost razvojnog plana kroz dinamičku prilagodbu sukladnu potencijalnim izazovima (PESTEL kretanje: P-political, E-economic, S-social, T-technological, E-environmental, L-legal);
10. isplativost projekta – sadržajna i funkcionalna racionalnost i ekonomičnost projektnog rješenja tijekom izvedbe, korištenja i održavanja;
11. provedivost rješenja;
12. utjecaj na okoliš – stvaranje zdrave mikroklime korištenjem modela energetske efikasnosti, energetske tranzicije i dekarbonizacije, modela prilagodbe (i ublažavanja) klimatskim promjenama, modela kružnog gospodarenja zgradama i prostorom, modela kvalitetnog planiranja i upravljanja razvojem zelene infrastrukture uvođenjem NBS (Nature-Base Solutions) sustava / rješenja temeljena na prirodi u dijelu odvodnje pluvijalnih voda;
13. dinamička prilagodljivost prostora / pojedinih dijelova prostora različitim novim oblicima korištenja (fleksibilnost) i funkcionalnost korištenja prostora u svojim logičkim cjelinama (nasuprot statičkim urbanističkim planovima);
14. mogućnost etapne realizacije – omogućavanje razvoj plana zone u etapama – manjim prostorno-funkcionalnim cjelinama (prostora, ali i prometne, komunalne i energetske infrastrukture);
15. generiranje novih radnih mjesta – kreiranje novih radnih mjesta tijekom programiranja, planiranja, realizacije i kasnije eksploatacije;
16. kvaliteta izgrađenog prostora i vrsnoća gradnje – održivo gospodarenje prostorom i kvaliteta arhitekture kao osnova identiteta, prepoznatljivosti, konkurentnosti i razvoja graditeljstva u ulozi pokretača razvoja;
17. urbani dizajn – planiranje i razvoj javnog prostora kao prostora socijalne interakcije i javnog interesa uz stvaranje osjećaja zajednice kroz stalnu pristupačnost javnog prostora, raznovrsnost sadržaja i aktivnosti, ugodnost i sigurnost prostora te dobru „sliku“ prostora.

Sukladno kriterijima vrednovanja, na odabranom strateškom gradskom projektu Grada Zagreba – Gredelj, valorizirana je primjenjivost svakog od scenarija te njegov mogući utjecaj na prostornu, funkcionalnu, socijalnu i morfološku strukturu grada, te je provjereno kako funkcionira model i izvršena analiza pet izgrađenih razvojnih scenarija ovisno o:

- planiranom načinu korištenja i planiranoj namjeni;
- temi i obliku intervencije u gradskom prostoru i pristupu urbanoj obnovi;
- karakteristike / obilježja koja čine pojedine scenarije razvoja te
- prioritizacija obilježja i tema za koju se zalažu pojedini akteri.

Trend scenarij - Ne dirajte moje krugove! (značenje: pusti me na miru!) zadržava zatečeno stanje (namjenu i način korištenja prostora: parkiranje, skladište, filmske kulise) i privremeni urbanizam („pop-up“ park).
Podrazumijeva rigidno konzervativni konzervatorski pristup zatečenom stanju na način da se svaka definicija prostora zadržava, a provode se mjere restitucije i sanacije vanjskih i unutarnjih obilježja.

Scenarij Rizika – BBB: „Build Back Better“ (holistički koncept razvoja koji koristi obnovu i oporavak nakon katastrofe – Pandemija i Potres kao priliku za poboljšanje fizičkih, društvenih, ekoloških i ekonomskih uvjeta zajednice kako bi postala otpornija na učinkovitiji način) omogućava novu gradnju središnje gradske i državne javne i društvene strukture, poslovne namjene i stanovanja s pratećim sadržajima.
Kao apsolutnim antipodom scenarija **Trend**, scenarijem **Rizika** podrazumijeva se negacija svega zatečenog na prostoru obuhvata budućeg strateškog gradskog projekta, odnosno potpuna i sveobuhvatna transformacija prostora supstitucijom svega postojećega sadržajima i funkcijama novog strateškog gradskog projekta.

Scenarij Kompeticije – Pa, Zna-Te ! (značenje: Park ZNAnosti i Tehnologije) omogućava funkcionalne preobrazbe / modernizacije izgrađenog povijesnog sklopa industrijeske kulturne baštine 20. st. u industriju 21. st. – park znanosti i tehnologije (sinergiju kulture, znanosti i tehnologije s jasnim simboličkim identitetomi i dogradnju / progušćavanje sa zajedničkim resursima (npr. kongresnim centrom i hotelom) te strukturne preobrazbe poteza južno od povijesnog sklopa Strojarnice Državne Ugarske željeznice – rušenje i zamjenska gradnja te izgradnja nove urbane matrice mješovite namjene – poslovna namjena sa stanovanjem i pratećim sportskim, javnim i društvenim sadržajima.

Kao jedna od mogućih varijanti konceptualno pozicioniranih između dvaju prethodno opisanih rigidno ekstremnih scenarija, scenarij **Kompetencije** podrazumijeva zadržavanje postojeće industrijske kulturne baštine uz liberalnu transformaciju i modernizaciju njenog identiteta formiranjem centra kompetencije - tehnološko-industrijskog parka znanosti na prostoru strateškog gradskog projekata.

Scenarij Kohezije - Fuzija_ZKK (značenje: **Z**agrebački **k**reativni **k**laster) podrazumijeva funkcionalnu preobrazbu / prenamjenu izgrađenog povijesnog sklopa industrijske kulturne baštine u javnu i društvenu namjenu (novi prostori za kulturu i zabavu, udomljavanje javnih i društvenih sadržaja, stvaranje zagrebačkog kreativnog klastera) kao i strukturnu preobrazbu poteza južno od povijesnog sklopa Strojarnice Državne Ugarske željeznice i izgradnja urbane matrice mješovite namjene – stanovanje s pratećim sadržajima.
Na skali od ektremnog protekcionističkog konzervatorskog scenarija **Trend** do ekstremno liberalnog negiranja zatečene industrijske kulturne baštine scenarija **Rizika**, scenarij **Kohezije** bliži je scenariju **Trend** i podrazumijeva urbanu regeneraciju – strukturnu, funkcionalnu, društvenu i gospodarsku obnovu prostora implementacijom aktualnih mjera zaštite kulturnog dobra uz preobrazbu izgrađene strukture u javnu i društvenu namjenu.

Scenarij Zaštite – Zagreb_3Z (značenje: Z_Lenuci – Z_Holjevac – Z – Gredelj) restituira i sanira izvorna obilježja povijesne građevne strukture spomeničke vrijednosti u cilju funkcionalne prenamjene u javnu i društvenu namjenu i formira slobodne zelene pješačke javne prostore i poteze koji će se integrirati s povijesnim zelenim parkovnim potezima Lenucijeve potkove i sedišnje zelene pješačke okosnice Av. Većeslava Holjevca.
U odnosu na zatečenu industrijsku kulturnu baštinu scenarij **Zaštite** uvelike se podudara sa scenarijem **Kohezije**, uz suštinsku razliku da je scenarijem **Zaštite** prostorna transformacija prostora strateškog gradskog projekta determinirana formiranjem slobodnih zelenih pješačkih javnih prostora integriranih sa povijesnim zelenim zonama u okruženju i postojećim (restituiranim i saniranim izvornim prostornim, konstruktivnim, graditeljskim i oblikovnim) vanjskim i unutarnjim obilježjima prostora strateškog gradskog projekta.

Tab. 7. Prioritizacija namjena i oblika intervencije, obilježja i tema za koju se zalažu akteri

RB	NAZIV	NAMJENA	INTERVENCIJA	AKTER
1.	**Ne dirajte moje krugove !**	- parkiranje / skladišta / filmske kulise	- zatečeno stanje / privremeni urbanizam	- civilno društvo
2.	**BBB_"Build Back Better"**	- središnje gradske - državne javne i društvene funkcije / - poslovna / stanovanje s pratećim sadržajima	- nova gradnja	- gospodarstvo
3.	**Pa, Zna-Te !**	- poslovna i turistička / sport i rekreacija /- stanovanje / javna i društvena / zelene površine	- funkcionalna preobrazba - modernizacija / - dogradnja / progušćavanje / strukturna preobrazba	- znanost - gospodarstvo - uprava
4.	**Fuzija_ZKK**	- javna i društvena / stanovanje s pratećim sadržajima	- funkcionalna preobrazba - prenamjena / strukturna preobrazba	- znanost - gospodarstvo - uprava - civilno društvo
5.	**Zagreb_3Z**	- javna i društvena / novi gradski parkovi / pješački javni prostori i potezi	- restitucija i sanacija izvornih obilježja povijesne građevne strukture / funkcionalna prenamjena / formiranje zelenih pješačkih javnih prostora i poteza	- civilno društvo

Izvor: izradila autorica

Ocjenom značaja navedenih kriterija vrednovanja za svaki od pet opisanih scenarija za odabrani strateški gradski projekt Gredelj, izvršena je prioritizacija načina korištenja i namjena i oblika intervencije, karakteristika / obilježja koji čine pojedine scenarije razvoja te obilježja i tema za koju se zalažu pojedini akteri.

11. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

11.1. EVALUACIJA HIPOTEZA

(1) **Strateški gradski projekt je učinkovit alat u planiranju i razvoju grada.**

Analize provedene u 10 odabranih europskih gradova i 23 strateška gradska projekta dokazale su da je strateški gradski projekt učinkovit alat u planiranju i razvoju grada te je ova hipoteza prihvaćena.

(2) **Pojam strateškog gradskog projekta nije jasno i jednoznačno percipiran u znanstvenoj i stručnoj javnosti te u gradskoj upravi.**

Analizirana literatura, prostorno-planska i strateška dokumentacija te provedeno Delfi istraživanje među istaknutim predstavnicima četiriju glavnih društvenih aktera („quadruple helixa“) pokazali su da su svi svjesni važnosti strateških gradskih projekata no ukazali su na razlike u percepciji istih. Zbog toga je i ova hipoteza potvrđena.

(3) **Grad Zagreb nema jasno definirane kriterije utvrđivanja strateških gradskih projekata usklađenih s međunarodnom praksom.**

Analiza prostorno-planske dokumentacije utvrdila je za Grad Zagreb postojanje čak 56 točkastih i tri linijska strateška gradska projekta, uz mogućnost da to potencijalno postanu sve površine veće od jedan hektar (što su u vlasništvu grada i/ili države) i sve građevine više od devet etaža. To je neosnovano veliki broj u usporedbi s proučavanim europskim gradovima u kojima se taj broj kreće između četiri i četrnaest, uz izuzetak Londona koji ima 28 strateških gradskih projekata (područja mogućnosti). Isti zaključak dobiven je i upitnikom među dionicima Delfi istraživanja. Toliko veliki broj ukazuje na nepostojanje jasno definiranih kriterija te je i ova hipoteza prihvaćena.

(4) **Strateški gradski projekti u Gradu Zagrebu uvjetovali su promjene prostorne i funkcionalne strukture grada te pridonijeli kvaliteti života lokalnog stanovništva.**

Istraživanje provedeno među stručnjacima ukazalo je na potrebu postojanja najviše desetak strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu i još važnije potrebu njihove prioritizacije. Budući da do sada nije realiziran niti jedan od tih projekata ovu hipotezu nije bilo moguće niti potvrditi niti odbaciti.

11.2. NOVA URBANISTIČKA PARADIGMA

Procese transformacija prostorne i funkcionalne strukture gradova pokreću globalne demografske, socijalne, tehnološke, ekonomske, kulturne, političke i okolišne promjene, čiji intenzitet odražavanja na grad ovisi o interakciji s karakterom i specifičnostima lokalnih uvjeta.

Suočeno sa sve intenzivnijim razvojnim izazovima gradova, tradicionalno sektorsko prostorno planiranje, koje je usmjereno na lokaciju, intenzitet, oblik i uravnoteženi razvoj svoj (pre)regulirani birokratski pristup transformira prema strategijskom razvojnom pristupu, koji nudi koordiniraniju i koherentniju prostornu logiku te integraciju ekonomskih, društvenih i okolišnih dimenzija urbanističkog programiranja, planiranja i izgradnje.

Nova urbanistička paradigma trebala bi biti osiguranje mogućnosti transformacije kroz usuglašavanje različitih disciplina, za razliku od tradicionalnog urbanističkog planiranja – statičke slike fizičke dimenzije prostora. Tradicionalni prostorni i urbanistički planovi postaju sve neučinkovitiji, jer ne mogu biti pravovremeni vodič kroz procese urbane transformacije. Stoga se predlaže strateški, procesni pristup kreiranju gradskog prostora („place-making“) koji omogućava dinamičke mogućnosti transformacije.

Politička platforma nove generacije strateških i prostornih planova trebala bi biti supsidijarnost i sudjelovanje svih društvenih aktera u odlučivanju, a tehnička platforma - otvorenost za veću financijsku dobit i javni prostor za društvenu zajednicu, ubrzanje procedure, transparentnost i smanjenje administrativnih i pravnih procedura i prepreka uz veće uvažavanje struke urbanista i arhitekata.

Kroz praćenje i vrednovanje načina i kvalitete života u gradovima i urbanim područjima, gradovi koriste različite alate za moguće postupke i modele transformacije i razvoja. Jedan od mogućih odgovora / učinkovitih alata na skup izazova urbanog razvoja s kojima je suočena većina gradskih područja, kao novi oblik urbanog upravljanja (procesi se javljaju najprije u SAD, zatim u Velikoj Britaniji, pa sjevernoj i zapadnoj Europi i Sredozemlju), su strateški gradski projekti koji kontroliraju stanje u prostoru, podižu kvalitetu i image dijelova grada / cijeloga grada, generatori su razvoja te katalizatori investicija i gospodarskog rasta.

Novi trendovi kao što su „post-carbon“ i „inovativna“ ekonomija, „multiplikatori investicija“, „urbana agrikultura“ ili „retro-fitting infrastruktura“ te „smart re-use“ podržavaju inteligentne strategije gradova i aktivatori su „novog metabolizma“ današnjeg neefikasnog grada te moraju biti temelj ključnih strateških gradskih projekata i interdisciplinarne, inkluzivne i inovativne strategije kojom se koordinirano i umrežavanjem kreira „opći stav“ o obnovi i razvoju prostora grada svih društvenih aktera te predstavničke i izvršne vlasti („crowdsourcing“, hrv. „masovna podrška“).

Programiranjem, planiranjem i realizacijom strateških gradskih projekata gradovi se koriste kako bi pro-aktivnim sustavom planiranja predvidjeli moguće izazove, prijetnje i prilike i tako (strateški) planirali budući razvoj, i/ili obnovu (ex-ante), umjesto da reaktivnim sustavom planiranja odgovaraju nakon neočekivanih događaja (ex-post).

11.3. SUSTAVNOST PROCESA RAZVOJA

U istraženim primjerima europskih gradova, realizacijom strateških gradskih projekata provodi se: kontinuirana obnova grada i revitalizacija gradskog središta s prioritetom zaustavljanja procesa depopulacije, rekonstrukcija napuštenih lučkih dokova i industrijskih zona u obalnom pojasu grada, transformacija i uređenje obalnog prostora (povezivanje grada i mora / rijeke), integracija rubnih, zapuštenih dijelova grada, osvajanje i recikliranje napuštenih prostora unutar grada tretirajući javni prostor kao mjesto primarno socijalnog kontakta, obnova neadekvatnih ili dotrajalih područja, konsolidacija urbane strukture ili potreba hitne intervencije te na atraktivnim transformacijskim područjima kombinacijom stanovanja i „atraktora“ (središnjih funkcija i lokalnih specifičnosti) sinergijom se formiraju žarišta interesa cjelokupnog gradskog područja i regije i utječu na kompaktnost / cjelovitost grada.

11.4. NAČELA PROGRAMIRANJA STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA U FUNKCIJI RAZVOJA ODRŽIVOGA GRADA

U proučenim i analiziranim razvojnim strategijama europskih gradova, načela programiranja, planiranja i realizacije strateških gradskih projekata u funkciji razvoja održivoga Grada, temelje se na zajedničkim pretpostavkama: sažimanje populacijske baze, obazrivo i svrhovito korištenje

prostora kao neprocjenjivog resursa, fizička (a ne samo teoretska) integracija prirodnog okoliša i izgrađenih dijelova grada, afirmacija lokalnih inicijativa („bottom-up“) i projekata malog mjerila, unaprjeđenje kvalitete stanovanja te uređenje okoliša, unaprjeđenje kvalitete mreže javnih i pratećih sadržaja, prostora i zelenih površina, bolja dostupnost, kreativnije oblikovanje, bolje opremanje, socijalizacija stanovnika, energetska učinkovitost, unaprjeđenje, integracija i veća efikasnost sustava javnog gradskog prijevoza kao i korištenje ekoloških izvora goriva bez zagađivanja okoliša.

U kontekstu budućeg razvoja gradova, programiranje i planiranje strateških gradskih projekata osobito imaju utjecaj na: rekonfiguraciju urbanih prostora, reteritorijalizaciju projekata nacionalnog značaja i transnacionalnog investicijskog kapitala, uspješnost ovisi o sinergiji više razina političke i ekonomske moći, pregovaranju o konfliktnim pitanjima i lokalnom otporu realizaciji strateških gradskih projekata u gradovima koji se globaliziraju, pri čemu je dizajn izvrsnosti kroz arhitekturu i ikoničnost ključan u vizijama globaliziranih gradova i formiranju novih urbanih prostora.

11.5. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI U STRATEGIJAMA EUROPSKIH GRADOVA

Mnogi europski gradovi programiraju, planiraju i razvijaju svoje koncepte urbanog razvoja i urbane obnove koristeći strateške gradske projekte kao alate u re-oblikovanju i oživljavanju gradskih središta, obnovi napuštenih i/ili nedovoljno korištenih područja, unaprjeđenju postojećeg stanovanja ali i izgradnji novih (priuštivih) stambenih zona izvan gradskih središta na zapuštenom, devastiranom ili neadekvatno korištenom području.

Svaka od analiziranih strategija gradova i korištenje strateških gradskih projekata kao alata u urbanoj obnovi i razvoju dobar je uzor Gradu Zagrebu u pojedinim aspektima, jer su primijenjene strategije, politike i strateški gradski projekti rezultat lokalnih i regionalnih politika i globalnih procesa, u kontekstu originalne tranzicije svakog od njih.

Također, svaka od analiziranih razvojnih strategija velikih gradova odgovara na pritiske globalnog gospodarstva korištenjem / planiranjem strateških gradskih projekata kao atraktora za multinacionalno poslovanje i stanovanje.

Iako su procesne sheme slične, socijalni procesi i rezultati programiranja i planiranja se razlikuju ovisno o obazrivosti koju pojedine gradske uprave imaju prema socijalnoj jednakosti i politikama priuštivog stanovanja.
Svi analizirani veliki projekti urbanog razvoja – strateški gradski projekti, iako obilježeni širokim rasponom urbane transformacije, imaju zajedničke karakteristike: proizašli su iz kriznih situacija (deindustrijalizacije, gubitka atraktivnosti ili nedostatka stambenog prostora), usklađeni su s nacionalnim razvojnim strategijama, zahtijevaju kontinuiranu suradnju gradske uprave, znanstvenika i stručnjaka, gospodarstva i građana. U koordinaciji i dinamici cjelokupnog projekta ključna je strategija partnerstva javnih politika / interesa i pojedinačnih strategija / projekata. Jedan od većih izazova je integracija /povezivanje strateških gradskih projekata i strategija s prostornim planiranjem, sektorskim politikama te s programima razvoja i dinamikom planiranog ulaganja u prometnu i komunalnu infrastrukturu.

Po značaju, iako su, u pravilu, odgovor na ekonomsku recesiju i motor za atraktivnost, strateški gradski projekti imaju dva osnovna pristupa: projekti koji su usmjereni prema globalnom značaju i atraktivnosti grada / metropole gdje je prioritetna međunarodna vidljivost, na vanjsku atraktivnost metropole (pokretačka snaga ovih projekta je sposobnost privlačenja globalnih tokova kapitala) i projekti koji su usmjereni prema zadovoljavanju unutarnjih potreba gradskih područja za razvoj i obnovu društvene i gospodarske infrastrukture. Oba pristupa pokreću fizičku i strukturnu transformaciju prostora ali su i pokretač kulturnih i drugih društvenih promjena u gradovima.

Nacionalne / regionalne prostorne strategije često imaju zajedničke razvojne ciljeve sa strategijama gradova i na takav način podržavaju strateške gradske projekte (Øresund, Thames Gateway).

11.6. POZITIVNI I NEGATIVNI ASPEKTI STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA

Pozitivni rezultati programiranja, planiranja i realizacije strateških gradskih projekata su pozitivna demografska i gospodarska kretanja, unapređenje urbanog okoliša i kvalitete života, jačanje imagea i konkurentnosti grada, gradogradnja otporna na vanjske utjecaje i turbulencije suvremenog ekonomskog razvoja. Potencijalna negativna obilježja realizacije strateških gradskih projekata (koja osobito mogu biti izražena u tranzicijskim društvima koja prolaze

paralelne procese demokratizacije i privatizacije s razvojnim izazovima u planiranju gradova), su: manje demokratski procesi participacije javnosti, financiranje privatnih investicija javnim novcem, demonstracija urbanističke moći elite, socijalna isključenost i polarizacija, rastuća privatizacija javnih površina i gentrifikacija.

11.7. EVOLUCIJA POJMA I DEFINICIJE STRATEŠKOG GRADSKOG PROJEKTA

Brojni autori, prostorne strategije i urbanistički planovi različito koncipiraju i definiraju pojam strateškog gradskog projekta.

U hrvatskom jeziku i stručnoj literaturi uobičajili su se pojmovi gradski projekt / kapitalni projekt / strateški projekt. U engleskom jeziku najčešće se koriste pojmovi urban development project / (large) city project / strategic city project/ city controlled project / integrated development zones / target area / Opportunity Area/ flagship project. U njemačkom jeziku najčešće se koriste pojmovi Projekte der Stadtentwicklung / Zielgebiet / Die Schwerpunkträume der Stadtentwicklung. U francuskoj stručnoj literaturi najčešće se koriste pojmovi Projets Phares / Projets Emblematidques / Grand Projets / Grand Travaux / Zone d'Aménagement Concerté – ZAC.

Analizom učestalosti naziva u dostupnoj literaturi i strateškim dokumentima izdvojena su četiri ključna termina: flagship projekt, strateški gradski projekt velikog mjerila, megaprojekt i strateški gradski projekt.

11.8. MODELI REALIZACIJE STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA

Ovisno o kontekstu razvoja istraženih strateških gradskih projekata (razvoj novog urbanog središta / urbanog proširenja ili inovacijskih zona, dio procesa urbane obnove, urbanog recikliranja, urbane regeneracije ili transformacija stare i napuštene industrije, urbanog preoblikovanja, urbane intenzifikacije, urbanog restrukturiranja, urbane promidžbe…), utvrđeni su različiti modeli realizacije: modeli urbane obnove (regeneracijski strateški projekti, ikonični strateški gradski projekti, te strateški gradski projekti megadogađaja) i modeli nove gradnje ili regulacije (zone novih centraliteta i potezi novih urbaniteta).

11.9. ODRŽIVI PRISTUP URBANOJ OBNOVI/ PREOBRAZBI / RAZVOJU REALIZACIJOM STRATEŠKIH GRADSKIH PROJEKATA

Kako bi pristup urbanoj obnovi / preobrazbi i /ili razvoju realizacijom strateških gradskih projekata bio što održiviji, osobito važnu ulogu ima:

- fleksibilni planerski okvir koji će moći integrirati pojedinačne projekte u cjelinu;
- osnivanje strateških partnerstva, ovisno o ambiciji projekta;
- dosljednost u upravljanju procesima u vremenu i prostoru između sektorskih politika, razvoja projekata i investicijskih planova kao i različitih razina upravljanja;
- međudjelovanje / ravnoteža između razvojnih i zelenih politika;
- visoka okolišna ograničenja (poplavne zone, oštećeni industrijski krajolici, mjesta zagađanja), karte vrijednosti i ograničenja te karte podložnosti;
- korištenje rješenja temeljenih na prirodi;
- procjena, praćenje i izvještavanje o utjecaju na okoliš prije, za vrijeme i nakon realizacije strateškog gradskog projekta;
- izgradnja i rekonstrukcija prometne infrastrukture osmišljavanjem novih održivih rješenja temeljenih na prirodi;
- programiranje i planiranje novih i/ili rekonstruiranih područja oko ključnih čvorišta javnog gradskog prijevoza;
- urbana transformacija sukladna „urbanoj pravednosti“ korisna za sve društvene skupine;
- programiranje i planiranje održivih urbanih gustoća mješovitih namjena kako bi se smanjilo stvaranje urbanih / toplinskih otoka i zadržala vitalnost središta gradova;
- balansiranje odnosa između razvoja i okoliša - održivi razvoj, održiviji pristup gradogradnji, uz smanjenje emisije stakleničkih plinova i potrošnje energije fosilnih goriva;
- ključna uloga „bottom-up“ procesa u strateškom planiranju i upravljanju;
- otvoreni široki javni participacijski proces prije početka rada na planu;
- vizualni identitet i ikonični projekt;
- socijalne aktivnosti i kulturni programi na javnom prostoru, ponekad s privremenim strukturama kao uvodni dio procesa urbanog planiranja i dizajna pojedinih razvojnih područja.

11.10. STRATEŠKI GRADSKI PROJEKTI ZA GRAD ZAGREB

Početkom 2000-ih i Grad Zagreb je definirao strateške gradske projekte kao projekte uređenja prostora s ciljem doprinosa razvoju Grada, pri čemu bi Grad bio partner u realizaciji (kao vlasnik zemljišta ili kao ulagač), kako bi stvorio novu gradsku kvalitetu.

Bez kriterija za utvrđivanje razvojnih prioriteta i sustava, od same ideje uvođenja takvog alata u *master planiranje* Grada Zagreba, do posljednje izmjene i dopune Generalnoga urbanističkog plana, broj planiranih strategijskih prioriteta Zagreba – gradskih projekata ubrzano raste. Ovakvom brojnošću i raznovrsnošću kriterija, strateški gradski projekti „nedefiniranim urbanim pravilima“ gube svoju ekskluzivnu poziciju u generalnom urbanističkom planu argumentiranu novim impulsom razvoja grada, širokim utjecajnim područjem i mogućnošću generiranja šire urbane preobrazbe, procedure su preregulirane i nisu jednoznačne, a time su i neprovedive. Alat se u praksi pokazao nedovoljno učinkovitim i potrebno ga je redefinirati.

11.11. DELFI ISTRAŽIVANJE O STRATEŠKOM GRADSKOM PROJEKTU

U vrijeme snažnih društvenih, gospodarskih i političkih previranja i globalizacijskih procesa, što su obilježeni pro-aktivnim strateškim i prostornim planiranjem i kreiranjem novih alata za održivi razvoj gradova s refleksijom na život stanovnika, strukturu urbanih područja, ekološku održivost područja, društvene odnose, rad i obrazovanje, izazovima obnove, strukturne i funkcionalne preobrazbe, rekonstrukcije, identiteta i održivog budućeg razvoja gradova ne bave se samo urbanisti, već i urbani sociolozi, antropolozi, ekolozi, ekonomisti, prometni stručnjaci, ali i političari u predstavničkim tijelima, gradske uprave, nevladine udruge i građani. Kroz praćenje i vrednovanje načina i kvalitete života u gradovima i urbanim područjima, vidljivo je da gradovi koriste različite alate za moguće postupke i modele transformacije i razvoja, a jedan od učinkovitih alata je programiranje, planiranje i realizacija strateških gradskih projekata.

U Delfi istraživanju sudjelovalo je 24 znanstvenika i stručnjaka – aktivnih relevantnih dionika u procesu planiranja grada i svi sudionici složili su se da u postizanju održivog i uključivog, ekološki i socijalno osjetljivog Grada Zagreba, strateški gradski projekti trebaju zauzeti središnje mjesto u promišljanju razvoja Grada. Grad Zagreb treba unaprijediti planiranje, financiranje, javni interes i transparentnost procesa, što je moguće uz viziju, dugoročno

planiranje i etapno provođenje, pri čemu organizacije civilnog društva imaju važnu ulogu u informiranju i ostvarivanju dijaloga s građanima. U procesu realizacije strateških gradskih projekata najveći izazov su neriješeni vlasnički odnosi i ulagačima neprihvatljive neaktualizirane konzervatorske podloge. Također je potrebno promijeniti percepciju znanstvene, stručne i šire javnosti o netransparentnosti, nedemokratičnosti i nametnutosti strateškog gradskog projekta uključivanjem svih zainteresiranih dionika u proces i participacijom zajednice (građana), te je važno promoviranje strateških gradskih projekata suvremenim komunikacijskim alatima.

Izmjene unutar okvira generalnih planova koji su dugoročni prostorno-planski dokumenti potrebno je provoditi kontinuiranim procesom redefiniranja akcijskih planova unutar strateškog planiranja. Obzirom na nedostatak primjera dobre prakse realiziranih strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu i Hrvatskoj, preporuka je koristiti iskustva referentnih europskih gradova.

(1) o pojmu strategijskog planiranja

Tradicionalni prostorni i urbanistički planovi su sve neučinkovitiji jer ne mogu biti pravovremeni vodič kroz procese urbane transformacije, pa se predlaže strategijski, procesni pristup kreiranju gradskog prostora („place-making“) koji omogućava dinamičke mogućnosti transformacije. Stoga bi nova urbanistička paradigma trebala biti osiguranje mogućnosti transformacije kroz usuglašavanje različitih disciplina, za razliku od tradicionalnog urbanističkog planiranja – statičke slike fizičke dimenzije prostora.

Većina sudionika Delfi istraživanja složila se da je strategijsko planiranje proces velikog broja dionika koji kroz dugoročnu viziju, aktivnosti i sredstva za provedbu utemeljuju oblik i okvir transformacije strateški ključnih područja i usredotočuje se na odluke, aktivnosti, praćenje i vrednovanje rezultata. Nadalje, sudionici istraživanja su prioritizirali najčešće aspekte strategijskog planiranja : cjelovito sagledavanje socijalnih i ekonomskih problema i potreba, multidisciplinarni pristup te jasnu viziju, odgovornost prema građanima – participativnost, efikasnu komunikaciju velikog broja dionika u procesu, stvaranje novih vrijednosti, utvrđivanje strateških stavova što se odnose na generalne smjerove razvoja (energija, mobilnost, otpornost..) i smjer razvoja kroz više kratkoročnih koraka (s vidljivim rezultatima) što dugoročno čine cjelinu.

(2) o definiciji strateškog gradskog projekta i ulozi u razvoju grada

Analizirajući obilježja, teorijske pristupe i koncepte strateških gradskih projekata, kao i na osnovu mišljenja ispitanika u Delfi istraživanju, za hrvatski planerski i stručni okvir predložena je definicija prema kojoj su strateški gradski projekti složeni dugoročni urbanistički (ponekad prestižni i/ili ikonični) projekti koji unutar jedinstvenog referentnog okvira integriraju ekonomsku, društvenu i okolišnu dimenziju urbanističkog planiranja i izgradnje. Nadalje, strateški gradski projekti usmjerenim aktivnostima obnove ili novom gradnjom nastoje utjecati na prostornu i funkcionalnu strukturu grada obnovom zapuštenih / nedovoljno korištenih / devastiranih područja ili razvojem poteza novih centraliteta ili urbaniteta generirati razvoj, stvarati novu vrijednost te povećavati kvalitetu života lokalnog stanovništva i standarda javnog prostora.

Prema mišljenju sudionika, najvažnije uloge strateškog gradskog projekta u razvoju grada su: holistički projekt koji doprinosi društvenom i gospodarskom razvoju, poboljšanju kvalitete življenja, očuvanju i unaprjeđenju urbanog okoliša te doprinosi jačanju kulturne funkcije Grada, alat za ostvarivanje strateških ciljeva razvoja Grada te instrument u programiranju, planiranju i realizaciji razvoja Grada Zagreba.

(3) o snovnim obilježjima SGP

U kontekstu novih oblika programiranja, planiranja i upravljanja urbanim intervencijama usmjerenih prema procesima kontinuirane transformacije grada, analizom teorijskih pristupa i koncepata pojma te definicije strateških gradskih projekata, izdvojena su osnovna obilježja strateškog gradskog projekta s kojima se većina sudionika Delfi istraživanja složila: složenost ili kompleksnost, urbanitet, prestiž, ikoničnost, veličina mjerila, funkcionalnost, sustavnost, generator razvoja i katalizator razvoja, pri čemu sudionici prioritiziraju obilježja složenosti, urbaniteta i generatora razvoja

Nadalje, sudionici istraživanja predlažu i dodatna obilježja uspješnog strateškog gradskog projekta: socijabilnost (suživot projekta s građanima, urbanim okolišem te interakcija s javnim prostorima), viziju (pogled u budućnost) i inkluzivnost (uključivanje građana), ali ističu i moguća negativna obilježja strateških gradskih projekata kao što su: gentrifikacija (utjecaj na socijalnu topografiju grada), socijalna isključenost i polarizacija te građanski protesti.

(4) o mogućim temama

Prema prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba moguće teme strateških gradskih projekata su: javni programi stanovanja, afirmacije postojećih i novih gradskih poteza, gradnja uz aveniju i glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza tračničkim vozilima, prenamjena stare industrije, javni sadržaji, površine za rekreaciju, novi gradski parkovi i zelene površine, građevine javne i društvene namjene gradskog značenja, nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi grada te poboljšanje standarda stanovanja.

Većina sudionika Delfi istraživanja složila se da su upravo navedene teme ključne teme kojima bi Grad Zagreb realizacijom strateških gradskih projekata trebao kontrolirati urbano uređenje, dok je manji broj sudionika smatrao važnim i neke druge aspekte, odnosno dodao pojedine teme: razvoj / transformacija prometne i komunalne infrastrukture, unaprjeđenje javnog gradskog prometa, infrastruktura za održivu urbanu mobilnost, urbana obnova / rehabilitacija Donjega grada, unaprjeđenje infrastrukture za djecu i mlade te zdravstvene infrastrukture, teme zelenog razvoja - dekarbonizacija i niskougljični razvoj, zelena infrastruktura, ključne sastavnice sustava gospodarenja otpadom, projekti koji unapređuju gospodarsku poziciju Grada, projekti koji pozicioniraju grad na karti europskih gradova te teme digitalizacije.

(5) o kriterijima za odabir

Svi istraženi strateški gradski projekti europskih gradova, bez obzira da li gradovi njima saniraju postojeća prostorno-funkcionalna ograničenja i nedostatke ili razvijaju nove mogućnosti, imali su jasno utvrđene kriterije za odabir projekata koji bi trebali dati u budućnosti novi impuls razvoju grada, a istovremeno i značajno utjecati na lokalnu zajednicu te su jedan od temeljnih usmjeravajućih postupaka kontroliranog razvoja i preobrazbe gradova.
U definiranim sustavima strateških gradskih projekata kao instrumentima provedbe planova za prostore većih urbanih transformacija, najčešće korišteni kriteriji za odabir istih su: važnost lokacije u prostoru, neprimjereno postojeće stanje, nedostatni sadržaji, površina obuhvata, vrijednost zemljišta, konačna svrha, integrirani razvoj i dugoročni razvoj.

Iz cjelokupne analize Delfi istraživanja i rangiranja mogućih kriterija za odabir / utvrđivanje strateških gradskih projekata za Grad Zagreb, sudionici su istaknuli kao najvažniji kriterij „važnost lokacije“, pa „neprimjereno postojeće staje“, zatim „nedostatni sadržaji“, pa

„integrirani razvoj“, „konačna svrha“, „dugoročni razvoj“ i konačno „površina obuhvata“ i „vrijednost zemljišta“. Kao moguće dodatne kriterije, sudionici Delfi istraživanja su istaknuli i: vlasništvo zemljišta, neophodnost novog projekta, stvaranje nove vrijednosti na *oslobođenim* područjima, usklađenost sa cjelovitom vizijom razvoja grada / korelacija s utvrđenim ciljevima razvoja, veličina rizika za građane i okoliš, doprinos zelenom razvoju, visina i rast troškova tijekom održavanja, društvena prihvatljivost projekta i regulatorni okvir.

(6) o potrebi redefiniranja broja strateških gradskih projekata

Za razliku od analiziranih europskih gradova (koji imaju od 4 - 14 strateških gradskih projekata), Grad Zagreb je svojom prostorno-planskom i strateškom dokumentacijom utvrdio pedesetišest (56) točkastih i tri (3) linijska gradska projekta, te je omogućena realizacija gradskog projekta na svim površinama većim od 1 ha u vlasništvu Grada/Države, a gradski projekti su i sve građevine više od 9 etaža.

Većina sudionika Delfi istraživanja složila se da je u Gradu Zagrebu potrebno redefinirati broj strateških gradskih projekata kako bi sustav upravljanja razvojem bio održiv. U drugom krugu istraživanja, većina sudionika se složila da je optimalan broj utvrđenih strateških gradskih projekata za Grad Zagreb deset (10), iako i dalje ističu važnost prioritizacije.

(7) o odabranim strateškim gradskim projektima u Gradu Zagrebu

Analizom provedenog istraživanja primjenom metode Delfi o strateškom gradskom projektu, pojmu i definiciji, mogućim temama, kriterijima za utvrđivanje i poželjnom broju strateških gradskih projekata i uzimajući u obzir istaknute principe sudionika – znanstvenika i stručnjaka, aktivnih relevantnih sudionika u procesu planiranja Grada (prioritizacija, usklađenost s razvojnim mogućnostima i potrebama te usklađenost s vizijom razvoja grada, provjere financijskih i drugih kapaciteta, integracija manjih projekata u veće, redefiniranje naziva tema prepoznatljivih naslova, redukcije na isključivo strateški određena područja razvoja/ transformacije bez točkastih projekata kao i redukcije na projekte s karakteristikama urbanog, arhitektonskog i sadržajnog razvoja grada), izdvojeni konkretni strateški gradski projekti koji bi svojom realizacijom najviše mogli doprinijeti razvoju Grada Zagreba su: Gredelj, Blok Badel, Zagrepčanka, Paromlin, Zagrebački velesajam, cjelovita urbana obnova Donjega grada, sveučilišna bolnica (i terme) Blato, projekt gradske željeznice (i tračnička veza Zagreb – Velika Gorica – Zračna luka Zagreb), prostori uz Savu i Kampus Borongaj.

Prema mišljenju sudionika Delfi istraživanja (nakon drugog i završnog kruga), strateški gradski projekt cjelovite urbane obnove Donjega grada je u korelaciji sa strateškim gradskim projektom strukturne, funkcionalne, društvene i gospodarske obnove kompleksa nekadašnje Tvornice željezničkih vozila „Janko Gredelj“ (drugi krug Delfi istraživanja je provođen nakon „petrinjskog“ potresa u prosincu 2020. koji je nakon „zagrebačkog“ potresa u ožujku 2020. dodatno oštetio povijesnu urbanu cjelinu grada Zagreba) prioritiziran u odnosu na ostale strateške gradske projekte, dok su u prvom krugu predlagani strateški gradski projekti Podbrežje i Park Novi Zagreb istisnuti iz „deset strateških gradskih projekata Grada Zagreba“.

11. 12. PRIMJENA METODE SCENARIJA PROSTORNOGA RAZVOJA ZA ODABRANI STRATEŠKI GRADSKI PROJEKT

Na odabranom strateškom gradskom projektu – Tvornica željezničkih vozila „Janko Gredelj“ oblikovano je i analizirano pet razvojnih scenarija ovisno o obliku intervencije u gradskom prostoru i pristupu urbanoj obnovi (od zadržavanja zatečenog stanja i privremenog urbanizma preko funkcionalne preobrazbe i modernizacije do strukturne preobrazbe, ali i restitucije i sanacije: Trend scenarij - Ne dirajte moje krugove!; Scenarij Rizika – BBB: „Build Back Better“; Scenarij Kompeticije – Pa, Zna-Te !; Scenarij Kohezije - Fuzija_ZKK; Scenarij Zaštite – Zagreb_3Z).

Sistematizacijom i analizom suvremenih trendova urbanog razvoja i revitalizacije prostora (dobra uklopljenost u gradsko tkivo, raznolikost javnih sadržaja, poslova i usluga, stvaranje osjećaja zajednice i uključivanje različitih socijalnih skupina, mogućnost adaptacije postojećih prostora i etapne realizacije, prepoznatljivost, komunikacije kao kvalitetni javni prostor, intermodalnost i površine bez automobila, implementacija suvremenih tehnologija i zdrava mikroklima), izdvojeni su kriteriji vrednovanja scenarija razvoja Strateškog gradskog projekta Gredelj.

Sukladno kriterijima vrednovanja, na odabranom strateškom gradskom projektu Grada Zagreba – Gredelj, valorizirana je primjenjivost svakog od scenarija te njegov mogući utjecaj na prostornu, funkcionalnu, socijalnu i morfološku strukturu grada. Nadalje, provjereno je kako funkcionira model i izvršena je analiza pet izgrađenih razvojnih scenarija ovisno o: planiranom načinu korištenja i planiranoj namjeni, temi i obliku intervencije u gradskom prostoru i pristupu urbanoj obnovi, karakteristikama / obilježjima koja čine pojedine scenarije razvoja te je izvršena prioritizacija obilježja i tema za koju se zalažu pojedini akteri.

LITERATURA

Ackoff, R. L., 1981: *Creating the corporate future*, Wiley, New York.

Alaily-Mattar, N., Thierstein, A., Förster, A., 2013: "Alternative futures": A methodology for integrated sustainability considerations, the case of Nuremberg West, Germany; Local Environment, *The International Journal of Justice and Sustainability* 19 (6), 677–701.

Albrechts, L., 1991: Changing roles and positions of planners, *Urban studies* 28 (1), 123-137.

Albrechts, L., 2010: More of the same is not enough! How could strategic spatial planning be instrumental in dealing with the challenges ahead?, *Environment and Planning B: Planning and Design* 37 (6), 1115-1127.

Albrechts, L., 2006: Bridge the Gap: From Spatial Planning to Strategic Projects, *European Planning Studies* 14 (10), 1487-1500.

Anastas, P. T., & Zimmerman, J. B., 2003: Peer reviewed: design through the 12 principles of green engineering, *Environmental Science & Technology* 37, 94A-101A.

Antolić, V., 1933: Predavanja. Grad i društvo, *Jutarnji list* 22, Zagreb.

Armstrong, J. L., 1984: *Contemporary Prestige Centres for Art and Culture, Exhibitions, Sports and Conferences: An International Survey, Doctoral dissertation*, University of Birmingham, Birmingham.

Berkhout, F., & Hertin, J., 2002: Foresight futures scenarios: developing and applying a participative strategic planning tool, *Greener Management International* 37, 37-52.

Bianchini, F., Dawson, J., Evans, R., 1992: Flagship projects in urban regeneration, in: *Rebuilding the City: Property-led urban regeneration* (eds. Healey, P. et al.), Spoon, London, 245-255.

Biggs, R., Raudsepp-Hearne, C., Atkinson-Palombo, C., Bohensky, E., Boyd, E., Cundill, G., ... & Zurek, M., 2007: Linking futures across scales: a dialog on multiscale scenarios, *Ecology and Society*, 12 (1), 1-16.

Blyth, M. J., 2005: *Learning from the future through scenario planning*, Four Scenes Pty Ltd.

Bobovec, B., Mlinar, I., Sentic, D., 2012: Zagreb trade fair as an incentive for the development of new Zagreb centre/Zagrebacki velesajam kao poticaj razvoju novozagrebackog centra, *Prostor*, 20 (1), 186-199.

Börjeson, L., Höjer, M., Dreborg, K. H., Ekvall, T., & Finnveden, G., 2006: Scenario types and techniques: towards a user's guide, *Futures*, 38 (7), 723-739.

Bouche-Florin, L. E., Correia, P., & Goodstadt, V., 2014: Charter of European Planning: Aproved by the General Assembly of Barcelona the 22nd April 2013. *Le Moniteur des travaux publics et du bâtiment*, 5751.

Bradfield, R., Wright, G., Burt, G., Cairns, G., & Van Der Heijden, K., 2005: The origins and evolution of scenario techniques in long range business planning, *Futures*, 37 (8), 795-812.

Brenner, N., 2013: Theses on urbanization, *Public culture*, 25 (1), 85-114.

Bruns, D., Ipsen, D., & Bohnet, I., 2000: Landscape dynamics in Germany, *Landscape and Urban Planning*, 47 (3-4), 143-158.

Carrière, J. P., & Demazière, C., 2002: Urban planning and flagship development projects: Lessons from Expo 98, Lisbon, *Planning practice and research*, 17 (1), 69-79.

Carta, M., 2014: Re-imagine, Re-load, Re-cycle: New Urbanism for the City of Future in *Critical Spaces. Contemporary Perspectives in Urban, Spatial and Landscape Studies*, Zurich, LIT, 131-146.

Cvetnić, R., Klemenčić, M., 2008: Razgovor s Mirkom Maretićem, Zarez, 10.1.2008.

Čaldarović, O., 2010: Još jednom o urbanoj obnovi. O pojmovima i procesima obnove urbanog naslijeđa, Kvartal: kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj, 7 (1-2), 70-75.

Čavlović, M., Lovrenčić, L., & Sevšek, A., 2017: Dvije 'polovice' Novog Zagreba, u: *Mapping urban changes* (ur. Ana Plosnić Škarić), Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 456-489.

Dalkey, N. C., 1967: Delphi, Rand Corp Santa Monica CA.

Dammers, E., 2000: *Learning from the future; about the role of scenarios in strategic policy-making*, Eburon, Delft.

Dammers, E. D., & Evers, D., 2008: Beyond heuristics: Applying scenarios to European territorial development, *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* 99 (5), 629-635.

Daum, J., 2001: How scenario planning can significantly reduce strategic risks and boost value in the innovation chain, *The New Economy Analyst Report*, September 08.

Davoudi, S., & Dammers, E., 2010: The territorial futures of Europe: Introduction to the special issue, *Futures*.

De Frantz, M., 2005: From Cultural Regeneration to Discursive Governance: Constructing the Flagship of „Museumsquartier Vienna" as a Plural Symbol of Change, *International Journal of Urban and Regional Research* 29 (1), 55-66.

Del Cerro Santamaría, G. (Ed.). (2013). *Urban megaprojects: A worldwide view*. Emerald Group Publishing.

Del Cerro Santamaria, G., 2019: Megaprojects, development and competitiveness: Building the infrastructure for globalization and neoliberalism, *Athens Journal of Social Sciences* 6 (4), 263-290.

Divjak, M. Š., 2008: Urban planning for the strategic spatial development of Ljubljana, *Urbani izziv* 19 (1), 133-145.

Doucet, B., Van Kempen, R., & Van Weesep, J., 2011: Resident perceptions of flagship waterfront regeneration: the case of the Kop van Zuid in Rotterdam, *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* 102 (2), 125-145.

Doxiadis, C. A., 1966: *Emergence and Growth of an Urban Region; the Developing Urban Detroit Area. Volume 1: Analysis,* Detroit Edison Company, Detroit.

Durance, P., & Godet, M., 2010: Scenario building: Uses and abuses, *Technological forecasting and social change* 77 (9), 1488-1492.

Eisenack, K., Lüdeke, M., & Kropp, J., 2006: Construction of archetypes as a formal method to analyze social-ecological systems, in: *Proceedings of the Institutional Dimensions of Global Environmental Change Synthesis Conference* (Vol. 6, No. 9).

Eizenberg, E., 2019: Large-scale urban developments and the future of cities: Possible checks and balances, *Urban Planning* 4 (4), 1-3.

Ellin, N., 2013: *Integral urbanism,* Routledge, New York.

Enichlmair, C., Borsdorf, A., 2006: Vienna Erdberger Mais. Public-sector Driven Long-term planning Strategies, in: *Framing strategic Urban Projects: learning from current experiendse in European Urban Regions* (eds. Salet, W. and Gualini, E.), Routledge, London, 223-246.

Eriksson, E. A., & Weber, K. M., 2008: Adaptive foresight: navigating the complex landscape of policy strategies, *Technological Forecasting and Social Change* 75 (4), 462-482.

Evans, G., 2003: Hard-branding the cultural city – from Prado to Prada, *International journal* of urban and regional research 27 (2), 417-440.

Evans, G., 2005: Measure for measure: Evaluating the evidence of culture's contribution to regeneration, *Urban studies* 42 (5-6), 959-983.

Fabos J. G., Caswell S. J., 1977: *Composite landscape assessment: assessment procedures for special resources, hazards and development suitability: Part II of the Metropolitan Landscape Planning Model (METLAND), Massachusetts Agricultural Experiment Station,* University of Massachusetts, College of Food and Natural Resources, Amherst, MA.

Fahey, L., & Randall, R. M. (eds.). 1997: *Learning from the future: Competitive foresight* scenarios, John Wiley & Sons, New York.

Fainstein, S. S., 2008: Mega-projects in New York, London and Amsterdam, *International Journal of Urban and Regional Research*, 32 (4), 768-785.

Fijačko, K., 1987: Što će ostati ?, *Danas* (Zagreb), 21.07.1987, 283.

Florida, R. L., 2005: *Cities and the creative class,* Routledge, New York.

Franković, E., 1985: Urbanističko planiranje Zagreba od 1945. do 1985, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 9, 85-87.

Franz, Y., Jakovčić, M., & Buzjak, N., 2015: Creating New Urban Quarters from Underutilised Industrial and Infrastructural Sites: Vienna and Zagreb in Focus, in: *Die Stadt*

der Zukunft. Aktuelle Trends und zukünftige Herausforderungen (eds. Fritz, J., Tomaschek, N.), Waxmann, Münster, 121-136.

Frewer, L. J., Fischer, A. R. H., Wentholt, M. T. A., Marvin, H. J. P., Ooms, B. W., Coles, D., & Rowe, G., 2011: The use of Delphi methodology in agrifood policy development: some lessons learned, *Technological Forecasting and Social Change*, 78 (9), 1514-1525.

Gantar, D., 2012: Tipi scenarijev in njihova uporaba v prostorskem nacrtovanju/ Types of Scenarios and their Application in Spatial Planning, *Geodetski vestnik* 56 (3), 499 -512.

Godet, M., 1987: *Scenarios and strategic management*, Butterworths, London.

Godet, M., 2000: How to be rigorous with scenario planning, *Foresight* 2 (1), 5-9.

Godet, M., & Durance, P., 2011: *Strategic foresight for corporate and regional development*, Unesco Publishing, Paris.

Godet, M., & Roubelat, F., 1996: Creating the future: the use and misuse of scenarios, *Long range planning*, 29 (2), 164-171.

Graham, S., & Hewitt, L., 2013: Getting off the ground: On the politics of urban verticality, *Progress in Human Geography* 37 (1), 72-92.

Grodach, C., 2008: Museums as urban catalysts: The role of urban design in flagship cultural development, Journal of urban design 13 (2), 195-212.

Grodach, C., 2010: Beyond Bilbao: Rethinking flagship cultural development and planning in three California cities, *Journal of planning education and research* 29 (3), 353-366.

Gualini, E., & Majoor, S., 2007: Innovative practices in large urban development projects: Conflicting frames in the quest for "new urbanity", *Planning Theory & Practice* 8 (3), 297-318.

Hall, P., 2014: *Cities of tomorrow: An intellectual history of urban planning and design since 1880*, John Wiley & Sons.

Harries, C., 2003: Correspondence to what? Coherence to what? What is good scenario-based decision making?, *Technological Forecasting and Social Change* 70 (8), 797-817.

Harris, A., 2015: Vertical urbanisms: Opening up geographies of the three-dimensional city, *Progress in Human Geography* 39 (5), 601-620.

Harris, A. J., Drozdz, M., & Appert, M., 2017: High-Rise Urbanism in Contemporary Europe, *Built Environment* 43 (4), 469-480.

Harvey, D., 2007: *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, New York.

Helmer, O., 1967: *Analysis of the future: The Delphi method*, The RAND Corporation, Santa Monica CA.

Hlaváček, P., Raška, P., Balej, M., 2016: Regeneration projects in Central and Eastern post-communist cities: Current trends and community needs, *Habitat International* 56, 31-41.

Holjevac V., 1960: Predsjednik NOGZ-a Većeslav Holjevac počasni član Saveza arhitekata Hrvatske, *Čovjek i prostor*, 100, 1.

Huss, W., & Honton, E. J., 1987: Scenario planning - what style should you use?, *Long Range Planning* 20 (4), 21-29.

Inayatullah, S., 2002: Reductionism or layered complexity? The futures of futures studies, *Futures* 34 (3-4), 295–302.

Jakovčić, M., Kajinić, J., Gašparović, S., 2013: Conversion of military brownfield sites: example of conversion of military complex Karlo Rojc in Pula, *Annales: anali za istrske in mediteranske študije. Series Historia et Sociologia* 23 (2), 487-500.

Jukić, T., & Smode Cvitanović, M., 2011: *Zagreb: gradski projekti u postupku planiranja grada*, Acta Architectonica, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Zagreb.

Jukić, T., Smode Cvitanović, M., Smokvina, M., 2010: Vizije razvoja gradova početkom 21. stoljeća. Usporedba planerskih postupaka: Pariz, London, Helsinki, Amsterdam, *Prostor.* Znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam 18 (2), 384-397.

Jukić, T., Mrđa, A., Perkov, K., 2020: *Urbana obnova – Urbana rehabilitacija Donjega grada, Gornjega grada i Kaptola/Povijesne urbane cjeline Grada Zagreba,* Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb.

Kahane, A., 1998: Imagining South Africa's future: How scenarios helped discover common ground, in: *Learning from the future: Competitive foresight scenarios (eds. Fahey, L.,* & Randall, R.), John Wiley & Sons, 325-332.

Kahn, H., & Wiener, A. J., 1967: *The year 2000: A framework for speculation on the next thirty-three years*, NY: Macmillan, New York.

Kaiser, E. J., Godschalk, D. R., Chapin, F. S., 1995: *Urban land use planning*, Urbana: University of Illinois press, Chicago.

Kasemir, B., Dahinden, U., Gerger, Å., 2003: Collage processes and citizens' visions for the future, in: *Public participation in sustainability science: A handbook* (eds. Kasemir, B., Jäger, J., Jaeger, C., Gardner, M.), Cambridge University Press, 81-104.

Khakee A., 1991: Scenario construction for urban planning, *Omega: International Journal of Management Science* 19 (5), 459–469.

Klarin, T. B., 2010: Zakladni blok u Zagrebu: urbanističke i arhitektonske odlike, *Prostor. Znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 18 (2), 322-335.

Kok, K., Rothman, D. S., Patel, M., 2006: Multi-scale narratives from an IA perspective: Part I. European and Mediterranean scenario development, *Futures* 38 (3), 261-284.

Kolacio, Z., 1976: Osnivanje i djelatnost Urbanističkog zavoda grada Zagreba, u: *20 godina Urbanističkog zavoda grada Zagreba* (eds. Dakić, S., Obed, V., Smokvina, J., Smokvina, Z.), Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb, 9-16.

Kolacio, Z., & Prelog, Z., 1978: *Vizije i ostvarenja*, Mladost, Zagreb.

Kolar-Dimitrijević, M., 1999: Projekt povijesti Zagrebačkog velesajma iz 1967. godine. U povodu 90-godišnjice Velesajma, *Časopis za suvremenu povijest* 31 (2), 319-339.

Krajnik, L. P., & Krajnik, D., 2019: Eventos efímeros y sus huellas en la estructura urbana: Universiada de Zagreb 1987, *ZARCH: Journal of interdisciplinary studies in Architecture and* Urbanism (13), 92-105.

Krätke, S., 2012: The new urban growth ideology of "creative cities", in: *Cities for people, not for profit. Critical urban theory and the right to the city* (eds. Brenner, N., Marcuse, P., Mayer, M.), Routledge, 138-149.

Krier, L., 1978: *The reconstruction of the European city: Rational Architecture / La Reconstruction de la Ville Européenne: Architecture Rationnelle*, Archives d'Architecture Moderne, Brussels.

Landis, J. D., Bradshaw, T., Hall, P., Teitz, M., Egan, E., Pamuk, A., Shen, Q., Simpson, D.,: 1993: *How shall we grow? Alternative futures for the Greater San Francisco Bay Region*, Institute of Urban and Regional Development, University of California, Berkeley, CA.

Landry, C., & Bianchini, F., 1995: *The creative city*, vol. 12, UK: Demos, London.

Lei, Q., & Spaans, M., 2009: The mega-event as a strategy in spatial planning: Starting from the Olympic City of Barcelona, in: *The 4th International Conference of the International Forum on Urbanism, The New Urban Question. Urbanism beyond Neo-Liberalism,* University of Technology, Delft, 1291-1300.

Lennert, M., & Robert, J., 2010: The territorial futures of Europe: 'Trends','competition'or 'cohesion', *Futures* 42 (8), 833-845.

Lindgren, M., & Bandhold, H., 2003: *Scenario Planning: The Link Between Future and Strategy,* Palgrave Macmillan, London.

Linstone, H. A., & Turoff, M., 2011: Delphi: A brief look backward and forward, *Technological forecasting and social change* 78 (9), 1712-1719.

Listerborn, C., 2017: The flagship concept of the '4th urban environment': Branding and *visioning in Malmö, Sweden, Planing Theory and Practice 18 (1), 11-33.*

Loftman, P., Nevine, B., 1995: Prestige Projects and Urban Regeneration in the 1980's and 1990's: a Review of Benefits and limitations, *Planning Practice & Reserach* 10 (3-4), 299-316.

Mahmoud, M., Liu, Y., Hartmann, H., Stewart, S., Wagener, T., Semmens, D., ... & Winter, L., 2009: A formal framework for scenario development in support of environmental decision-making, Environmental Modelling & Software 24 (7), 798-808.

Majoor, S., 2008: *Disconnected innovations: new urbanity in large-scale development projects: Zuidas Amsterdam, Ørestad Copenhagen and Forum Barcelona*, Eburon Uitgeverij, Delft.

Majoor, S., 2011: Framing Large-Scale Projects: Barcelona Forum and the Challenge of Balancing Local and Global Needs, *Journal of Planning Education and Research* 31 (2), 143-156.

Majoor, S.J.H., 2009: The Disconnected Inovation of New Urbanity in Zuidas Amsterdam, Ørestad Copenhagen and Forum Barcelona, *European Planning Studies* 17 (9), 1379-1403.

Maleska, P., 1995: The futures field of research, *Futures Research Quarterly*, 11 (1), 79–90.

Maretić, M., 1970: Izgradnja stambenih naselja u Zagrebu, *Arhitektura* 24 (107-108), 48-59.

Marinović–Uzelac, A., 1984: Atenska povelja: Što je bila – Što jest – Što će biti, *Arhitektura* 38 (189-195), 24-31.

Marinović-Uzelac, A., 1984: Nekoliko pogleda na urbanizam Zagreba - Tragom natječaja za središnje područje, *Čovjek i prostor,* 31 (370), 32-35.

Maroević, I., 1999: *Zagreb njim samim,* Durieux, Zagreb.

Martelli, A., 2001: Scenario building and scenario planning: state of the art and prospects of evolution, *Futures Research Quarterly* 17 (2), 57-74.

Masini, E. B., & Vasquez, J. M., 2000: Scenarios as seen from a human and social perspective, *Technological forecasting and social change* 65(1), 49-66.

McHarg I. L., 1992: *Design with Nature,* John Wiley, New York.

Meadows, D. H., Randers, J., & Behrens III, W. W., 1972: *The limits to growth: A report for the Club of Rome's Project on the predicement of mankind*, A Potomac Associates Book, Washington DC.

Mietzner, D., & Reger, G., 2005: Advantages and disadvantages of scenario approaches for strategic foresight, *International Journal of Technology Intelligence and Planning* 1 (2), 220-239.

Mlinar, I., 2009: Zagrebačka stambena naselja nakon 2000. Natječaji i realizacije, *Prostor:* Znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam 17 (1), 158-169.

Mohorovičić, A., 1984: Uvodna razmatranja o razvoju nove središnje zone Grada Zagreba, Čovjek i prostor, 31 (370), 6.

Monclús, F. J., 2003: The Barcelona model: and an original formula? From ‘reconstruction’to strategic urban projects (1979–2004), *Planning perspectives* 18 (4), 399-421.

Mostafavi, M., & Doherty, G., 2010: *Ecological urbanism,* Harvard University Graduate School of Design & Lars Müller Publishers, MA.

Moulaert, F., Swyngedouw, E., & Rodriguez, A., 2001: Large scale urban development projects and local governance: From democratic urban planning to besieged local governance, *Geographische Zeitschrift* 89 (2-3), 71-84.

Mutombo, E., & Bauler, T., 2009: Scenarios as sustainable development governance tool, in: *IHDP Open Meefing,* Université Libre de Bruxelles, Belgium Institut de Gestion de l'Environnement et d'Aménagement du Territoire Center for Studies on Sustainable Development, Brussels, 1-20.

Nadilo, B., 2014: Vrijeme ponosa, zanosa i graditeljske učinkovitosti: Izvješće o gradilištima Univerzijade ’87 u Zagrebu, Građevinar 66 (9), 863-868.

Neilson, R. E., & Wagner, C. J., 2000: Strategic scenario planning at CA International, *Knowledge Management Review* 12, 4-21.

Nethercote, M., 2018: Theorising vertical urbanisation, City 22 (5-6), 657-684.

Noack, P., & Campioni, M., 2008: *Scenariji razvoja Slovenije do leta 2035: trendi in priložnosti v času podnebnih sprememb,* Služba Vlade Republike Slovenije za razvoj, Ljubljana.

Orešković, M., 1985: Izvješće o gradilištima Univerzijade '87 u Zagrebu – Vrijeme ponosa, zanosa i graditeljske učinkovitosti, Građevinar (37) 10.

Ozcevik, O., Turk, S., Tas, E., Yaman, H, Beygo, C., 2009: Flagship regeneration project as a tool for post-disaster recovery planning: the Zeytinburnu case, *Disasters* 33 (2), 180-202.
Pacione, M., 2009: *Urban geography - a global perspective,* Routledge, New York.

Pegan, S., 2011: Scenariji prostornog razvoja, u: *Perspektive prostornog razvoja Republike Hrvatske* (eds. Butijer, S., Magaš, B., Obad Šćitaroci, M., Knifić Schaps, H., Turnšek, M.) HAZU & Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog planiranja Republike Hrvatske, Zagreb, 31-34.

Pegan, S., 2012: Planiranje promjena u prostoru. u: *Akteri društvenih promjena u prostoru; Transformacija prostora i kvalitete života u Hrvatskoj* (eds. Svirčić Gotovac, A., & Zlatar, J.) Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 131-140.

Peterson, G. D., Cumming, G. S., & Carpenter, S. R., 2003: Scenario planning: a tool for conservation in an uncertain world, *Conservation biology* 17 (2), 358-366.

Porter, M., 1985: *Competitive Advantage, Porter Competitive Advantage 1985,* Free Press, New York.

Premerl, T., 1980: Graditelj kontinuiteta moderne Marijan Haberle, *Arhitektura* 34 (172-173), 100-103.

Premerl, T., 1979: Arhitekt Marijan Haberle 1908–1979, *Čovjek i prostor*, 26 (4), 17-18.

Premerl, T., 1976: Pobjeda moderne, *Arhitektura,* 30 (156-157), 52–53.

Prieler, S., Lesko, A. P., Anderberg, S., 1998: *Three scenarios for land-use change: A case study in Central Europe,* International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg-Austria.

Raco, M., Henderson, S., 2009: Flagship regeneration in a global city: The re-making of Paddington basin, *Urban Policy and Research* 27 (3), 301-314.

Rašica, B., 1957: Novo urbanističko rješenje Zagrebačkog velesajma, *Čovjek i prostor* 4 (67), 1-5.

Ratcliffe, J., 2003: Scenario planning: An evaluation of practice, *Futures Research* Quarterly 19 (4), 5-26.

Rikkonen, P., & Tapio, P., 2009: Future prospects of alternative agro-based bioenergy use in Finland - Constructing scenarios with quantitative and qualitative Delphi dana, *Technological* Forecasting and Social Change, 76 (7), 978-990.

Ringland, G., 2004: *Scenario Planning: Managing for the future*, John Wiley, Chichester – UK.

Roberts, J. S., 1975: *Energy, land use, and growth policy: Implications for Metropolitan* Washington - Final report, Real Estate Research Corp, Chicago.

Roche, M., 2000: *Mega-events and Modernity: the Olympics, internationalism and supernationalism: International sports events and movements in the inter-war period,* Routledge, London.

Rogić, I., Bagić, D., Požar, M., Vedriš, M., 2008: *Urbani izazovi: Infrastruktura kao razvojni izazov u većim hrvatskim gradovima*, Siemens d.d., Zagreb.

Rossi, A., 1984: *The architecture of the city,* MIT press, Cambridge – Massachusetts & London – England.

Roubelat, F., 2000: Scenario planning as a networking process, *Technological forecasting and social change* 65 (1), 99-112.

Rounsevell, M. D. A., Berry, P. M., & Harrison, P. A., 2006: Future environmental change impacts on rural land use and biodiversity: a synthesis of the ACCELERATES *project, Environmental Science & Policy 9 (2), 93-100.*

Rowe, G., & Wright, G., 2011: The Delphi technique: Past, present, and future prospects - Introduction to the special issue, *Technological forecasting and social change*, 78 (9), 1487-1490.

Sabolić, K., 1999: *Od Zbora do Velesajma: 1909.-1999.: 90 godina Zagrebačkog velesajma*, Zagrebački velesajam & Ars media, Zagreb.

Sager, T., 2011: Neo-liberal Urban Planning Policies: A literature survey 1990-2010, *Progress in Planning* 76 (4), 147-199.

Salet, W., & Faludi, A., 2000: Three approaches to strategic spatial planning, in: *The revival of strategic spatial planning (eds.* Salet, W., & Faludi, A.), Elsevier, Amsterdam / Oxford, 155-172.

Salet, W., 2008: Rethinking Urban Projects: Experiences in Europe, *Urban Studies* 45 (1), 2343-2362.

Sánchez-Moral, S., Méndez, R., & Prada-Trigo, J., 2015: Resurgent cities: Local strategies and institutional networks to counteract shrinkage in Avilés (Spain), *European Planning Studies*, 23 (1), 33-52.

Sassen, S., 2013: *The global city: New york, London, Tokyo*, Princeton University Press, Princeton.

Savini, F., Boterman, W. R., Van Gent, W. P., & Majoor, S., 2016: Amsterdam in the 21st century: Geography, housing, spatial development and politics. *Cities*, *52*, 103-113.

Schoemaker, P. J., 1993: Multiple scenario development: Its conceptual and behavioral foundation, *Strategic management journal* 14 (3), 193-213.

Schoemaker, P. J., & van der Heijden, C. A., 1992: Integrating scenarios into strategic planning at Royal Dutch/Shell, *Planning Review* 20 (3), 41-46.

Schoonenboom, I. J., 1995: Overview and state of the art of scenario studies for the rural environment, in: *Scenario studies for the rural environment* (eds. Schoute, J. F. T., Finke, P. A., Veeneklaas, F. R., Wolfert, H. P.), Kluwer, Dordrecht, 15–24.

Schütz, F. et. al, 2019: Co-shaping the future in quadruple helix innovation systems: uncovering public preferences toward participatory research and innovation, *The Journal of Design, Economics, and Innovation* 5 (2), 128-146.

Schwartz, P., 1991: *The Art of the Longview: Three global scenarios to 2005.*, Currency, New York.

Schwartz, P., 1996: *The Art of the Long View: Planning for the Future in an Uncertain World*, New York, Currency.

Shearer, A. W., 2005: Approaching scenario-based studies: three perceptions about the future and considerations for landscape planning, *Environment and planning B: Planning and Design* 32 (1), 67-87.

Sheppard, S. R., 2005: Landscape visualisation and climate change: the potential for influencing perceptions and behaviour, *Environmental science & policy* 8 (6), 637-654.

Shirky, C., 2011: The political power of social media: Technology, the public sphere, and political change, *Foreign affairs*, 28-41.

Slaughter, R., 1995: *The foresight principle: Cultural recovery in the 21st century*, Praeger Publishers.

Slaughter, R., & Inayatullah, S., 1996: The knowledge base of futures studies, in: *Futures Education* (eds. Hicks, D., & Slaughter, R.), Routledge, Abingdon – Oxfordsire & New York, 39-54.

Slaughter, R. A., 1987: *Futures tools and techniques*, University of Lancaster, Department of Educational Research, Lancaster.

Smith, A., Krogh Strand von, I., 2011: Oslo's new Opera House: Cultural Flagship, Regeneration Tool or Destination Icon?, *European Urban and Regional Studies* 18 (1), 93-110.

Smith, N., 2002: New globalism, new urbanism: Gentrification as global urban strategy, *Antipode* 34 (3), 427-450.

Smyth, H., 2005: *Marketing the City, The Role od Flagship Development in Urban Regeneration*, E & FN Spon, London.

Soliva, R., Rønningen, K., Bella, I., Bezak, P., Cooper, T., Flø, B. E., ... & Potter, C., 2008: Envisioning upland futures: Stakeholder responses to scenarios for Europe's mountain landscapes, *Journal of Rural Studies* 24 (1), 56-71.

Steinmüller, K., 1997: *Grundlagen und Methoden der Zukunftsforschung: Szenarien, Delphi, Technikvorschau*, SFZ-WerkstattBericht 21, Sekretariat für Zukunftsforschung, Gelsenkirchen.

Sutherland, J. W., 2002: Architecting the Future: A DelphiBased Paradigm for Normative System-Building. in: The Delphi Method: Techniques and applications (eds. Linstone, H. A., & Turoff, M.), California State Library: Addison-Wesley, Advanced Book Program, 457-479.

Svenfelt, Å., Engström, R., & Höjer, M., 2010: Use of explorative scenarios in environmental policy-making: Evaluation of policy instruments for management of land, water and the built environment, *Futures* 42 (10), 1166-1175.

Svenfelt, Å., Engström, R., & Svane, Ö., 2011: Decreasing energy use in buildings by 50% by 2050: A backcasting study using stakeholder groups, *Technological Forecasting and Social Change*, 78 (5), 785-796.

Svirčić Gotovac, A., 2015: *The quality of living in new housing estates in the settlement network of Zagreb*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb.

Swyngedouw, E., Moulaert, F., & Rodriguez, A., 2002: Neoliberal urbanization in Europe: *large–scale urban development projects and the new urban policy, Antipode 34 (3), 542-577.*

Šimetin Šegvić, N., 2019: Imaginarni grad: između planova, ostvarenja i očekivanja. Primjer Zakladnog bloka u Zagrebu, in: *Zagreb 1924.-1930. i 1945.-1967. Društvo, kultura, svakodnevnica. Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem Desničini susreti 2018* (eds. Roksandić, D.), Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije Filozofskog *fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 43-78.*

Tapio, P., Paloniemi, R., Varho, V., & Vinnari, M., 2011: The unholy marriage? Integrating qualitative and quantitative information in Delphi processes, *Technological Forecasting and Social Change 78 (9), 1616-1628.*

Temelová, J., 2007: Flagship developments and the physical upgrading of the post-socialist inner city: The Golden Angel project in Prague, *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography 89 (2), 169-181.*

Tress, B., & Tress, G., 2003: Scenario visualisation for participatory landscape planning - a study from Denmark, Landscape and urban Planning 64 (3), 161-178.

Van den Broeck, P., 2011: Limits to social innovation. Shifts in Flemish strategic projects towards market oriented approaches. Belgeo, *Revue belge de géographie*, (1-2), 75-88.

Van Der Heijden, K., 2000: Scenarios and forecasting: two perspectives, *Technological forecasting and social change* 65(1), 31-36.

Van der Heijden, K., 2005: *Scenarios: The art of strategic conversation,* John Wiley & Sons, The Atrium, Chichester.

Van Notten, P. W., Rotmans, J., Van Asselt, M. B., & Rothman, D. S., 2003: An updated scenario typology, *Futures* 35 (5), 423-443.

Van Vliet, M., 2011: *Bridging gaps in the scenario world: Linking stakeholders, modellers and decision makers,* Wageningen University and Research, Wageningen.

Veeneklaas, F. R., & Van den Berg, L. M., 1995: Scenario building: art, craft or just a fashionable whim?. in: *Scenario studies for the rural environment; selected and edited proceedings of the Symposium Scenario Studies for the Rural Environment*, Kluwer Academic Publishers, Wageningen.

Venturi, R., 1966: Nonstraightforward architecture: A gentle manifesto, in: *Complexity and* Contradiction in Architecture, The Museum of Modern Art, New York, 22-23.

Verburg, P. H., Veldkamp, A., & Rounsevell, M. D. A., 2006: Scenario-based studies of future land use in Europe, Agriculture, Ecosystems and Environment 114 (1).

Veselić Bruvo, J., & Jakovčić, M., 2019: Strateški gradski projekti kao alat u strategijskom planiranju: Pregled pojmova i modela / Strategic city projects as a strategic planning tool: An overview of terms and models, *Hrvatski geografski glasnik*, 81 (1), 5-29.

Veselić Bruvo, J., & Jakovčić, M., 2020: Institution of Urban Agglomeration of Zagreb as a Tool for Sustainable Management of Spatial Development, in: *Local Governance in the New Urban Agenda. Local and Urban Governance.* (eds. Nunes Silva, C., Trono, A.*)*, Springer, Cham. 135-156.

Voase, R., 1997: The role od flagship cultural projects in urban regeneration: a case study and commentar, *Managing Leisure* 2 (4), 230-241.

Vogelij, J., 2015: Is planning theory really open for planning practice?, *Planning Theory & Practice* 16 (1), 128-132.

Vogelij, J., 2015: Effective strategy making: Co-designing scenarios as a tool for effective strategic planning, *A+ BE| Architecture and the Built Environment* (7), 1-394.

Vranić, D., 2014: Otpor arhitekture političkom režimu/ima: slučaj Novog Zagreba, *Sociologija i prostor* 52 (1 (198)), 41-67.

Warfield, J., 1996: An Overview of Futures Methods, in: *Futures Education* (eds. Hicks, D., & Slaughter, R.), Routledge, Abingdon – Oxfordsire & New York.

Wiese, A., Förster, A., Gilliard, L., & Thierstein, A., 2014: A spatial strategy for the production of place in two German cities-Urban design interventions as a driver for spatial transformation, *City, Territory and Architecture* 1 (1), 1-9.

Wilkinson, A., 2009: Scenarios practices: in search of theory, *Journal of futures studies* 13 (3), 107-114.

Wollenberg, E., Edmunds, D., & Buck, L., 2000: Using scenarios to make decisions about the future: anticipatory learning for the adaptive co-management of community forests, Landscape and urban planning 47 (1-2), 65-77.

Xiang, W. N., & Clarke, K. C., 2003: The use of scenarios in land-use planning, *Environment and planning B: planning and design* 30 (6), 885-909.

Yaro, R. D., Hiss, T., 1996: *A Region at Risk: The Third Regional Plan/or the New York – New Jersey – Connecticut Metropolitan Area,* Island Press, Washington, DC.

Zekić, J., 2007: Univer*zij*ada '87 - drugi ilirski preporod / Univerziade 1987 – Second Illyrian Revival, Časopis za suvremenu povijest 39, (2 (200)), 299-318.

Zelenika, R., 2000: *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela,* Ekonomski fakultet u Rijeci, Rijeka.

IZVORI

Agência de Desenvolvimento e Coesão – ADC, 2015: Plano Estratégico de *Desenvolvimento Urbano de Lisboa, Portugal 2020,* Lisbon, Portugal.

Agency for Planning and Building Services, 2006: Oslo's Fjord City Plan, Oslo.

American Planning Association - APA, 1996: *Growing Smart Legislative Guidebook: Model Statutes for Planning and the Management of Change*, Chicago, IL.

Assessment, M. E., 2005: *Millennium Ecosystem Assessment Report*, Island Press, Washington, DC.

Pla Estratégic Metropolitá de Barcelona, 2010: *Barcelona Visió 2020*, Barcelona.

Câmara Municipal de Lisboa – CML, 2008: *Plano Geral De Intervenções da Frente Ribeirinha De Lisboa—PGIFRL,* Lisbon, Portugal, 2008.

Câmara Municipal de Lisboa, 2010: *Plano Estratégico de Desenvolvimento Urbano – PEDU: Carta Estratégica de Lisboa 2010-2024*, Lisabon.

Cambridge City Council, 2002: *Cambridge Green Belt Study: A Vision of the Future for Cambridge in its Green Belt Setting,* Cambridge.

City of Helsinki, City Planning Department, 2013: *Helsinki City Plan, Vision 2050,* Helsinki, 2013.

City of Helsinki, 2007: *Greater Helsinki Vision 2050 - International Ideas Competition*, Helsinki, 2007.

Congress Internationaux d' Architecture moderne – CIAM, 1933: *La Charte d' Athènes / Atenska povelja*, Grossman, New York.

Copenhagen Municipal Council, 2020: *Copenhagen Municipal Plan 2019 | KØBENHAVNS KOMMUNEPLAN 2019*, Copenhagen.

Državni zavod za statistiku, 2022: Popis stanovništva 2021, Zagreb.

European Commission, 2020: *European Green Deal / Europski zeleni plan*, EU.

European Commission's science and knowledge service, Joint research Centre, EU Science Hub: *The Future of Cities: Opportunities, Challenges and the way Forward*, 2019.

European Spatial Observation Network (ESPON), 2006: *Programme, The Scenario Project*, 2006.

Europsko vijeće prostornih planera - The European Council of Spatial Planners – le Conseil Européen des Urbanistes, 1998 (objavljene 2003., revizija Istanbul, 2010): *Nova Atenska povelja,* Istanbul.

Europsko vijeće prostornih planera – The European Council of Spatial Planners – le Conseil Europėen des Urbanistes (Goodstadt, V., Bouche-Florin, L.E., Correia, P.), 2013: *Europska povelja o prostornom planiranju - Vizija gradova i regija – europskih teritorija u 21. stoljeću,* Barcelona.

Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening, 2011: *Structural Vision Amsterdam 2040,* Amsterdam.

Gemeente Rotterdam, 2008: *Stads-Visie Rotterdam / Rotterdam Urban – Vision Spatial Development Strategy 2030*, Rotterdam.

Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2013: *Razvojna strategija Grada Zagreba - ZagrebPlan 2020+*, Zagreb.

Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2016: *Urbana aglomeracija Zagreb – konačni prijedlog obuhvata*, Zagreb.

Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2018: *Strategija razvoja Urbane aglomeracije Zagreb*, Zagreb.

Gradski zavod za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša, 2000: *Plava knjiga - Zagreb 2000+ Nova urbana strategija,* Zagreb.

Gradski zavod za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša, 2000: *Generalni urbanistički plan grada Zagreba – prijedlog 2000+*, Zagreb.

Gradski zavod za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša, 2001: *Prostorni plan Grada Zagreba 2001.*, Zagreb.

Gradski zavod za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša, 2003: *Generalni urbanistički plan grada Zagreba 2003.*, Zagreb.

Gradski zavod za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša, 2007: Izmjene i dopune Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba, Zagreb.

Inter American Development Bank - IDB, 2019: *Creative and cultural industries in urban revitalization: A practice based handbook.*

La Biennale di Venezia - 10. Mostra Internationale di Architettura, 2006: *Cities: Architecture and Society*, Venezia.

London Authority-GLA, 2009: *Plan, Greater London the Spatial Development Strategy for London, London.*

Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 2016: *Odluka o ustrojavanju Urbane aglomeracije (8. ožujka 2016.)*, Zagreb.

Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 2017: *Nacionalna razvojna strategija* (NN 123/17), Zagreb.

Narodni odbor grada Zagreba, 1956: *Društveni srednjoročni plan grada Zagreba 1957-1961*, Zagreb.

Odjel za urbanizam gradskog Građevnog ureda (Antolić & Seissel), 1936: Generalna Regulatorna osnova 1936, Zagreb.

Oxfod University press, 2010: *Oxford Dictionary of English*, New York.

Paris – UN Climate Chane Confeence – COP21 - CMP11, 2015: *Pariški sporazuma o klimatskim promjenama*, Paris.

Razvojna agencija Zagreb za koordinaciju i poticanje regionalnog razvoja, prijedlog – veljača 2023: *Razvojna strategija Grada Zagreba 2021 – 2027*, Zagreb.

Stadtentwicklung Wien, 2005: *STEP 05: Stadtentwicklungsplan Wien 2005*, Beč.

STEP 05 – 13 Zielgebiete der Stadtentwicklung, in: *Wien / Vienna New Urban Architecture,* Springer, Vienna.

United Nations, 2015: *Sustainable Development Goals – SDGs 2030 / Agenda održivog razvoja 2030*, New York.

United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development – HABITAT III, 2016: *New Urban Agenda / Nova urbana Agenda*, Quito, Ecuador.

United Nations Environment Programme – UNEP (with a Foreword by Kofi Annan, UN Secretary General, 2002: Global environment outlook 3: Past, present and future perspectives, *Environmental Management and Health* 13 (5), 560-561.

Urbanistički institut Narodne Republike Hrvatske (Antolić V.), 1953: *Direktivna regulacion osnova grada Zagreba*, Zagreb.

Urbanistički zavod grada Zagreba (Kolacio), 1962: *Idejno urbanističko rješenje Južnog Zagreba*, Zagreb.

Urbanistički zavod grada Zagreba, 1965: *Urbanistički program grada Zagreba, smjernice za razvoj*, Zagreb.

Varmland County Administrative Board, 2019: *A quadruple helix guide for innovations*, Karlstad, Sweden.

Ville de Paris, 1985: *Paris Regionale Structure Plan 1985-2020*, Paris.

Ville de Paris, 1977: *Paris Projet n° 19-20 - Schéma directeur d'aménagement et d'urbanisme de la Ville de Paris*, Paris.

Zavod za prostorno uređenje Primorsko-goranske županije, 2007: *Generalni urbanistički plan Rijeke*, Rijeka.

Zavod za prostorno uređenje Splitsko-dalmatinske županije, 2006: *Generalni urbanistički plan Splita*, Split.

POPIS SLIKA

Sl.	1.	Naseljeni dio grada Zagreba 1946.	1
Sl.	2.	Naseljeni dio grada Zagreba 1969.	2
Sl.	3.	Tipologija scenarija prema Börjeson et.al, 2006.	33
Sl.	4.	Shematski prikaz obuhvata prostorno-planske dokumentacije za Grad Zagreb	48
Sl.	5.	Shematski prikaz obuhvata Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba	49
Sl.	6.	Baltimorski model urbane obnove ili regeneracije	72
Sl.	7.	Baltimore Inner Harbour 1979. (fotodokumentacija)	72
Sl.	8.	Baltimore Inner Harbour 1979. (fotodokumentacija)	72
Sl.	9.	Bilbao model urbane obnove ili regeneracije	75
Sl.	10.	Ikonični Guggenheim muzej u Bilabaou (fotodokumentacija)	75
Sl.	11.	Barcelonski model urbane obnove ili regeneracije	76
Sl.	12.	Shema glavnih iskoraka Strukturne vizije Grada Amsterdama	80
	13.	Shema strateških gradskih projekata Grada Amsterdama	81
Sl.	14.	Strategija razvoja Barcelone i shema strateških razvojnih projekata	82
Sl.	15.	Urbanistički plan Grada Beča i shema strateških projekata	83
Sl.	16.	Strategija razvoja Helsinkija i shema strateških projekata	84
Sl.	17.	Kopenhagen – Fingerplanen 1947. i evolucija	85
Sl.	18.	Generalni plan Grada Kopenhagena i shema strateških projekata	86
Sl.	19.	Razvojna strategija Grada Lisabona i shema strateških projekata	87
Sl.	20.	Razvojna strategija Londona i razvojna shema područja mogućnosti i područja intenzifikacije	88
Sl.	21.	London: Osnovna razvojna shema / The Key Diagram	89
Sl.	22.	Strategija Grada Osla na fjordu i razvojna shema	90
Sl.	23.	François Mitterand's Grands Projets, Paris, 1998	93
Sl.	24.	Strukturni plan Velikog Pariza1985-2020	93
Sl.	25.	Prostorna razvojna strategija Rotterdama 2030	94
Sl.	26.	Karta Europe s označenim istraživanim gradovima i njihovim strategijama	95
Sl.	27.	Veličina - obuhvat istraživanih strateških gradskih projekata	106
Sl.	28.	Vremenske lente / vremenski raspon strateških gradskih projekata (od prestanka korištenja i ideje do realizacije)	122
Sl.	29.	Shema strateških gradskih projekata u povijesnom razvoju Grada Zagreba	138
Sl.	30.	Zakladna bolnica prije rušenja 1931.	139
Sl.	31.	Zakladni blok, Prva osnova za parcelaciju	139
Sl.	32.	Zakladni blok, Osnova za parcelaciju i način izgradnje	140
Sl.	33.	Prezentiranje ideje novog Zagrebačkog velesajma na livadi Južnog Zagreba 1953.	142
Sl.	34.	Maketa urbanističkog rješenja Zagrebačkog velesajma iz 1955. (Marijan Haberle)	142
Sl.	35.	Skica urbanističkog rješenja Zagrebačkog velesajma iz 1956. (Božidar Rašica)	143
Sl.	36.	Direktivna regulaciona osnova grada Zagreba, 1953.	146
Sl.	37.	Idejno urbanističko rješenje južnog Zagreba, 1962. (foto makete)	148
Sl.	38.	Urbanistički program Zagreba – Shema prostorne organizacije (UZGZ, 1963)	151

Sl.	39.	Shema prostorno - funkcionalne organizacije	153
Sl.	40.	Koncepcija centralnog gradskog prostora	153
Sl.	41.	Shematski prikaz strateških gradskih projekata definiranih GUP-om grada Zagreba	164
Sl.	42.	Shematski prikaz strateških gradskih projekata Grada Zagreba prema kriterijima: generalni plan, planska namjena, napuštenosti, izgrađenost, veličina, vlasnička struktura	168
Sl.	43.	Izdvojeni strateški gradski projekti za Grad Zagreb	169
Sl.	44.	Shematski prikaz "quadruple helix" (četverostruka ovojnica)	176
Sl.	45.	Prvi upitnik Delfi istraživanja	177
Sl.	46.	Pojam strategijskog planiranja	178
Sl.	47.	Definicija strateškog gradskog projekta	180
Sl.	48.	Osnovna obilježja strateškog gradskog projekta	184
Sl.	49.	Odabrana obilježja strateškog gradskog projekta po značaju	185
Sl.	50.	Ključne teme strateškog gradskog projekta	186
Sl.	51.	Teme strateških gradskih projekata po značaju	188
Sl.	52.	Ključni kriteriji za utvrđivanje (strateškog) gradskog projekta	189
Sl.	53.	Kriteriji za utvrđivanje strateških gradskih projekata po značaju	190
Sl.	54.	Potreba redefiniranja broja strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu	192
Sl.	55.	Optimalan broj strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu	193
Sl.	56.	Izdvojeni strateški gradski projekti za Grad Zagreb (prema drugom i završnom krugu Delfi istraživanja)	194
Sl.	57.	Strateški gradski projekt Gredelj – položaj u Gradu Zagrebu	199
Sl.	58.	Strateški gradski projekt Gredelj - obuhvat	199
Sl.	59.	Gredelj–fotodokumentacija	200
Sl.	60.	Gredelj–fotodokumentacija	200
Sl.	61.	Gredelj: shema stvarnog korištenja zemljišta šireg obuhvata (zone)	202
Sl.	62.	Gredelj: shema stvarnog korištenja zemljišta šireg obuhvata (građevine)	203
Sl.	63.	Gredelj: shematski iskaz površina	203
Sl.	64.	Vlasništvo u širem obuhvatu SGP Gredelj	204
Sl.	65.	Plansko korištenje i namjena površina - GUP grada Zagreba	204
Sl.	66.	Kompleks nekadašnje strojarnice državne željeznice (Kulturno dobro – graditeljski sklop, grafički prikaz s valorizacijom)	205
Sl.	67.	Gredelj: shema postojećeg stanja	206
Sl.	68.	Scenarij „Ne dirajte moje krugove"	206
Sl.	69.	Scenarij BBB „Build Back Better"	208
Sl.	70.	Scenarij „Pa, Zna-Te !"	210
Sl.	71.	Scenarij „Fuzija_ZKK"	211
Sl.	72.	Scenarij „Zagreb_3Z"	213

POPIS TABLICA

Tab. 1.	Istraživane strategije europskih gradova i nazivi koji se koriste za strateške gradske projekte (SGP)	107
Tab. 2.	Istraživani strateški gradski projekti europskih gradova i veličina	108
Tab. 3.	Kontekst istraživanih europskih strateških gradskih projekata	111
Tab. 4.	Program – obuhvat planirane gradnje istraživanih europskih strateških gradskih projekata	124
Tab. 5.	Popis strateških gradskih projekata prema Generalnom urbanističkom planu grada Zagreba	165
Tab. 6.	Izdvojeni strateški gradski projekti za Grad Zagreb	170
Tab. 7.	Prioritizacija namjena i oblika intervencije, obilježja i tema za koju se zalažu pojedini akteri	227

POPIS PRILOGA

Prilog 01.	Popratni dopis uz prvi upitnik Delfi istraživanja
Prilog 02.	Prvi upitnik Delfi istraživanja
Prilog 03.	Popratni dopis uz drugi upitnik Delfi istraživanja
Prilog 04.	Skupno obrađeni rezultati prvoga kruga primjene metode Delfi i upitnik drugoga kruga Delfi istraživanja
Prilog 05.	Deatljniji pregled mišljenja/ komentara i detaljna analiza odgovora Delfi istraživanja

PRILOG 01.

Poštovani,

Ovo istraživanje provodi se u sklopu izrade doktorske disertacije pod naslovom ***„Strateški gradski projekti kao alat u strategijskom planiranju: primjer Grada Zagreba“*** na doktorskom studiju geografije: prostor, regija, okoliš, pejzaž, Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Uključuje primjenu metode Delfi u dva segmenta s po dva kruga upitnika, radi sustavnog prikupljanja mišljenja ispitanika pri istraživanju - znanstvenika i stručnjaka - aktivnih relevantnih sudionika u procesu planiranja grada, istaknutih predstavnika četiriju glavnih društvenih aktera („quadruple helix“) koji svojim sinergijskim efektom osiguravaju uravnoteženu platformu za multidisciplinarni inovativan pristup integriranom razvoju.

U prvom segmentu Delfi metoda će se primijeniti u istraživanju percepcije pojma i kriterija definiranja strateškog gradskog projekta. U drugom segmentu Delfi metoda će se primijeniti u vrednovanju scenarija razvoja strateških gradskih projekata i njihova utjecaja na prostornu i funkcionalnu strukturu grada. U oba segmenta se kroz dva kruga, upitnicima prikupljaju mišljenja stručnjaka, a nakon prvog kruga (u oba segmenta) rezultati se skupno obrađuju te prilažu upitniku koji će stručnjacima biti poslan u drugom (ujedno i završnom) krugu istraživanja.

Zahvaljujem Vam što ste prihvatili sudjelovanje u istraživanju, budući je Vaše stručno mišljenje iznimno važno za kvalitetu rezultata. Samo ispunjavanje upitnika neće oduzeti više od pola sata Vašeg vremena. Anonimnost odgovora zajamčena je, budući da se imena sudionika neće nigdje pojavljivati, a upitnike s odgovorima neće vidjeti nitko izuzev autorice istraživanja.

Molim Vas, upitnik preuzmite/download-ajte sa sljedeće poveznice/link-a:
https://drive.google.com/file/d/1TEg6vSMmXcbn5CxpdjKLHZmYHHyuA_5b/view?usp=sharing

Preuzeti upitnik, molim Vas, ispunite i vratite putem elektroničke pošte na adresu:
jadranka.veselic-bruvo@zagreb.hr najkasnije do 23. listopada 2020. Rezultati prvoga kruga potom će biti skupno obrađeni i priloženi drugom (završnom) upitniku koji će svim sudionicima biti poslan u prvoj polovici studenog 2020.

Hvala unaprijed na vremenu koje ćete izdvojiti za sudjelovanje u istraživanju i srdačan pozdrav,

Jadranka Veselić Bruvo

PRILOG 02.

Strateški gradski projekt kao alat u strategijskom planiranju: primjer Grada Zagreba METODA DELFI_PRVI segment istraživanja_PRVI upitnik

Ovo istraživanje se provodi u sklopu izrade doktorske disertacije pod naslovom „Strateški gradski projekti kao alat u strategijskom planiranju: primjer Grada Zagreba“ na doktorskom studiju geografije: prostor, regija, okoliš, pejzaž, Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Uključuje primjenu metode Delfi u dva segmenta sa po dva kruga upitnika, radi sustavnog prikupljanja mišljenja ispitanika pri istraživanju – znanstvenika i stručnjaka – aktivnih sudionika u procesu planiranja Grada o strateškom gradskom projektu, mogućem scenariju razvoja i utjecaju na razvojnu strukturu grada.

Upitnik se sastoji od osam osnovnih pitanja, prvenstveno otvorenog tipa, u kojima ćete imati priliku iznijeti Vaše stavove i promišljanja.

Format upitnika prilagođen je izravnom upisivanju odgovora u postojeći dokument bez ikakvog ograničenja dužine odgovora.

Napominjem i da su svi dijelovi upitnika te svi navedeni pojmovi i definicije otvoreni raspravi i Vašim komentarima.

1.	U ovom istraživanju pojam strategijskog prostornog planiranja promatran je kao proces velikog broja dionika koji kroz dugoročnu viziju, aktivnosti i sredstva za provedbu utemeljuju oblik i okvir transformacije strateški ključnih područja i usredotočuje se na odluke, aktivnosti, praćenje i vrednovanje rezultata. **Molim, pojasnite slažete li se s navedenim viđenjem strategijskog prostornog planiranja ?**
2.	U prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba koriste se različite defnicije (strateškog) gradskog projekta. Prema Generalnom urbanističkom planu grada Zagreba gradski projekti su “zahvati u prostoru gdje je Grad partner u realizaciji, bilo da je vlasnik zemljišta ili je već uložio ili planira ulagati u cilju stvaranja nove gradske kvalitete”. Prema Razvojnoj strategiji Grada Zagreba, strateški gradski projekti su “projekti uređenja prostora od strateškog značaja”, kojima je cilj “provedbom zahvata postići učinkovitu kontrolu urbanog uređenja, podizati vrijednost grada te time pribavljenu dobit reinvestirati u nove gradske vrijednosti”. **A. Molim, pojasnite slažete li se s navedenom definicijom/definicijama (strateškog) gradskog projekta ?**

B. Kako vidite ulogu (strateškog) gradskog projekta u planiranju/ programiranju/ upravljanju/ realizaciji razvoja Grada Zagreba ?

3. Temeljem već provedenih istraživanja u okviru rada na doktorskoj dizertaciji kao osnovna obilježja (strateškog) gradskog projekta mogu se izdvojiti:

1. složenost ili kompleksnost pri čemu transformacija područja zahtijeva sinergiju različitih aktivnosti te sudjelovanje većeg broja aktera tijekom duljeg razdoblja;

2. urbanitet koji podrazumijeva skup prostorno i vremenski koncentriranih javnih aktivnosti čija je svrha izgradnja određenog dijela grada bez zadanih ograničenja;
3. prestiž koji se temelji na činjenici da u suvremenom globaliziranom svijetu slika projekta postaje moćan instrument privlačnosti, utjecaja i razvoja gradskih područja;
4. ikoničnost koja se manifestira u estetici i simboličkoj važnosti projekta za širi prostor;
5. veličina mjerila koja se može odnositi na cilj projekta, površinu, opseg programa ili potrebne resurse za realizaciju projekta;
6. funkcionalnost koja podrazumijeva namjenu projekta s obzirom na društveno-ekonomsku i funkcionalnu organizaciju prostora;
7. sustavnost koja podrazumijeva koordinaciju projekata malog mjerila koji strateškim i jedinstvenim vođenjem i upravljanjem dobivaju funkciju projekta velikog mjerila te su dio širih prostornih strategija razvoja i transformacije grada;
8. generator razvoja podrazumijeva da je projekt inicijator i pokretač razvoja okolnog područja i investicija;
9. katalizator razvoja podrazumijeva da projekt pospješuje i ubrzava razvoj okolnog područja i investicija.

A. Molim, pojasnite slažete li se da su upravo prethodno navedena obilježja (strateških) gradskih projekata najvažnija / ključna obilježja ?

B. Koja bi se obilježja po Vašem mišljenju mogla dodati/ isključiti?

C. Molim, poredajte odabrana obilježja po značaju (od najznačajnijeg prema manje značajnom).

4. Prema prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba moguće teme (strateških) gradskih projekata su:

1. javni programi stanovanja
2. afirmacije postojećih i novih gradskih poteza
3. gradnja uz aveniju i glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza tračničkim vozilima
4. prenamjena stare industrije
5. javni sadržaji
6. površine za rekreaciju
7. novi gradski parkovi i zelene površine
8. građevine javne i društvene namjene gradskog značenja
9. nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi grada
10. poboljšanje standarda stanovanja

A. Molim, pojasnite slažete li se da su upravo prethodno navedene teme ključne teme kojima bi Grad Zagreb trebao kontrolirati urbano uređenje realizacijom (strateških) gradskih projekata te koje bi se teme po Vašem mišljenju mogle dodati/ isključiti?

B. Molim, poredajte odabrane teme (strateških) gradskih projekata za Grad Zagreb po značaju (od najznačajnije prema manje značajnoj).

5. Temeljem već provedenih istraživanja u okviru rada na doktorskoj dizertaciji mogući kriteriji za odabir (strateških) gradskih projekata su:

1. važnost lokacije u prostoru (lokacija od važnosti za gradsku četvrt, grad ili regiju); **2.** neprimjereno postojeće stanje (vrijedne središnje lokacije u lošem stanju, jer se godinama ne ulaže u uređenje, obnavljanje ili unapređivanje prostora); **3.** nedostatni sadržaji (privođenjem namjeni dopunili bi se nedostajući javni, društveni, sportski, zeleni i drugi sadržaja na području gradske četvrti i/ili grada); **4.** površina obuhvata (veliki obuhvati ne mogu se privesti namjeni bez grada kao partnera u realizaciji);
5. vrijednost zemljišta (velika vrijednost zemljišta na kojem je moguće planirati veliki broj radnih mjesta, stanovnika, korisnika);
6. konačna svrha (razvoj dijela grada/ grada kroz obnovu, progušćavanje ili novi razvoj); **7.** integrirani razvoj (gospodarski i društveni razvoj, okolišna održivost, upravljanje mobilnošću i dr., ali sve unutar jednog referentnog okvira);
8. dugoročni razvoj (planiranje, programiranje i realizacija teče kroz 10-20 godina);

A. Molim, pojasnite slažete li se da su upravo prethodno navedeni kriteriji ključni kriteriji za utvrđivanje (strateškog) gradskog projekta od strane grada te koji bi se kriteriji po Vašem mišljenju mogli dodati/ isključiti ?

B. Molim, poredajte odabrane kriterije za utvrđivanje (strateških) gradskih projekata od strane Grada Zagreba po značaju (od najznačajnijeg prema manje značajnom).

6.	Temeljem već provedenih istraživanja u okviru rada na doktorskoj dizertaciji izdvojeni su primjeri europskih gradova s utvrđenim strateškim gradskim projektima - strateški lociranim prostorno-programskim intervencijama koje potenciraju i usmjeravaju daljnje transformacijske procese: Rotterdam ima 11, Lisabon 4, Barcelona 4, Oslo 13, Beč 13, Helsinki 14 utvrđenih strateških gradskih projekata. Grad Zagreb Generalnim urbanističkim planom u kartografskim prikazima ima sveukupno označeno 56 točkastih gradskih projekata. U tekstualnom dijelu GUP-a su dodatno utvrđena još 3 linijska gradska projekta (željeznička pruga, rijeka Sava i potez Heinzelova-Radnička). Također je navedeno da sve površine veće od 1ha u vlasništvu Grada/Države mogu biti gradski projekt, kao i da su gradski projekti sve građevine više od 9 etaža. Ali, utvrđene su i različite sektorske liste gradskih kapitalnih projekata i prioriteta (u gospodarstvu, prometu, komunalnoj infrastrukturi, obrazovanju i sportu, zdravstvu te energetici i zaštiti okoliša).

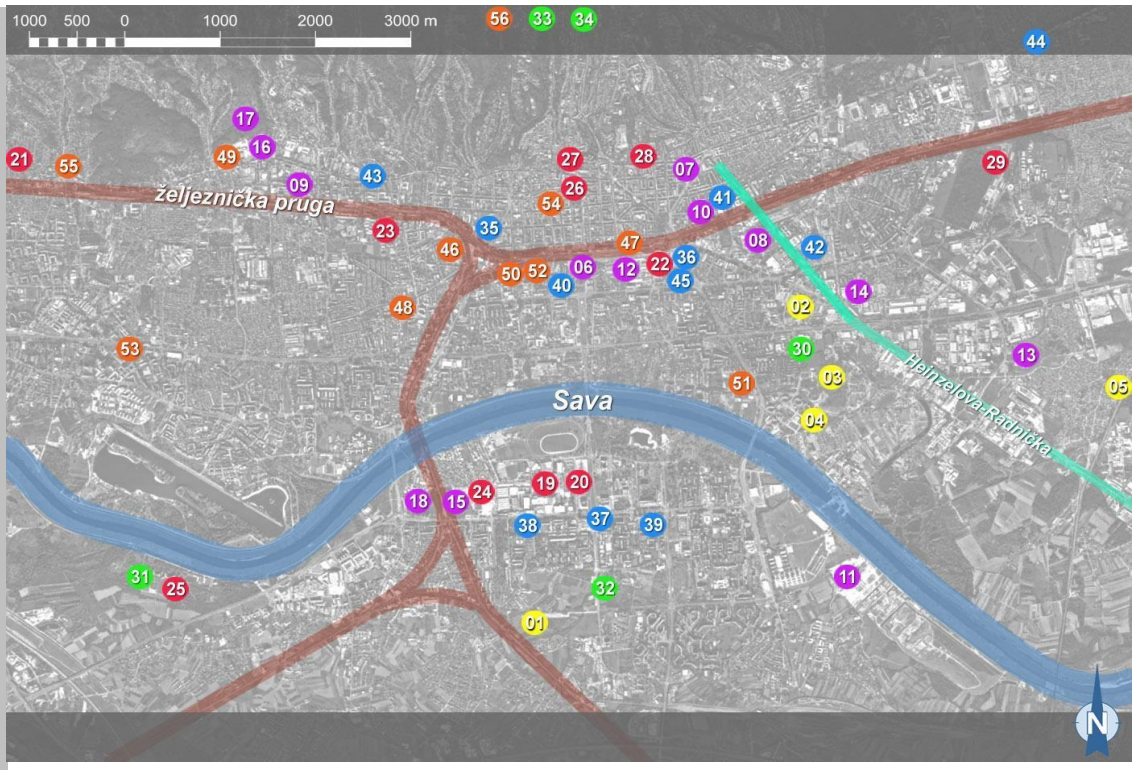

	JAVNI PROGRAMI STANOVANJA
1.	PODBREŽJE
2.	KOMPLEKS ViO & ČISTOĆA, Folnegovićeva
3.	BOROVJE I (između Savice i Gavelline)
4.	BOROVJE II (južno od Ulice Tigrovi, uz Biondinu ulicu)
5.	STRUGA - BOGDANI
	PRENAMJENA STARE INDUSTRIJE
6.	PAROMLIN
7.	BLOK BADEL
8.	ZAGREPČANKA
9.	BLOK Prilaz baruna Filipovića – Cankarova - Gradišćanska
10.	PLUTO – produžena Branimirova
11.	JAKUŠEVAC – sajam automobila
12.	GREDELJ – željezničke radionice
13.	MUNJA
14.	LIPA MILL - Ivekovićeva
15.	URIHO – Avenija Dubrovnik
16.	CIGLANA
17.	MÜLLEROV BREG
18.	ZRINJEVAC – Remetinečka cesta
	JAVNI SADRŽAJI I DRUŠTVENA NAMJENA
19.	ZAGREBAČKI VELESAJAM
20.	ZAGREBAČKI VELESAJAM - istok
21.	PODSUSED - centar
22.	ZONA M2 - Strojarska
23.	Prostor uz TRG KREŠIMIRA ĆOSIĆA
24.	Zona sjeverno od Av. DUBROVNIK i zapadno od ZG. VELESAJMA
25.	BOLNICA BLATO
26.	PROJEKT SINAGOGA
27.	PROJEKT DOLAC
28.	Potez VLAŠKE između Vončinine i Jurkovićeve
29.	BORONGAJSKI KAMPUS
	PARKOVI I POVRŠINE ZA REKREACIJU (ZELENA INFRASTRUKTURA)
30.	REKREACIJSKI PARK SAVICA - ŠANCI
31.	TERME ZAGREB
32.	PARK NOVI ZAGREB
33.	ŠPORTSKI CENTAR – PARK ORLOVAC

34.	SLJEMENSKA ŽIČARA – DONJA STANICA GRAĆANI DOLJE
	GRADNJA UZ AVENIJE I GLAVNE GRADSKE ULICE I TRASE JAVNOG GRADSKOG PRIJEVOZA
35.	KONGRESNI CENTAR - Jukićeva
36.	URIHO – Držićeva ulica
37.	SOPOT – ugao Av. Dubrovnik I Av. Većeslava Holjevca
38.	SIGET – uz Aveniju Dubrovnik
39.	Zona ugao SR NjEMAČKE i Av. DUBROVNIK
40.	LOKACIJA GRADSKOG POGLAVARSTVA – Ulica grada Vukovara
41.	Prostor između produžene BRANIMIROVE i BANJAVČIĆEVE – Ul. KNEZA LJ. POSAVSKOG
42.	Potez uz VUKOVARSKU (od Ulice Svetice do Heinzelove)
43.	Ilica 212-214
44.	Zona Robne kuće NAMA - Dubrava
45.	Zona M2 južno od AUTOBUSNOG KOLODVORA
	NOSIOCI IDENTITETA URBANISTIČKIH CJELINA, URBANI POTEZI GRADA
46.	NK ZAGREB – Kranjčevićeva
47.	GLAVNI KOLODVOR ZAGREB
48.	SREDIŠTE TREŠNJEVKE
49.	TRŽNICA KUSTOŠIJA
50.	Ugao UNSKA - KOTURAŠKA
51.	Prostor uz križanje DRŽIĆEVA – Produženo PRISAVLJE
52.	Ugao MIRAMARSKA - BEDNJANSKA
53.	Zona M2 uz ZAGREBAČKU - VRBANI
54.	Lokacija PRERADOVIĆEVA 23
55.	TRŽNICA VRAPČE - ZONA M2
56.	SREDIŠTE ŠESTINA
	AFIRMACIJA POSTOJEĆIH I NOVIH GRADSKIH POTEZA
57.	PROJEKT GRADSKE ŽELJEZNICE
58.	PROSTOR SAVE
59.	POTEZ HEINZELOVA - RADNIČKA

GUP grada Zagreba_popis strateških gradskih projekata

A. Da li je, prema Vašem mišljenju, potrebno redefinirati broj i kriterije utvrđivanja (strateških) gradskih projekata za Grad Zagreb ?

B. Koji bi, prema Vašem mišljenju, bio <u>optimalni broj</u> utvrđenih (strateških) gradskih projekata čijom provedbom zahvata bi Grad Zagreb postigao kontrolu urbanog uređenja i molim, pojasnite zašto ?

7. Možete li navesti neke konkretne (strateške) gradske projekte koji bi svojom realizacijom najviše doprinijeli razvoju Grada Zagreba ?

8. Imate li dodatni komentar ili prijedlog koji nije obuhvaćen prethodnim pitanjima ?

Najljepša Vam hvala na vremenu koje ste izdvojili za sudjelovanje u ovom krugu istraživanja.

PRILOG 03.

Poštovana/i personalizirati,

Pred Vama je drugi krug istraživanja u sklopu izrade doktorske disertacije pod naslovom ***„Strateški gradski projekt kao alat u strategijskom planiranju: primjer Grada Zagreba“*** na doktorskom studiju geografije: prostor, regija, okoliš, pejzaž, Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Zahvaljujem Vam što ste prihvatili sudjelovanje u istraživanju i na vremenu što ste ga izdvojili za sudjelovanje u prvom krugu istraživanja percepcije pojma i kriterija definiranja strateškog gradskog projekta. Vaša ekspertna promišljanja izuzetno su važna za kvalitetu rezultata i dala su sasvim novu dimenziju mom istraživanju! Ovaj završni upitnik prvog segmenta istraživanja temelji se na rezultatima prvoga kruga primjene metode Delfi pri čemu su analizirani i skupno obrađeni odgovori ukupno 24 znanstvenika i stručnjaka i posvećen je, uz mogućnost referiranja na prethodne rezultate, detaljnijem određenju pojma i kriterija definiranja strateškog gradskog projekta te njegove moguće uloge u razvoju Grada Zagreba. Anonimnost odgovora zajamčena je, budući se imena sudionika neće nigdje pojavljivati, a upitnike s odgovorima neće vidjeti nitko izuzev autorice istraživanja.

Analizirane i skupno obrađene rezultate prvoga kruga primjene metode Delfi i upitnik drugog kruga, molim Vas, preuzmite/download-ajte sa sljedeće poveznice/link-a:
https://drive.google.com/file/d/1hvvMirvs8xLeRq1sblOEXe25BEbgkec9/view?usp=sharing

Ukoliko Vas zanima - Detaljniji pregled mišljenja/ komentara i detaljnija analiza odgovora dostupna je na poveznici/ link-u:
https://drive.google.com/file/d/1UstWd8BErdYRnkQbHdfoD4QHqhbNEEK-/view?usp=sharing

Preuzeti upitnik, molim Vas, ispunite i vratite putem elektroničke pošte na adresu: jadranka.veselic-bruvo@zagreb.hr najkasnije **do petka, 23. travnja 2021.**

Unaprijed najljepše zahvaljujem. Rezultati drugoga kruga potom će biti skupno obrađeni i poslani svim sudionicima.

Hvala unaprijed na vremenu koje ćete izdvojiti za sudjelovanje u istraživanju i srdačan pozdrav,

Jadranka Veselić Bruvo

PRILOG 04.

Jadranka Veselić Bruvo_Doktorski studij geografije: Prostor, regija, okoliš, pejzaž

TEMA ISTRAŽIVANJA
Strateški gradski projekt kao alat u strategijskom planiranju: primjer Grada Zagreba

ANALIZA_DELFI METODA_PRVI segment istraživanja_*drugi upitnik*

Istraživanje se provodi u sklopu izrade doktorske disertacije pod naslovom ***„Strateški gradski projekti kao alat u strategijskom planiranju: primjer Grada Zagreba“*** na doktorskom studiju geografije: prostor, regija, okoliš, pejzaž, Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Uključuje primjenu metode Delfi u dva segmenta s po dva kruga upitnika, radi sustavnog prikupljanja mišljenja ispitanika pri istraživanju - znanstvenika i stručnjaka - aktivnih relevantnih sudionika u procesu planiranja grada, o strateškom gradskom projektu, mogućem scenariju razvoja i utjecaju na razvojnu strukturu grada.

Ovaj završni upitnik prvog segmenta istraživanja temelji se na rezultatima prvoga kruga primjene metode Delfi, pri čemu su analizirani i skupno obrađeni odgovori 24 znanstvenika i stručnjaka i posvećen je, uz mogućnost referiranja na prethodne rezultate, detaljnijem određenju pojma i kriterija definiranja strateškog gradskog projekta te njegove moguće uloge u razvoju Grada Zagreba. Važno obilježje metode Delfi, uz provođenje kroz više krugova, jest i pružanje povratne informacije o rezultatima prethodnoga kruga. Pritom sudionici imaju priliku referirati se na rezultate te, također, promijeniti/ doraditi svoje prvotne odgovore.

Radi bolje preglednosti, rezultati prvoga kruga u upitniku pisana su u **plavoj boji**, dok su nova pitanja drugog kruga u **crnoj boji** i podebljana.

Upitnik se sastoji od osam osnovnih pitanja, prvenstveno otvorenog tipa, u kojima ćete imati priliku referirati se na prethodne rezultate.

Format upitnika nepromijenjen je u odnosu na prvi krug i prilagođen izravnom upisivanju odgovora u postojeći dokument bez ikakvog ograničenja dužine odgovora. Napominjem da su svi dijelovi upitnika te svi navedeni pojmovi i definicije otvoreni raspravi i Vašim komentarima.

PITANJE 1_pojam strategijskog planiranja

U prvom upitniku navedeno je da se u ovom istraživanju pojam strategijskog prostornog planiranja promatra kao proces velikog broja dionika koji kroz dugoročnu viziju, aktivnosti i sredstva za provedbu utemeljuju oblik i okvir transformacije strateški ključnih područja i usredotočuje se na odluke, aktivnosti, praćenje i vrednovanje rezultata.

- *11 sudionika (46%) **u potpunosti se složilo** s navedenim shvaćanjem pojma strategijskog prostornog planiranja;*
- *8 sudionika (33%) **složilo se** s navedenim shvaćanjem pojma strategijskog prostornog planiranja uz dodatne napomene/ prijedloge;*
- *3 sudionika (12,5%) **djelomično se složilo** s navedenim shvaćanjem pojma strategijskog prostornog planiranja smatrajući važnima i druge aspekte strategijskog prostornog planiranja;*
- *2 sudionika (8,5%) **imala su mišljenje** da je pojam strategijskog prostornog planiranja preširoko definiran ili da definicija nije dovoljno jasna.*

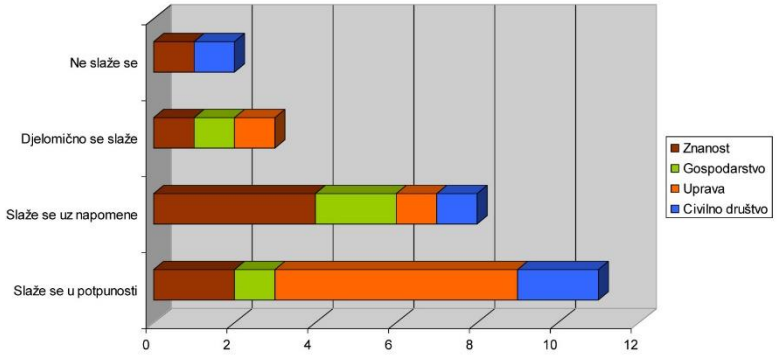

Slika 1: Pojam strategijskog planiranja

Ukoliko se slažete da je prvotno poimanje definicije strategijskog prostornog planiranja (navedeno u prethodnom - prvom upitniku)**, potrebno detaljnije razraditi, molim da po važnosti poredate (od najvažnijeg prema manje važnom) samo one od predloženih aspekata za koje smatrate da ih je potrebno detaljnije razraditi u definiciji strategijskog prostornog planiranja:**

1. referiranje na nacionalnu i EU strategiju,
2. cjelovito sagledavanje socijalnih i ekonomskih problema i potreba,
3. multidisciplinarni pristup,
4. odgovornost prema građanima, participativnost i kontinuirano obavještavanje javnosti i medija,
5. efikasna komunikacija velikog broja dionika u procesu,
6. stvaranje novih vrijednosti,
7. utvrđivanje strateških stavova što se odnose na generalne smjerove razvoja (energija, mobilnost, otpornost..),
8. jasna vizija i smjer razvoja kroz više kratkoročnih koraka (s vidljivim rezultatima) što dugoročno čine cjelinu,
9. utvrđivanje mogućih izvora financiranja te prioriteta,
10. kontrola rezultata (što omogućuje pravovremeno revidiranje plana).

PITANJE 2.A_definicija (strateškog) gradskog projekta

U prvom upitniku navedeno je da se u prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba koriste različiti defnicije (strateškog) gradskog projekta.

Tako su prema *Generalnom urbanističkom planu grada Zagreba* gradski projekti "zahvati u prostoru gdje je Grad partner u realizaciji, bilo da je vlasnik zemljišta ili je već uložio ili planira ulagati u cilju stvaranja nove gradske kvalitete", dok su prema *Razvojnoj strategiji Grada Zagreba*, strateški gradski projekti "projekti uređenja prostora od strateškog značaja", kojima je cilj "provedbom zahvata postići učinkovitu kontrolu urbanog uređenja, podizati vrijednost grada te time pribavljenu dobit reinvestirati u nove gradske vrijednosti".

- *6 sudionika (25 %) **u potpunosti se složilo** s obje definicije strateškog gradskog projekta – s definicijom prema prostorno-planskoj dokumentaciji (Generalnom urbanističkom planu grada Zagreba) i s definicijom prema strateškoj dokumentaciji (Razvojnoj strategiji Grada Zagreba);*
- *3 sudionika (12,5 %) **djelomično se složilo** s obje definicije strateškog gradskog projekta uz dodatne komentare/ primjedbe;*
- *11 sudionika (45,5 %) **prihvatljivija je jedna od definicija** strateškog gradskog projekta:*
  - *8 sudionika (33 %) prihvatljivija je definicija strateškog gradskog projekta iz Razvojne strategije Grada Zagreba (uz dodatne komentare),*
  - *3 sudionika (12,5 %) prihvatljivija je definicija strateškog gradskog projekta iz Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba (uz dodatne komentare);*
- *4 sudionika (17 %) se **ne slaže** ni s jednom niti drugom definicijom strateškog gradskog projekta (uz komentare).*

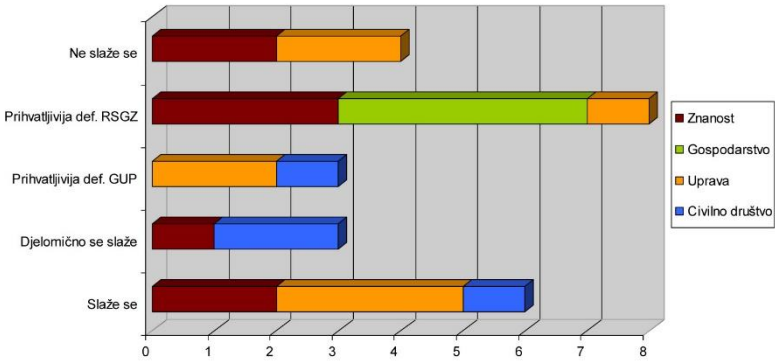

Slika 2: Definicija strateškog gradskog projekta

Ukoliko se slažete da je navedene definicije (strateškog) gradskog projekta što se koriste u prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba, potrebno detaljnije razraditi nekim od niže navedenih prijedloga, molim da od predloženih aspekata rangirate (od najvažnijeg prema manje važnom) samo one aspekte koje je po Vašem mišljenju potrebno detaljnije razraditi u definiciji/ definicijama (strateškog) gradskog projekta:

1. opća društvena korist i javni interes u skladu s dugoročnom vizijom i strateškim usmjerenjima Grada
2. instrument integriranog razvoja cijeloga Grada/ dijela Grada
3. na strateškim lokacijama položajne vrijednosti
4. s težištem u prioritizaciji i unaprjeđenju konkurentnosti gradskog prostora
5. projekti jasne procedure uz uključivanje dionika i javnosti u proces s fokusom na kreativno sustvaranje grada
6. povećanje kvalitete života građana, bez nužne financijske dobiti
7. neovisnost o vlasničkim odnosima i izvorima financiranja
8. redefiniranje trenutne prakse razvoja Grada putem utvrđivanja strateškog značaja za Grad tek po utvrđivanju cilja stvaranja nove kvalitete

PITANJE 2.B_uloga strateškog gradskog projekta u razvoju Grada Zagreba

U pogledu viđenja uloge (strateškog) gradskog projekta u planiranju/ programiranju/ upravljanju realizacije razvoja Grada Zagreba, u prvom upitniku navedena su mišljenja o tome kakva bi uloga SGP u razvoju Grada trebala biti, te su navedeni postojeći izazovi SGP.

U pogledu poželjne uloge SGP u razvoju Grada Zagreba sudionici su istaknuli sljedeće:

1. alat za ostvarivanje strateških ciljeva razvoja Grada,
2. instrument u programiranju, planiranju i realizaciji razvoja Grada Zagreba,
3. nositelj razvoja Grada/dijelova Grada u cilju optimalnog rasporeda postojećih (ograničenih) resursa,
4. holistički projekt koji doprinosi društvenom i gospodarskom razvoju, poboljšanju kvalitete življenja, očuvanju i unaprjeđenju urbanog okoliša, a mogu doprinositi i jačanju kulturne funkcije Grada,
5. inovativni doprinos atraktivnosti grada kao mjesta kvalitetnog života i rada, poslovnih ulaganja i posjeta turista,
6. upravljanje razvojem/ transformacijom većih urbanih cjelina ili velikim promjenama/ razvojem infrastrukture i promjenama fizionomije Grada,
7. odgovor na pitanja gdje želimo biti (vizija), kako ćemo do tamo stići (odluke, aktivnosti, sredstva) te nuditi informacije u vezi s implementacijom (tko radi, što, kada, gdje, s kojim resursima) i kontrolom (praćenje, revidiranje, vrednovanje),
8. paradigma suvremenog načina rješavanja kompleksnih urbanih konstelacija,
9. generatori i katalizatori novih razvojnih procesa,
10. obrazac za druge intervencije i razvitak u cjelini.

Od nabrojanih poželjnih uloga SGP u razvoju Grada Zagreba, molim Vas, izdvojite i rangirajte tri (3) po Vama najvažnije uloge.

Među izazovima SGP, sudionici su istaknuli:

1. polazišta i kriteriji za određivanje SGP bi se trebali nalaziti u razvojnoj strategiji Grada Zagreba i biti jasno povezani s vizijom i strateškim ciljevima razvoja,
2. prostorni i urbanistički planovi bi trebali jasno odražavati ključne razvojne smjerove prepoznate u razvojnoj strategiji i time omogućiti njenu implemetaciju,
3. pored rješavanja lokalnog prostorno-funkcionalnog zahtjeva, SGP mora odgovoriti na izazove društvenog razvoja - urbane, socijalne, ekonomske, okolišne,
4. nužna je redefinicija u smislu ideja, vizije i programa sa socijalnih, ekonomskih i ekoloških aspekata,
5. strateški razvoj Grada potrebno je promatrati u kontekstu geopolitičkog položaja – dio EU i procesa europeizacije,
6. definiranje jasnih kriterija za odabir SGP (hitnost rješavanja, razmjer i snaga učinaka pojedinog projekta, mogućnosti financiranja, usklađenost sa lokalnim prostorno-planskim i razvojnim odrednicama, širim razvojnim okvirom te EU Agendom),
7. složene, pažljivo i transparentno planirane intervencije, s precizno definiranim procesom upravljanja realizacijom kroz poštivanje načela dobrog upravljanja s definiranim ulogama i odgovornostima, mora biti otvoren javnosti uz uključivanje relevantnih stručnjaka, svih relevantnih dionika i građana,
8. suradnja gradske uprave s ulagačima čime bi se ostvarila zainteresiranost i unaprijedio razvoj Grada,
9. dugoročni i kompleksni, važno je unaprijed odrediti etape,
10. nezadovoljstvo građana, nedostatak novca za završetak, korupcijske afere, nepoštivanje regulative.

Od nabrojanih izazova SGP, molim Vas, izdvojite i rangirajte tri (3) po Vama najvažnija izazova.

PITANJE 3.A_osnovna obilježja strateškog gradskog projekta

U prvom upitniku navedena su osnovna obilježja SGP koja su izdvojena temeljem već provedenih istraživanja u okviru rada na doktorskoj dizertaciji:

1. **složenost ili kompleksnost** pri čemu transformacija područja zahtijeva sinergiju različitih aktivnosti te sudjelovanje većeg broja aktera tijekom duljeg razdoblja;
2. **urbanitet** koji podrazumijeva skup prostorno i vremenski koncentriranih javnih aktivnosti čija je svrha izgradnja određenog dijela grada bez zadanih ograničenja;
3. **prestiž** koji se temelji na činjenici da u suvremenom globaliziranom svijetu slika projekta postaje moćan instrument privlačnosti, utjecaja i razvoja gradskih područja;
4. **ikoničnost** koja se manifestira u estetici i simboličkoj važnosti projekta za širi prostor;
5. **veličina mjerila** koja se može odnositi na cilj projekta, površinu, opseg programa ili potrebne resurse za realizaciju projekta;
6. **funkcionalnost** koja podrazumijeva namjenu projekta s obzirom na društveno-ekonomsku i funkcionalnu organizaciju prostora;
7. **sustavnost** koja podrazumijeva koordinaciju projekata malog mjerila koji strateškim i jedinstvenim vođenjem i upravljanjem dobivaju funkciju projekta velikog mjerila te su dio širih prostornih strategija razvoja i transformacije grada;
8. **generator razvoja** podrazumijeva da je projekt inicijator i pokretač razvoja okolnog područja i investicija;
9. **katalizator razvoja** podrazumijeva da projekt pospješuje i ubrzava razvoj okolnog područja i investicija.

- *17 sudionika (71 %) **u potpunosti se složilo** sa svim osnovnim obilježjima SGP koja su izdvojena temeljem već provedenih istraživanja u okviru rada na doktorskoj dizertaciji;*
- *5 sudionika (21 %) **složilo se** s navedenim osnovnim obilježjima SGP uz dodatne napomene/ komentare, kao i da je pojedina obilježja potrebno dodati, odnosno isključiti;*
- *2 sudionika (8 %) **djelomično se složilo** s navedenim osnovnim obilježjima SGP smatrajući važnima i moguća negativna obilježja SGP kao i neke druge aspekte.*

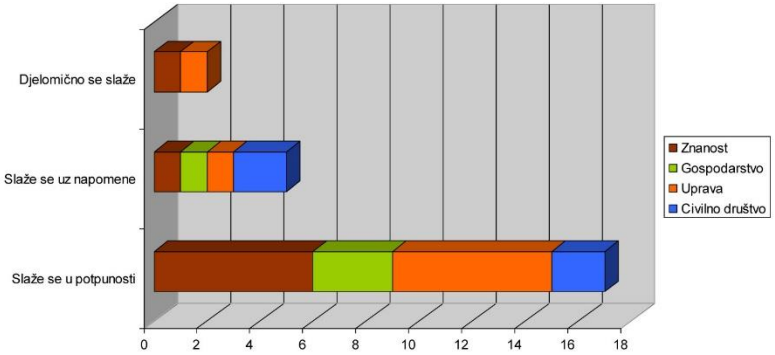

Slika 3.A: Osnovna obilježja strateškog gradskog projekta

U pogledu osnovnih obilježja SGP koja bi se mogla dodati uz već izdvojena, u prvom upitniku sudionici predlažu još sljedeća:

1. **vizija** - pogled u budućnost koji okuplja zajednicu,
2. **komercijalna isplativost projekta** - odgovarajuća potražnja za projektom od strane budućih korisnika te od strane potencijalnih investitora,
3. **financijska održivost projekta** - osigurana sredstva za realizaciju projekta te kasnije održavanje,
4. **socijabilnost** - grad koji živi u suživotu sa svojim građanima i okolnim i javnim prostorima (local community) i drugim vrijednim lokacijama - središta i kulturna baština,
5. **inkluzivnost** - uključivanje građana,
6. **pristupačnost -** otvorenost projekta svima,
7. **razvoj (izgradnja) marke grada - city brand,**

8. **održivost** - koja mora uzeti u obzir ekološku dimenziju i zdravlje ljudi - urban sustainability koja je danas neodvojiva od procesa planiranja.

Od nabrojanih dodatnih obilježja SGP, molim Vas, izdvojite i poredajte po važnosti - od Vama najvažnijeg prema Vama najmanje važnom. Obilježja koja ne smatrate bitnim ostavite nerangiranima.

U prvom upitniku sudonici su istaknuli i moguća negativna obilježja kao i neke druge aspekte SGP :

1. **gentrifikacija** - utjecaj na socijalnu topografiju grada,
2. **građanski protesti** (zbog demokratskog deficita i nedostatka participativnosti),
3. **socijalna isključenost i polarizacija,**
4. **važnost informiranja građana** konkretnog područja već u ranoj fazi projekta,
5. potreba **holističkog pristupa** jer se kod takvih projekata trebaju sagledati različiti aspekti,
6. nužna **korelacija aspekta generatora i/ili katalizatora sa socijalnim, kulturnim i okolišni aspektima razvoja,**
7. važnost **definiranja načina financiranja** i **etape izgradnje/ uređenja,**
8. važnost **utjecaja na kvalitetu života** šireg prostora.

Od nabrojanih mogućih negativnih obilježja SGP, molim Vas, izdvojite i poredajte po važnosti - od Vama najvažnijeg prema Vama najmanje važnom. Obilježja/ aspekte SGP koja ne smatrate bitnim ostavite nerangiranima.

PITANJE 3.B_rangiranje osnovnih obilježja strateškog gradskog projekta

U pogledu rangiranja odabranih najvažnijih/ ključnih obilježja SGP prikazan je njihov poredak po značaju (od najznačajnijeg prema manje značajnom).

Iz cjelokupne analize svih odgovora rangiranja najvažnijih/ ključnih obilježja SGP proizlazi kako je ***najznačajnije obilježje*** *složenost, pa urbanitet, zatim generator, funkcionalnost, sustavnost, prestiž, katalizator, ikoničnost, pa konačno (kao posljednje rangirano obilježje) veličina mjerila.*

U prvom upitniku 10 sudionika (43 %) je zaključilo da je složenost ili kompleksnost ***najznačajnije obilježje*** *SGP, zatim slijedi generator razvoja za koje obilježje se odlučilo 6 sudionika (26 %), pa urbanitet (5 sudionika, 22 %), dok su se 2 sudionika (9%) odlučila za ostala predložena obilježja kao najznačajnija.*
S druge strane, 7 sudionika (32 %) je zaključilo da je katalizator razvoja ***najmanje važno obilježje*** *SGP, zatim slijedi veličina mjerila (6 sudionika, 27 %), pa ikoničnost (4 sudionika, 18 %), dok se 5 sudionika (23%) odlučilo za ostala predložena obilježja kao najmanje značajna.*

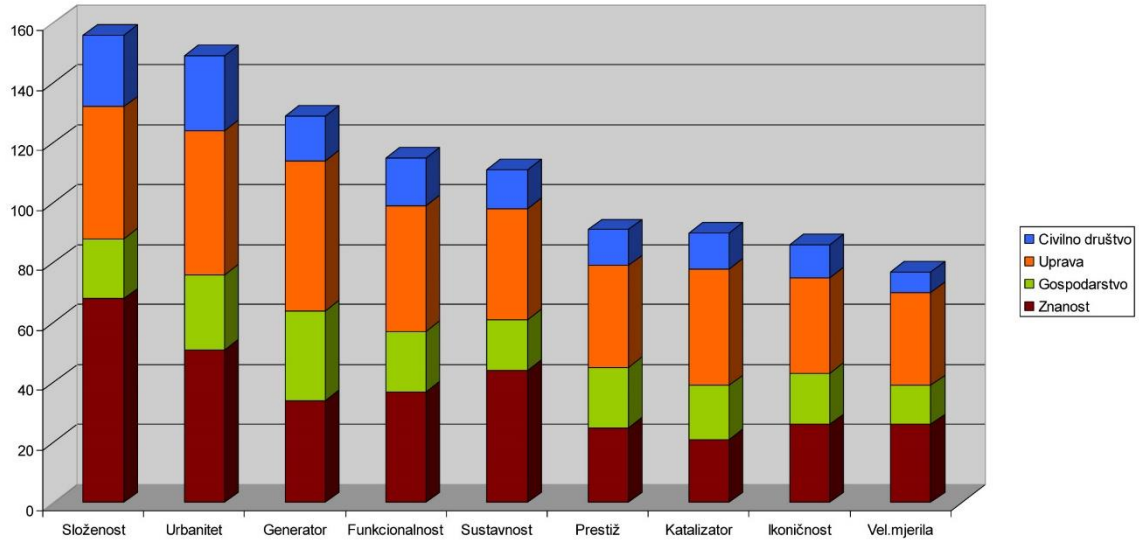

Slika 3.B: Odabrana obilježja strateškog gradskog projekta po značaju

Molim Vaše mišljenje o prethodno navedenim rezultatima:

PITANJE 4.A_moguće teme strateškog gradskog projekta

U prvom upitniku navedene su moguće teme (strateških) gradskih projekata prema prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba:

1. **javni programi stanovanja**
2. **afirmacije postojećih i novih gradskih poteza**
3. **gradnja uz aveniju i glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza tračničkim vozilima**
4. **prenamjena stare industrije**
5. **javni sadržaji**
6. **površine za rekreaciju**
7. **novi gradski parkovi i zelene površine**
8. **građevine javne i društvene namjene gradskog značenja**
9. **nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi grada**
10. **poboljšanje standarda stanovanja**

- *8 sudionika (33 %) **u potpunosti se složilo** da su upravo navedene teme ključne teme kojima bi Grad Zagreb trebao kontrolirati urbano uređenje realizacijom (strateških) gradskih projekata;*
- *12 sudionika (50 %) **složilo se** s navedenim ključnim temama SGP uz određene napomene/ komentare, kao i da je pojedine teme potrebno dodati, odnosno isključiti;*
- *4 sudionika (17 %) **nije se složilo** s navedenim smatrajući važnima neke druge aspekte.*

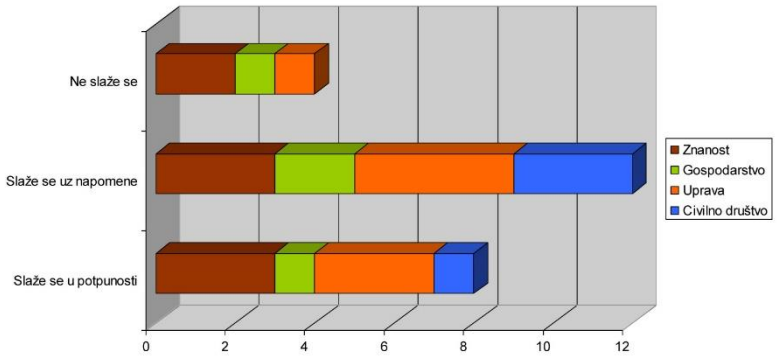

Slika 4.A: Ključne teme strateškog gradskog projekta

Molim da niže navedene prijedloge dodatnih tema (strateških) gradskih projekata za koje smatrate kako ih je potrebno dodati kao moguće teme (srateških) gradskih projekata, poredate po važnosti – od Vama najvažnije prema Vama najmanje važnoj, pri čemu teme koje ne smatrate bitnim ostavite nerangiranima.

1. razvoj/ transformacija prometne i komunalne infrastrukture
2. unaprjeđenje javnog gradskog prometa
3. infrastruktura za održivu urbanu mobilnost
4. urbana obnova/ rehabilitacija Donjega grada
5. unaprjeđenje infrastrukture za djecu i mlade te zdravstvene infrastrukture
6. teme zelenog razvoja - dekarbonizacija i niskougljični razvoj, zelena infrastruktura
7. ključne sastavnice sustava gospodarenja otpadom
8. projekti koji unapređuju gospodarsku poziciju Grada
9. projekti koji pozicioniraju grad na karti EU gradova
10. teme digitalizacije

Ukoliko smatrate kako neku od niže navedenih tema treba eliminirati kao moguću temu (strateških) gradskih projekata, molim da ih rangirate po važnosti od Vama najbitnijeg za eliminaciju do Vama najmanje bitnog za eliminaciju. Teme za koje smatrate kako ih se ne treba eliminirati ostavite nerangirane.

1. javni programi stanovanja
2. poboljšanje standarda stanovanja
3. novi gradski parkovi i zelene površina
4. nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi grada

PITANJE 4.B_značaj mogućih tema strateških gradskih projekata

U prvom upitniku navedene moguće teme SGP prema prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba sudionici su poredali po značaju (od najznačajnije prema manje značajnoj).

*Iz cjelokupne analize svih odgovora rangiranja najvažnijih/ ključnih mogućih tema SGP prema prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba proizlazi kako je **najznačajnija tema „**javni programi stanovanja“, pa „javni sadržaji“, zatim „prenamjena stare industrije“, „građevine javne i društvene namjene gradskog značenja“, „afirmacija gradskih poteza“, „unaprjeđenje standarda stanovanja“, „potezi uz avenije i trase javnog tračničkog prijevoza“, „parkovi i zelene površine“, „nosioci identiteta urbanističkih cjelina“, i konačno (kao posljednja rangirana tema) „rekreacija“.*

5 sudionika nije rangiralo moguće teme SGP uz data obrazloženja.

Od preostalih 19 sudionika,
*7 sudionika (37%) je temu “javni programi stanovanja” rangiralo kao **najvažniju temu**,*
troje (3) sudionika (16%) je temu “nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi Grada” rangiralo kao najvažniju, dok je
po dvoje (2) sudionika (po 11%) kao najvažnije teme istaknulo: “afirmacija postojećih i novih gradskih poteza”, “gradnja uz avenije, glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza”, “prenamjena stare industrije” i “poboljšanje standarda stanovanja”.

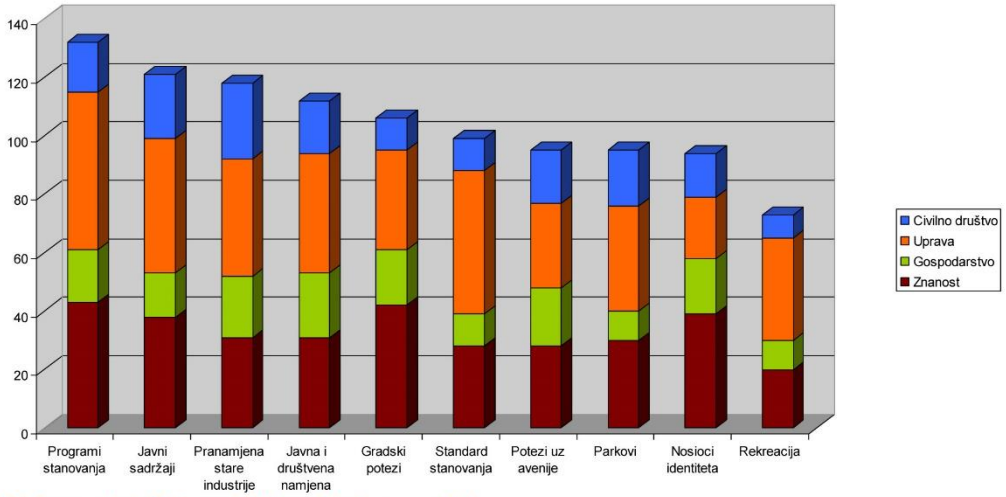

Slika 4.B: Teme strateških gradskih projekata po značaju

*Kao jednu od **tri (3) najvažnije teme** kod 9 sudionika (47%) izdvojena je tema “javni programi stanovanja”, kod 8 sudionika (42%) “afirmacija postojećih i novih gradskih poteza”, dok je po 7 sudionika (po 37%) teme “javni sadržaji” i “poboljšanje standarda stanovanja” uvrstilo u tri (3) najvažnije teme.*

*Kao **najmanje važnu temu** 6 sudionika (32%) je rangiralo temu “poboljšanje standarda stanovanja”,*
četvero (4) sudionika (21%) je temu “afirmacija postojećih i novih gradskih poteza” rangiralo kao najmanje važnu temu, dok je troje (3) sudionika (16%) kao najmanje važnu temu istaknulo “nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi Grada”.

*Kao jednu od **tri (3) najmanje važne teme** kod 9 sudionika (47%) istaknuta je tema “nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi Grada”, kod 8 sudionika (42%) “gradnja uz avenije, glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza”, dok je po 7 sudionika (po 37%) teme “afirmacija postojećih i novih gradskih poteza”, “novi gradski parkovi i zelene površine” i “poboljšanje standarda stanovanja” uvrstilo u tri (3) najmanje važne teme.*

Molim Vaše mišljenje o prethodno navedenim rezultatima:

PITANJE 5.A_kriteriji za odabir strateških gradskih projekata

U prvom upitniku navedeni su mogući kriteriji za odabir (strateških) gradskih projekata:

1. **važnost lokacije u prostoru** (lokacija od važnosti za gradsku četvrt, grad ili regiju);
2. **neprimjereno postojeće stanje** (vrijedne središnje lokacije u lošem stanju, jer se godinama ne ulaže u uređenje, obnavljanje ili unapređivanje prostora);
3. **nedostatni sadržaji** (privođenjem namjeni dopunili bi se nedostajući javni, društveni, sportski, zeleni i drugi sadržaja na području gradske četvrti i/ili grada);
4. **površina obuhvata** (veliki obuhvati ne mogu se privesti namjeni bez grada kao partnera u realizaciji);
5. **vrijednost zemljišta** (velika vrijednost zemljišta na kojem je moguće planirati veliki broj radnih mjesta, stanovnika, korisnika);
6. **konačna svrha** (razvoj dijela grada/ grada kroz obnovu, progušćavanje ili novi razvoj);
7. **integrirani razvoj** (gospodarski i društveni razvoj, okolišna održivost, upravljanje mobilnošću i dr., ali sve unutar jednog referentnog okvira);
8. **dugoročni razvoj** (planiranje, programiranje i realizacija teče kroz 10-20 godina).

- *15 sudionika (63 %) **u potpunosti se složilo** da su upravo prethodno navedeni kriteriji ključni kriteriji za utvrđivanje (strateških) gradskih projekata od strane grada;*
- *8 sudionika (33 %) **složilo se** s navedenim kriterijima uz komentare te prijedloge za dodavanje/ isključivanje pojedinih kriterija :*
- *1 sudionik (4 %) **nije se složio** (u potpunosti) s navedenim, smatrajući da navedeni kriteriji nisu u potpunosti ključni kriteriji.*

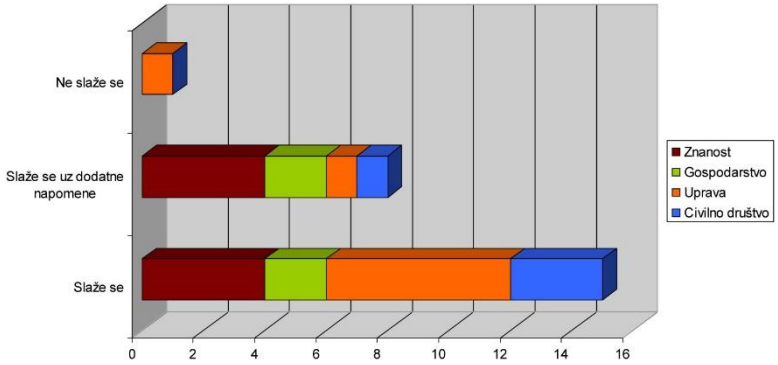

Slika 5.A: Ključni kriteriji za utvrđivanje (strateškog) gradskog projekta

Molim da niže navedene prijedloge dodatnih kriterija (strateških) gradskih projekata za koje smatrate kako ih je potrebno dodati kao moguće kriterije za odabir (srateških) gradskih projekata, poredate po važnosti – od Vama najvažnijeg prema Vama najmanje važnom, pri čemu kriterije koje ne smatrate bitnim ostavite nerangiranima.

1. vlasništvo zemljišta
2. neophodnost novog projekta
3. stvaranje nove vrijednosti na oslobođenim područjima
4. usklađenost sa cjelovitom vizijom razvoja Grada
5. korelacija s utvrđenim ciljevima razvoja
6. jačina rizika za građane i okoliš
7. doprinos zelenom razvoju
8. visina i rast troškova tijekom održavanja
9. društvena prihvatljivost
10. regulatorni okvir

Ukoliko smatrate kako neki od niže navedenih kriterija treba eliminirati kao mogući kriterij za odabir (strateških) gradskih projekata, molim da ih rangirate po važnosti od Vama najbitnijeg za eliminaciju do Vama najmanje bitnog za eliminaciju. Kriterije za koje smatrate kako ih se ne treba eliminirati ostavite nerangirane.

- površina obuhvata,
- vrijednost zemljišta.

PITANJE 5.B_značaj mogućih kriterija za utvrđivanje strateških gradskih projekata

U prvom upitniku navedene moguće kriterije za utvrđivanje (strateških) gradskih projekata sudionici su poredali po značaju (od najznačajnijeg prema manje značajnom).

Iz cjelokupne analize svih odgovora rangiranja mogućih kriterija za utvrđivanje (strateških) gradskih projekata proizlazi kako je ***najvažniji kriterij*** *„važnost lokacije“, pa „neprimjereno postojeće stanje“, zatim „nedostatni sadržaji“, „integrirani razvoj“, „konačna svrha“, „dugoročni razvoj“ i konačno – „površina obuhvata“ i „vrijednost zemljišta“.*

2 sudionika nisu rangirala moguće kriterije za utvrđivanje SGP.

Od preostala 22 sudionika,
9 sudionika (41%) je kriterij "važnost lokacije" rangiralo kao ***najvažniji kriterij,***
po četvero (4) sudionika (po 18%) je kriterije "integrirani razvoj" i "dugoročni razvoj" rangiralo kao najvažniji, dok je po dvoje (2) sudionika (po 9%) kao najvažnije kriterije istaknulo: "nedostatni sadržaji" i "konačna svrha".

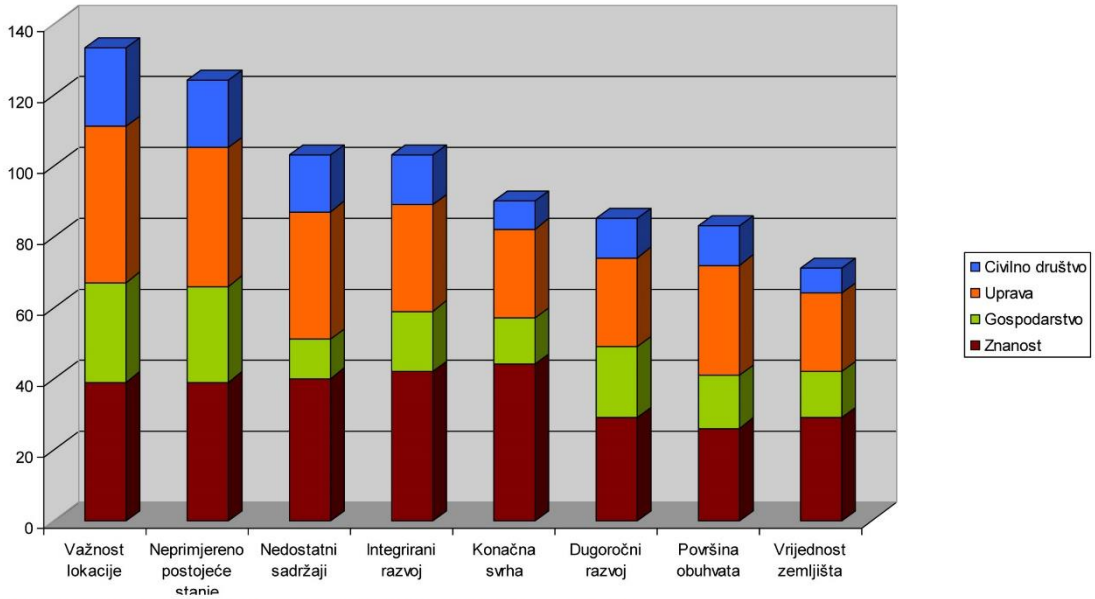

Slika 5.B: Kriteriji za utvrđivanje strateških gradskih projekata po značaju

Kao jedan od ***tri (3) najvažnija kriterija*** *kod 13 sudionika (59%) izdvojen je kriterij"važnost lokacije", kod 12 sudionika (55%) "neprimjereno postojeće stanje", dok je kod 11 sudionika (50%) to kriterij "integrirani razvoj".*

Kao ***najmanje važan kriterij*** *9 sudionika (41%) je rangiralo kriterij "dugoročni razvoj",*
četvero (4) sudionika (18%) je kriterij "vrijednost zemljišta" rangiralo kao najmanje važnu temu, dok je po troje (3) sudionika (po 17%) kao najmanje važan kriterij istaknulo "nedostatni sadržaji" i "površina obuhvata".

Kao jedan od ***tri (3) najmanje važna kriterija*** *kod po 12 sudionika (po 50%) istaknut je kriterij "konačna svrha " i "dugoročni razvoj", kod po 11 sudionika (po 46%) "površina obuhvata " i "vrijednost zemljišta, dok je 10 sudionika (42%) kriterij "integrirani razvoj" uvrstilo u tri (3) najmanje važne teme.*

Molim Vaše mišljenje o prethodno navedenim rezultatima:

PITANJE 6.A_potreba redefiniranja broja strateških gradskih projekata

U prvom upitniku temeljem već provedenih istraživanja u okviru rada na doktorskoj dizertaciji izdvojeni su primjeri europskih gradova s brojem utvrđenih strateških gradskih projekata - strateški lociranih prostorno-programskih intervencija koje potenciraju i usmjeravaju daljnje transformacijske procese: **Rotterdam ima 11, Lisabon 4, Barcelona 4, Oslo 13, Beč 13, Helsinki 14** utvrđenih strateških gradskih projekata.

Grad Zagreb Generalnim urbanističkim planom u kartografskim prikazima ima sveukupno označeno **56 točkastih** gradskih projekata, dok su u tekstualnom dijelu GUP-a dodatno utvrđena još **3 linijska** gradska projekta (željeznička pruga, rijeka Sava i potez Heinzelova-Radnička). Također je navedeno da **sve površine veće od 1ha** u vlasništvu Grada/Države mogu biti gradski projekt, kao i da su gradski projekti **sve građevine više od 9 etaža**. Osim Generalnim urbanističkim planom, utvrđene su i različite sektorske liste gradskih kapitalnih projekata i prioriteta (u gospodarstvu, prometu, komunalnoj infrastrukturi, obrazovanju i sportu, zdravstvu te energetici i zaštiti okoliša).

- *12 sudionika (50%) **u potpunosti se složilo** da je potrebno redefinirati broj i kriterije utvrđivanja (strateških) gradskih projekata za Grad Zagreb, a osobito su to sve građevine više od 9 katova i sve površine veće od 1 ha.*
- *6 sudionika (25%) **složilo se** s potrebom redefiniranja broja i kriterija utvrđivanja (strateških) gradskih projekata uz dodatne prijedloge / komentare:*
- *6 sudionika (25%) **imala su mišljenje** da je potrebno utvrditi prioritete ovisno o raspoloživim resursima i provoditi kontinuirani proces redefiniranja akcijskim planovima unutar strateškog planiranja.*

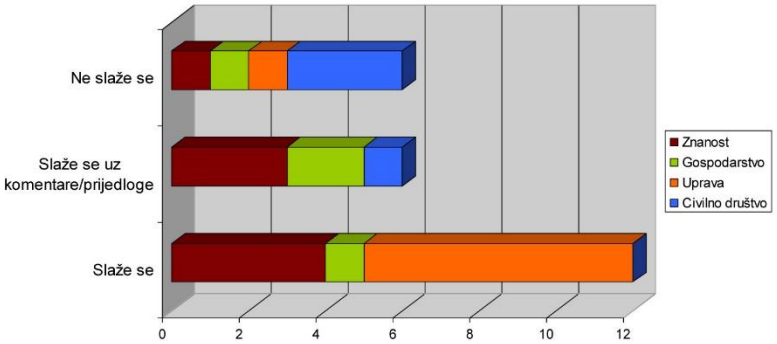

Slika 6.A: Potreba redefiniranja broja strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu

U slučaju da bi se redefinirao broj SGP, molim Vas da niže navedene prijedloge kriterija za redefinicju poredate po važnosti (od Vama najvažnijeg prema Vama najmanje važnog), pri čemu prijedloge koje ne smatrate bitnim ostavite nerangiranim.

1. manje projekte integrirati u veće,
2. analizirati razvojne mogućnosti i potrebe,
3. provjeriti financijske kapacitete,
4. utvrditi prioritete,
5. provjeriti usklađenost s vizijom i korelaciju sa strateškim ciljevima razvoja grada,
6. provjeriti raspoložive kapacitete i mogućnosti međusektorske koordinacije
7. redefinirati nazive tema prepoznatljivih naslova,
8. ostaviti isključivo strateški određena područja razvoja/ transformacije bez točkastih projekata,
9. ostaviti isključivo projekte s karakteristikama urbanog, arhitektonskog i sadržajnog razvoja grada.

PITANJE 6.B_optimalan broj strateških gradskih projekata

Optimalan broj utvrđenih (strateških) gradskih projekata čijom provedbom zahvata bi Grad Zagreb postigao kontrolu urbanog uređenja u prvom upitniku utvrdilo je 18 sudionika (75%), dok je za šest (25%) sudionika bilo važno utvrditi prioritete, a ne broj.

Od 18 sudionika istraživanja koji su u prvoj anketi utvrdili optimalan broj strateških gradskih projekata za Grad Zagreb,
*2 sudionika (11%) smatra da je optimalan broj utvrđenih strateških gradskih projekata **≤ 5,***
*10 sudionika (56%) smatra da je dostatan broj **6-10**,*
*za 4 sudionika (22%) je to **11-15** strateških gradskih projekata,*
*dok su se 2 sudionika (11%) opredijelilo za više od **16** projekata.*

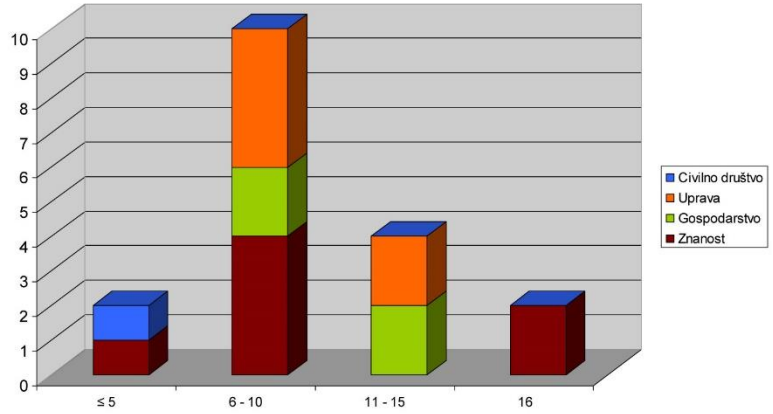

Slika 6.B: Optimalan broj strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu

Molim Vaše mišljenje o prethodno navedenim rezultatima:

PITANJE 7_konkretni strateški gradski projekti i/ili tematski okviri

U prvom upitniku sudionici su naveli neke konkretne (strateške) gradske projekte i/ili neke tematske okvire za (strateške) gradske projekte koji bi svojom realizacijom, po njihovom mišljenju, najviše mogli doprinijeti razvoju Grada Zagreba.

- **(strateški) gradski projekti**
  1. Gredelj
  2. Blok Badel
  3. Zagrepčanka
  4. Paromlin
  5. Zagebački velesajam
  6. obnova Donjega grada
  7. sveučilišna bolnica (i terme) Blato
  8. projekt gradske željeznice (i tračnička veza Zagreb – Velika Gorica – Zračna luka Zagreb)
  9. prostori uz Savu
  10. Kampus Borongaj

- **tematski okviri za (strateške) gradske projekte**
  I. unaprjeđenje zelene i plave infrastrukture,
  II. izgradnja prometne infrastrukture i unaprjeđenje mobilnosti,
  III. unaprjeđenje komunalne infrastrukture i ekološki prihvatljivog gospodarenja otpadom,
  IV. dekarbonizacija postojećeg građevinskog fonda i prometnog sustava
  V. socijalno stanovanje i unaprjeđenje standarda

Molim Vas da navedene (strateške) gradske projekte i tematske okvire rangirate po važnosti za doprinos razvoju Grada Zagreba, na način da rangirate samo one koje Vi smatrate važnim.

PITANJE 8_dodatni komentari i/ili primjedbe o strateškim gradskim projektima

U prvom upitniku sudionici su naveli dodatne komentare i/ili prijedloge o strateškom gradskom projektu kao alatu u strategijskom planiranju Grada Zagreba, a koji nisu bili obuhvaćeni prethodnim pitanjima:

1. ako Zagreb želi postati grad novih tehnologija i profesija ("sveučilišni grad"), tada je sveučilišni kampus važan strateški gradski projekt;
2. strateški gradski projekt bi trebao zauzeti središnje mjesto u promišljanju razvoja Grada;
3. kako bi se promijenila percepcija znanstvene, stručne i šire javnosti o netransparentnosti, nedemokratičnosti i nametnutosti strateškog gradskog projekta važno je uključivanje svih zainteresiranih dionika u proces i participacija građana;
4. Grad Zagreb treba postati održiv i uključiv, ekološki i socijalno osjetljiv i imati planirani dugoročni razvoj;
5. najveći izazov u procesu realizacije strateških gradskih projekata su neriješeni vlasnički odnosi i ulagačima neprihvatljive neaktualizirane konzervatorske podloge;
6. važno je promoviranje strateških gradskih projekata suvremenim komunikacijskim alatima i uključivanje zajednice u oblikovanju projekta;
7. Grad Zagreb je glavni grad Republike Hrvatske pa je potrebno identificirati i projekte od strateške važnosti države;
8. obzirom na nedostatak primjera dobre prakse realiziranih strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu i Hrvatskoj, istraživanje je potrebno usmjeriti prema referentnim EU gradovima;
9. Grad Zagreb treba unaprijediti planiranje, financiranje, javni interes i transparentnost procesa, što je moguće uz viziju, dugoročno planiranje i etapno provođenje, pri čemu organizacije civilnog društva imaju važnu ulogu u informiranju i ostvarivanju dijaloga s građanima;
10. izmjene unutar okvira generalnih planova koji su dugoročni prostorno-planski dokumenti potrebno je provoditi kontinuiranim procesom redefiniranja akcijskih planova unutar strateškog planiranja.

Molim Vas da navedene dodatne komentare i/ili prijedloge o strateškom gradskom projektu kao alatu u strategijskom planiranju Grada Zagreba, izdvojite ako ih smatrate važnima za daljnju elaboraciju na način da rangirate samo one komentare/ prijedloge koje Vi smatrate važnim.

NAJLJEPŠE VAM HVALA NA VREMENU KOJE STE IZDVOJILI ZA SUDJELOVANJE U **DRUGOM UPITNIKU I ZAVRŠNOM KRUGU PRVOG SEGMENTA ISTRAŽIVANJA** DELFI METODOM O POJMU I KRITERIJIMA STRATEŠKOG GRADSKOG PROJEKTA.

PRILOG 05.

Jadranka Veselić Bruvo_Doktorski studij geografije: Prostor, regija, okoliš, pejzaž

TEMA ISTRAŽIVANJA
Strateški gradski projekt kao alat u strategijskom planiranju: primjer Grada Zagreba

ANALIZA_DELFI METODA_PRVI segment istraživanja
_detaljniji pregled mišljenja/ komentara i detaljnija analiza odgovora prvoga kruga

Istraživanje se provodi u sklopu izrade doktorske disertacije pod naslovom ***„Strateški gradski projekti kao alat u strategijskom planiranju: primjer Grada Zagreba“*** na doktorskom studiju geografije: Prostor, regija, okoliš, pejzaž, Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Uključuje primjenu metode Delfi u dva segmenta s po dva kruga upitnika, radi sustavnog prikupljanja mišljenja ispitanika pri istraživanju - znanstvenika i stručnjaka - aktivnih relevantnih sudionika u procesu planiranja grada, o strateškom gradskom projektu, mogućem scenariju razvoja i utjecaju na razvojnu strukturu grada.

Temeljem rezultata prvoga kruga primjene metode Delfi o pojmu i i kriterijima definiranja strateškog gradskog projekta, u ovom prilogu dat je **detaljniji pregled** mišljenja, komentara te dodatnih obrazloženja kao i **detaljnija analiza** odgovora **24 znanstvenika i stručnjaka** – sudionika Delfi istraživanja.

Radi bolje preglednosti, rezultati prvoga kruga Delfi istraživanja pisana su u **plavoj boji**, dok je detaljniji pregled mišljenja, komentara i datih obrazloženja te detaljnija analiza odgovora znanstvenika i stručnjaka – sudionika Delfi istraživanja u **crnoj boji.**

PITANJE 1_pojam strategijskog planiranja

U prvom upitniku navedeno je da se u ovom istraživanju pojam strategijskog prostornog planiranja promatra kao proces velikog broja dionika koji kroz dugoročnu viziju, aktivnosti i sredstva za provedbu utemeljuju oblik i okvir transformacije strateški ključnih područja i usredotočuje se na odluke, aktivnosti, praćenje i vrednovanje rezultata.

- *11 sudionika (46%) **u potpunosti se složilo** s navedenim shvaćanjem pojma strategijskog prostornog planiranja;*
- *8 sudionika (33%) **složilo se** s navedenim shvaćanjem pojma strategijskog prostornog planiranja uz dodatne napomene/ prijedloge;*
- *3 sudionika (12,5%) **djelomično se složilo** s navedenim shvaćanjem pojma strategijskog prostornog planiranja smatrajući važnima i druge aspekte strategijskog prostornog planiranja;*
- *2 sudionika (8,5%) **imala su mišljenje** da je pojam strategijskog prostornog planiranja preširoko definiran ili da definicija nije dovoljno jasna.*

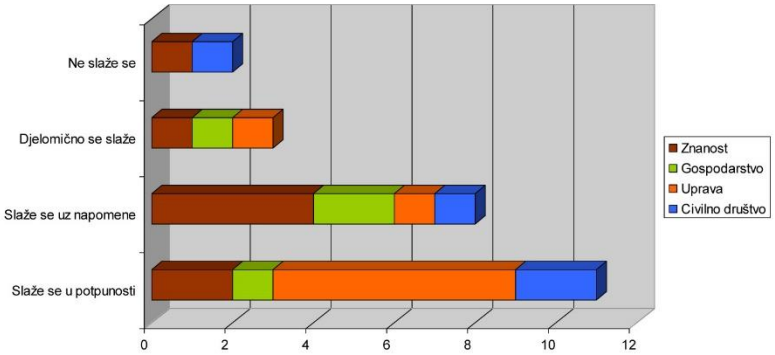

Slika 1.a: Pojam strategijskog planiranja

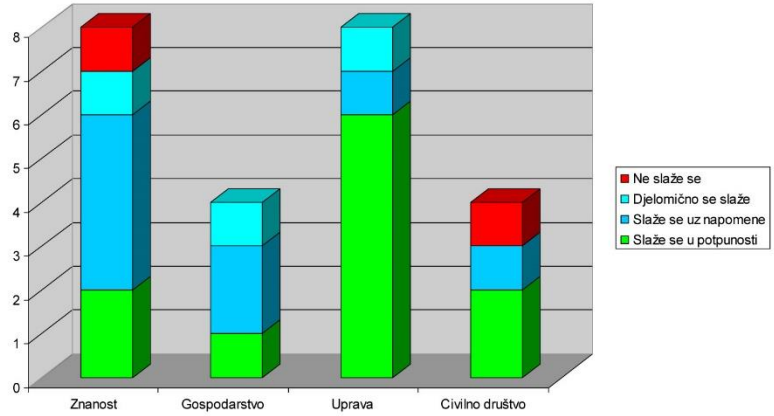

Slika 1.b: Pojam strategijskog planiranja (prikaz – „quadruple helix")

Detaljniji pregled komentara/ prijedloga:

- 11 sudionika (46%) **u potpunosti se složilo** s navedenim shvaćanjem pojma strategijskog prostornog planiranja;
- 8 sudionika (33%) **složilo se** s navedenim shvaćanjem pojma strategijskog prostornog planiranja uz sljedeće napomene/ prijedloge:
  - dugoročna vizija se mora referirati na nacionalnu i EU strategiju uz prepoznavanje lokalnog potencijala i ograničenja;
  - izazov je u efikasnoj komunikaciji velikog broja dionika u procesu i načinu njihovog usmjeravanja prema jedinstvenim strateškim ciljevima;
  - pod transformacijom strateški ključnih područja podrazumijevaju se i područja prometne i komunalne infrastrukture;

- izazov je u mogućoj redukciji strateškog pristupa (što se događa i u drugim postsocijalističkim državama), te u kratkoročnim procesima koji (na kraju) zamjenjuju strateško planiranje i dugoročan razvoj grada;
- važno se usredotočiti i na kontrolu rezultata jer ona omogućuje pravovremeno revidiranje plana ako je potrebno;
- uočavanjem razvojnih problema i potreba te definiranjem jasne vizije, ciljeva i smjera razvoja i transformacije omogućava se provođenje više manjih (ali brzih i transparentnih) koraka koji dugoročno čine cjelinu, a već kratkoročno imaju vidljive rezultate;
- u procesu strategijskog prostornog planiranja osim utvrđivanja strateški ključnih područja važno je i utvrđivanje kriterija za odabir te njihova kontinuirana evaluacija;
- riječ "ključnih" smatra se suvišnom;
- u proces strategijskog planiranja (od samog početka) važna je uključenost stručnjaka različitih sektora i dioničkih skupina te građana, uz kontinuirano obavještavanje javnosti i medija;
- u strateškim planovima potrebno je definirati potrebna sredstva i moguće izvore te utvrditi prioritete;

► 3 sudionika (12,5%) **djelomično se složilo** s navedenim shvaćanjem pojma strategijskog prostornog planiranja smatrajući važnima i druge aspekte strategijskog prostornog planiranja:
- cjelovito sagledavanje socijalnih i ekonomskih problema i potreba;
- suradnički odnos niza prostorno-relevantnih znanstvenih disciplina;
- podrazumijevanje pitanje vrijednosti na kojem počiva strateško prostorno planiranje;
- inkluzivnost i odgovornost prema građanima što podrazumijeva nove modele njihove aktivacije (informiranje, edukacije) i osnaživanja te težnju istinskom demokratskom uključivanju građana;
- strategijsko prostorno planiranje osim definiranja transformacije pojedinih područja treba rezultirati i stavovima/ smjernicama vezano uz generalne teme koje su važan element kod donošenja odluka o strateškim gradskim projektima: preferiranje određenog energenta, opći stav o rješavanju prometa u mirovanju/ izgradnji garaža, stav o poticanju pametne infrastrukture;
- prostorno planiranje je samo po sebi "strategijsko" jer se bavi prostorom, a prostor je konačan i potrošiv nacionalni resurs te kao takav "strateški";
- u okviru prostornog planiranja postoje strateške teme - zaštita resursa i otpornost na promjene i rizik;

► 2 sudionika (8,5%) **imala su mišljenje** da je pojam strategijskog prostornog planiranja preširoko definiran ili da definicija nije dovoljo jasna.

PITANJE 2.A_definicija (strateškog) gradskog projekta

U prvom upitniku navedeno je da se u prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba koriste različiti defnicije (strateškog) gradskog projekta.

Tako su prema *Generalnom urbanističkom planu grada Zagreba* gradski projekti "zahvati u prostoru gdje je Grad partner u realizaciji, bilo da je vlasnik zemljišta ili je već uložio ili planira ulagati u cilju stvaranja nove gradske kvalitete", dok su prema *Razvojnoj strategiji Grada Zagreba*, strateški gradski projekti "projekti uređenja prostora od strateškog značaja", kojima je cilj "provedbom zahvata postići učinkovitu kontrolu urbanog uređenja, podizati vrijednost grada te time pribavljenu dobit reinvestirati u nove gradske vrijednosti".

- *6 sudionika (25 %) **u potpunosti se složilo** s obje definicije strateškog gradskog projekta – s definicijom prema prostorno-planskoj dokumentaciji (Generalnom urbanističkom planu grada Zagreba) i s definicijom prema strateškoj dokumentaciji (Razvojnoj strategiji Grada Zagreba);*
- *3 sudionika (12,5 %) **djelomično se složilo** s obje definicije strateškog gradskog projekta uz dodatne komentare/ primjedbe;*
- *11 sudionika (45,5 %) **prihvatljivija je jedna od definicija** strateškog gradskog projekta:*
  - *8 sudionika (33 %) prihvatljivija je definicija strateškog gradskog projekta iz Razvojne strategije Grada Zagreba (uz dodatne komentare),*
  - *3 sudionika (12,5 %) prihvatljivija je definicija strateškog gradskog projekta iz Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba (uz dodatne komentare);*
- *4 sudionika (17 %) se **ne slaže** ni s jednom niti drugom definicijom strateškog gradskog projekta (uz komentare).*

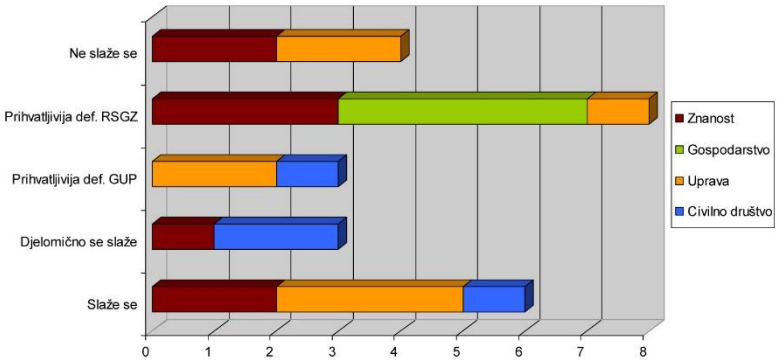

Slika 2.A.a: Definicija strateškog gradskog projekta

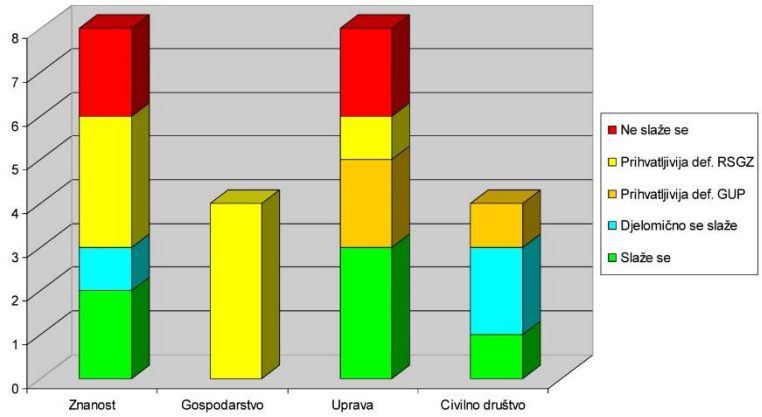

Slika 2.A.b: Definicija strateškog gradskog projekta (prikaz – „quadruple helix")

Detaljniji pregled komentara:

- 6 sudionika (25 %) **u potpunosti se složilo** s obje definicije strateškog gradskog projekta – s definicijom prema prostorno-planskoj dokumentaciji (Generalnom urbanističkom planu grada Zagreba) i s definicijom prema strateškoj dokumentaciji (Razvojnoj strategiji Grada Zagreba);
  - jer uzima u obzir cjelovito gospodarenje gradskim prostorom uzimajući u obzir stvaranje novih, dodanih vrijednosti na području grada;
  - uloga SGP je (uz kontrolu urbanog uređenja) davanje kvalitetnog okvira o podizanju standarda urbanog uređenja i transformacije prostora;
- 3 sudionika (12,5 %) **djelomično se složilo** s obje definicije strateškog gradskog projekta uz sljedeće komentare/ primjedbe:
  - osim Grada i Država ili tvrtka u državnom vlasništvu može biti partner u realizaciji;
  - ne donose svi projekti nužni za razvoj Grada dobit;
  - za SGP nije jedini uvjet involviranost Grada, već je važno i uključivanje javnosti i opća društvena korist;
  - za SGP nije važno samo podizanje vrijednosti grada, već i bolja kvaliteta života građana;
  - potrebno je pojasniti tko i na koji način ostvaruje dobit realizacijom SGP i kako se ta dobit reinvestira;
  - SGP se ne bi smio odnositi samo na one projekte gdje je Grad vlasnik ili je već uložio sredstva - što isključuje druge investitore čija realizacija može znatno unaprijediti gradski prostor i njegovu konkurentnost;
  - SGP se ne bi trebao odnositi isključivo na projekte koji imaju vidljivu arhitektonsko-građevinsku realizaciju u prostoru;
- 11 sudionika (45,5 %) **prihvatljivija je jedna od definicija** strateškog gradskog projekta:
  - 8 sudionika (33 %) prihvatljivija je definicija strateškog gradskog projekta iz Razvojne strategije Grada Zagreba (uz sljedeće komentare):
    - ideja SGP počiva na prioritizaciji – stavljanje u prvi plan, a ne na vlasničkim odnosima i financijskom okviru;
    - umjesto "kontrole urbanog uređenja" treba se fokusirati na kreativno sustvaranje grada realizacijom razvojnih potencijala vrednovanjem posebnosti;
    - SGP ne moraju uvijek donositi financijsku dobit, dobit je i u povećanju kvalitete života građana;
    - pojam "gradske kvalitete" je nerazumljiv/neodređen, nedostaje opisno određenje;
    - SGP ne ovisi samo o vlasništvu nego i o položaju lokacija koje označavaju grad i njegov urbanitet te akcentiraju prostor – "strateške lokacije";
    - procedure SGP su "neprijateljske" prema investitorima – višestruke su i spore;
    - SGP moraju podizati vrijednost grada odnosno života u gradu; SGP ne bi trebali biti isključivo projekti gdje je grad financijski uključen; SGP može biti i privatna investicija koja će dati traženi doprinos razvoju grada, ali sama koristiti eventualnu direktnu dobit;
    - SGP je projekt od važnosti za razvoj grada neovisno tko je vlasnik zemljišta/ nekretnine i iz kojih izvora će se projekt financirati, ali u skladu sa strateškim usmjerenjem grada i prostornim planovima;
    - vlasništvo i ulaganje Grada ne mogu biti jedini kriteriji za definiranje SGP;
    - SGP bi trebao biti i zahvat u prostoru neovisno o investitoru, ako se radi o prostoru od strateškog značaja za Grad gdje je tada cilj podizanje vrijednosti Grada i javnog interesa te dobrobiti njegovih stanovnika;
  - 3 sudionika (12,5 %) prihvatljivija je definicija strateškog gradskog projekta iz Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba (uz sljedeće komentare):
    - gradski projekt (koji je sam za sebe lokacija, zemljište ili sl.) dobiva strateški značaj za grad tek po utvrđivanju cilja stvaranja nove kvalitete;
    - definicija SGP stavlja Grad u poziciju menađera i investitora;
    - pri definiranju SGP potrebno je uzeti u obzir vlasništvo i ulaganje Grada u područje od strateškog interesa – pri čemu je prvi korak upravljanje tom lokacijom;
- 4 sudionika (17 %) se **ne slaže** ni s jednom niti drugom definicijom strateškog gradskog projekta (uz sljedeće komentare):
  - strateškim gradskim projektima Grad treba promijeniti stanje i pokušati redefinirati trenutnu praksu razvoja Grada;
  - strateškim gradskim projektima Grad mora ostvariti kvalitetnu promjenu, a ne mora nužno imati dobit;
  - ovakve definicije omogućavaju realizaciju projekata bez strateške dimenzije - ne razvijaju se dugoročno i s potrebnim brojem dionika);
  - SGP bi trebali biti u funkciji razvoja cijeloga Grada što veliki broj provođenih i međusobno dugoročno nekoordiniranih SGP svakako nije;
  - SGP su i u strateškoj i u prostorno-planskoj dokumentaciji definirani kao projekti bez dugoročne vizije;
  - vlasništvo zemljišta ne smije biti kriterij za SGP - moraju biti više razine od lokalnog značaja, npr. integrirani razvoj i nejasno je kako se postiže učinkovita kontrola urbanog uređenja;

PITANJE 2.B_uloga strateškog gradskog projekta u razvoju Grada Zagreba

U pogledu viđenja uloge (strateškog) gradskog projekta u planiranju/ programiranju/ upravljanju realizacije razvoja Grada Zagreba, u prvom upitniku navedena su mišljenja o tome kakva bi uloga SGP u razvoju Grada trebala biti, te su navedeni postojeći izazovi SGP.

U pogledu poželjne uloge SGP u razvoju Grada Zagreba sudionici su istaknuli sljedeće:

1. alat za ostvarivanje strateških ciljeva razvoja Grada,
2. instrument u programiranju, planiranju i realizaciji razvoja Grada Zagreba,
3. nositelj razvoja Grada/dijelova Grada u cilju optimalnog rasporeda postojećih (ograničenih) resursa,
4. holistički projekt koji doprinosi društvenom i gospodarskom razvoju, poboljšanju kvalitete življenja, očuvanju i unaprjeđenju urbanog okoliša, a mogu doprinositi i jačanju kulturne funkcije Grada,
5. inovativni doprinos atraktivnosti grada kao mjesta kvalitetnog života i rada, poslovnih ulaganja i posjeta turista,
6. upravljanje razvojem/ transformacijom većih urbanih cjelina ili velikim promjenama/ razvojem infrastrukture i promjenama fizionomije Grada,
7. odgovor na pitanja gdje želimo biti (vizija), kako ćemo do tamo stići (odluke, aktivnosti, sredstva) te nuditi informacije u vezi s implementacijom (tko radi, što, kada, gdje, s kojim resursima) i kontrolom (praćenje, revidiranje, vrednovanje),
8. paradigma suvremenog načina rješavanja kompleksnih urbanih konstelacija,
9. generatori i katalizatori novih razvojnih procesa,
10. obrazac za druge intervencije i razvitak u cjelini.

Detaljniji pregled mišljenja o poželjnoj ulozi strateškog gradskoj projekta:

- SGP je alat za ostvarivanje strateških ciljeva u razvoju grada;
- SGP je prvenstveno instrument u planiranju razvoja Grada Zagreba;
- SGP ima stožernu ulogu u planiranju/ programiranju/ upravljanju/ realizaciji razvoja Grada Zagreba za dobrobit stanovnika i gospodarstva;
- SGP treba biti nositelj razvoja pojedinih dijelova grada i Zagreba u cjelini;
- SGP su holistički projekti koji doprinose društvenom i gospodarskom razvoju, poboljšanju kvalitete življenja, očuvanju i unaprjeđenju urbanog okoliša, a mogu doprinositi i jačanju kulturne funkcije Grada;
- SGP su projekti koji mijenjaju fizionomiju Grada;
- SGP u upravljanju/ realizaciji razvoja Grada mora vertikalno i horizontalno davati rješenje za izazove Grada kao mjesta življenja, mjesta rada, glavnoga grada RH, kao metropole atraktivne za poslovna ulaganja i za posjete turista;
- SGP bi trebali definirati razvoj/ transformaciju većih urbanih cjelina ili veliku promjenu/ razvoj infrastrukture;
- SGP je važan razvojni instrument, ali je potrebno definirati jasne i konkretne parametre za utvrđivanje – bez mogućnosti ekstenzivnog tumačenja;
- SGP bi trebao predstavljati odgovore na pitanja gdje želimo biti (vizija), kako ćemo do tamno stići (odluke, aktivnosti, sredstva) te nuditi informacije u vezi s implementacijom (tko radi, što, kada, gdje, s kojim resursima) i kontrolom (praćenje, revidiranje, vrednovanje);
- SGP bi trebao predstavljati paradigmu suvremenog načina rješavanja kompleksnih urbanih konstelacija te na inovativan način doprinositi kvaliteti života u velikom gradu, kao generator i katalizator procesa novih odnosa predstavljati obrazac za druge intervencije i razvitak u cjelini;
- SGP su baza za programiranje i realizaciju razvoja Grada Zagreba;
- SGP su magnet za investitore i razvojne planere; SGP su aktivnosti, napredak, zaposlenje, ne nužno i reinvestiranje; naglasak na kreiranju i razvoju pojedinačnog projekta u skladu s vizijom;
- SGP je precizno definirani proces upravljanja realizacijom s definiranim ulogama i odgovornostima, otvoren je javnosti uz uključivanje relevantnih stručnjaka i mora rezultirati dodanim vrijednostima.

Među izazovima SGP, sudionici su istaknuli:

1. polazišta i kriteriji za određivanje SGP bi se trebali nalaziti u razvojnoj strategiji Grada Zagreba i biti jasno povezani s vizijom i strateškim ciljevima razvoja,
2. prostorni i urbanistički planovi bi trebali jasno odražavati ključne razvojne smjerove prepoznate u razvojnoj strategiji i time omogućiti njenu implemetaciju,
3. pored rješavanja lokalnog prostorno-funkcionalnog zahtjeva, SGP mora odgovoriti na izazove društvenog razvoja - urbane, socijalne, ekonomske, okolišne,
4. nužna je redefinicija u smislu ideja, vizije i programa sa socijalnih, ekonomskih i ekoloških aspekata,

5. strateški razvoj Grada potrebno je promatrati u kontekstu geopolitičkog položaja – dio EU i procesa europeizacije,
6. definiranje jasnih kriterija za odabir SGP (hitnost rješavanja, razmjer i snaga učinaka pojedinog projekta, mogućnosti financiranja, usklađenost sa lokalnim prostorno-planskim i razvojnim odrednicama, širim razvojnim okvirom te EU Agendom),
7. složene, pažljivo i transparentno planirane intervencije, s precizno definiranim procesom upravljanja realizacijom kroz poštivanje načela dobrog upravljanja s definiranim ulogama i odgovornostima, mora biti otvoren javnosti uz uključivanje relevantnih stručnjaka, svih relevantnih dionika i građana,
8. suradnja gradske uprave s ulagačima čime bi se ostvarila zainteresiranost i unaprijedio razvoj Grada,
9. dugoročni i kompleksni, važno je unaprijed odrediti etape,
10. nezadovoljstvo građana, nedostatak novca za završetak, korupcijske afere, nepoštivanje regulative.

Detaljniji pregled mišljenja o postojećim izazovima strateškog gradskog projekta:

- mora dati odgovor na pitanja iz budućnosti i biti uzor ostaloj urbanističko-arhitektonskoj praksi;
- polazišta i kriteriji za određivanje SGP bi se trebali nalaziti u razvojnoj strategiji Grada Zagreba i biti jasno povezani s vizijom i strateškim ciljevima razvoja;
- GUP i PPGZ bi trebali jasno odražavati ključne razvojne smjerove prepoznate u razvojnoj strategiji i time omogućiti njenu implementaciju u kontekstu zoniranja i namjene zemljišta što je također povezano s realizacijom SGP;
- pored rješavanja lokalnog prostorno-funkcionalnog zahtjeva, SGP mora odgovoriti na izazove društvenog razvoja - urbani, socijalni, ekonomski, okolišni...;
- SGP treba nužnu redefiniciju u smislu ideja, vizije i programa sa socijalnih, ekonomskih i ekoloških aspekata;
- strateški razvoj Grada je potrebno promatrati u kontekstu geopolitičkog položaja - dio EU, procesa europeizacije i prostornog razvoja;
- temeljem utvrđenih kriterija potrebno odrediti koji su to SGP nositelji/ perjanice razvoja, kako bi se postojeći (ograničeni) resursi optimalno rasporedili, ovisno o:
    - hitnosti rješavanja (ugroženost ljudi, zdravlja, sigurnost),
    - razmjeru i snazi učinaka pojedinog projekta (na koga će utjecati rezultati i tko će sve imati koristi, učinak na okoliš, fiskalni učinci, participacija javnosti, važnost za društvo),
    - mogućnosti financiranja (EU fondovi, međunarodne financijske institucije, privatni izvori, financiranje putem programa bilateralne/ multilateralne suradnje)
    - usklađenost sa širim razvojnim okvirom te EU Agendom - zelena i digitalna Europa;
- SGP su složene intervencije, pažljivo planirane i uključeni su svi relevantni dionici i građani – traže poštivanje načela dobrog upravljanja – moraju biti transparentni;
- SGP su dugoročni i kompleksni, važno je unaprijed odrediti etape;
- SGP mogu dovesti do nezadovoljstva građana, nedostatka novca za završetak, korupcijskih afera, nepoštivanje regulative;
- suradnjom uprave s ulagačima ostvarila bi se zainteresiranost i unaprijedio razvoj Grada;
- u promišljanju i realizaciji je potrebna volja, energija, pristupačnost i razmjena mišljenja veće dinamike;
- SGP mora biti usklađen s lokalnim prostorno-planskim i razvojnim odrednicama, ali i EU smjernicama.

PITANJE 3.A_osnovna obilježja strateškog gradskog projekta

U prvom upitniku navedena su osnovna obilježja SGP koja su izdvojena temeljem već provedenih istraživanja u okviru rada na doktorskoj dizertaciji:

1. **složenost ili kompleksnost** pri čemu transformacija područja zahtijeva sinergiju različitih aktivnosti te sudjelovanje većeg broja aktera tijekom duljeg razdoblja;
2. **urbanitet** koji podrazumijeva skup prostorno i vremenski koncentriranih javnih aktivnosti čija je svrha izgradnja određenog dijela grada bez zadanih ograničenja;
3. **prestiž** koji se temelji na činjenici da u suvremenom globaliziranom svijetu slika projekta postaje moćan instrument privlačnosti, utjecaja i razvoja gradskih područja;
4. **ikoničnost** koja se manifestira u estetici i simboličkoj važnosti projekta za širi prostor;
5. **veličina mjerila** koja se može odnositi na cilj projekta, površinu, opseg programa ili potrebne resurse za realizaciju projekta;
6. **funkcionalnost** koja podrazumijeva namjenu projekta s obzirom na društveno-ekonomsku i funkcionalnu organizaciju prostora;
7. **sustavnost** koja podrazumijeva koordinaciju projekata malog mjerila koji strateškim i jedinstvenim vođenjem i upravljanjem dobivaju funkciju projekta velikog mjerila te su dio širih prostornih strategija razvoja i transformacije grada;
8. **generator razvoja** podrazumijeva da je projekt inicijator i pokretač razvoja okolnog područja i investicija;
9. **katalizator razvoja** podrazumijeva da projekt pospješuje i ubrzava razvoj okolnog područja i investicija.

- *17 sudionika (71 %) **u potpunosti se složilo** sa svim osnovnim obilježjima SGP koja su izdvojena temeljem već provedenih istraživanja u okviru rada na doktorskoj dizertaciji;*
- *5 sudionika (21 %) **složilo se** s navedenim osnovnim obilježjima SGP uz dodatne napomene/ komentare, kao i da je pojedina obilježja potrebno dodati, odnosno isključiti;*
- *2 sudionika (8 %) **djelomično se složilo** s navedenim osnovnim obilježjima SGP smatrajući važnima i moguća negativna obilježja SGP kao i neke druge aspekte.*

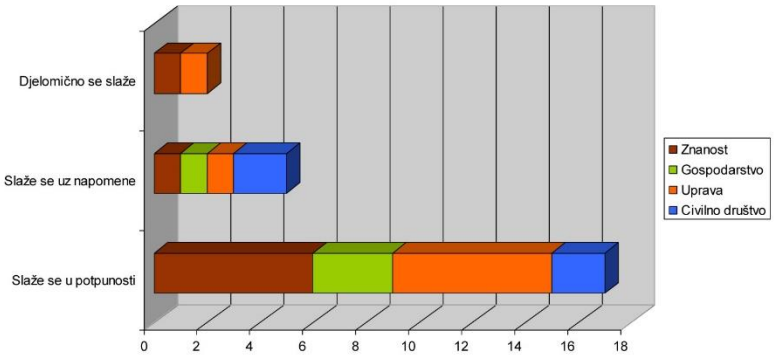

Slika 3.A.a: Osnovna obilježja strateškog gradskog projekta

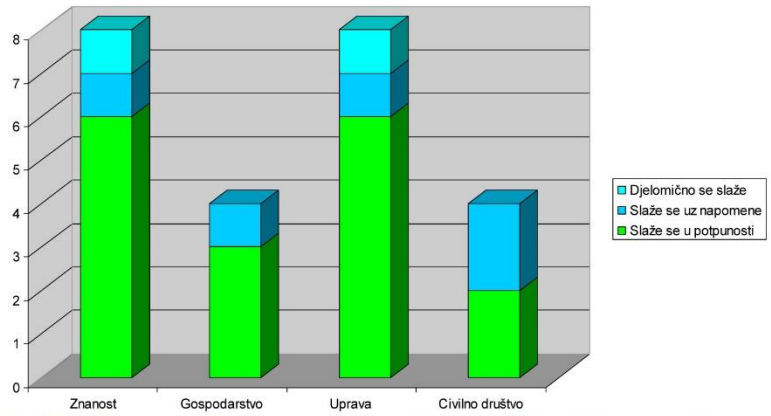

Slika 3.A.b: Osnovna obilježja strateškog gradskog projekta (prikaz – „quadruple helix")

Detaljniji pregled napomena i komentara:

- 17 sudionika (71 %) **u potpunosti se složilo** sa svim osnovnim obilježjima SGP koja su izdvojena temeljem već provedenih istraživanja u okviru rada na doktorskoj dizertaciji;
- 5 sudionika (21 %) **složilo se** s navedenim osnovnim obilježjima SGP uz sljedeće napomene/ komentare, kao i da je pojedina obilježja potrebno dodati:
  - SGP bi trebali imati sva navedena obilježja – u protivnom će se razvijati samo pojedini/ manji dijelovi grada što bi moglo uzrokovati smanjenje kvalitete života, nepovjerenje građana, proteste i otpor;
  - projekt "od strateške važnosti za Grad" trebalo bi značiti "od strateške važnosti za većinu građana";
  - obilježja su teoretski ispravna, ali praktično traži sustavno, organizirano i dobro financirano djelovanje;
  - SGP moraju dati maksimalne mogućnosti razvoju gospodarstva, kvalitetnom stanovanju i racionalnom korištenju prostora;
  - "generator" i "katalizator" razvoja bi mogli činiti zajedničko obilježje koje pokreće ili pospješuje razvoj;
  - potreba holističkog pristupa jer se kod takvih projekata trebaju sagledati različiti aspekti;
  - važnost definiranja načina financiranja i etape izgradnje/ uređenja;
  - važnost informiranja građana konkretnog područja već u ranoj fazi projekta;
  - **predlaže se dodati** kao obilježje:
    - vizija - pogled u budućnost koji okuplja zajednicu;
    - inkluzivnost - uključivanje građana;
    - prepoznatljivost - koji podrazumijeva točke 3-prestiž i 4-ikoničnost;
    - pristupačnost - otvorenost projekta svima;
    - začudnost, nepredvidljivost, ambivalentnost, neuobičajenost, distordivnost, provokativnost, inspirativnost, potencijalnost, vitalnost, otvorenost, održivost, promjenjivost, slojevitost;
    - održivost, dugoročnost;
    - socijabilnost - grad koji živi u suživotu sa svojim građanima i okolnim i javnim prostorima (local community) i drugim vrijednim lokacijama - središta i kulturna baština;
    - održivost - koja mora uzeti u obzir ekološku dimenziju i zdravlje ljudi - urban sustainability koja je danas neodvojiva od procesa planiranja;
    - razvoj (izgradnja) marke grada - city brand;
    - komercijalna isplativost projekta - odgovarajuća potražnja za projektom od strane budućih korisnika te od strane potencijalnih investitora;
    - financijska održivost projekta - osigurana sredstva za realizaciju projekta te kasnije održavanje;
    - maksimalna iskoristivost prostora - "zeleni krovovi";
    - pristupačnost, održivost, inkluzivnost;
    - održivi razvoj;
    - održivost projekta, utjecaj na kvalitetu života šireg prostora, identitet.
- 2 sudionika (8 %) **djelomično se složilo** s navedenim osnovnim obilježjima SGP, ali su istaknuli i moguća negativna obilježja kao i neke druge aspekte:
  - osim navedenih pozitivnih aspekata obilježja SGP, potrebno je istaknuti i negativne posljedice - gentrifikacija, demokratski deficit i nedostatak participativnosti;
  - osim poveznice obilježja s ekonomskim aspektom razvoja, nužna je i poveznica sa socijalnim, kulturnim i okolišnim aspektima razvoja;
  - obilježja "prestiž" i "ikoničnost" mogu biti sastavnica obilježja "generatori razvoja".

PITANJE 3.B_rangiranje osnovnih obilježja strateškog gradskog projekta

U pogledu rangiranja odabranih najvažnijih/ ključnih obilježja SGP prikazan je njihov poredak po značaju (od najznačajnijeg prema manje značajnom).

Iz cjelokupne analize svih odgovora rangiranja najvažnijih/ ključnih obilježja SGP proizlazi kako je ***najznačajnije obilježje*** *složenost, pa urbanitet, zatim generator, funkcionalnost, sustavnost, prestiž, katalizator, ikoničnost, pa konačno (kao posljednje rangirano obilježje) veličina mjerila.*

U prvom upitniku 10 sudionika (43 %) je zaključilo da je složenost ili kompleksnost ***najznačajnije obilježje*** *SGP, zatim slijedi generator razvoja za koje obilježje se odlučilo 6 sudionika (26 %), pa urbanitet (5 sudionika, 22 %), dok su se 2 sudionika (9%) odlučila za ostala predložena obilježja kao najznačajnija.*
S druge strane, 7 sudionika (32 %) je zaključilo da je katalizator razvoja ***najmanje važno obilježje*** *SGP, zatim slijedi veličina mjerila (6 sudionika, 27 %), pa ikoničnost (4 sudionika, 18 %), dok se 5 sudionika (23%) odlučilo za ostala predložena obilježja kao najmanje značajna.*

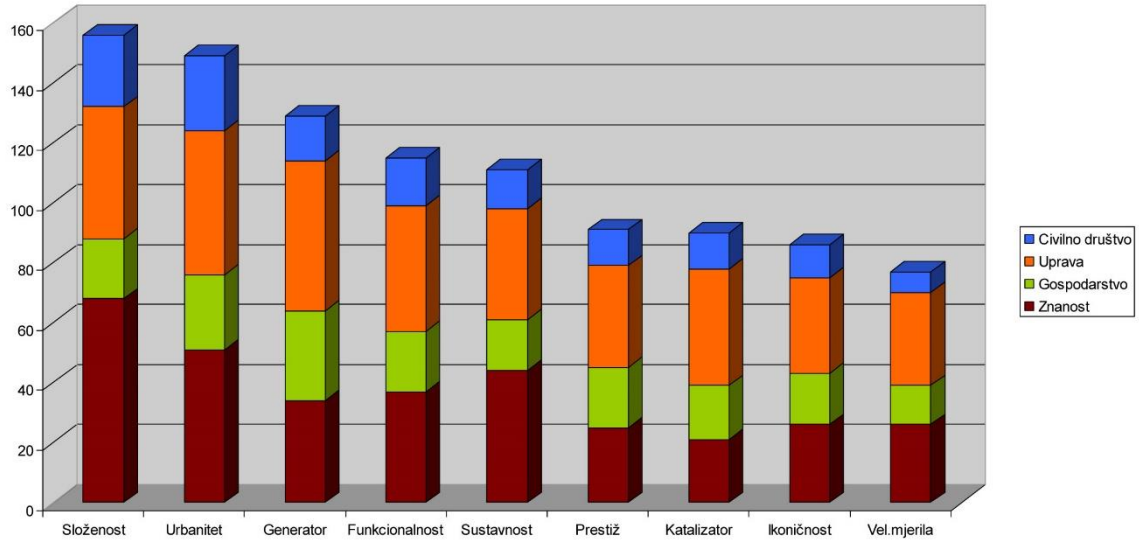

Slika 3.B: Odabrana obilježja strateškog gradskog projekta po značaju

PITANJE 4.A_moguće teme strateškog gradskog projekta

U prvom upitniku navedene su moguće teme (strateških) gradskih projekata prema prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba:

1. **javni programi stanovanja**
2. **afirmacije postojećih i novih gradskih poteza**
3. **gradnja uz aveniju i glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza tračničkim vozilima**
4. **prenamjena stare industrije**
5. **javni sadržaji**
6. **površine za rekreaciju**
7. **novi gradski parkovi i zelene površine**
8. **građevine javne i društvene namjene gradskog značenja**
9. **nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi grada**
10. **poboljšanje standarda stanovanja**

- *8 sudionika (33 %) **u potpunosti se složilo** da su upravo navedene teme ključne teme kojima bi Grad Zagreb trebao kontrolirati urbano uređenje realizacijom (strateških) gradskih projekata;*
- *12 sudionika (50 %) **složilo se** s navedenim ključnim temama SGP uz određene napomene/ komentare, kao i da je pojedine teme potrebno dodati, odnosno isključiti;*
- *4 sudionika (17 %) **nije se složilo** s navedenim smatrajući važnima neke druge aspekte.*

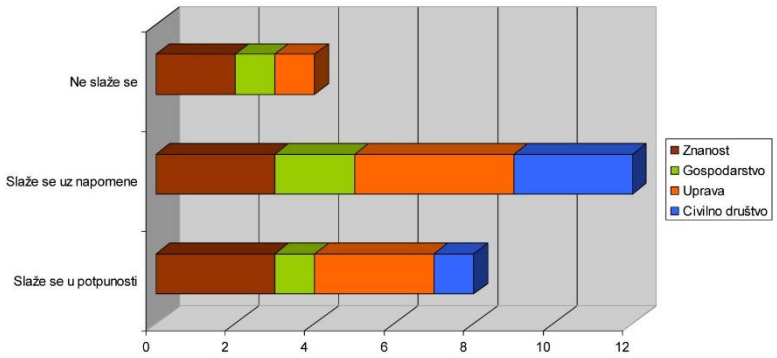

Slika 4.A.a: Ključne teme strateškog gradskog projekta

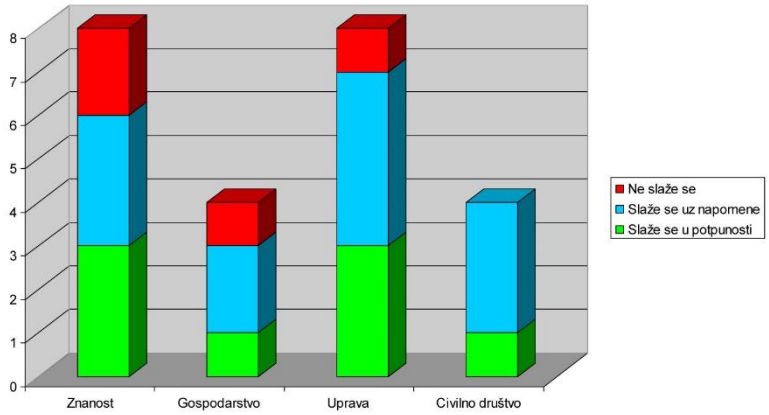

Slika 4.A.b: Ključne teme strateškog gradskog projekta (prikaz – „quadruple helix“)

Detaljniji pregled napomena/ komentara o mogućim temama SGP kao i o prijedlozima tema koje je prema mišljenjima pojedinih sudionika moguće dodati/ isključiti:

- 8 sudionika (33 %) **u potpunosti se složilo** da su upravo navedene teme ključne teme kojima bi Grad Zagreb trebao kontrolirati urbano uređenje realizacijom (strateških) gradskih projekata;
- 12 sudionika (50 %) **složilo se** s navedenim ključnim temama SGP uz sljedeće napomene/ komentare:
  - dati prednost gradskim potezima, gradnji uz aveniju i trase javnog prijevoza;
  - stanovanje je potrebno riješiti na državnoj strateškoj razini i uvesti nove politike i strategije i generirati modele kojima bi Grad omogućio rentalno stanovanje;
  - teme bi trebale biti definirane općim ciljevima, a sami SGP određeni lokacijom;
  - **potrebno je dodati:**
    - ključni objekti prometne i komunalne infrastrukture;
    - prenamjena javnog prometa, smanjenje automobilskog prometa/ gašenje pojedinih ulica za promet;
    - teme razvoja/ transformacije infrastrukture;
    - infrastruktura za djecu i mlade, unaprjeđenje zdravstvene infrastrukture, digitalizacija;
    - teme zelenog razvoja - dekarbonizacija i niskougljični razvoj, zelena infrastruktura;
    - otpornost postojećeg građevinskog fonda na potresno i požarno opterećenje – cjeloviti pristup;
    - teme koje prelaze granicu lokalnog značaja;
    - poboljšanje kvalitete javnog gradskog prijevoza, sanacija objekata zdravstvene zaštite, sanacija školskih objekata;
    - infrastruktura za održivu urbanu mobilnost;
    - afirmacija i uređenje/ prenamjena gradskih blokova u centru grada;
    - okolišni projekti (ključne sastavnice sustava gospodarenja otpadom, prilagodba klimatskim promjenama), projekti koji unapređuju gospodarsku poziciju Grada, projekti koji pozicioniraju grad na karti EU gradova;
  - **potrebno je isključiti:**
    - poboljšanje standarda stanovanja te tema novih gradskih parkova i zelenih površina - nisu teme SGP već obavezne sastavnice upravljanja razvojem Grada;
    - nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi grada;
    - javni programi stanovanja;
- 4 sudionika (17 %) **nije se složilo** s navedenim smatrajući važnima i druge aspekte:
  - sve teme su važne teme za razvoj grada, ali mogu se smatrati strateškim gradskim projektima tek kada postanu složene i ponude viziju drugačijeg grada;
  - tematsko određenje SGP je nepotrebno i ograničavajuće jer:
    - potrebe za ključnim, najvažnijim odnosno strateškim se mijenjaju kroz vrijeme s obzirom na niz endogenih i egzegenih čimbenika,
    - gubi se fleksibilnost u osmišljavanju najboljih mogućih odgovora na promjenjive potrebe,
    - obuhvaćaju toliko široki raspon mogućih strateških intervencija – ako sve može biti SGP, time se gubi smisao pojma,
    - nezaobilazno je i pitanje participativnosti, demokratičnosti, odgovornosti i transparentnosti u definiranju tema;
  - dio tema je preusko definiran i ne predstavlja dobar okvir za definiranje SGP.

PITANJE 4.B_značaj mogućih tema strateških gradskih projekata

U prvom upitniku navedene moguće teme SGP prema prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba sudionici su poredali po značaju (od najznačajnije prema manje značajnoj).

*Iz cjelokupne analize svih odgovora rangiranja najvažnijih/ ključnih mogućih tema SGP prema prostorno-planskoj i strateškoj dokumentaciji Grada Zagreba proizlazi kako je **najznačajnija tema „**javni programi stanovanja“, pa „javni sadržaji“, zatim „prenamjena stare industrije“, „građevine javne i društvene namjene gradskog značenja“, „afirmacija gradskih poteza“, „unaprjeđenje standarda stanovanja“, „potezi uz avenije i trase javnog tračničkog prijevoza“, „parkovi i zelene površine“, „nosioci identiteta urbanističkih cjelina“, i konačno (kao posljednja rangirana tema) „rekreacija“.*

5 sudionika nije rangiralo moguće teme SGP uz data obrazloženja.

Od preostalih 19 sudionika,
*7 sudionika (37%) je temu “javni programi stanovanja” rangiralo kao **najvažniju temu**,*
troje (3) sudionika (16%) je temu “nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi Grada” rangiralo kao najvažniju, dok je
po dvoje (2) sudionika (po 11%) kao najvažnije teme istaknulo: “afirmacija postojećih i novih gradskih poteza”, “gradnja uz avenije, glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza”, “prenamjena stare industrije” i “poboljšanje standarda stanovanja”.

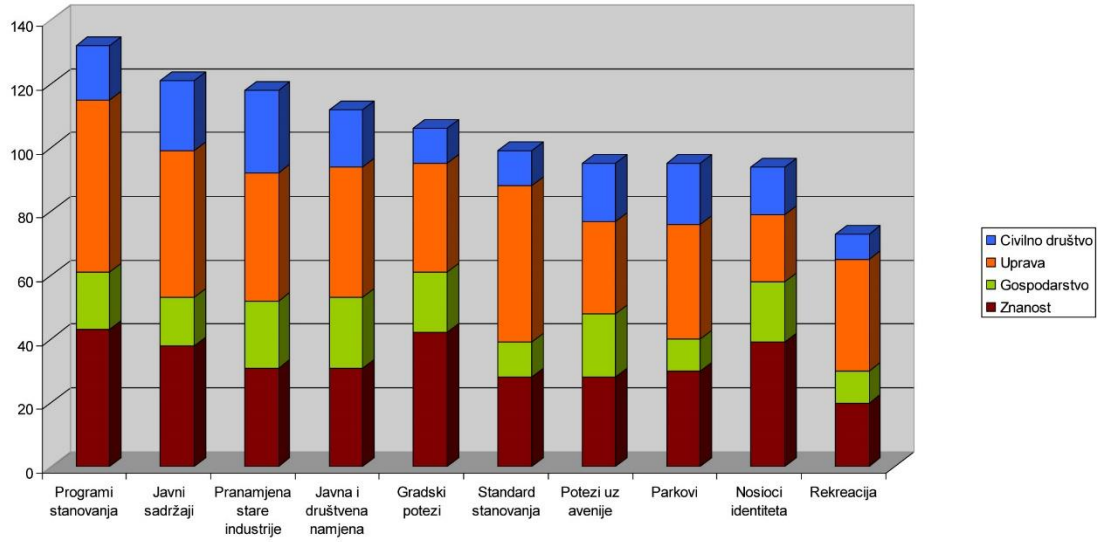

Slika 4.B.a: Teme strateških gradskih projekata po značaju

*Kao jednu od **tri (3) najvažnije teme** kod 9 sudionika (47%) izdvojena je tema “javni programi stanovanja”, kod 8 sudionika (42%) “afirmacija postojećih i novih gradskih poteza”, dok je po 7 sudionika (po 37%) teme “javni sadržaji” i “poboljšanje standarda stanovanja” uvrstilo u tri (3) najvažnije teme.*

*Kao **najmanje važnu temu** 6 sudionika (32%) je rangiralo temu “poboljšanje standarda stanovanja”,*
četvero (4) sudionika (21%) je temu “afirmacija postojećih i novih gradskih poteza” rangiralo kao najmanje važnu temu, dok je troje (3) sudionika (16%) kao najmanje važnu temu istaknulo “nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi Grada”.

*Kao jednu od **tri (3) najmanje važne teme** kod 9 sudionika (47%) istaknuta je tema “nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi Grada”, kod 8 sudionika (42%) “gradnja uz avenije, glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza”, dok je po 7 sudionika (po 37%) teme “afirmacija postojećih i novih gradskih poteza”, “novi gradski parkovi i zelene površine” i “poboljšanje standarda stanovanja” uvrstilo u tri (3) najmanje važne teme.*

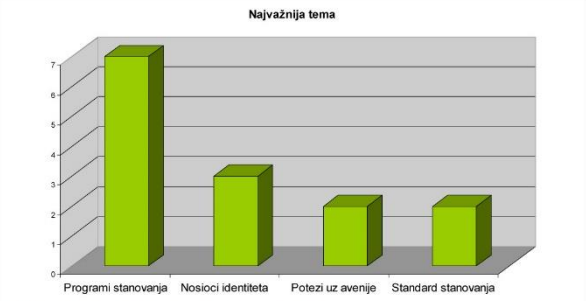

Slika 4.B.b: Najvažnije teme SGP

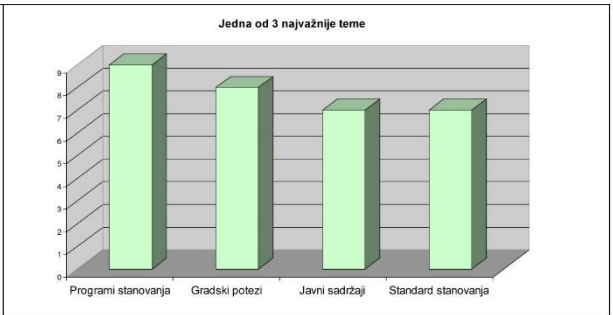

Slika 4.B.c: Jedna od tri najvažnije teme SGP

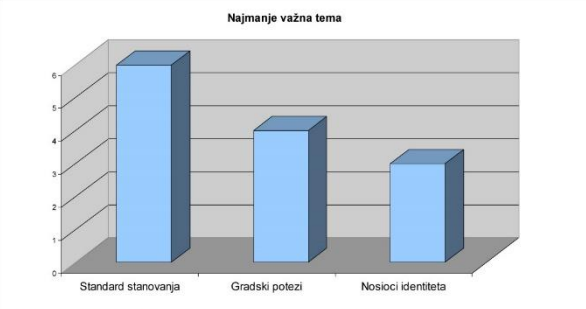

Slika 4.B.d: Najmanje važna tema SGP

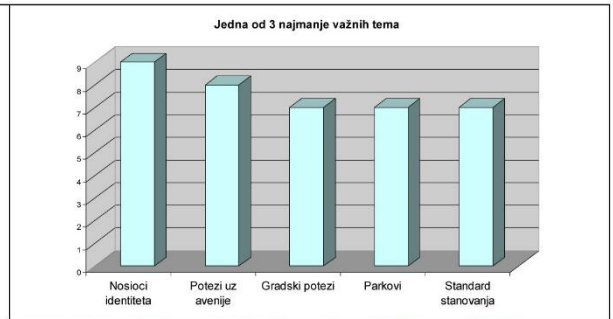

Slika 4.B.e: Jedna od tri najmanje važnih tema SGP

Detaljniji pregled obrazloženja:

- 5 sudionika **nije rangiralo** moguće teme SGP jer smatra da su:
  - potrebe za SGP ovisne o prostoru i vremenu i stoga se njihovo tematsko određivanje smatra nepotrebnim;
  - teme paralelne i nisu za rangiranje;
  - teme preusko definirane i ne predstavljaju dobar okvir za definiranje SGP;
  - važniji prioriteti tema, a ne značaj.
- od preostalih 19 sudionika,
  - 7 sudionika (37%) je temu "javni programi stanovanja" rangiralo kao **najvažniju temu**,
  - troje (3) sudionika (16%) je temu "nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi Grada" rangiralo kao najvažniju, dok je
  - po dvoje (2) sudionika (po 11%) kao najvažnije teme istaknulo: "afirmacija postojećih i novih gradskih poteza", "gradnja uz avenije, glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza", "prenamjena stare industrije" i "poboljšanje standarda stanovanja";
- kao jednu od **tri (3) najvažnije teme** kod 9 sudionika (47%) izdvojena je tema "javni programi stanovanja", kod 8 sudionika (42%) "afirmacija postojećih i novih gradskih poteza", dok je po 7 sudionika (po 37%) teme "javni sadržaji" i "poboljšanje standarda stanovanja" uvrstilo u tri (3) najvažnije teme.
- kao **najmanje važnu temu** 6 sudionika (32%) je rangiralo temu "poboljšanje standarda stanovanja", četvero (4) sudionika (21%) je temu "afirmacija postojećih i novih gradskih poteza" rangiralo kao najmanje važnu temu, dok je troje (3) sudionika (16%) kao najmanje važnu temu istaknulo "nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi Grada".
- kao jednu od **tri (3) najmanje važne teme** kod 9 sudionika (47%) istaknuta je tema "nosioci identiteta pojedinih urbanističkih cjelina, urbani potezi Grada",
  kod 8 sudionika (42%) "gradnja uz avenije, glavne gradske ulice i trase javnog prijevoza", dok je
  po 7 sudionika (po 37%) teme "afirmacija postojećih i novih gradskih poteza", "novi gradski parkovi i zelene površine" i "poboljšanje standarda stanovanja" uvrstilo u tri (3) najmanje važne teme.

PITANJE 5.A_kriteriji za odabir strateških gradskih projekata

U prvom upitniku navedeni su mogući kriteriji za odabir (strateških) gradskih projekata:

1. **važnost lokacije u prostoru** (lokacija od važnosti za gradsku četvrt, grad ili regiju);
2. **neprimjereno postojeće stanje** (vrijedne središnje lokacije u lošem stanju, jer se godinama ne ulaže u uređenje, obnavljanje ili unapređivanje prostora);
3. **nedostatni sadržaji** (privođenjem namjeni dopunili bi se nedostajući javni, društveni, sportski, zeleni i drugi sadržaja na području gradske četvrti i/ili grada);
4. **površina obuhvata** (veliki obuhvati ne mogu se privesti namjeni bez grada kao partnera u realizaciji);
5. **vrijednost zemljišta** (velika vrijednost zemljišta na kojem je moguće planirati veliki broj radnih mjesta, stanovnika, korisnika);
6. **konačna svrha** (razvoj dijela grada/ grada kroz obnovu, progušćavanje ili novi razvoj);
7. **integrirani razvoj** (gospodarski i društveni razvoj, okolišna održivost, upravljanje mobilnošću i dr., ali sve unutar jednog referentnog okvira);
8. **dugoročni razvoj** (planiranje, programiranje i realizacija teče kroz 10-20 godina).

- *15 sudionika (63 %) **u potpunosti se složilo** da su upravo prethodno navedeni kriteriji ključni kriteriji za utvrđivanje (strateških) gradskih projekata od strane grada;*
- *8 sudionika (33 %) **složilo se** s navedenim kriterijima uz komentare te prijedloge za dodavanje/ isključivanje pojedinih kriterija :*
- *1 sudionik (4 %) **nije se složio** (u potpunosti) s navedenim, smatrajući da navedeni kriteriji nisu u potpunosti ključni kriteriji.*

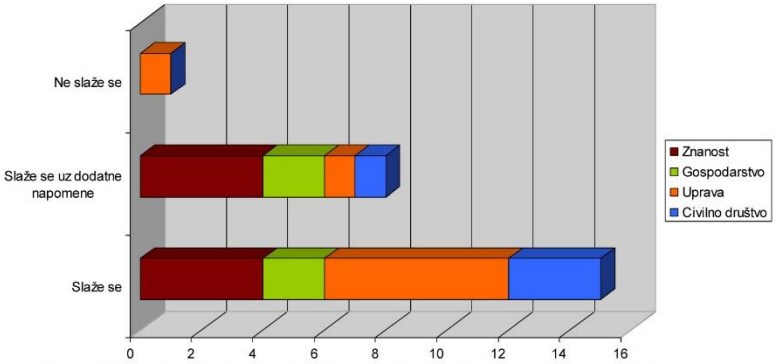

Slika 5.A.a: Ključni kriteriji za utvrđivanje (strateškog) gradskog projekta

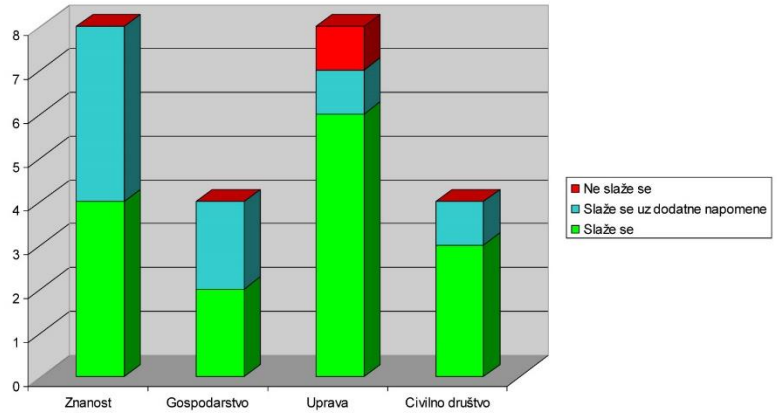

Slika 5.A.b: Ključni kriteriji za utvrđivanje (strateškog) gradskog projekta (prikaz – „quadruple helix“)

Detaljniji pregled komentara o mogućim kriterijima za odabir SGP kao i o prijedlozima kriterija koje je prema mišljenjima pojedinih sudionika moguće dodati/ isključiti:

- 15 sudionika (63 %) **u potpunosti se složilo** da su upravo prethodno navedeni kriteriji ključni kriteriji za utvrđivanje (strateških) gradskih projekata od strane grada;
- 8 sudionika (33 %) **složilo se** s navedenim kriterijima uz sljedeće komentare te prijedloge za dodavanje/ isključivanje:
  - korištenje kriterija je učinkovitiji pristup za određivanje SGP nego njihovo tematsko određenje;
  - razdoblje 10-20 godina kod kriterija "dugoročnosti" je ograničavajuće;
  - nedostaje cjelovita vizija razvoja Grada - kako bi se planiralo konkretne i velike promjene i postigao integrirani razvoj;
  - **predlaže se dodati** kao kriterij:
    - vlasništvo zemljišta,
    - neophodnost – za nove projekte – npr. Podzemna željeznica,
    - usklađenost sa cjelovitom vizijom razvoja Grada,
    - stvaranje nove vrijednosti – uklanjanjem/ transformacijom/ razvojem nekih infrastrukturnih rješenja (podzemna – izmicane pruge) otvara se mogućnost korištenja ili razvoja novih/ oslobođenih područja Grada,
    - jačina rizika sigurnosti za građane i okoliš,
    - visina i rast troškova održavanja tijekom razdoblja,
    - regulatorni okvir ,
    - društvena prihvatljivost projekta,
    - doprinos smanjenju emisija stakleničkih plinova,
    - doprinos "zelenoj" mobilnosti,
    - regeneracija,
    - renaturalizacija,
    - značajna korelacija s utvrđenim ciljevima razvoja;
  - **predlaže se isključiti** kao kriterij:
    - površina obuhvata,
    - vrijednost zemljišta;
- jedan (1) sudionik (4 %) **nije se složio** (u potpunosti) s navedenim, smatrajući da navedeni kriteriji nisu u potpunosti ključni kriteriji.

PITANJE 5.B_značaj mogućih kriterija za utvrđivanje strateških gradskih projekata

U prvom upitniku navedene moguće kriterije za utvrđivanje (strateških) gradskih projekata sudionici su poredali po značaju (od najznačajnijeg prema manje značajnom).

*Iz cjelokupne analize svih odgovora rangiranja mogućih kriterija za utvrđivanje (strateških) gradskih projekata proizlazi kako je **najvažniji kriterij** „važnost lokacije“, pa „neprimjereno postojeće stanje“, zatim „nedostatni sadržaji“, „integrirani razvoj“, „konačna svrha“, „dugoročni razvoj“ i konačno – „površina obuhvata“ i „vrijednost zemljišta“.*

2 sudionika nisu rangirala moguće kriterije za utvrđivanje SGP.

Od preostala 22 sudionika,
*9 sudionika (41%) je kriterij “važnost lokacije” rangiralo kao **najvažniji kriterij,***
po četvero (4) sudionika (po 18%) je kriterije “integrirani razvoj” i “dugoročni razvoj” rangiralo kao najvažniji, dok je po dvoje (2) sudionika (po 9%) kao najvažnije kriterije istaknulo: “nedostatni sadržaji” i “konačna svrha”.

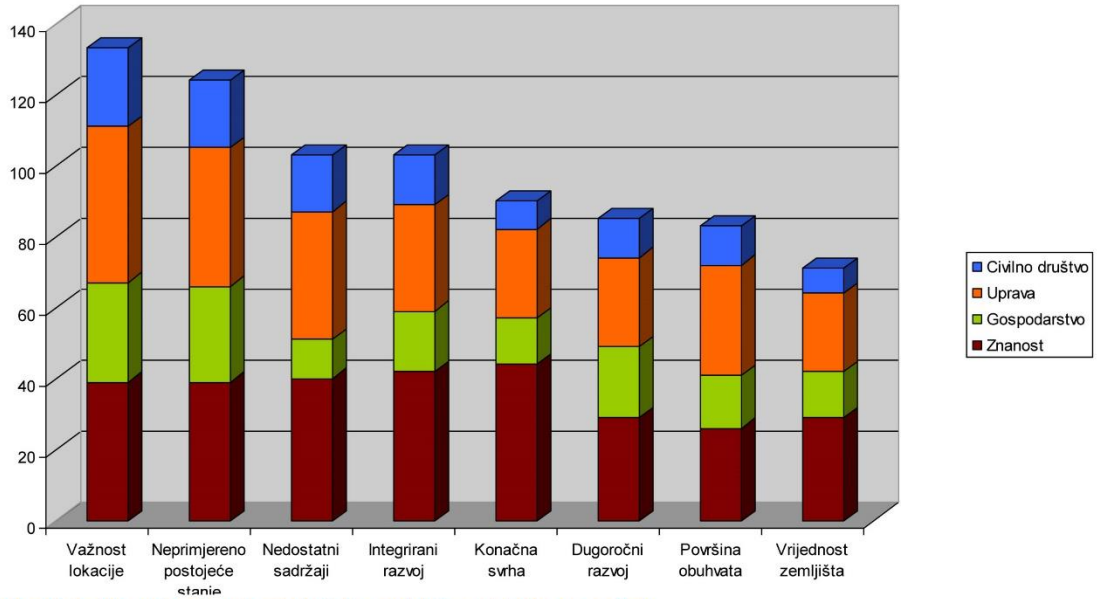

Slika 5.B.a: Kriteriji za utvrđivanje strateških gradskih projekata po značaju

*Kao jedan od **tri (3) najvažnija kriterija** kod 13 sudionika (59%) izdvojen je kriterij“važnost lokacije”, kod 12 sudionika (55%) “neprimjereno postojeće stanje”, dok je kod 11 sudionika (50%) to kriterij “integrirani razvoj”.*

*Kao **najmanje važan kriterij** 9 sudionika (41%) je rangiralo kriterij “dugoročni razvoj”,*
četvero (4) sudionika (18%) je kriterij “vrijednost zemljišta” rangiralo kao najmanje važnu temu, dok je po troje (3) sudionika (po 17%) kao najmanje važan kriterij istaknulo “nedostatni sadržaji” i “površina obuhvata”.

*Kao jedan od **tri (3) najmanje važna kriterija** kod po 12 sudionika (po 50%) istaknut je kriterij “konačna svrha ” i “dugoročni razvoj”, kod po 11 sudionika (po 46%) “površina obuhvata ” i “vrijednost zemljišta, dok je 10 sudionika (42%) kriterij “integrirani razvoj” uvrstilo u tri (3) najmanje važne teme.*

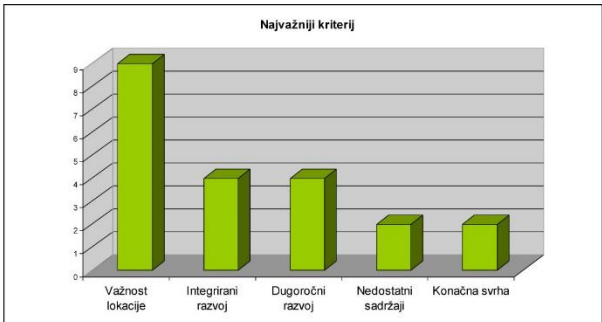

5.B.b: Najvažniji kriteriji za utvrđivanje SGP

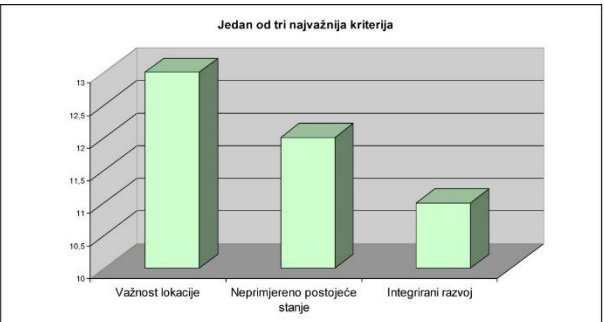

5.B.c: Jedan od tri najvažnija kriterija

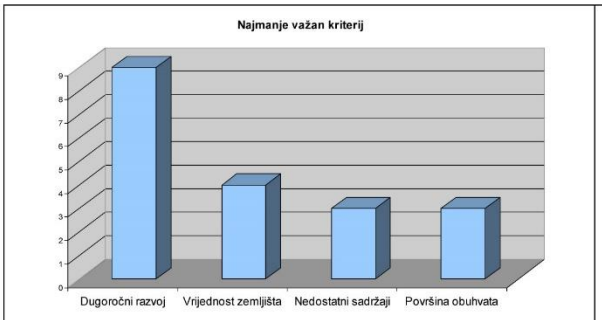

5.B.d: Najmanje važan kriterij za utvrđivanje SGP

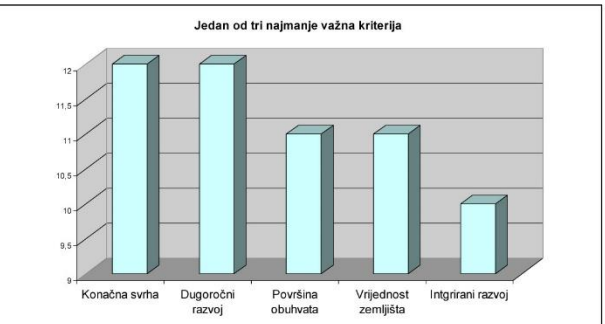

5.B.e: Jedan od tri najmanje važna kriterija

Detaljniji pregled obrazloženja:

- dva (2) sudionika **nisu rangirala** moguće kriterije za utvrđivanje SGP jer smatra da:
  - nije moguće definirati hijerarhijski nepromjenjivu listu kriterija po važnosti jer su oni uvijek povezani s nizom endogenih i egzogenih čimbenika koji na nju utječu;
  - možda se kriteriji ne bi trebali rangirati i promatrati samo jednodimenzionalno već kroz dvodimenzionalne kombinacije – matrično;
- od preostala 22 sudionika,
  - 9 sudionika (41%) je kriterij "važnost lokacije" rangiralo kao **najvažniji kriterij,**
  - po četvero (4) sudionika (po 18%) je kriterije "integrirani razvoj" i "dugoročni razvoj" rangiralo kao najvažniji, dok je
  - po dvoje (2) sudionika (po 9%) kao najvažnije kriterije istaknulo: "nedostatni sadržaji" i "konačna svrha";
- kao jedan od **tri (3) najvažnija kriterija** kod 13 sudionika (59%) izdvojen je kriterij"važnost lokacije", kod 12 sudionika (55%) "neprimjereno postojeće stanje", dok je kod 11 sudionika (50%) to kriterij "integrirani razvoj";
- kao **najmanje važan kriterij** 9 sudionika (41%) je rangiralo kriterij "dugoročni razvoj", četvero (4) sudionika (18%) je kriterij "vrijednost zemljišta" rangiralo kao najmanje važnu temu, dok je po troje (3) sudionika (po 17%) kao najmanje važan kriterij istaknulo "nedostatni sadržaji" i "površina obuhvata";
- kao jedan od **tri (3) najmanje važna kriterija** kod po 12 sudionika (po 50%) istaknut je kriterij "konačna svrha " i "dugoročni razvoj", kod po 11 sudionika (po 46%) "površina obuhvata " i "vrijednost zemljišta, dok je 10 sudionika (42%) kriterij "integrirani razvoj" uvrstilo u tri (3) najmanje važne teme.

PITANJE 6.A_potreba redefiniranja broja strateških gradskih projekata

U prvom upitniku temeljem već provedenih istraživanja u okviru rada na doktorskoj dizertaciji izdvojeni su primjeri europskih gradova s brojem utvrđenih strateških gradskih projekata - strateški lociranih prostorno-programskih intervencija koje potenciraju i usmjeravaju daljnje transformacijske procese: **Rotterdam ima 11, Lisabon 4, Barcelona 4, Oslo 13, Beč 13, Helsinki 14** utvrđenih strateških gradskih projekata.

Grad Zagreb Generalnim urbanističkim planom u kartografskim prikazima ima sveukupno označeno **56 točkastih** gradskih projekata, dok su u tekstualnom dijelu GUP-a dodatno utvrđena još **3 linijska** gradska projekta (željeznička pruga, rijeka Sava i potez Heinzelova-Radnička). Također je navedeno da **sve površine veće od 1ha** u vlasništvu Grada/Države mogu biti gradski projekt, kao i da su gradski projekti **sve građevine više od 9 etaža**. Osim Generalnim urbanističkim planom, utvrđene su i različite sektorske liste gradskih kapitalnih projekata i prioriteta (u gospodarstvu, prometu, komunalnoj infrastrukturi, obrazovanju i sportu, zdravstvu te energetici i zaštiti okoliša).

- *12 sudionika (50%) **u potpunosti se složilo** da je potrebno redefinirati broj i kriterije utvrđivanja (strateških) gradskih projekata za Grad Zagreb, a osobito su to sve građevine više od 9 katova i sve površine veće od 1 ha.*
- *6 sudionika (25%) **složilo se** s potrebom redefiniranja broja i kriterija utvrđivanja (strateških) gradskih projekata uz dodatne prijedloge / komentare:*
- *6 sudionika (25%) **imala su mišljenje** da je potrebno utvrditi prioritete ovisno o raspoloživim resursima i provoditi kontinuirani proces redefiniranja akcijskim planovima unutar strateškog planiranja.*

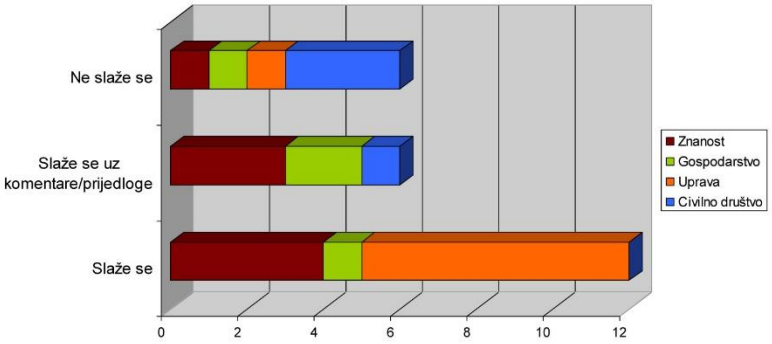

Slika 6.A.a: Potreba redefiniranja broja strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu

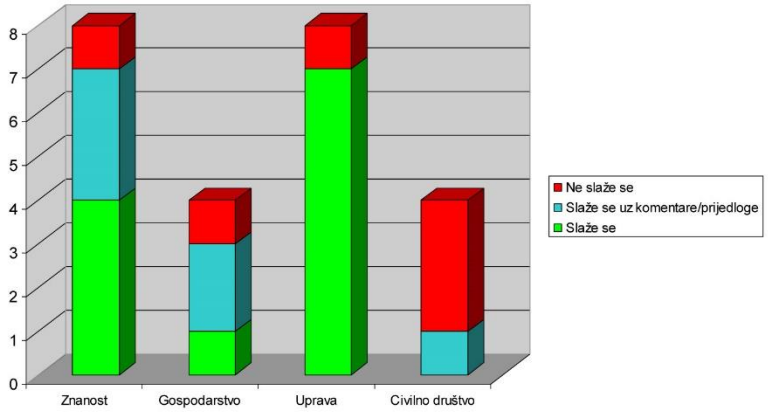

Slika 6.A.b: Potreba redefiniranja broja strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu (prikaz - "quadruple helix")

Detaljniji pregled dodatnih prijedloga/ komentara o mogućem redefiniranju broja SGP:

- 12 sudionika (50%) **u potpunosti se složilo** da je potrebno redefinirati broj i kriterije utvrđivanja (strateških) gradskih projekata za Grad Zagreb, a osobito su to sve građevine više od 9 katova i sve površine veće od 1 ha;
- 6 sudionika (25%) **složilo se** s potrebom redefiniranja broja i kriterija utvrđivanja (strateških) gradskih projekata uz sljedeće prijedloge/ komentare:
  - manje projekte je potrebno integrirati u veće;
  - redefiniranje broja je potrebno izvršiti temeljem provedene analize potreba i financijske analize, u skladu s jasnom vizijom razvoja grada, ujedinjeno u strategiju;
  - ključan je broj strateških projekata koji su istovremeno u provedbi kao i predugo trajanje realizacije zbog negativnog utjecaja na percepciju javnosti;
  - potrebno je redefinirati nazive tema prepoznatljivih naslova;
  - potrebno je izvršiti prioritizaciju;
  - sve projekte programski definirane GUP-om potrebno je isključiti s liste SGP, a ostaviti samo one s karakteristikama urbanog, arhitektonskog i sadržajnog razvoja Grada;
  - kao SGP ostaviti isključivo strateški određena područja razvoja/ transformacije odnosne infrastrukturne zahvate bez točkasto razbacanih manjih projekata;
  - redefinirati broj i utvrditi prioritete u skladu s razvijenošću kapaciteta unutar Grada, sposobnosti koordinacije među sektorima i mogućnost financiranja uz potrebu dijaloga s građanima i savjetovanja tijekom procesa;
- 6 sudionika (25%) **imala su mišljenje** da je potrebno utvrditi prioritete ovisno o raspoloživim resursima i provoditi kontinuirani proces redefiniranja akcijskim planovima unutar strateškog planiranja.

PITANJE 6.B_optimalan broj strateških gradskih projekata

Optimalan broj utvrđenih (strateških) gradskih projekata čijom provedbom zahvata bi Grad Zagreb postigao kontrolu urbanog uređenja u prvom upitniku utvrdilo je 18 sudionika (75%), dok je za šest (25%) sudionika bilo važno utvrditi prioritete, a ne broj.

Od 18 sudionika istraživanja koji su u prvoj anketi utvrdili optimalan broj strateških gradskih projekata za Grad Zagreb,
*2 sudionika (11%) smatra da je optimalan broj utvrđenih strateških gradskih projekata **≤ 5,***
*10 sudionika (56%) smatra da je dostatan broj **6-10**,*
*za 4 sudionika (22%) je to **11-15** strateških gradskih projekata,*
*dok su se 2 sudionika (11%) opredijelilo za više od **16** projekata.*

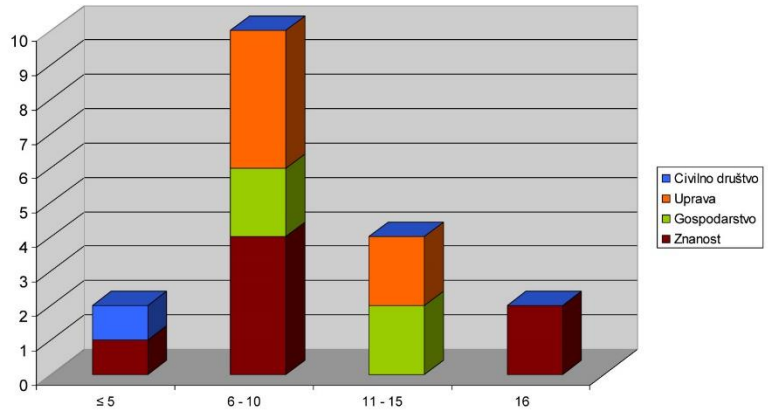

Slika 6.B: Optimalan broj strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu

Detaljniji pregled mišljenja o optimalnom broju utvrđenih (strateških) gradskih projekata:

- Optimalan broj utvrđenih (strateških) gradskih projekata čijom provedbom zahvata bi Grad Zagreb postigao kontrolu urbanog uređenja u prvom upitniku utvrdilo je 18 sudionika (75%), dok je za šest (25%) sudionika bilo važno utvrditi prioritete, a ne broj.
- Od 18 sudionika istraživanja koji su u prvoj anketi utvrdili optimalan broj strateških gradskih projekata za Grad Zagreb,
  - 2 sudionika (11%) smatra da je optimalan broj utvrđenij strateških gradskih projekata **≤ 5,**
  - 10 sudionika (56%) smatra da je dostatan broj **6-10**,
  - za 4 sudionika (22%) je to **11-15** strateških gradskih projekata,
  - dok su se 2 sudionika (11%) opredijelilo za više od **16** projekata.

PITANJE 7_konkretni strateški gradski projekti i/ili tematski okviri

U prvom upitniku sudionici su naveli neke konkretne (strateške) gradske projekte i/ili neke tematske okvire za (strateške) gradske projekte koji bi svojom realizacijom, po njihovom mišljenju, najviše mogli doprinijeti razvoju Grada Zagreba.

- **(strateški) gradski projekti**
  1. Gredelj
  2. Blok Badel
  3. Zagrepčanka
  4. Paromlin
  5. Zagebački velesajam
  6. obnova Donjega grada
  7. sveučilišna bolnica (i terme) Blato
  8. projekt gradske željeznice (i tračnička veza Zagreb – Velika Gorica – Zračna luka Zagreb)
  9. prostori uz Savu
  10. Kampus Borongaj

- **tematski okviri za (strateške) gradske projekte**
  I. unaprjeđenje zelene i plave infrastrukture,
  II. izgradnja prometne infrastrukture i unaprjeđenje mobilnosti,
  III. unaprjeđenje komunalne infrastrukture i ekološki prihvatljivog gospodarenja otpadom,
  IV. dekarbonizacija postojećeg građevinskog fonda i prometnog sustava
  V. socijalno stanovanje i unaprjeđenje standarda

PITANJE 8_dodatni komentari i/ili primjedbe o strateškim gradskim projektima

U prvom upitniku sudionici su naveli dodatne komentare i/ili prijedloge o strateškom gradskom projektu kao alatu u strategijskom planiranju Grada Zagreba, a koji nisu bili obuhvaćeni prethodnim pitanjima:

1. ako Zagreb želi postati grad novih tehnologija i profesija ("sveučilišni grad"), tada je sveučilišni kampus važan strateški gradski projekt;
2. strateški gradski projekt bi trebao zauzeti središnje mjesto u promišljanju razvoja Grada;
3. kako bi se promijenila percepcija znanstvene, stručne i šire javnosti o netransparentnosti, nedemokratičnosti i nametnutosti strateškog gradskog projekta važno je uključivanje svih zainteresiranih dionika u proces i participacija građana;
4. Grad Zagreb treba postati održiv i uključiv, ekološki i socijalno osjetljiv i imati planirani dugoročni razvoj;
5. najveći izazov u procesu realizacije strateških gradskih projekata su neriješeni vlasnički odnosi i ulagačima neprihvatljive neaktualizirane konzervatorske podloge;
6. važno je promoviranje strateških gradskih projekata suvremenim komunikacijskim alatima i uključivanje zajednice u oblikovanju projekta;
7. Grad Zagreb je glavni grad Republike Hrvatske pa je potrebno identificirati i projekte od strateške važnosti države;
8. obzirom na nedostatak primjera dobre prakse realiziranih strateških gradskih projekata u Gradu Zagrebu i Hrvatskoj, istraživanje je potrebno usmjeriti prema referentnim EU gradovima;
9. Grad Zagreb treba unaprijediti planiranje, financiranje, javni interes i transparentnost procesa, što je moguće uz viziju, dugoročno planiranje i etapno provođenje, pri čemu organizacije civilnog društva imaju važnu ulogu u informiranju i ostvarivanju dijaloga s građanima;
10. izmjene unutar okvira generalnih planova koji su dugoročni prostorno-planski dokumenti potrebno je provoditi kontinuiranim procesom redefiniranja akcijskih planova unutar strateškog planiranja.

Detaljniji pregled dodatnih prijedloga/ komentara o strateškom gradskom projektu kao alatu u strategijskom planiranju Grada Zagreba:

- ako Zagreb želi biti sveučilišni grad, grad novih tehnologija i profesija, projekt Sveučilišnog kampusa (kao living laboratory za zelene tehnologije, održive životne stilove i nove urbane i poduzetničke prakse) je važan strateški projekt;
- (strateški) bi gradski projekt trebao zauzimati središnje mjesto u promišljanju razvitka grada;
- ključno je promijeniti percepciju znanstvene, stručne i šire javnosti o (strateškom) gradskom projektu (kao netransparentnim, nedemokratskim i nametnutim projektima) koja je temeljena na dnevno-političkim zbivanjima, ali i na provedbi bez stvarne uključenosti svih zainteresiranih dionika i participacije javnosti;
- Grad Zagreb treba biti održiv i uključiv, ekološki i socijalno osjetljiv i imati planirani dugoročni razvoj, a ne samo kratkoročne interese;
- najveći izazovi u realizaciji strateških gradskih projekata su neriješeni vlasnički odnosi i neizrađene/ neaktualizirane konzervatorske valorizacije prostora što nije prijateljska platforma za potencijalne investitore;
- predlaže se promoviranje (strateških) gradskih projekata suvremenim komunikacijskim alatima kao i uključivanje zajednice u oblikovanje projekta;
- strategija je proces, ukupnost i inovativnost;
- Zagreb je glavni grad Republike Hrvatske, pa je potrebno prepoznati i projekte od državne važnosti;
- potrebno je razlikovati projekte s kojima izlazimo na tržište kapitala od onih koje financiramo iz proračuna, te je pritom potrebno odrediti prioritete investiranja koji se kod investicijskog ulaganja u SGP Grada Zagreba utvrđuju temeljem: potrebe za određenim projektom, njegove funkcionalnosti i kvalitetno određene lokacije;
- obzirom na nedostatak kvalitetnih primjera realizacije SGP u Zagrebu i Hrvatskoj, istraživanje (u cilju prijenosa znanja) je potrebno usmjeriti prema referentnim EU gradovima;
- u Zagrebu su zapostavljeni planiranje, financiranje, javni interes i transparentnost procesa; iz primjera dobre prakse EU transformacije gradova (npr. Ljubljana, Beč) vidljivo je da je to moguće i izvedivo, ali zahtijeva: viziju, dugoročno planiranje, etapno provođenje, sve uz uključivanje dionika i građana; važnu ulogu u informiranju i ostvarivanju dijaloga s građanima mogu odigrati organizacije civilnog društva;
- Generalni urbanistički plan grada Zagreba je dugoročni planski dokument i potrebno je omogućiti jednostavnije aktualiziranje pojedinih situacija kroz akcijske planove (koje su u skladu s generalnim okvirima) kroz vrijeme - a bez iscrpljujućih procesa izmjene urbanističkih planova.

EXTENDED SUMMARY

Economic and social changes on the macro and micro level, such as the decline of traditional industry and the process of deindustrialization, taking place at the same time with the process of tertiaryization of society and the unsuccessful transformation and privatization as one of the fundamental processes in transition countries, have their spatial reflection in changes to the spatial and functional structure of the city, as well as the City of Zagreb. To this must be added the world recession and the globalization processes, which, according to a characteristic pattern, have led to degenerative changes in almost all post-industrial cities of Western civilization. With the closure and loss of former functions (industrial, military, infrastructural), numerous "free spaces" are opening up in certain parts of the city, representing a challenge for future development. Areas (buildings and land owned by the City) such as the Badel block, the Zagrepčanka, Gredelj, Paromlin, University Hospital, and others stand out in the City of Zagreb. These zones' functional and structural conversion will also affect the functional-spatial structure of large parts of the city.

As a response to changes in contemporary urban development and planning from urban entrepreneurship, through neoliberal to glocalization urbanism and development problems of cities and planning, a change from a regulated bureaucratic approach to a strategic approach encouraged by implementation and development is necessary, and as one of the ways of optimal planning of city development is programming, planning, and realization of strategic city projects, which processes occur first in the USA, then in Great Britain, then in Northern and Western Europe and the Mediterranean. According to their definition, strategic city projects are spatial planning projects that contribute to city development. Strategic city projects can control the situation in space and raise the quality and image of individual locations or parts of the city (the whole city); they are generators of development and catalysts of investment and economic growth aimed at creating a post-industrial, consumer, and gentrified space. Highlights of realizations results are positive demographic and economic trends, improvement of the urban environment and quality of life, resistance of the city to external influences and turbulence, and strengthening of the city's image and competitiveness.

In the early 2000s, the City of Zagreb also defined strategic city projects as spatial planning projects that contribute to the development of the City. The city is a partner in the implementation, either as a land owner or investor, in order to create a new urban quality.

However, due to excessive regulation and complexity of the procedures, the tool proved to be insufficiently effective in practice and needs to be redefined.

The goal of this doctoral dissertation is to define what a strategic city project is, to model criteria for the selection/evaluation of strategic city projects, to record - map - analyze strategic city projects in the spatial planning and strategic documentation of the City of Zagreb, to analyze the feasibility of the model on a selected example for which create possible development scenarios and analyze/assess the expected impacts on the population and quality of life, individual city functions and the spatial structure of the city, and finally - create models of program guidelines and content programs along with modeling the implementation procedure. The expected result of the research is an increase in the effectiveness of the development of the City of Zagreb using the (redefined) strategic city project as a tool in planning the development of the city by proposing a definition, a content program model, a procedure for implementation and public participation, selection criteria and a methodology for assessing the role in the spatial and functional development of the City. Based on established criteria and international practice, strategic city projects announced by the City of Zagreb will be analyzed, and scenarios of development and impact on the spatial and functional structure of the city will be created for selected examples. In the Croatian scientific literature, there is still no unequivocal definition of a strategic city project, criteria for selection, or implementation procedures. Furthermore, there is no systematic analysis of the impact of these projects on the development of the spatial and functional structure of the city. The dissertation will explain the importance of the role of the strategic city project in the implementation and development approach to strategic planning, strengthening social integration, and promoting integrated urban development. Based on the examples and experiences of global, European, and Croatian strategic city projects, all important spatial, social and economic determinants that condition the (un)successful realization and life of the city project will be analyzed and determined.

As part of the doctoral thesis, researches carried out included the application of the Delphi method in order to systematically collect the opinions of relevant participants in the city planning process, prominent representatives of the four main social actors ("quadruple helix"), which with their synergistic effect provide a balanced platform for a multidisciplinary innovative approach to integrated development. The Delphi method was chosen because of its widespread application in making strategic development decisions and because it is based on

interdisciplinarity, which is a key approach to the study of strategic projects given their complexity.

In the process of building a geographical methodological framework for research and understanding of complex spatial and social relations that precede the implementation of a strategic city project (in the planning and programming phase) or during the implementation, i.e., that follow after the completion of the implementation, during the exploitation of strategic city projects, research as part of the doctoral dissertation is divided into several phases that have a chronological sequence.

In the first phase, the collection, processing, and analysis methods were carried out, and the synthesis of relevant available professional and scientific literature, archive materials, statistical data, articles in the media, and the like was carried out. Furthermore, multiple field surveys were conducted, and the recording of the situation was carried out, which included the mapping of strategic city projects announced by the City of Zagreb. Also within this phase, using modern geo-information GIS tools with rasterized and vectorized analytical thematic maps of settlements, population, economic and planning maps, geodetic, cadastral, and land registry maps, cartographic analyzes of the time genesis of the narrow and wider area of strategic city projects were carried out. Analysis of cartographic materials and statistical sources determined key demographic, economic, social, institutional, cultural, environmental, and other factors that will later be used in the scenario method.

In the second phase of the research, survey questionnaires and questions for conducting structured interviews with relevant stakeholders were prepared to apply the method of surveying and interviewing relevant stakeholders. The survey questionnaire collected data, information, attitudes, and opinions of active stakeholders about the concept and criteria for defining strategic city projects and about strategic city projects selected by the City of Zagreb. Based on survey questionnaires, the Delphi method was applied in the study of the perception of the term strategic city project and the evaluation of the development scenario of strategic city projects and their impact on the spatial and functional structure of the city. Furthermore, a comprehensive form/model was generated according to which the activities of determining the criteria for the selection/evaluation of strategic city projects take place (based on comparison with successful models of strategic city projects in European and other cities and positively valorized practices, taking into account local specificities). By studying the model through

iterative simulations and predictions, the analysis, processing, and synthesis of the spatial information combined in the model were carried out, and ultimately, knowledge was transferred from the model to selected examples, and the feasibility of the model was analyzed. The research respondents were active participants in the city planning process. Relevant stakeholders are distinguished representatives of the four main social actors ("quadruple helix"), which are made up of representatives of administration (regional/district, local and local self-government and other public bodies whose participation is significant for the development of the city), science (higher education institutions, and scientific and research centers), the economy (including prominent organizations of economic and social partners and representatives of chambers of commerce and trades or business associations), and as a fourth element, civil society organizations - citizens, especially in the field of environmental protection, promotion of social inclusion, gender equality, and non-discrimination, protection of the rights of national minorities, taking into account geographical and thematic coverage, management capacity, expertise and innovative approaches. When choosing stakeholders from among the scientific community, the research included representatives of various fields and fields of science such as geography, architecture and urban planning, transport, demography, sociology, economics, etc., which with their synergistic effect, provide a balanced platform for an innovative multidisciplinary approach to integrated development.

In the third phase of the research, the method of modeling criteria for the selection/evaluation of strategic city projects was used based on a comparison with successful models of strategic city projects in Europe and other cities and positively valorized practices, taking into account local specificities, then modeling program guidelines and program content of strategic city projects as well as modeling of the implementation procedure of the strategic city project, which includes the necessary thematic mapping and cartographic analysis, structural diagrams and visualizations. The knowledge gained from the model was transferred to selected examples, and the feasibility of the model was analyzed; the scenario method was applied, and the second part of the survey, interviewing, and the Delphi method was carried out.

The last method that was used was the scenario method, which was carried out on selected examples of different types of strategic city projects and was chosen because it is used in the evaluation of possible development directions (parts) of the city and as support for decision-making from an economic, social and environmental point of view. The scenario method was used in the context of the implementation of selected examples of strategic city projects as part

of an integrated approach to spatial development but in accordance with local specificities. The scenarios of the selected example of a strategic city project were based on the analysis of the current situation and trends and the examination of possible directions of development in the future, but they also ranged from the desired targeted future development and ways of achieving it were sought. Based on the examples and experiences of global, European, and Croatian strategic city projects, all important spatial, social and economic determinants that condition the (un)successful realization and life of the city project were analyzed and determined.

Through a comparative analysis of these determinants for created scenarios of selected Zagreb examples of different types of strategic city projects, factors or combinations of factors that influence changes in the spatial and functional structure of the city, i.e., possible directions of development of the city or parts of the city and as support for decision-making, were determined, all as part of an integrated approach spatial development, but in accordance with local specificities.

Based on established criteria and comparison with international practice, strategic city projects announced by the City of Zagreb were analyzed in the mean which, in the opinion of relevant stakeholders, could most contribute to the development and ensure the cohesion of cultural, social, ecological, and economic urban development. For the selected strategic city project of the City of Zagreb, five development scenarios with different spatial indicators were designed as planning models of variant program solutions of ways and conditions of use, areas of application of special measures of planning and protection of space with the aim of identifying possible patterns of urban development and encouraging thinking about desirable conditions and activities for its achievement with the basic directions of development scenarios (trend scenario, risk scenario, competition scenario, cohesion scenario, and protection scenario).

Different spatial development scenarios are characterized by different sizes of selected and determined spatial indicators of the use and protection of space-planning zones for the construction of different purposes, primary features of development projects, conditions for the protection of nature, environment, and cultural assets, and conditions for energy utilization. In the selected strategic city project of the City of Zagreb, five development scenarios are analyzed depending on the form of intervention in the city space and the approach to urban renewal (from maintaining the existing state and temporary urbanism through functional transformation and modernization to structural transformation, but also restitution and rehabilitation) spatial

synthesis, which requires an integrative, proactive and participatory approach to planning, evaluates the applicability of each scenario and its possible impact on the spatial, functional, social and morphological structure of the city. In accordance with the evaluation criteria, for each of the constructed scenarios for the selected strategic city project, the following are distinguished: the method of use and purpose/topic and form of intervention, characteristics/features that make up individual development scenarios, and the prioritization of features and topics advocated by individual actors.

The doctoral dissertation is structured in eleven chapters. In its first part - the *Introduction*, through the context of the origin/development of the City of Zagreb, the subject of the research is determined, hypotheses are set, and research goals are determined. The process of building a geographical methodological framework and the key scientific methods used in the research - the Delphi method and the scenario method - as well as their application in spatial and strategic planning and research of strategic city projects are explained in detail. Furthermore, the broader and narrower spatial coverage of the research is determined, and the introductory part ends with an explanation of the structure of the doctoral dissertation. The second part of the dissertation - *Existing trends in the urban development of cities*, analyzes the changes in contemporary urban development and city planning and the ever-present globalization processes and unification of space. Furthermore, an overview and analysis of international recommendations for spatial and urban development is given, which forms a platform for institutional, legislative and operational activities of new forms of pro-active urban management - strategic city projects as drivers of urban changes in cities and regions. In the third part of the dissertation - *Overview of previous research*, numerous scientific and professional works that investigate strategic city projects are analyzed and systematized according to thematic, chronological and geographical criteria, and a content analysis and comparison of concepts and definitions of strategic city projects according to selected relevant authors is presented.

The fourth part of the dissertation - *Strategic city projects* - analyzes the features, theoretical approaches, concepts and characteristics of strategic city projects through the evolution of the concept and definitions of strategic city projects. Furthermore, within the spatial planning framework of city management, fourth chapter systematizes models as models of urban renewal or regeneration (Baltimore model, Bilbao effect, Barcelona model) and models of new construction or regulation (zones of new centralities, moves of new urbanities). The fifth chapter of the dissertation entitled - *Strategic city projects in the strategies of European cities*

- provides an account of the conception and comparative analysis of case studies - strategic city projects as large urban development projects through different development visions, spatial strategies and urban plans of ten European cities that chose strategic city projects as initiators of urban changes: Amsterdam, Barcelona, Vienna, Helsinki, Copenhagen, Lisbon, London, Oslo, Paris and Rotterdam.

The sixth chapter - *Strategic city projects in the planning and construction of the City of Zagreb* - analyzes the urban development of the City of Zagreb in the last hundred years (from the 1930s of the last century until today) and abstracts and analyzes models of strategic city projects that are in the context of the strategic vision of the City's development, although they had completely different characteristics (different period and duration of implementation, different goals, procedures and areas covered), they were complex, integrally urbanistically and architecturally thought out, they conditioned changes in the structure of the City, were generators of the city's urban development and contributed to the quality of life: Foundation Block, Zagreb Fair, South Zagreb, Central Axis of Zagreb, Universiade 1987. The seventh chapter - *Strategic city projects in strategic and spatial planning documentation of other macro-regional centers in the Republic of Croatia* - presents and analyzes the ways in which large cities in Croatia defined strategic city project in strategic and spatial planning documentation: in the City of Zagreb, the basic idea of the city project is that "city is a partner in implementation", in Rijeka it is "urban transformation of the total macrospace", and in Split it is "renovation and modernization". The eighth chapter - *Strategic city projects in the strategic and spatial planning documentation of the City of Zagreb* - analyzes the conception and definition of strategic city projects in the basic document of planning and spatial management of the City of Zagreb, the General Urban Plan (a document that primarily deals with the spatial component) and in the City's development strategies of Zagreb and the Agglomeration of the City of Zagreb (documents that lack a spatial component and primarily include economic, climatic, ecological and social aspects of development). In a special sub-chapter, the strategic city project is analyzed from the very beginning of the discussion about it as a development factor in the nineties of the last century to the increasing saturation in terms of number and topics, without criteria for determining them, with over-regulated and ambiguous procedures for implementation (and therefore unenforceable), which results in the loss of the exclusive position and importance of strategic city projects argued as a new impetus for the development of the City and the potential that generates urban transformations in a wider area of influence.

In the ninth part of the dissertation - *Research results* - the results of the application of the Delphi method are presented and analyzed in order to systematically collect the opinions of relevant participants in the City planning process, prominent representatives of the four main social actors ("quadruple helix"), which with their synergistic effect provide a balanced platform for the use of strategic of the city project as a tool in a multidisciplinary innovative approach to the integrated development of the City of Zagreb. Furthermore, the results of the application of the scenario method are presented, where in accordance with the selected basic development scenarios for the selected strategic city project of the City of Zagreb (Gredelj), five development scenarios were designed and analyzed depending on the form of intervention in the city space and the approach to urban renewal (trend scenario, risk scenario, competition scenario, cohesion scenario and protection scenario). The tenth part - *Discussion* - in which, on the basis of established criteria and comparison with international practice, strategic city projects announced by the City of Zagreb are analyzed, which, according to the opinion of the relevant stakeholders, could most contribute to development and ensure the cohesion of cultural, social, ecological and economic urban planning development. Furthermore, when creating a spatial synthesis that requires an integrative, proactive and participatory approach to planning, the applicability of each scenario and its possible impact on the spatial, functional, social and morphological structure of the city is evaluated. In accordance with the established evaluation criteria, for each of the constructed scenarios for the selected strategic city project Gredelj, the following were analyzed and separated: method of use and purpose / topic and form of intervention, characteristics / characteristics that make up individual development scenarios and prioritization of characteristics and topics advocated by individual actors .

In the last, eleventh chapter - *Conclusions and recommendations* - research hypotheses were evaluated and research conclusions were systematically presented according to the obtained results in the context of the importance of the role of the strategic city project in the implementation and development approach to strategic and spatial planning, strengthening social integration and promoting integrated urban development. Furthermore, a new urban paradigm of a more coordinated and coherent spatial logic with integrated economic, social and environmental dimensions of urban programming, planning and construction was elaborated, which includes the systematic development process and the principles of programming strategic city projects in the function of developing sustainable cities. The positive and negative aspects of strategic city projects are explained, the evolution of the term and definition of strategic city projects, the model of implementation of strategic city projects is elaborated, and a possible

sustainable approach to urban renewal, transformation/ development through the implementation of strategic city projects is presented.

ŽIVOTOPIS

Jadranka Veselić Bruvo rođena je 12. srpnja 1961. godine u Velikoj Gorici. Završila je matematičku gimnaziju u Zagrebu, te diplomirala 1986. na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Osobito područje interesa kroz cijeli radni vijek su joj teme prostornog i urbanog razvoja, te strateškog i regionalnog planiranja s posebnim naglaskom na integraciju strateškog i prostornog planiranja kao i strateške gradske razvojne projekte.

Od 1991. do 2008. obavljala je poslove šefa odsjeka, p.o. pročelnika, odnosno pomoćnika pročelnika u Gradskom zavodu za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša i bila koordinatorica i voditeljica izrade: Prostornoga plana Grada Zagreba 2001, elaborata „Temeljna zajednička polazišta za planiranje prostora Grada Zagreba i Zagrebačke županije", Prijedloga Prostornoga plana područja posebnih obilježja Parka prirode Medvednica 2003. te niza detaljnijih planova.

Od 2008. do 2016. vodeći Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada Zagreba bila je koordinatorica izrade Prve Razvojne strategije Grada Zagreba - ZagrebPlana, prijedloga obuhvata urbane aglomeracije Zagreb, većeg broja programa strateških gradskih projekata (Sveučilišni kampus Borongaj, Blok Badel, Paromlin, Terme Zagreb...) te je izrađivala brojne programe i prijedloge za uređenje javnih gradskih prostora, programa urbanističko-arhitektonskih natječaja, prostornih i tematskih studija. Pokrenula je, osnovala te koordinirala rad Partnerskog vijeća Grada Zagreba, savjetodavnog tijela u izradi ZagrebPlana, odnosno njegovoj provedbi, bila je članica Partnerskog vijeća Sjeverozapadne Hrvatske te koordinatorica uspostave Urbane aglomeracije Zagreb i članica Partnerskog vijeća Aglomeracije Zagreb.

Upravljajući Uredom, suradjivala je s gradovima i regijama, a osobito s uredima za strateško, prostorno i urbanističko planiranje europskih gradova (Beč, Bratislava, Berlin, Mainz, Stockholm, Milano, Barcelona...), mrežama gradova (IMPACTS, ICLEI, EUROCITIES, METREX) te sudjelovala na brojnim poslovnim forumima uz prezentaciju Razvojne strategije Grada Zagreba i strateških razvojnih projekata (Priština, Sarajevo, Pariz, Beč, Beograd, Skopje, Portorož, Teheran, Shenzhen...). Pokrenula je i koordinirala izradu info – brošura Ureda za

strategijsko planiranje i razvoj Grada (2009.- 2016, ukupno 43 broja). Imala je aktivnu uloga u okviru pripreme EU URBANE AGENDE, sudjelovala je kao strateški planer na pripremnim skupovima i summitima gradonačelnika EU glavnih gradova (Brisel, Rim, Beč, Amsterdam...). Pod njezinim vodstvom u ime Grada Zagreba Ured za strategiju provodi samostalno ili u suradnji s drugim partnerima EU i druge projekte te priprema završne publikacije (CIVITAS ELAN, PRESTO, TRAILBLAZER, SINERGI, CH4LLENGE, SOCIALCAR, CUPA – Cooperative Urban Planning Approaches). Inicijator je realizacije *Zg info-punkta* (preuređena tramvajska kola na Savskoj cesti), a nastavno i *ZgForuma* (Gajeva 27), prostora za komuniciranje s javnošću s ciljem promoviranja EU projekata i organizacije radionica, prezentacija i "okruglih stolova", predavanja, promocija te izložbi s temama od interesa za razvoj Grada, uz tiskanje publikacija za svaku od izložbi, njih 30-ak.

Aktivno sudjeluje u brojnim okruglim stolovima i panelima, radionicama i diskusijama i kao predavač na domaćim i međunarodnim stručnim skupovima i znanstvenim konferencijama. Objavila je tridesetak stručnih i znanstvenih radova iz područja prostornog, regionalnog i strateškog planiranja u domaćim i stranim časopisima i zbornicima.

Nakon potresa u Zagrebu 2020, kao suvoditeljica izrade Programa cjelovite obnove povijesne urbane cjeline, okuplja široku multidisciplinarnu platformu znanstvenika i stručnjaka na zadatku izrade prijedloga urbanističke vizije i programskih modela obnove i razvoja Donjega i Gornjega grada te Kaptola.

POPIS OBJAVLJENIH RADOVA:

Ispis radova za izraz: "OSOBA: jadranka veselić bruvo"

Knjige i poglavlja u knjigama

Poglavlja u knjigama

Veselić - Bruvo, J. & Jakovčić, M. (2020) Institution of Urban Agglomerationof Zagreb as a Tool for Sustainable Management of Spatial Development. U: Silva, C. & Trono, A. (ur.) Local Governance in the New Urban Agenda. Cham, Springer, str. 135-155 doi:10.1007/978-3-030-47135-4_7.

Radovi u časopisima

Znanstveni i pregledni radovi

Veselić Bruvo, J. & Jakovčić, M. (2019) Strateški gradski projekti kao alat u strategijskom planiranju: pregled pojmova i modela. Hrvatski geografski glasnik, 81 (1), 5-29.

Veselić Bruvo, J. (1998) Zračne luke u funkciji održivog razvoja hrvatskih otoka. Hrvatski geografski glasnik, 60. (1.), 49-57.

Stručni radovi

Šiško, D., Cetl, V., Batić, S. & Veselić Bruvo, J. (2011) Zagrebačka infrastruktura prostornih podataka. Kartografija i geoinformacije : časopis Hrvatskoga kartografskog društva, 10 (16), 16-25.

Radovi u zbornicima skupova

Znanstveni radovi u zbornicima skupova

Cetl, V., Šiško, D. & Veselić-Bruvo, J. (2012) Local Spatial Data Infrastructure as a Service for Efficient Spatial Management. U: Proceedings of the FIG Working Week 2012. Rim, Italija.

Mastelić Ivić, S., Galeković Tepšić, G., Tomić, H. & Veselić Bruvo, J. (2007) Organizacija prostornih resursa. U: Novaković, G. (ur.) SIG 2007. simpozij o inženjerskoj geodeziji. Vinkovci, Hrvatsko geodetsko društvo, str. 323-330.

Veselić Bruvo, J., Pavlin, S. & (2002) Uvjeti korištenja i mjer vjeti korištenja i mjere zaštite u područjima primjene posebnih mjera oko aerodroma. U: Šakić, Ž. (ur.) Dvadesetdrugi skup o prometnim sustavima s međunarodnim sudjelovanjem Automatizacija u prometu 2002 : zbornik radova = 22nd conference on traffic systems with international participation Aautomation in transportation 2002 : Proceedings. Zagreb, KoREMA, str. 138-141.

Veselić-Bruvo, J. & Pavlin, S. (2001) Ograničenja pri organizaciji prostora u okruženju zračne luke. U: Šakić, Ž. (ur.) Dvadesetprvi skup o prometnim sustavima s međunarodnim sudjelovanjem Automatizacija u prometu 2001 : zbornik radova = 21st Conference on Transportation Systems with International Participation Automation in transportation 2001 : proceedings. Zagreb, Korema, str. 98-101.

Pavlin, S. & Veselić Bruvo, J. (2000) Airport planning according to the principles of sustainable development. U: Bombol, K. (ur.) Transportation and Communications 2000 : strategic directions of development : proceedings. Bitola, Association of traffic engineers of the Republic of Macedonia, str. 331-335.

Pavlin, S. & Veselić Bruvo, J. (2000) Areas of special limitations in the vicinity of airports. U: Fabjan, D. (ur.) 4th International Conference on Traffic Science (ICTS 2000) : Proceedings. Portorož,

Fakulteta za pomorstvo in promet, str. 323-328.

Veselić Bruvo, J. & Pavlin, S. (2000) Aerodromi u prostornim planovima zagrebačkog prostora. U: Šakić, Ž. (ur.) Dvadeseti skup o prometnim sustavima Automatizacija u prometu 2000 : zbornik radova. Zagreb, KoREMA, str. 96-99.

Veselić-Bruvo, J. & Pavlin, S. (1999) Utjecaji na okoliš planirane druge uzletno-sletne staze Zračne luke Zagreb. U: Šakić, Ž. (ur.) Devetnaesti skup o prometnim sustavima Automatizacija u prometu'99 : zbornik radova. Zagreb, KoREMA, str. 124-128.

Pavlin, S., Veselić-Bruvo, J. & Defar, H. (1998) Dugoročni razvoj Zračne luke Zagreb i očekivana primjenaelektroničko-računarske automatike. U: Žitnik, A. (ur.) 7th International Symposium on Electronics in Traffic : Proceedings = (7. Mednarodni simpozij o elektroniki v prometu : Zbornik referatov. Ljubljana, Elektrotehniška zveza Slovenije, str. 15-31.

Veselić-Bruvo, J. & Pavlin, S. (1998) Održivi razvoj zračnih luka Hrvatske. U: Šakić, Ž. (ur.) 18th Conference on Transportation Systems Automation in Transportation '98 : Proceedings = 18. skup o prometnim sustavima Automatizacija u prometu '98 : Zbornik radova. Zagreb, KoREMA, str. 235-238.

Pavlin, S. & Veselić-Bruvo, J. (1998) Improvement of Tourist Transfer from the Airport Split to the Central Dalmatian Islands. U: Lipičnik, M. (ur.) 1st Congress Transport Traffic Logistics : Proceedings = 1. kongres Transport Promet Logistika : Zbornik. Maribor, Fakulteta za gradbeništvo, str. 401-406.

Pavlin, S. & Veselić Bruvo, J. (1997) Master plan Zračne luke Zagreb. U: Šakić, Ž. (ur.) 17. skup o prometnim sustavima s međunarodnim sudjelovanje Automatizacija u prometu 97. Zagreb, KoREMA, str. 204-210.

Veselić Bruvo, J. & Pavlin, S. (1997) Vrednovanje utjecaja zahvata na okoliš kao element pri odabiru lokacije za zračnu luku. U: Šakić, Ž. (ur.) 17. skup o prometnim sustavima s međunarodnim sudjelovanjem Automatika u prometu 97. Zagreb, KoREMA, str. 199-203.

Pavlin, S. & Veselić Bruvo, J. (1997) Problem with Terminology in Traffic and Phisical Plannig of Airports. U: Kolenc, J. (ur.) 1st International Conference on Traffic Sciences ICTS 97. Portorož, Slovenija, Fakulteta za pomorstvo in promet, Slovensko društvo za znanost u prometu, str. 303-308.

Veselić Bruvo, J., Pavlin, S., Mudnić, F. & Conjar, J. (1996) Zagreb Airport Development according to the Concept of Sustainable Development. U: Šakić, Ž. (ur.) 16th Conference on Transportation Systems Automation in Transportation 96. Zagreb, KoREMA, str. 75-78.

Stručni radovi u zbornicima skupova

Šiško, D., Veselić Bruvo, J. & Cetl, V. (2001) Digitalni prostorni plan - dio prostornog informacijskog sustava. U: Roić, M. & Kapović, Z. (ur.) Zbornik radova drugog hrvatskog kongresa o katastru. Zagreb, Hrvatsko geodetsko društvo, str. 275-285.

Pavlin, S. & Veselić-Bruvo, J. (1999) Održivi razvitak aerodroma u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na Zračnu luku Zagreb. U: Legac, I. (ur.) Drugi hrvatski kongres o cestama 1999 : zbornik radova. Zagreb, Hrvatsko društvo za ceste VIA-VITA, str. 655-660.

Drugi radovi u zbornicima skupova

Pavlin, S., Conjar, J., Mudnić, F., Veselić Bruvo, J., Pupić- Bakrač, K. & Bilaver, E. (2005) Programska studija razvoja zračne luke Zadar. U: Šakić, Ž. (ur.) 25. skup o prometnim sustavima s međunarodnim sudjelovanjem Automatizacija u prometu. Zagreb, Korema, str. 44-48.

Sažeci sa skupova

Sažeci u zbornicima i časopisima

Šiško, D., Veselić Bruvo, J., Batić, S., Stručić, A. & Cetl, V. (2012) ZG Geoportal in use. U: SDI Days - Book of abstracts. Zagreb.

Šiško, D., Veselić Bruvo, J. & Cetl, V. (2009) Razvoj lokalne infrastrukture prostornih podataka Grada Zagreba. U: Lapaine, M. & Landek, I. (ur.) Knjiga sažetaka - 1. hrvatski NIPP i INSPIRE dan i savjetovanje Kartografija i geoinformacije. Zagreb, Hrvatsko kartografsko društvo, str. 65-65.

Druga sudjelovanja na skupovima

Šiško, D., Veselić Bruvo, J. & Sočivica, S. (2016) Role of Standardized City Performance Indicators in Strategic Planning of the City of Zagreb. U: ICLEI's Smart CITIES 2.0 conference. Berlin, Njemačka, 02.06.2016. (https://www.bib.irb.hr/1076774).

Šiško, D., Veselić Bruvo, J. & Batić, S. (2012) Zagreb SDI - Tool for Sustainable Spatial Management. U: INSPIRE Conference 2012 Proceedings. Istanbul, Turska.

Šiško, D., Batić, S., Cetl, V. & Veselić Bruvo, J. (2010) ZIPP - Zagrebačka infrastruktura prostornih podataka. U: 2. NIPP i INSPIRE dan i 6. savjetovanje Kartografija i geoinformacije. Opatija, Hrvatska, 25.11.2010. - 27.11.2010. (https://www.bib.irb.hr/1076768).

Ostale vrste radova

Pavlin, S., Conjar, J., Mudnić, F. & Veselić Bruvo, J. (2005) Programska studija razvoja Zračne luke Zadar. Planiranje razvoja zračne luke Zadar. Elaborat/studija.

Pavlin, S., Conjar, J., Mudnić, F. & Veselić Bruvo, J. (2002) Aerodrom Gubaševo, idejno rješenje. razvoj aerodroma Gubaševo. Elaborat/studija.

Pavlin, S., Veselić Bruvo, J., Conjar, J. & Mudnić, F. (1995) Tender Documentation for Zagreb Airport. Tender Documentation for Zagreb Airport (Tender A.1. Master Plan, Tender A.2. Detailed Plan, Tender A.3. Town Planning and Architectural Design, Tender B. Architectural Design). Podatak o recenziji nije dostupan, ostalo.

Broj zapisa: 30

Izvezeno sa
https://www.bib.irb.hr/pretraga/?operators%3Dand%7Cjadranka+veseli%C4%87+bruvo%7Ctext%7Cprofile